

Ziyad Əmrahov
Samir İsmayılov

**BAKI DÖVLƏT
UNİVERSİTETİNİN TARİXİ**

Ziyad Əmrahov, Samir İsmaylov

115132

BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN TARİXİ

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“Elm və təhsil”
Bakı -2019

2484 (2A) 41

AMEA Elm Tarixi İnstitutunun Elmi Şurasının 08 aprel 2019-cu il tarixli (9 sayılı protokol) qərarı ilə çap olunur.

Redaktor: **Məryəm Seyidbəyli**
tarix üzrə elmlər doktoru

Rəyçilər: **Səidə Əliyızı**
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zaur Əliyev
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Əmrahov Z.C., İsmayılov S.Ə. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi.
Bakı, "Elm və təhsil", 2019, 328 sah

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş tədqiqat əsərində Azərbaycanda Avropa tipli ilk ali təhsil ocağının yaradılması ilə bağlı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin atdığı addımlar, Bakıda universitet yaradılması ilə bağlı parlamentdə aparılmış gərgin müzakirələr, Parlament fraksiyalarının Bakı Dövlət Universitetinin açılıb-açılmaması ilə bağlı mövqeləri, Parlamentin universitetlə bağlı çıxardığı qanun layihəsi, Universitetin 1920-ci il aprel işğalından sonrakı fəaliyyəti, Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi və Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının universitetlə bağlı dekretləri, fakültə quruculuğu, tələbə və müəllim heyətinin formalaşdırılması, Bakı Dövlət Universitetinin adının 1922-ci ildə dəyişdirilməsi, Azərbaycan Dövlət Universitetinə çevrilməsi, 1930-cu ildə universitetin fəaliyyətinin dayandırılması, 1934-cü ildə universitetin yenidən açılması, 1939-cu ildə Universitetə S.M.Kirovun adının verilməsi, universitetdə tədris həyatı, fakültə quruculuğu, pedaqoji kadr hazırlığı, 1989-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin tarixi adının bərpa edilməsi və Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi M.Ə.Rəsulzadənin adının verilməsi ilə bağlı Azərbaycan Dövlət Universiteti Elmi Şurasının qərarı, eləcə də 1990-cı ildən sonrakı fəaliyyəti ilk dəfə olaraq arxiv sənədləri əsasında araşdırılaraq oxuculara təqdim olunur.

ISBN 978-9952-37-280-9

© Ziyad Əmrahov, Samir İsmayılov, 2019

ARXIV

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ 5

I FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN YARADILMASI 13

1.1. Cümhuriyyət hökumətinin Bakıda universitet yaradılması ilə bağlı təşəbbüsləri 13

1.2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentində universitetlə bağlı müzakirələr 19

1.3. Bakı Dövlət Universiteti haqqında Parlament qanunu 23

1.4. Bakı Dövlət Universitetinin ilk Nizamnaməsi 26

II FƏSİL

1920-Cİ İL APREL İŞĞALI VƏ BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN ÇƏTİN SINAQLAR DÖVRÜ 33

2.1. Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi və Xalq Maarif Komissarlığının universitetlə bağlı qərarları 33

2.2. 1920-ci illərdə Universitetdə fakültə quruculuğu 54

2.3. Universitetdə tələbə heyətinin formalaşdırılması 82

2.4. 1920-ci illərdə Azərbaycanda aparılmış ali məktəb islahatlarının Universitet həyatına təsirləri 90

2.5. Bakı Dövlət Universitetinin ləğv edilməsi 100

III FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ 1930-1940-Cİ İLLƏRDƏ 105

3.1. Bakı Dövlət Universitetinin yenidən fəaliyyətə başlaması 105

3.2. 1930-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetində tədris prosesi 110

3.3. Bakı Dövlət Universiteti II dünya müharibəsi illərində.....125

IV FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
1945-1980-Cİ İLLƏRDƏ.....137

4.1. 1945-1960-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetində
tədris həyatı.....137

4.2. Universitet 1970-1980-ci illərdə 167

V FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
MÜASİR DÖVRDƏ.....170

5.1. Universitetin tarixi adının bərpa edilməsi 170

5.2. Müstəqilliyin ilk illərində Universitetdə
tədris sisteminin yenidən qurulması ilə bağlı həyata
keçirilmiş tədbirlər (1991-1994) 178

5.3. Müstəqilliyin ilk illərində universitetdə
elmi-pedaqoji kadrların hazırlığı vəziyyəti 204

5.4. Universitetin tələbə və müəllim
kontingenti (1991-1999) 219

5.5. Universitetdə elmi-tədqiqat işləri 228

5.6. Ali təhsil müəssisələrində həyata keçirilmiş islahatlar.
Universitetin 2019-cu il Nizamnaməsi.....241

ƏLAVƏLƏR.....251

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏ VƏ ƏDƏBİYYAT
SİYAHISI 297

ÖN SÖZ

Qədim və zəngin dövlətçilik tarixinə malik olan Azərbaycan elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişafında hər zaman mühüm rol oynamış, bəşəriyyətə öz töhvələrini vermişdir. Arxeoloji və ilkin yazılı qaynaqlar tarixi Azərbaycan ərazisində hələ eramızdan əvvəl II minilliyin sonu-I minilliyin əvvəllərindən, Manna çarlığı dövründən etibarən yerli yazı növlərini tədris edən ibtidai məktəblərin fəaliyyət göstərdiyini təsdiq edir.

Eramızdan əvvəl 4-cü əsrdən etibarən tarixi Azərbaycan ərazilərində yeni, Atropatena və Albaniya dövlətlərinin yaranması, alban dili və ədəbiyyatının çiçəklənməsi ilə diqqəti cəlb edir. Albaniyada xristianlığın qəbul edilməsi bu dövrdə elmin, təhsilin, mədəniyyətin alban kilsələri vasitəsilə yayılmasına daha çox təsir edirdi. “Tövrət”ın, “İncil”in və başqa dini kitabların tərcüməsi üzrə uğurlu işlər görülür, ibtidai təhsil verən və əsas etibarilə dini xarakter daşıyan xristian məktəblərində şagirdlərə müqəddəs kitabların şərhli öyrədilirdi.

Yeddinci əsrdən etibarən ərəb xilafətinin Azərbaycanda uzun sürən ağılığı ölkənin mədəni tərəqqisini ləngitsə də, Azərbaycanın geniş ərazilə Xilafətin tərkibinə daxil edilməsi onu ümummüasılın mədəniyyətinə cəlb etdi. Artıq IX əsrdən başlayaraq Xilafətin ən böyük şəhərləri ilə yanaşı Azərbaycanın Ərdəbil, Marağa, Şamaxı, Gəncə, Bərdə, Təbriz şəhərləri də bölgədə aparıcı rol oynayır, yerli əhali arasında zəngin mədəni ənənələrin qoruyucu şəhərləri kimi tanınırdılar. Ərdəbil, Marağa, Şamaxı və d. təhsil ocaqları, kitabxanaları, məscidləri olan mədəni mərkəzlərə çevrilmişdi.

Bu mərkəzlərdə həmin dövrdə bir çox məktəb və mədrəsələr fəaliyyət göstərir, elmin və mədəniyyətin inkişafına öz töhfələrini verirdilər. Belə mədrəsələrdə dərs deyən alim-ilahiyyatçılar təhsili

özlərinin tərtib etdikləri ədəbiyyat əsasında qurur, təhsil başa çatdıqda öz tələbələrinə icazə adlandırılan "şəhadətnamə" verirdilər. Əldə edilmiş elmi nailiyyətlər təkcə ölkə daxilində qalmayıb, bütün müsəlman Şərq xalqlarının, sonralar isə bütün bəşəriyyətin elm və fikir xəzinəsinin ümumi sərvətinə çevrilirdi.

XI-XII əsrlərdə bütün müsəlman Şərqiində olduğu kimi Azərbaycan da ibtidai təhsil müəssisələri "məktəb", orta təhsil müəssisələri isə "mədrəsə" adlanırdı. Şagirdlər məktəbdə müxtəlif fənlər haqqında ilkin məlumatlar əldə edirdi. Şagirdlər 15 yaşına çatanaqədər ilk təhsili məktəblərdə alır, sonra isə mədrəsəyə qəbul olunurdular.

Bütün orta əsrlər boyunca Azərbaycanda maarif və məktəb işləri ruhanilərin ixtiyarında idi. Azərbaycanda uşaqların təhsili məscidlərin nəzdində, şəxsi evlərdə təşkil edilmiş məktəb və mədrəsələrdə aparılırdı.

Xanlıqlar dövründə də bu sahədə elə bir nəzərəçarpan dəyişikliyə baş vermədi. Maarif müəssisələri ya xanların, ya da ruhanilərin ixtiyarında idi. Bir növ ali tədris müəssisələri olan mədrəsələrdə ruhani kadrları yetişdirilirdi. Mədrəsələr, adətən, böyük məscidlərin, xüsusilə cümə məscidlərinin nəzdində yerləşirdi. Mədrəsə binasında qismən geniş dərs otağı və tələbələrin yaşadığı kiçik otaqlar – hücrələr olurdu.

İstər məktəblərdə, istərsə də mədrəsələrdə təhsil müddəti müəyyən deyildi. Bu, şagird və tələbənin təhsili başa vurmaya haqqında müəllim və müdərrişin nə vaxt vəsiqə verməsindən asılı idi.

Gülüstən və Türkmənçay müqavilələrindən sonra tarixi Azərbaycan ərazilərinin şimal hissəsini ələ keçirən çar mütləqiyyəti dövründə də əsas təhsil ocaqları məscidlərin nəzdindəki məktəblər və mədrəsələr idi. Azərbaycanın bir sıra görkəmli maarif və mədəniyyət xadimləri məhz bu təhsil ocaqlarında ilk təhsilə yiyələnmişdilər.

XIX əsrin II yarısından Azərbaycanda kapitalist sənayesinin inkişafı, bir çox sənət sahələrinin manufaktura səviyyəsinə yüksəlməsi Azərbaycanda maarif sisteminin inkişafına da müəyyən qədər təkan vermişdi.

Bu sahədə Rusiyada və Avropada təhsil almış Azərbaycan maarifçilərinin, A.A.Bakıxanovun, M.F.Axundovun, H.Zərdabının mühüm xidmətləri oldu. Azərbaycan üçün müəllim kadrların hazırlanmasında 1876-cı ildə açılmış Qori seminariyası böyük rol oynadı. 1879-cu ildən bu seminariyanın Azərbaycan şöbəsinin fəaliyyətdə başlaması maarif sistemini bir qədər də yaxşılaşdırdı.

Xüsusilə Azərbaycanın ictimai həyatının ən mühüm faktlarından biri olan mətbuatın meydana çıxması bu sahədə təbliğati yeni müstəviyə keçirdi. Sosial-iqtisadi və siyasi həyatda baş verən dəyişiklik dünyəvi məktəbləri, eləcə də ali təhsil ocaqlarının vacibliyini yenidən aktuallaşdırdı.

XX əsrin əvvəllərində bütün Rusiya imperiyası ərazisində baş verən sosial-iqtisadi yüksəliş fonunda maarif sisteminə xeyli irəliləyiş baş verdi. Bu dövrdə maarifin inkişafının səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri onun bütün sahələrinin milli-azadlıq hərəkatının təsiri altında olması idi. Eyni zamanda, çarizmin bu sahədə həyata keçirdiyi siyasətin yenə də şagird kontingentinin imperiyaya sadıq təbəələr kimi yetişdirilməsinə, hər hansı demokratik ideyaların onlar arasında yayılmasına yol verməməyə yönəlməsi təhsil sisteminin normal inkişafı qarşısında problemə çevrilmişdi. Maarif sisteminə ayrılan xərclərin olduqca cüzi olması, milli ucaqlarda süni bürokratik əngəllərin yaradılması kimi hallar çarizmin maarif siyasətinin ənənəvi üsulları və ucaqlarda maarifin inkişafını ləngidən amillər idi.

XX əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyasında və o cümlədən onun milli ucaqlarından birini təşkil edən Azərbaycanda maarif sisteminin durumunda xeyli yeni və mütərəqqi təzahürlər meydana gəlməyə başlamışdı. Hələ əsas XIX əsrdə qoyulmuş dünyəvi məktəblər şəbəkəsi bu dövrdə xeyli dərəcədə genişlənir, müsəlman ucaqlarda qızların təhsil alınmasına qoyulmuş və xürafatdan irəli gələn əngəllər tədricən aradan qaldırılırdı.

Bütün bunlarla yanaşı çar mütləqiyyəti dövründə Rusiya imperiyası tərkibində Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda ali məktəb açılmadı.

1917-ci il fevral inqilabı nəticəsində yaradılmış Mütəvəqqətli hökumət Cənubi Qafqazda vahid və yeganə ali məktəbi- Tiflisdə

“rus universitetini” açmaq niyyətində idi. Tiflisdə universitet açmaq üçün yerli ali qadın kurslarının professorlarından ibarət komissiya yaradıldı. Komissiyaya sonralar Bakı universitetinin yaradılmasında mühüm rol oynamış V.İ.Razumovski başçılıq etdi. Həm Qafqazda 1918-ci ildə cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər, müstəqil dövlətlərin yaranması, həm maddi və kadr çətinlikləri ucbatından Tiflisdə yaradılması nəzərdə tutulan Universitet həyata vəsiqə qazana bilmədi.

Elmə, təhsilə həssaslıqla yanaşan, ali məktəb işini dərindən qiymətləndirən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin liderləri yaranmış əlverişli vəziyyəti yerindəcə qiymətləndirib qəti addım atdılar.

1919-cu ilin aprelində V.İ.Razumovski başda olmaqla N.A.Dubrovskidən, L.A.İşkov və hokimlərdən A.M.Levin və İ.S.Stoviçdən ibarət universitetin işçi komissiyası yaradıldı. Komissiya qısa müddətdə işə başladı.

Bakıda universitet açılmasına böyük dövlət əhəmiyyəti verən Cümhuriyyət hökuməti bu məsələni 1919-cu il 8 aprel tarixli iclasında müzakirə etdi. Qəbul olunan qərarla, bütün imkanlardan istifadə edərək, 1919-1920-ci tədris ilinin əvvəlində Bakıda universitet açılması məqsədilə Xalq Maarif Nazirliyinə tapşırıldı ki, ümumi həcmi 10 milyon manatdan çox olmamaq şərti ilə, smeta hazırlayıb Hökumətə təqdim etsin. Hökumətin qərarına əsasən, Bakı Universiteti kommersiya məktəbinin binasında yerləşdirilməli idi.

1919-cu il mayın 19-da Hökumət Xalq Maarif Nazirliyi nəzdində universitet komissiyasını təsdiq etdi. Komissiyaanın tərkibinə professor V.İ.Razumovski (sədr), prof. N.A.Dubrovski, A.M.Levin, İ. A. Babuşkin (katib) ilə yanaşı Xalq Maarifi Nazirliyindən V.İrzaev, M.A.Şahtaxtinski, şəhər özünüidarəsinədən şəhər idarəsinin üzvü Əlicabbar Orucəliyev, “Nəft sənayeçiləri qurultayı” şurasından A.N.Sarapov, komissiya katibi İ.A.Babuşkin, M.B.Sultanov daxil idilər.

Beləliklə, komissiya qısa müddətdə universitetin təsis edilməsi haqqında 1919-cu il 31 may tarixli bəyannaməni, qanun layihəsini, həmçinin, 1919-1920-ci tədris ili üçün ştat və xərclər layihəsini Hökumətə təqdim etdi. Hökumət komissiyaanın təqdim etdiyi layihəni 1919-cu il iyulun 7-də müzakirə etdi.

Qəbul edilmiş qərarla ölkənin iqtisadi vəziyyətinin mürəkkəb olmasına baxmayaraq, universitet üçün tələb olunan maliyyə vəsaiti nəinki azaldılmadı, əksinə, 5 milyon manata qədər, müəllimlərin maası isə, əlavə olaraq, nəzərdə tutulduğundan birə üç artırıldı.

Universitet komissiyasının hazırladığı layihəni Cümhuriyyət hökuməti 1919-cu il 7 iyulda müzakirə edib 10 bənddən ibarət qərar qəbul etdikdən sonra Bakı Dövlət Universitetinin açılıb-açılmaması məsələsi ilə bağlı müzakirələr Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parlamentində müzakirəyə çıxarıldı.

Üç aya yaxın davam edən gərgin müzakirələrdən sonra Parlament 1919-cu il sentyabrın 1-də keçirilmiş 70-ci iclasında “Bakı Dövlət Darülfünunu haqqında qanun”u təsdiq etdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti 1919-cu il sentyabrın 29-da keçirilmiş 79-cu iclasında 72 maddə, 5 fəsilədən ibarət olan “Bakı Dövlət Darülfünununun Nizamnaməsi”ni təsdiq etdi.

Beş fəsil, 72 maddədən ibarət nizamnamədə universitetin təşkilatı quruluşu, onun elm və tədris sahələrinin fəaliyyəti, professor-müəllim heyətinin vəzifə və hüquqları müəyyənləşdirildi.

Bütün hazırlıqlar başa çatdıqdan sonra 1919-cu il noyabrın 10-da Universitet Şurasının birinci iclası oldu. İclasda professorların və akademik heyətin tərkibi təsdiq edildi. İlk tədris ilində universitetə ştat üzrə lazım olan 104 nəfər, o cümlədən 43 professor və privat dosent cəlb etmək mümkün oldu.

1919-cu il noyabrın 15-də şənbə günü universitetdə birinci dərs günü elan edildi. Universitetdə ilk mühazirəni ümumdünya tarixindən N.A.Dubrovski oxudu. İzdihamlı auditoriyada təkcə tələbələr deyil, həmçinin çoxlu sayda ziyalılar, parlament və hökumət üzvləri də iştirak edirdi.

Beləliklə, 1919-cu il noyabrın 15-də Azərbaycan xalqı daha bir tarixi hadisəyə şahidlik etdi. Azərbaycanda, Bakıda müsəlman Şərqində ilk Avropa tipli ali məktəb, Bakı Dövlət Universiteti fəaliyyətə başladı. Bakı Dövlət Universiteti haqqında qanunda 4 fakültənin açılması nəzərdə tutulsa da, böyük çətinliklərlə universitet 2 fakültə, tarix-filologiya və tibb fakültəsi ilə ümumilikdə 4 kurs, onlardan tibb fakültəsi üzrə 3 kurs, tarix-filologiya fakültəsi üzrə 1 kurs olmaqla dərslərə başladı. Bakı Dövlət Universitetinin yaradıl-

ması böyük tarixi bir hadisə idi. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın istiqlalının elan edilməsindən sonra Cümhuriyyət xadimləri ölkənin gələcək taleyini, milli mənafeyini, dünyaya çıxış imkanlarını tam zamanında qiymətləndirib daha bir tələyüklü məsələni həll etdilər. Məhz görülən bu tədbirlər sayəsində xalqımızın övladları müasir universitet təhsili almaq üçün imkan qazandılar. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti daha bir ilkə imza atdı, Azərbaycanda universitet təhsilinin təməli qoyuldu. Bütün bunlar milli şüurun, müstəqil dövlətçilik hissələrinin daha sağlam təməllər üzərində qurulmasında müstəsna rol oynadı. Universitetin ilk rektoru V.İ.Razumovskinin təbirincə desək, Avropa və Asiyanın qovşağında yeni məşəl yandı.

Məryəm Seyidbəyli

AMEA, Elm Tarixi İnstitutunun direktoru

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2019-cu ildə Azərbaycanın nüfuzlu elm və təhsil ocağı Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsinin 100 illiyi tamam olur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı Bakı Dövlət Universiteti müsəlman Şərqində yeni tipli ilk ali məktəb kimi yarandığı vaxtdan etibarən nailiyyətlərlə zəngin şərəfli bir yol keçmişdir. Daim azərbaycançılıq məfkurəsinə sadiqlik nümayiş etdirən Universitetin ölkədə ali təhsil sisteminin qurulmasında, elmi tədqiqatların dərin məzmun kəsb edərək son texnologiyaların da tətbiqi ilə müasir standartlara uyğun aparılmasında və ümumən milli özünüdərk prosesinin sürətləndirilməsində təqdirəlayiq xidmətləri vardır.

Bakı Dövlət Universiteti tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetirdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr vermişdir. Respublikada yaradıcı elmi təfəkkürün innovativ ideyalar əsasında formalaşdırılması, hazırlıqlı kadr potensialının davamlı təkmilləşdirilməsi və elmi-intellektual mühitin inkişaf səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi, o cümlədən Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni dəyərlərinin və mənəvi-əxlaqi sərvətlərinin qorunub yaşadılması Universitetin dünya təhsil məkanına inteqrasiya yolu seçməklə göstərdiyi bugünkü çoxşaxəli, geniş fəaliyyətin başlıca istiqamətlərini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq və ölkədə ali təhsilin, elmin ənənələrinin zənginləşdirilməsində, gənc nəslin müstəqil dövlətçilik ideallarına sədaqət ruhunda tərbiyəsində mühüm xidmətlərini nəzərə alaraq, Azərbaycan xalqının milli sərvəti Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin layiqincə qeyd olunmasını təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 noyabr 2017-ci il.

I FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN YARADILMASI

1.1. Cümhuriyyət hökumətinin Bakıda universitet yaradılması ilə bağlı təşəbbüsləri

1918-ci il mayın 28-də qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövlət quruculuğu prosesində uğurlu addımlar atdı. Bu uğurlu addımlar Azərbaycanda maarif və təhsil sisteminin milli zəmində qurulması ilə paralel şəkildə aparıldı. Belə ki, çarizm dövründə Azərbaycan təhsil və maarifində müşahidə olunan boşluqları aradan qaldırmaq üçün qəti və əməli addımlar qısa zamanda öz bəhrəsini verdi. Milli ruhlu gənc nəslin yetişdirilməsi, onların intellektual potensialını müstəqil dövlətçilik zəmində inkişaf etdirmək üçün ali məktəblərin rolunu düzgün qiymətləndirən Cümhuriyyət Hökuməti və Parlamenti yaranmış əlverişli şəraiti qaçırmadı. Bakıda Avropa tipli ali məktəb yaradılması məsələsi gündəliyə daxil edildi.

Məlumdur ki, çarizm dövründə Rusiya imperiyası tərkibində Cənubi Qafqazda ali məktəb yox idi. 1917-ci il fevral inqilabı nəticəsində yaradılmış Müvəqqəti hökumət Cənubi Qafqazda vahid və yeganə ali məktəbi- Tiflisdə “rus universitetini” açmaq niyyətində idi. Tiflisdə universitet açmaq üçün yerli ali qadın kurslarının professorlarından ibarət komissiya yaradılmışdı. Komissiyaya sonralar Bakı universitetinin yaradılmasında mühüm rol oynamış V.İ.Razumovski başçılıq etdi. Komissiya universitetin layihə və smetasını hazırlayıb Cənubi Qafqaz Respublikası hökumətinin müzakirəsinə verdi. V.İ.Razumovski xatırlayırdı: “İşimiz qurtarana yaxın (Rusiyada oktyabr çevrilişindən sonra – müəl.) Qafqaz Zaqafqaziya Respublikası kimi Rusiyadan ayrıldı və gürcülərdən, ermənilərdən və türklərdən (azərbaycanlılardan – müəl.) ibarət

qarşıq hökumət təşkil edildi.¹ Xalq maarif naziri bəkilmiş Xan Xoyski (1917-ci il noyabrın 15-də Tiflisdə E.P.Gegeçkorinin başçılığı ilə yaradılmış Cənubi Qafqaz Komissarlığında maarif naziri olmuş Fətəli xan Xoyski nəzərdə tutulur – Z.Ə) idi. Biz Tiflisdə “rus universiteti”nin təşkili üçün apardığımız işdən istifadə etməyi həmin hökumətə təklif etdik. Fətəli xan Xoyski bizi dinlədi, Qafqazda rus universitetinin təsis edilməsinə rəğbətini bildirdi, lakin əlavə edib dedi: “Bəs niyə Tiflisdə? Tiflisdə Politexnikum var, indi də gürcü universiteti... Bəlkə universiteti Bakıda açmaq daha düzgün olardı?”² O, bizim məlumat məktubumuzu nəzərdən keçirmək üçün götürdü və bizim məqsədimiz barədə Nazirlər Şurasına məlumat verəcəyini vəd etdi. Həmin vaxtı biz eyni zamanda maliyyə naziri Karçıkyanın da qəbulunda olduq, o bizə öz məsləhətlərini verdi və hökumətin bu kimi məsələlərdə böyük maliyyə çətinliyi olduğunu söylədi. Digər tərəfdən, Qafqazda cərəyan edən siyasi və ictimai vəziyyət Cənubi Qafqaz hökumətini bu layihəyə baxmağa imkan vermədi. Qafqazqaziya Respublikası üç müstəqil respublikaya ayrıldı. Buna baxmayaraq, 1918-ci ilin yazında Ali qadın kursları üç fakültədə – təbiət, tarix-filologiya və tibb fakültələrindən ibarət, tədrisin rus dilində aparıldığı Qafqazqaziya universitetinə çevrildi. Lakin yarandığı ilk gündən bu universitet respublikalar arasında siyasi ziddiyyətlər və böyük maliyyə çətinlikləri ilə qarşılaşdı. Həm tələbə heyəti, həm də akademik heyətin böyük əksəriyyətinin ermənilərdən ibarət olmasına baxmayaraq, Ermənistan hökuməti universitetə bir qəpik də pul vermirdi. Yalnız az bir miqdar Gürcüstan hökuməti yardım edirdi. 1918-ci ilin payızında mən universitetin rektoru seçildi. Lakin çox keçmədən məlum oldu ki, onun Tiflisdə fəaliyyət göstərməsi mümkün olmayacaqdır. Çıxış yolu axtarıldı. Beləliklə, yenidən açılmış universitetin Yekaterinodor (Rusiya), İrəvan və ya Bakıya köçürülməsi məsələsi

¹ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку. – Азербайджанский Государственный Университет. Стати профессоров В.И.Разумовского и С.Н.Давиденного. Баку: Гостипография Азполиграфтреста, 1922, с. 2.

² Yənə orada, s. 2.

meydana çıxdı.³ Bu dövrdə Fətəli xan Xoyskinin başçılıq etdiyi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Bakı şəhərində universitetin açılmasına böyük əhəmiyyət verirdi. V.İ.Razumovski yazırdı: “1919-cu ilin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının Xalq Maarif nazirinin müavini Həmid bəy Şahtaxtinski Tiflis şəhərinə gəldi. O, Qafqazqaziya rus universitetini Bakıya köçürmək təklifi ilə gəlmişdi, yaxşı binalar, maddi təminat və s. vəd etdi.”⁴ Göründüyü kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hökuməti yaranmış əlverişli şəraiti uzaqgörənliklə qiymətləndirib mütərəqqi addımlar atmağı, ölkənin gələcək intellektual potensialını gücləndirməyi zəruri və həyati məsələ hesab edirdi.

V.İ.Razumovski daha sonra yazırdı: “Qafqazqaziya rus universitetinin Tiflisdə fəaliyyət göstərə bilməməsi professorlar şurasının arasında (köçməklə bağlı) mübahisə və danışıqların uzanmasına səbəb olmuşdu.”⁵

Belə bir vəziyyətdə 1919-cu il martın sonunda rektor V.İ.Razumovski universitet şurasının iclasında Bakıdan alınmış təkliflərə daha real, sanballı olmasını əsas göstərib, məhz bu şəhərə köçmək haqqında təklif irəli sürdü. O qeyd edirdi ki, Azərbaycan hökuməti universitetin açılması üçün hər il 5 milyon, kənd təsərrüfatı institutu üçün isə 500 min rubl vəd edir. Bundan başqa, universitet kitabxanası üçün 300 min rubl, universitetə tam yararlı klinika və avadanlıqla yaxşı təmin edilmiş xəstəxana və s. verməyi də öhdəsinə götürür. Universitet şurasının iclasında ermənilər bunun əleyhinə olsalar da, çoxluq universitetin Bakıya köçürülməsi təklifini müdafiə etdi. Köçmək məsələsini birdəfəlik həll etmək üçün tələbələrini də nümayəndəsinin daxil olduğu komissiya yaradıldı. Rektor V.İ.Razumovski, tələbə təmsilçiləri, həmçinin professorlar N.A.Dubrovski, L.A.İşkov və İ.S.Sitoviçdən ibarət nümayəndə heyəti Cümhuriyyət hökuməti ilə danışıqlar aparmaq, yerində real vəziyyətlə tanış olmaq üçün Bakıya göndərildi. Bakıda danışıqlar zamanı aydın olur ki, həm ictimai qüvvələr, həm də hökumət

³ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 3.

⁴ Yənə orada, s. 3.

⁵ Yənə orada, s. 4.

universitetin açılmasında çox maraqlıdır və onun normal fəaliyyəti üçün lazım olan hər cür fədakarlığa hazırdır. Sonralar bu münasibəti minnətdarlıqla xatırlayan V.İ.Razumovski yazırdı: “Ayдын oldu ki, Azərbaycan hökuməti (başda Yusifbəyov olmaqla) Bakıda universitet olmasında ciddi şəkildə maraqlıdır, cəmiyyətin bütün siniflərinin... əhvali-ruhiyyəsi universitetin dərhal açılmasına köklənib... Bizi başa saldılar ki, hətta Zaqafqaziya rus universiteti köçməyə də, Bakıda universitet yaradılacaqdır: ultimativ formada müddət də göstərilmişdi – 1 may.”⁶

1919-cu il aprelin sonunda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Maarif nazirinin müavini Həmid bəy Şahtaxtinski professor V.İ.Razumovskiyə teleqram göndərdi. Teleqramda Bakıda yeni universitet açılması və hökumət tərəfindən ona universitetin təşkil məsələsini öz üzərinə götürməsi təklif edildi. V.İ.Razumovski öz həmkarları ilə məsləhətləşmələr apardıqdan sonra, təklifi qəbul etdi. V.İ.Razumovski teleqrafla Zaqafqaziya rus universitetinin rektoru vəzifəsindən imtina edib, Bakıya gəlmək barədə razılığını bildirdi.⁷

1919-cu ilin aprelinə V.İ.Razumovski başda olmaqla N.A.Dubrovskidən, L.A.İşkov və həkimlərdən A.M.Levin və İ.S.Sitovici-dən ibarət universitetin işçi komissiyası yaradıldı. Bu işçi komissiyası universitetin rəsmi komissiyasının əsasını təşkil edirdi. Komissiya qısa müddətdə işə başladı.⁸

Bakıda universitet açılmasına böyük dövlət əhəmiyyəti verən Cümhuriyyət hökuməti bu məsələni 1919-cu il 8 aprel tarixli iclasında müzakirə etdi. Qəbul olunan qərarla, bütün imkanlardan istifadə edərək, 1919-1920-ci tədris ilinin əvvəlində Bakıda universitet açılması məqsədilə Xalq Maarifi Nazirliyinə tapşırıldı ki, ümumi həcmi 10 milyon manatdan çox olmamaq şərti ilə, smeta hazırlayıb Hökumətə təqdim etsin. Hökumətin qərarına əsasən,

Bakı Universiteti kommersiya məktəbinin binasında yerləşdirilməli idi.⁹

1919-cu il mayın 19-da Hökumət Xalq Maarif Nazirliyi nəzdində universitet komissiyasını təsdiq etdi. Komissiyanın tərkibinə professor V.İ.Razumovski (sədr), prof. N.A.Dubrovski, A.M.Levin, İ. A. Babuşkin (katib) ilə yanaşı Xalq Maarifi Nazirliyindən V.İrzayev, M.A.Şahtaxtinski, şəhər özünüidarəsindən şəhər idarəsinin üzvü Əlicabbar Orucəliyev, “Neft sənayeçiləri qurultayı” şurasından A.N.Sarapov, komissiya katibi İ.A.Babuşkin, M.B.Sultanov daxil idilər.

Bundan başqa, Bakı müalicəxanalarının üç baş həkimi - kimyəçi L.Q.Qurviç, zooloq A.N.Derjavin, əczaçılıq magistri İ.K.Qolberq də məşvərətçi səsə universitet komissiyasının fəaliyyətinə cəlb olundular.¹⁰

Universitet komissiyasının 1919-cu il mayın 21-də keçirilən birinci iclasında¹¹ Xalq Maarif naziri Rəşid bəy Qaplanov universitetin açılması barədə Azərbaycan hökumətinin qəti qərarını bildirdi. Komissiyaya geniş hüquqlar verildi. Belə ki, komissiya üzvləri Hökumət başçısına dək hər bir yüksək vəzifə sahibinə birbaşa müraciət etmək səlahiyyətinə malik idi. Hökumət 1919-cu il iyunun 16-da universitet komissiyasının ştatlarını təsdiq edib, məaşları müəyyənləşdirilməsi haqqında qərar qəbul etdi.¹² 25 iyun 1919-cu ildə isə Hökumət Bakı Dövlət Universitetinin təşkilii üzrə ilkin xərclər üçün vəsait buraxılmasına dair fərman verdi. Qərarla Xalq Maarif Nazirliyinə tapşırıldı ki, Bakı Dövlət Universitetinin təşkilii

⁹ Постановление об открытии Университета в г. Баку // ARDA, f. 51, siy. 2, iş 4, v. 32.

¹⁰ В Университетской комиссии. – Газ. Азербайджан. 25 февраля 1919 г., № 108, с. 3. Azərbaycan qəzeti, 26 may, 1919-cu il, №188.

¹¹ Маковельский А.О. Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина. Первое десятилетие. 1919-1929 г. Баку: Издание АГУ, 1930, с. 8.

¹² Постановление об утверждении временных штатов университетской комиссии при Министерстве народного просвещения. – ARDA, f. 51, siy. 1, iş 2, v. 239.

⁶ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 5.

⁷ Yəna orada, s. 6.

⁸ Yəna orada.

üçün ilkin olaraq 20 milyonluq fondan 1 milyon manat buraxılsın.¹³ (Qeyd edək ki, universitet komissiyasının qərarı ilə universitet Bakı Kommersiya Məktəbi və İlk Kişi Gimnaziyasının binasında yerləşməli idi. Lakin bu dövrdə bəhs olunan hər iki binada müxtəlif təşkilatlar yerləşirdi və onların boşaldılması vaxt tələb edirdi. Digər tərəfdən, bəhs olunan binaların təmiri ehtiyacı var idi və onların dərslər sistemlərinə uyğunlaşdırılması zəruri idi. 1919-cu ilin iyununda komissiya Bakı Kommersiya Məktəbinin həyatında anatomiya dərsləri üçün tikinti aparmağı qərara aldı. Lakin həmin dövrdə kommersiya məktəbində Britaniya hərbi xəstəxanası yerləşirdi. İngilis qüvvələri ilə bir aylıq danışıqlardan sonra lazım olan işlərin aparılmasına icazə alındı. 13 avqust 1919-cu ildə isə kommersiya məktəbi universitetə verildi – Z.Ə.)

Beləliklə, komissiya qısa müddətdə universitetin təsis edilməsi haqqında 1919-cu il 31 may tarixli bəyannaməni, qanun layihəsini, həmçinin, 1919-1920-ci tədris ili üçün ştat və xərclər layihəsini Hökumətə təqdim etdi.¹⁴ Hökumət komissiyanın təqdim etdiyi layihəni 1919-cu il iyulun 7-də müzakirə etdi.¹⁵

Qəbul edilmiş qərarla ölkənin iqtisadi vəziyyətinin mürəkkəb olmasına baxmayaraq, universitet üçün tələb olunan maliyyə vəsaiti nəinki azaldılmadı, əksinə, 5 milyon manata qədər, müəllimlərin maaşı isə, əlavə olaraq, nəzərdə tutulduğundan birə üç artırıldı.¹⁶

¹³ Постановление об отпуске средств на предварительные расходы по организации БГУ. 25 июня 1919 г. – ARDA, f. 51, с. 1, і, 2, v. 275.

¹⁴ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 8.

¹⁵ Постановление об одобрении и внесении в Парламент законопроекта об учреждении в г. Баку Государственного Университета. – ARDA, f. 895, с. 3, і, 73, v. 1-2.

¹⁶ Yenə orada.

1.2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentində universitetlə bağlı müzakirələr

Universitet komissiyasının hazırladığı layihəni Cümhuriyyət hökuməti 1919-cu il 7 iyulda müzakirə edib 10 bənddən ibarət qərar qəbul etdikdən sonra Bakı Dövlət Universitetinin açılıb-açılmaması məsələsi ilə bağlı müzakirələr Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parlamentində müzakirəyə çıxarıldı. Parlamentdə müzakirələr üç aya yaxın, 1919-cu ilin sentyabrın 29-na qədər davam etdirildi. Parlamentdə universitetin açılmasına əksəriyyətin tərəfdar olması ilə yanaşı, onun əleyhdarları da var idi. Yüksək ixtisaslı, hazırlıqlı milli kadrların olmaması əsas mübahisə doğuran səbəblər idi. Bu iş xüsusilə İttihad, Əhrar partiyalarından olan nümayəndələr ciddi müqavimət göstərirdilər. Onlar Universitetin rus dilində açılmasını Azərbaycanda ruslaşdırma siyasətinin davam etdirilməsi kimi başa düşürdülər. Müsavat, Sosialistlər fraksiyasından olan deputatlar isə universitetin rus dilində açılmasının heç bir təhlükə törətmədiyini qeyd edərək vurğulayırdılar ki, universitetə daha çox azərbaycanlı tələbələr cəlb olunmalı, onlar tərbiyə edilib milli kadrlar yetişdirildikdən sonra tədris universitetdə tədrisin azərbaycanlaşdırılması prosesinə keçilməlidir.

Avqustun 21-də parlamentin 67-ci iclası bütövlükdə Universitetin təşkili haqqında məsələyə həsr olundu.¹⁷ İlk əvvəl “Müsavat”ın üzvü Mehdi bəy Hacinski hökumətin Universitetin təşkili ilə bağlı gördüyü işlər haqqında ətraflı məlumat verdi. Məlum oldu ki, universitetin təşkili ilə bağlı parlamentə qədər və parlament müzakirələrində iki fikir mövcuddur. Birinci fikrin tərəfdarları heç bir səbəb göstərmədən Universitetin tezliklə açılmasının tərəfdarı idilər, ikinci fikrin müdafiəçiləri isə vaxtın azlığını nəzərə alaraq hələlik gözləməyi məsləhət bilirdilər. Mehdi bəy Hacinski parlamentə xitabən sual etdi: “Bakıda darülfünun olması müm-

¹⁷ Заседание шестьдесят седмое. 21 августа 1919 г. – АДР (1918-1920).

Парламент (Стенографические отчеты). Баку: Из-во Азербайджан, 1998, с. 621.

kündürmü? Hökumət bəyan edir ki, mümkündür, çünki professor-müəllim heyəti Bakıya gəlməyinə etiraz etmir, tədris müəssisəsi kimi kommerçeski məktəbin binası hazır, tibb şöbəsi üçün alət-avadanlıq nümunələri var və s. Universitetin açılması üçün daha nə lazımdır?"¹⁸

"Əhrar" partiyasının sədri Qara bəy Qarabəyli Universitetin açılmasına etiraz etmirdi, amma iddia edirdi ki, bilmirik, universiteti kimlər açır, kimlər oxuyacaq, şərtlər necə olacaq?"¹⁹

Bakıda universitet açılması ilə bağlı Məmməd Əmin Rəsulzadənin parlamentdəki çıxışı uzun vaxt aparsa da, məzmunu etibarilə hətta oponentlərini də razı saldı. Çıxışın ana xəttini aşağıdakılar təşkil edirdi:

"Bizə nə üçün Universitet lazımdır? Biz nə üçün rus dilində təhsil möhtacıq? Milli darülfünun arzusunda olanlar nə üçün dərddə çəkməməlidir?" M.Rəsulzadə deyirdi: "Elmin vətəni yoxdur, rus dilində hər hansı bir elmin tədrisi rus işğalı üçün şərait yaratmır. Rus darülfünunlarında təhsil edənlərdən zərər görün olmayıb. Ən əsası, bu darülfünun get-gedə milliləşəcək."²⁰ Əslində, M.Rəsulzadənin bu çıxışı Universitet təşkil etməklə nəyə nail ola biləcək, təşkil etməsək nələri itirə biləcək sualına ən tutarlı cavab idi. Məmməd Əmin çıxışını bu sözlərlə bitirdi: "Heç bir millət tarixin ilk addımında milli bir darülfünunə sahib olmamışdır. Əvvəlcə öz-gələrdən istifadə edərək, sonra get-gedə qüvvət kəsb etmişdir. Darülfünun hər dildə olsa da olsun, açılıb oxumalıdır. Çünki bu müəssisə ilə biz bir ərfaan müəssisəsi qururuq və öz gənclərimizi onun vasitəsi ilə ziyalandırırıb, istədiyimiz milli professorlarımızı tədricənə sahib olacağıq."²¹

"Əhrar" partiyasının təmsilçisi iddia edirdi ki, bütöcə get-gedə xalqımızın boynunu əyir, əgər darülfünun bütöcəsini də bura əlavə etsək, insanların vəziyyəti daha da ağırlaşacaq. Nə qədər ki, milli

tələbələrımız yoxdur, nə qədər ki, milli müəllimlərimiz yoxdur, darülfünun açılmasına da hələlik ehtiyac yoxdur.

Həmişə müxalif yönümlü çıxışları ilə diqqəti cəlb edən sosialistlərin nümayəndəsi Səmədəğa Ağamalıoğlu nə üçün bizə Univeritet lazımdır? sualını belə cavablandırdı: "Burada söyləyirlər ki, Universitet 18 milyon pul aparır. Ona görə ona hələlik açmaq olmaz. Mən isə deyirəm ki, Universiteti açmaq əlaqəli bələdə cəkdə 18 milyon yox, bələkə 18 milyard mənfəət götürdükd. Bu Univeritet bir palıd ağacına bənzəyir, basdırarsan, iyirmi ildən sonra nəhəng ağaca çevrilir. Bir halda ki, fürsət və məqam özü gəlib, professorlar var, özləri gəlib işləmək istəyirlər, onları əldən buraxmaq olmaz."²²

"Əhrar" partiyasının digər nümayəndəsi Muxtar Əfəndizadə darülfünun açılmasına tərəfdar olduğunu bildirsə də, bu fikir də ona məxsus idi: "Hökumət dairələrində bu vaxta qədər hər iş rus dilində gədir. Qonşularımız erməni və gürcülər bizə gütlürlər ki, bizim məmləkətdə ana dili işləndiyi halda, Azərbaycanca hənzür rus dili işlənilir. Çünkü onlar istiqlallarını elan etdikləri gündən etibarən yazılarını, müamələlərini milliləşdirdilər. Fəqət hər nədənsə hala bu hərəkət bizdə yoxdur."²³ Sosialist Əliheydər Qarayev Universitetin açılmasına tərəfdar olduğunu aşağıdakı şəkildə izah etdi: "Doğrudur, darülfünun öz ana dilimizdə milli olmalı idi. Bir mədəniyyət ki, füyqərayi-kasibə üçün gəlib, siz barmağınız ilə onu tutmayın, qoyun, o işiq Azərbaycan füyqərayi-kasibəsi üzərinə düşsün."²⁴

Gərgin keçən müzakirələrin sonunda Maarif naziri Rəşid bəy Kaplanov və Mehdi bəy Hacımski Universitetin təzliklə açılması üçün hamını həmrəyliyə çağırırdı. Maarif naziri bütün tərəddüdlərə son qoymaq üçün üzünü parlament üzvlərinə tutaraq dedi: "Bizə ruhu yüksəldəcəkd bir elm ocağı lazımdır, o da, darülfünundan başqa bir şey deyildir. Madam ki, darülfünun açılması qabildir, madam ki, bunun əhəmiyyəti-siyasiyyə və milliyəsinə təsdiq edirik, o

¹⁸ АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты), с. 623.

¹⁹ Yənə orada, s. 625.

²⁰ Yənə orada, s. 626-627.

²¹ Yənə orada, s. 627.

²² АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты), с. 631.

²³ Yənə orada, s. 631-632.

²⁴ Yənə orada, s. 632-633.

zaman tərəddüdə lüzum yoxdur.²⁵ Göründüyü kimi, Bakıda universitet açılması ilə bağlı parlament üzvləri arasında xırda nüanslar istisna olmaqla kəskin fikir ayrılıqları yox idi.

Bakı Dövlət Universitetinin açılması ilə bağlı parlament müzakirələri 1919-cu il avqustun 25-də parlamentin 68-ci iclasında da davam etdirildi.²⁶ Parlament üzvü Mehdi bəy Hacınski darülfünun təşkili haqqında qanun layihəsini maddə-maddə səsə qoymağı təklif etdi. Bu zaman parlament üzvləri, xüsusilə "İttihad" partiyasının sədri Universitetə muxtariyyət hüququnun verilməsi məsələsində öz narazılığını bildirdi. Onun fikrincə yabancıl professorlardan ibarət bir quruma muxtariyyət hüququ verilə bilməz. Məsələyə aydınlıq gətirmək istəyən Mehdi bəy Hacınski bildirdi ki, 72 maddədə ibarət darülfünun nizamnaməsində Universitetə muxtariyyət hüququ verilir və bu muxtariyyət nizamnamə daxilində olacaqdır. Bu maddəyə münasibət bildirən Məmməd Əmin dedi: "Onların muxtariyyəti siyasi bir muxtariyyət deyil, nizamnamə daxilində elmi muxtariyyətdir. Darülfünunu bu şəkildə qəbul edib, ona muxtariyyət verilməlidir. Əgər muxtariyyət verilməsi ilə bir təhlükə mövcud olsa, hökumət əlinizdədir, hər şeyi yapa bilərsiniz."²⁷

"İttihad" partiyası Universitet üçün ayrılan beş milyon büdcənin nəyə xərclənəcəyini tələb edəndə Maarif Naziri Rəşid bəy Kaplanov məsələni belə izah etdi: "Smeta haqqında sizlərə düstür məlumat vermək istəsək də, bu mümkün deyil. Çünki bir halda qiymətlərin təfəvütü on manat ilə min manat arasında olur, onun smetasını düzəltmək gücdür. Amma daqiq bilirməm ki, sizlərə smeta yaxın vaxtlarda təqdim olunacaq."²⁸

Parlamentdə universitet açılması ilə bağlı gedən müzakirələr zamanı ən çox mübahisə doğuran maddələrdən biri tibb fakültəsinin professor heyətinə veriləcək əmək haqqı ilə bağlı yaranmışdı. Bu məsələ haqqında açıqlama verən Maarif Naziri dedi: "O müta-

xəssislər ki, buraya gəlmək arzu edirlər, onların maaşları təhdid edilməməlidir. Əgər maaşları təhdid edilərsə, onlar bura gəlməzlər".²⁹

Parlamentin 68-ci iclasında əsas mübahisə doğuran məsələlərdən biri də universitetin yerləşdirilməsi üçün bina ayrılması ilə bağlı yarıdı. Bu barədə danışan maarif naziri Rəşid bəy Kaplanov bunun çox ciddi məsələ olduğunu vurğuladı: "Bu məsələ haqqında maarif nəzarəti ilə idarələr arasında bir itxtilaf əmələ gəlmişdir. Bu məsələ həll olunmaq üçün hökumətə verilmiş isə də indiyə qədər həll olunmamışdır. Həqiqətən bu məktəblər (Bakı Kommersiya məktəbi və Kişi Gimnaziyası – Z.Ə.) keçən ilə qədər hökumət ixtiyarına keçməmişdir. Fəqət keçən ildən adı çəkilən məktəblərin xərcinə hökumət öz öhdəsinə aldığından o binalar da hökumət əmlakı hesab edilə bilər..."³⁰ Beləliklə, parlament Bakıda universitet açılması ilə bağlı özünün sayca 68-ci iclasını gərgin müzakirələrlə başa vurdu.

1.3. Bakı Dövlət Universiteti haqqında Parlament qanunu

Üç aya yaxın davam edən gərgin müzakirələrdən sonra Parlament 1919-cu il sentyabrın 1-də keçirilmiş 70-ci iclasında "Bakı Dövlət Darülfünunun təsis haqqında qanun"u təsdiq etdi.³¹

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin qəbul etdiyi 10 maddəlik qanunda Darülfünunun 4 fakültəsi – Şərq şöbəsi olan tarix-filologiya, fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb – nəzərdə tutuldu. 1919-1920-ci tədris ilində tibb fakültəsinin ilk 4 kursu, tarix-filologiya fakültəsinin isə birinci kursu üçün müvəqqəti, birillik ştat və smeta təsdiq edildi. Azərbaycan hökumətinin razılığı ilə Darülfünun şurasına yeni fakültə və kursların açılmasına xərclər üzrə hər il vəsait tələb etmək səlahiyyəti verildi.³² Elm, maarif na-

²⁵ Yəne orada, c. 633-640.; "Azərbaycan" qəzeti, 2 sentyabr 1919, №266.

²⁶ Заседание шестьдесят восьмое. 25 августа 1919 г. - АДР (1918-1920).

Парламент (Стенографические отчеты), с. 641.

²⁷ Yəne orada, s. 641-642.

²⁸ Yəne orada, s. 645.

²⁹ АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты), с. 648.

³⁰ Yəne orada, s. 644.

³¹ "Bakıda Dövlət Darülfünunu Təsis haqqında" Azərbaycan Parlamentinin yetimşinci iclası. 1 sentyabr 1919-cu il. - ARDA, f. 895, siy. 3, iş 73, v. 57-58.

³² Yəne orada, v. 57-58.

zirliyi, şəhər idarəsi, neft sənayeçiləri şurası müvəkillərindən təşkil olunmuş Darülfünun komissiyasına rektor, ixtisaslar üzrə professorlar, dekanlar dəvət etmək ixtiyarı verilmişdi. Qanun dəvət olunan professorlardan muxtar əsaslarla şura, idarə, fakültələr yaratmağı təsdiq etdi, xərclər üzrə ilk tədris ilinə 11 milyon manatdak (10 milyon 857 min 500 rubl) vəsait ayırdı.³³ Xidməti şəxslər mənzillə təmin edilmədikdə, onlara əməkhaqqının ¼-i məbləğində mənzil haqqı vermək nəzərdə tutuldu.³⁴

Parlamentin elə həmin iclasında 1919-1920-ci tədris ilində 100 nəfər azərbaycanlı gəncin xarici ölkələrin ali məktəblərinə göndərilməsi üçün vəsait ayrılması haqqında qərar qəbul edildi. Universitetin açılması haqqında qanunda onun dörd fakültədən, tarix-filologiya, fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb fakültələrindən ibarət olduğu, 1919-cu il sentyabrın 1-dən başlayaraq bir illik müvəqqəti ştat və xərclər cədvəli, universitet komissiyasına üç il müddətinə ilk rektor və dekanları, kollegiyaya isə professorları dəvət etmək, elmi şuraya idarə heyəti təşkil etmək hüququ verildi. Qanunda, həmçinin 1919-1920-ci tədris ilində tədrisin təşkili, zəruri avadanlıqlarla təchiz olunması üçün universitetə dövlət büdcəsindən 5 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdu.³⁵ Qanuna əsasən, Bakı Dövlət Universiteti 1919-cu il 1 sentyabrın fəaliyyətə başlamışdır.³⁶

Universitetə həm kişilər, həm də qadınlar bərabər hüquqla qəbul olunurdular. Qəbulda Azərbaycan vətəndaşlarına üstünlük verilirdi. Universitetin təsis haqqında qanunun Parlament tərəfindən təsdiq olunması münasibətilə V.İ.Razumovski Parlamentdəki çıxışında demişdi: "Azərbaycanda, hətta müsəlman dünyasında bu böyük hadisənin – Darülfünunun təsis mərasimi təntənəsini qeyd etməyə, nəinki Parlament, buraya toplaşan kütlələrin şəxsinə ictimai fikri də gördüyümdə hədsiz dərəcədə xoşbəxtəm."³⁷

³³ Yəne orada.

³⁴ Yəne orada.

³⁵ Yəne orada.

³⁶ Yəne orada.

³⁷ Речь Разумовский В.И. Заседания шестьдесят восьмое. 25 августа 1919 г. - АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты), с. 641.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hökuməti universitet komissiyasının tövsiyəsinə, Xalq Maarif Nazirliyinin təqdimatını nəzərə alaraq, 1919-cu il sentyabrın 8-də Bakı Dövlət Universitetinin rektoru və dekanlarının təsdiqi haqqında qərar qəbul etdi.³⁸ Qərarda operativ cərrahiyyə kafedrasının əməkdar professoru V.İ.Razumovskinin rektor, patoloji anatomiya kafedrasının professoru İ.İ.Şirokoqorovun, o olmadığı dövrdə isə müvəqqəti olaraq professor A.M.Levinin tibb fakültəsinin, görkəmli tarixçi, publisist, ümumi tarix kafedrasının dosenti N.A.Dubrovskinin tarix-filologiya fakültəsinin dekanı təyin olunduğu göstərilirdi.³⁹ Sentyabrın 10-da universitet komissiyası A.A.Əşmanı, M.S.Milmanı, L.Q.Qurviçi, A.N.Derjavini tibb fakültəsinə, Y.İ.Baybakovu, L.A.İşkovu, L.Q.Lopatinski, A.B.Selixanoviçi tarix-filologiya fakültəsinə professor vəzifəsində işə dəvət etməyi qərar aldı.⁴⁰

Universitet komissiyasının son iclası 1919-cu il sentyabrın 15-də keçirildi. İclasda Müvəqqəti Şura və Universitet İdarə Heyəti yaradıldı. Universitetin ilk rektoru və dekanları seçildi. Yekdilliklə V.İ.Razumovski universitetin rektoru, N.A.Dubrovski tarix-filologiya fakültəsinin dekanı, İ.İ.Şirokoqorov isə tibb fakültəsinin dekanı seçildi. İ.İ.Şirokoqorov Bakıda olmadığı üçün hələlik onun vəzifəsini A.M.Levin icra edirdi.⁴¹

³⁸ Постановление об утверждении ректора и деканов Бакинского Государственного Университета // ARDA, ф. 51, с. 2, і, 4, в. 83.

³⁹ Yəne orada.

⁴⁰ Профессору Государственного Университета гор. Баку по кафедре факультетской терапевтической клиники А.М.Левину. 10 сентября 1919. - ARDA, ф. 1640, с. 1, і, 6, в. 3; Профессору Бакинского Государственного Университета А.А.Əşману. 28 сентября 1919. - ARDA, ф. 1640, с. 1, і, 6, в. 4.

⁴¹ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 10.

1.4. Bakı Dövlət Universitetinin ilk Nizamnaməsi

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti 1919-cu il sentyabrın 29-da keçirilmiş 79-cu iclasında 72 maddə, 5 fəsilədən ibarət olan "Bakı Dövlət Darülfünunun Nizamnaməsi"ni təsdiq etdi.⁴²

Beş fəsil, 72 maddədən ibarət nizamnamədə universitetin təşkilatı, quruluşu, onun elm və tədris sahələrinin fəaliyyəti, professor-müəllim heyətinin vəzifə və hüquqları müəyyənləşdirildi.⁴³

Nizamnamənin 2 maddədən ibarət olan birinci fəsilində Bakı Dövlət Universitetinin muxtariyyət hüquqlu elmi-tədris müəssisəsi olub, maarif nazirliyinin strukturunda fəaliyyət göstərdiyi, rektor, prorektor, dekanlar, şura və fakültə iclasları vasitəsilə idarə olunduğu təsbit edildi.⁴⁴

Nizamnaməyə əsasən Universitetin rəhbəri rektor idi. Nizamnamə çərçivəsində ona universitet idarəçiliyinin bütün sahələrinə rəhbərlik etmək səlahiyyəti verildi. Rektor professorlar arasından 3 il müddətinə seçilir, Xalq Maarif Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunurdu. Rektor öz fəaliyyətində şura tərəfindən hazırlanan və təsdiq edilən təlimatlara əsaslanır, rektorun olmadıq müddətdə, onun vəzifəsini prorektor, yaxud dekanlardan biri icra edirdi.⁴⁵

Prorektor tələbə işləri üzrə rektorun köməkçisi idi. Prorektorun Universitet Şurası professorlar icərisindən 3 il müddətinə seçirdi.

Hər fakültənin başında dekan dururdu. Dekan tədrisə nəzarət edir, rektora və şuraya həvalə edilən vəzifələri fakültə daxilində icra edirdi. Dekan da professorlar arasından 3 il müddətinə seçilir və şura tərəfindən təsdiq olunurdu.⁴⁶ Şura Universitetin idarə edilməsinin ali və müstəqil orqanı idi.⁴⁷

⁴² Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin 79-cu iclası. 29 sentyabr, 1919-cu il. Protokol №79 // ARDA, f.895, siy. 1, iş 119, v. 1-20.

⁴³ Bakı Dövlət Darülfünunun Nizamnaməsi. – ARDA, f. 895, siy. 3, iş 73, v. 38.

⁴⁴ Yəne orada, v. 38.

⁴⁵ Yəne orada, v. 40.

⁴⁶ Yəne orada, v. 40.

⁴⁷ Yəne orada.

Nizamnamənin 3-cü fəslə Universitetin tədris hissəsi üzrə şəxsi heyətinə həsr edilmişdi. Heyət professorlar, dosentlər, privat-dosentlər, müəllimlər, dillər üzrə mühazirəçilər, prorektorları və müavinləri, assistentlər və ordinatorlardan ibarət idi.⁴⁸ Bu şəxslər həm seçilə, həm də dəvət oluna bilərdilər.

Universitet Nizamnaməsinin 4-cü fəslə tələbələrə həsr edilmişdi. Universitetə hər iki cinsdən olan orta təhsilli şəxslərin qəbul edildiyi təsdiq olunurdu. Mühazirə və əməli məşğələlərdə, tələbələrədən başqa, azad dilniyəicilərin də iştirakına icazə verildi.⁴⁹ Qeyd edək ki, bu fəslin müzakirəsi Parlamentdə qızgın mübahisələrə səbəb olmuşdu. Azərbaycanda o zaman yaranmış obyektiv şəraiti nəzərə alan Parlament üzvləri Darülfünuna azərbaycanlıların qəbul edilməsinə şərtlərini yüngülləşdirmək məqsədilə israr edirdilər ki, gimnaziya və buna bərabər realni məktəbləri bitirib şəhadətnamə alan oğlan və qızlarımız olduqca azdır. Çünki onlar rus dilindən imtahanlarda "əsər", hətta "inşa" yazarkən qeyri-kafi qiymətə layiq görüldüklərindən, şəhadətnamə almaq hüququndan məhrumdurlar. Lakin sonralar öz təhsillərini artırırdılar. Ona görə də, bu məktəbləri bitirən azərbaycanlı oğlan və qızlara Darülfünuna qəbul edilmə hüququ verilməlidir. Parlament deputatlarının əksəriyyəti təkidlə nizamnamənin 46-cı maddəsinə 2 qeyd əlavə etmişdilər: Qeyd 1: "Darülfünunun ancaq birinci ilində Azərbaycan təbəəsi olub zükür edadisinin 7-ci və realni məktəbinin 6-cı sinfini qurtaran əfəndilərə ixtiyar verilir ki, tələbə sifətilə Darülfünuna daxil ola bilsinlər və diplom almaq üçün Darülfünunda oxuyan müddət edadi məktəbi programı üzrə axırıncı sinif imtahanını verməyə məcbur edilsinlər."⁵⁰ Qeyd 2: "Azərbaycan təbəəsi olan Darülmüəllimin bitirmiş əfəndilər, o cümlədən Aleksandr darülmüəllimini (Müəllimlər Seminariyası – Z.Ə.) bitirənlər təyin edilmiş etmlərdən imtahan vermək şərti ilə Darülfünuna (ali məktəbə – Z.Ə.) girməyə ixtiyarı vardır."⁵¹

⁴⁸ Yəne orada.

⁴⁹ Yəne orada.

⁵⁰ Yəne orada, v. 41-42.

⁵¹ Yəne orada, v. 42.

Parlamentdə ciddi müzakirələrdən sonra Darülfünunda tələbə təşkilatlarının yaradılmasına icazə verildi və nizamnamədə bu təşkilatların hüquq və fəaliyyət sahələri dəqiqləşdirildi.⁵²

Tibb fakültəsində təhsil alan tələbələr üçün 10, tarix-filologiya fakültəsində təhsil alan tələbələr üçün isə 8 semestr təhsil müddəti müəyyənləşdirilmişdi.

Bəşinci fəsildə Universitetdə qulluq edən şəxslərin hüquq və vəzifələrindən, imtiyazlarından bəhs olunurdu. Universitet surasına fakültələrin təqdimatı ilə elmlər namizadı və doktoru elmi də-rəcələri vermək səlahiyyəti verildi.⁵³ Nizamnamənin bu fəslində professor-müəllim və işçi heyəti üçün xüsusi bir imtiyaz, pensiya təyin edilmişdi. Belə ki, 25 ildən 30 ilədək xidmət etmiş professorlar illik əmək haqlarının 2/3 hissəsi, 20 ildən 25 ilədək xidmət edənlərə maaşların yarısı, ağır, müalicəedilməz xəstəliyə mübtəla olub işləyə bilməyən professorlara 5-10 il iş təcrübəsi olduqda əməkhaqqının 1/3-i, 10-20 ilədək staja 2/3 hissəsi, 20 ildən artıq iş təcrübəsi olduqda isə tam maaşları həcmində pensiya alırdılar.⁵⁴

Bakı Darülfünunun ilk tədris və xidmətçi şəxsi heyəti aşağıdakı kimi idi: Tibb fakültəsi – Professor V.İ.Razumovski – Darülfünunun rektoru, operativ cərrahiyyə və topoqrafik anatomiya profesoru, L.M.Levin-fakültətiv daxili xəstəliklər klinika professoru, professor İ.İ.Şirokoqorov – tibb fakültəsinin dekani və patoloji anatomiya professoru, professor A.A.Əşman – fakültətiv klinika profesoru, Qolovinsk-farmakologiya professoru, D.Q.Qureviç – kimya kafedrası üzrə dosent vəzifəsini icra edən, həkim A.M.Prokofyeva fakültətiv daxili xəstəliklər klinikasının baş assistenti, həkim D.U.Urusov – anatomiya kafedrası üzrə prerektor vəzifəsini icra edən, həkim A.M.Zamuxovski- anatomiya kafedrası üzrə kiçik assistent, A.A.Juravskaya-anatomiya kafedrası üzrə preparator, həkim A.O.Vartanyan-operativ cərrahlik kafedrası üzrə kiçik assistent.

⁵² Yəna orada.

⁵³ Yəna orada, v. 42.

⁵⁴ Yəna orada, v. 43-44.

Tarix-filologiya fakültəsi üzrə - dosent N.A.Dubrovski- tarix-filologiya fakültəsinin dekani və ümumi tarix dosenti vəzifəsini icra edən, professor Foxt –Qərbi Avropa ədəbiyyatı tarixi professoru, professor N.Q.Qorodeski – fəlsəfə professoru, fəlsəfə elmləri doktoru L.Q.Lopatinski – klassik filologiya kafedrası üzrə dosent, A.M.Şaxtaxtinski –türk dili kafedrası dosenti vəzifəsini icra edən, A.B.Selixanoviç – fəlsəfə kafedrası üzrə dosent, P.L.Piləşevski – rus dili ədəbiyyatı kafedrası üzrə privat dosent, L.A.İşkov – ümumi tarix kafedrası üzrə dosent vəzifəsini icra edən, magistrant L.A.Zimin – müsəlman Şorqi kafedrası üzrə müəllim.⁵⁵

Beləliklə, universitetin və kafedraların əsas işçiləri müəyyənləşdirildi. Bununla yanaşı, universitet bir sıra kadr və texniki problemlərlə qarşılaşdı. Yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün 1919-cu ilin sentyabrın 22-də V.İ.Razumovski və N.A.Dubrovski Rusiyanın cənub universitetlərinin fəaliyyət göstərdiyi şəhərlərə – Rostov, Dneprpetrovsk və Xarkova getdilər. Onlar Rostov-Don, Yekaterinoslav və Xarkov şəhərlərində fəaliyyət göstərən bir sıra alimlərdən Bakıya gəlmələri üçün razılıq ala bildilər.⁵⁶ Belə bir zamanda universitet komissiyasının üzvü, professor V.K.Finkelşteyn avadanlıq, ədəbiyyat və s. almaq üçün Qərbi Avropaya getdi.⁵⁷

Bütün hazırlıqlar başa çatdıqdan sonra 1919-cu il noyabrın 10-da Universitet Şurasının birinci iclası oldu. İclasda professorların və akademik heyətin tərkibi təsdiq edildi. İlk tədris ilində universitetə ştat üzrə lazım olan 104 nəfər, o cümlədən 43 professor və privat dosent cəlb etmək mümkün oldu.⁵⁸

1919-cu il noyabrın 15-də şənbə günü (bəzi mülahizələrə görə həmin dövrdə həftənin cümə günü qeyri-ış günü hesab olunurdu, yeni iş həftəsi 6-cı günü, şənbə günü başlanırdı) universitetdə

⁵⁵ В Университет. Личный состав. – Азербайджан, 29 октября 1919, №230, с. 3

⁵⁶ Удостоверение Ректор Бакинского Государственного Университета, заслуженный профессор В.И.Разумовский. 22 сентября 1919 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, iş 6, v. 2.

⁵⁷ Yəna orada.

⁵⁸ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 10.

birinci dərs günü elan edildi.⁵⁹ Universitetdə ilk mühazirəni ümumdünya tarixindən N.A. Dubrovski oxudu. İzdihamlı auditoriyada təkcə tələbələr deyil, həmçinin çoxlu sayda ziyalılar, parlament və hökumət üzvləri də iştirak edirdi.⁶⁰

1919-cu il noyabrın 17-də "Azərbaycan" qəzetində (İ.H. İmzası ilə) "Darülfünunun açılması" adlı məqalədə yazılırdı: "Dün Azərbaycan Darülfünunu ilk dəfə olaraq açıldı və ilk gündür ki, məşğuliyyətə başladı."⁶¹ Daha sonra məqalədə Vətənin, millətin ictimai-siyasi həyatında, təraqqisində universitetin oynayacağı rolun, meyarın heç nə ilə ölçülə bilməyəcəyi böyük sevinc hissi ilə qeyd edilirdi. Eyni zamanda məqalədə Avropa xalqlarının inkişafında həmin ölkələrin universitetlərinin əhəmiyyətli rolundan bəhs edilərək yazılırdı: "Tarixdə Afina darülfünununun yeni bir Yunanıstan yaratdığını kim inkar edə bilər? Bir əsr əvvəl Fransiyayı ələmsümul təqəllüb və təkamülə atan Sorbon darülfünunu, Sorbonna darülfünununda bir silsilə həmiyyətə çalışan müdarrislər dəgilmidi? Almanları 1806-cı il fəlakətindən sonra yenidən şöhrətə, siyasət və hərba hazırlayan və Napoleondan qəhar bir intiqam alan Berlin və Hamburq darülfünunları və hər iki darülfünun simaları Kant və Fixtenin əsərləri olmamışdırmı?.. Yeni millət yeni elm, yeni fəlsəfə demək isə, hər darülfünunda yeni bir məbəd olması icab edər...- Azərbaycan Darülfünunu, əlbəttə, bir türk Darülfünunudur, çünki türk milləti, türk parlamanı, türk hökuməti tərəfindən türk gəncliyi üçün açılmışdır... Darülfünunun həyat və məşğuliyyətə başlaması tarixi olan 15 noyabr yeni bir tərəqqi dövrünün açılmasının bir ibtidası olacaqdır."⁶²

"Azərbaycan" qəzetinin 1919-cu il 30 noyabr tarixli 260-cü nömrəsində ilk tədris ilində Darülfünunun tarix-filologiya fakültəsində tələbə həyəti və onun milli tərkibi haqqında aşağıdakı məlumatlar yer almışdır: "Tarix-filologiya fakültəsi – 1-ci qrupa

⁵⁹ В Университет. – Азербайджан. 18 ноября 1919, №249, с. 4.

⁶⁰ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 18-19.

⁶¹ Bakı Dövlət Darülfünununun təsis (sənədlər toplusu). Tərtib edənə və ön sözün müəllifi S. İbrahimov. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1989, s. 15.; Darülfünununun açılması. – Azərbaycan qəzeti, 17 noyabr, 1919, №323.

⁶² Yenə orada.

qəbul edilmişdir 113 nəfər, 2-ci qrupa latın dilindən əlavə imtahan vermək şərti ilə -107 nəfər, 3-cü qrupa – 27 nəfər, 4-cü qrupa əlavə imtahanları vermək şərti ilə - 63 nəfər, 5-ci qrupa bir ay ərzində tələb olunan sənədləri təqdim etmək şərti ilə - 11 nəfər. Təyini edilmiş imtahanları verən, tələb olunan sənədləri təqdim edən şəxslər birinci qrupa daxil edilirlər."⁶³

"Azərbaycan" qəzetinin 5 fevral, 1920-ci il tarixli 21-ci sayında isə tarix-filologiya fakültəsinin milli tərkibi belə idi: "Nazirliyin və Darülfünunun rektorunun verdiyi axırını məlumata əsasən hazırda Darülfünunun tarix-filologiya fakültəsinin birinci kursunda 509 həqiqi tələbə var, onlardan 125-i müsəlman, 178-i yəhudi, 121-i rus, 67-si erməni, 5-i gürcü, 13-ü polyak və alman. Darülfünunda cəmi 877 tələbə var. Bunlardan başqa 217 azad dinləyici də var idi."⁶⁴

Beləliklə, 1919-cu il noyabrın 15-də Azərbaycan xalqı daha bir tarixi hadisəyə şahidlik etdi. Azərbaycanda, Bakıda müsəlman Şərqi Avropa tipli ali məktəb Bakı Dövlət Universiteti fəaliyyətə başladı. Bakı Dövlət Universiteti haqqında qanunda 4 fakültənin açılması nəzərdə tutulsa da, böyük çətinliklərlə universitet 2 fakültə, tarix-filologiya və tibb fakültəsi ilə ümumilikdə 4 kurs, onlardan tibb fakültəsi üzrə 3 kurs, tarix-filologiya fakültəsi üzrə 1 kurs olmaqla dərslərə başladı. Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması böyük tarixi bir hadisə idi. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın istiqlalının elan edilməsindən sonra Cümhuriyyət xadimləri ölkənin gələcək taleyini, milli özünüdərk prosesini, dünyaya çıxış imkanlarını tam zamanında qiymətləndirib daha bir tələyüklü məsələni həll etdilər. Məhz görülən bu tədbirlər sayəsində xalqımızın övdlərini müasir universitet təhsili almaq üçün imkan qazandı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti daha bir ilk imza atdı, Azərbaycanda universitet təhsilinin təməli qoyuldu. Bütün bunlar milli şüurun, müstəqil dövlətçilik hisslərinin gücləndirilməsinə təsir edirdi.

⁶³ Yenə orada, s. 15.

⁶⁴ Yenə orada, s. 16.

Universitetin ilk rektoru, professor Vasili İvanoviç Razumovski bu təhsil ocağının fəaliyyətə başlamasının əhəmiyyətindən bəhs edərkən yazırdı: “Azərbaycan öz maarif ocağını yaratdı. Türk xalqının tarixinə yeni parlaq səhifə yazıldı. Avropa ilə Asiyanın qovuşağında yeni məşəl yandı. Bu böyük tarixi hadisənin şahidləri kimi biz özümüzü xoşbəxt hesab edə bilərik...”⁶⁵

İlk tədris ilində universitetdə təhsil alan tələbələrin sayı 877 nəfər idi. Bundan başqa, universitetə 217 azad dinləyici qəbul edilmişdi. Bakı Dövlət Universiteti ilk bəhrəsini 1922-ci ildə verdi: 30 nəfər gənc ali təhsilli həkim adına layiq olmaları barədə universitet diplomu aldı.⁶⁶ Lakin Azərbaycanda hər şey arzu edildiyi kimi getmədi. 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin zorla devrilməsi, bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi respublikanın, o cümlədən Bakı Dövlət Universitetinin də tarixində mürəkkəb bir dövrün başlanğıcını qoydu.

II FƏSİL

1920-Cİ İL APREL İŞĞALI VƏ BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN ÇƏTİN SINAQLAR DÖVRÜ

2.1. Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsi və Xalq Maarif Komissarlığının universitetlə bağlı qərarları

1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin varlığına son qoyuldu. Müstəqil dövlət süqut etdi. Daxili və xarici siyasət Mərkəzin əlində cəmləndi. Bakı Dövlət Universitetinin tarixində yeni bir dövr başlandı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varlığına son qoyulması və Azərbaycanda yeni bir rejimin qurulması Bakı Dövlət Universiteti üçün də şəraiti kökündən dəyişirdi. Bu, o demək idi ki, universitetin siması hər cəhətdən dəyişirdi. Azərbaycan SSR-nin partiya və dövlət orqanları yeni ideoloji və siyasi reallıqlara uyğun olaraq universitetin işinin təxirə salmadan yenidən qurulmasına rəhbərlik edirdilər.

Universitetdə təlim-tərbiyə və elmi fəaliyyətin əsas istiqamətləri sinfilik və partiyalıq prinsiplərinə əsaslanaraq yenidən qurulmağa başladı. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində bütün mədəni-maarif işlərinə rəhbərlik etmək səlahiyyətini Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı öz əlində cəmləşdirdi. Yeni qurulmuş cəmiyyətin mənəvi həyatının əsas sahələri – təhsil, elm, ədəbiyyat, incəsənət faktiki olaraq partiya, dövlət rəhbərliyinin nəzarəti altına alındı.

1920-ci ildə Azərbaycan sovet hökuməti Azərbaycan təhsil sisteminin yeni inkişafını istiqamətləndirən bir sıra dekret və sərəncamlar verdi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin Maarif Nazirliyinin aparatı ləğv olundu⁶⁷, yeni tərkibdə xalq maarif komissarlığı

⁶⁵ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 16.

⁶⁶ Сообщение из газеты Бак. раб. Первый выпуск Бакинского университета. – Бакинский рабочий, 6 августа 1922 г., № 174.

⁶⁷ Постановление Комиссара Народного Просвещения Аз. ССР, № 9. – ARDA, ф. 410, сий. 1, sax. vah. 3, v. 10.

orqanları fəaliyyətə başladı. Eyni zamanda, qəza inqilab komitələri nəzdində maarif şöbələri təsis edildi.⁶⁸ İlk xalq maarif komissarı Dadaş Bünyadzadənin imzası ilə bir sıra dekretlər verildi.

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının və Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin 10 may 1920-ci il və 22 may 1922-ci il tarixli dekretləri ilə universitetdə “yenidənqurma işləri” aparıldı.

Azərbaycanda yeni cəmiyyət qurulmasında ən mühüm vəzifələrdən biri sovet mütəxəssisləri hazırlamaq, ələxüsus fəhlə və kəndlilərdən ziyalı kadrlar hazırlamaq idi. Lakin bu sahədə Azərbaycanın konkret spesifik şəraitini nəzərə almadan, RSFSR-in ali məktəb təcrübəsindən istifadə edildi, orada isə təhsil xüsusi dekretlə təlimin “proletariatlaşdırılmasına” istiqamətləndirilmişdi. Həmin dekretdə göstərilirdi: “Birinci yerdə sözsüz, proletariat və yoxsul kəndlilər mühitindən şəxslər qəbul edilməlidir. Onlara geniş həcmdə təqaüdlər veriləcəkdir...”⁶⁹ Beləliklə, Azərbaycanda ali məktəb quruculuğu işinə ana dilində dərs deməyi bacaran kifayət qədər yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrların olmaması, bina və zəruri avadanlıqların çatışmaması, təsərrüfat dağınlılığı ilə əlaqədar maddi çətinliklər şəraitində başlandı.

1920-ci il mayın 11-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.X.Bünyadzadə universitetin rektoru V.İ.Razumovskiyə göndərdiyi sərəncamda yazırdı: “Xahiş edirəm, bütün tələbələrin və müəllimlərin nəzərinə çatdırın ki, Xalq Maarif Komissarlığında universiteti genişləndirmək və onu sosialist əmək quruluşunun vəzifələrinə uyğun ruhda yenidən təşkil etmək layihəsi hazırlanır. Əsl elm və elmi biliklər proqramına hər hansı başqa hakimiyyətdən daha çox fəhlə-kəndli hakimiyyətinin marağı var. Buna görə də o, var qüvvəsi ilə çalışsacaqdır ki, universitet lazımı səviyyədə olsun.”⁷⁰ Bu məqsədlə Xalq Maarif Komissarlığı Rusiyadan dekretlər,

⁶⁸ Местным Ревкомом. 15.05.1920. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 9, v. 15-15a.

⁶⁹ Уездному Ревкому, №12. — ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 9, v. 13.

⁷⁰ Предписание народного комиссара просвещения Д.Х.Буниатзаде ректору Багкосиниверситета Разумовскому В.И. о проведении мероприятий по упорядочению работы университета. 11 мая 1920 г. — ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 175, v. 162.

universitet nizamnamələri və s. almaq üçün təcili tədbirlər gördü. Həmin dekretlər, nizamnamələr və s. universiteti yeni şəraitə müvafiq surətdə yenidən qurmaq planı üçün əsas götürülməli idi. Sərəncamda daha sonra deyilirdi: “Professorlar nizamnaməyə uyğun olaraq müsabiqə yolu ilə qəbul edilməlidir. Hazırda Sovet Rusiyası ilə əlaqələr yaradılmışdır və kafedralarda boş yerlər olduğu barədə Rusiya universitetlərinin alimlərinə və professorlarına xəbər göndərmək imkanı vardır. Müsabiqə yolu ilə görkəmli alimləri dəvət etmək mümkün olmadıqda “bəsit seçki üsulu”na əl atmaq olar. Sərəncamın sonunda D.Bünyadzadə professorlar şurasına təklif etmişdi ki, gələnlərlə açılacaq fizika-riyaziyyat və sosial-iqtisadi elmlər fakültələrinin təşkil planını və smetasını Xalq Maarif Komissarlığı ilə birlikdə hazırlamaq üçün komissiya təşkil olunsun.”⁷¹ Sərəncamın mətnindən görünürdü ki, universitetin elmi fəaliyyəti və təlim-tərbiyə istiqamətləri sinflik və partiyalıq prinsiplərinə uyğunlaşdırıldı. Azərbaycanda sovet məktəbi, hər şeydən əvvəl, yeni cəmiyyət quruculuğunun, “proletariat diktaturasının” müdafiəçiləri olan kadrların “kommunist ideologiyası” ruhunda hazırlanması vəzifələrinə xidmət etməli idi. Bu prinsip yeni dərsliklər, tədris planı və proqramlarının tərtib edilməsinin əsasını təşkil edirdi.

1920-ci il 7 iyulda Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiya iclasında Bakı Dövlət Universitetinin sayca ikinci nizamnaməsi qəbul edildi.⁷² Qəbul edilmiş yeni Nizamnamədə bütün məcburi kursların və məşğələlərin müvəqqəti olaraq rus dilində aparılması nəzərdə tutulurdu.⁷³ As zonası, 30 iyul 1920-ci ildə Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin sədri N.Nərimanovun və Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.Bünyadzadənin imzası ilə “Azərbaycan SSR-də yeni yazı qaydalarına keçid” adlı dekret verildi.⁷⁴ Dekretə görə 1 may 1920-ci ildən etibarən bütün hökumət və dövlət nəşrlərinin, dövrü mətbuatın yeni yazı qaydaları

⁷¹ Yenə orada.

⁷² Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 11.

⁷³ Yenə orada, s. 17.

⁷⁴ Декрет Азревкома о Аз-ской ССР о введении нового правописания. 30.07.1920 г. — ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 23.

ilə (bu daha çox əski rus qrafikasının yeni kiril əlifbasına uyğunlaşdırılması və bəzi latın hərflərinin - "i"-nin "ı" hərfi ilə əvəzlənməsi, bəzi söz sonluqlarının yeni qrammatik qaydalara tabe edilməsi ilə bağlı idi - Z.Ə.) nəşri, bütün məktəblərin yeni yazı qaydalarına keçməsi nəzərdə tutulurdu.⁷⁵

1920-ci ilin noyabrında universitet nəzdində fəhlə fakültəsi açmaq haqqında Bakı şəhər və rayonlarının fəhlələrinə AHİŞ mədəni-maarif şöbəsinin müraciəti dərc edildi.⁷⁶

1921-ci il mayın 14-də I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayında D.Bünyadzadənin məruzəsinə əsasən qəbul edilmiş qətnədə universiteti milli tərkibi baxımından yerli kadrların artırılmasının (sənəddə türkləşdirməyin - Z.Ə.) əhəmiyyəti qeyd olunurdu.⁷⁷ Azərbaycan Müvəqqəti İncilab Komitəsinin qərarında deyilirdi: "Türk dilinin tədrisi Dövlət Universitetinin və Politeknik İnstitutunun bütün fakültələrinin tələbələri üçün məcburi hesab edilsin."⁷⁸ Qərarında daha sonra deyilirdi: "Türk dilini öyrənmək və bu dildə mühazirələr oxumaq istəyən müəllimlərin maaşı artırılacaq, professorlar üçün 50 min manat, dosentlər üçün 40 min manat, digərləri üçün 30 min manat."⁷⁹

1922-ci il mayın 5-də II Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı belə bir qərar qəbul etdi: "Xalq təsərrüfatının bütün sahələri və ictimai iş üzrə yüksək dərəcəli mütəxəssislərə Azərbaycan SSR-nin çox böyük ehtiyacını nəzərə alaraq, ... Dövlət Universitetini və Politeknik İnstitutunu hər vasitə ilə müdafiə etmək, möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək lazımdır."⁸⁰ Qəbul edilmiş qərarında daha sonra deyilirdi: "Ali Məktəblər yerli dillərə və məişətə yaxşı bələd olan

⁷⁵ Yəne orada, v. 23-23a.

⁷⁶ Обращение культурно-просветительного отдела АСПК к рабочим г. Баку и его районов об открытии рабочего факультета при Университете. — Коммунист, 19 ноября 1920 г.

⁷⁷ Резолюции и постановления съездов Советов Аз-ской ССР (1921-1937 гг.), с. 11.

⁷⁸ В Азербейком. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 144, v. 5.

⁷⁹ Yəne orada.

⁸⁰ Sovet Sosialist Respublikaları Sovetlərinin qurultayları. Sənədlər Məcəmüsü. M., 1960, 2-ci cild, s. 335.

yerli gənclərin sırasından yaxşı hazırlıqlı, müstəqil elmi işçilər, ali tədris müəssisələri üçün müəllimlər yetişdirməlidirlər. Respublika rəhbərliyi onlar üçün elə bir şərait yaratmalıdır ki, özlərini bütünlüklə bu işə həsr etsinlər.⁸¹ Qərardakı bəndlərin birində deyilirdi: "Universitetin tibb fakültəsi Xalq Səhiyyə Komissarlığının sərəncamına, elm və tədris həyatına ideya və inzibati rəhbərlik Xalq Maarif Komissarlığının öhdəsinə verilir..."⁸² Göründüyü kimi, Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayları müvafiq dövlət orqanlarına təklif vermişdi ki, ali məktəb xadimlərinin güzəranına dərhal "qayğı" göstərib onların "elmi işi üçün lazımı şərait" yaratsınlar.

Üçüncü Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı da yeni Xalq Maarif komissarı M.Z.Quliyevin məruzəsinə əsasən qəbul etdiyi qətnədə ali məktəbin möhkəmləndirilməsinə, ana dilində təhsil almaq imkanının təmin edilməsinə təfərrüfat çıxdı. Qətnədə qeyd edilirdi ki, məzlum Şərq üçün nümunə olan Azərbaycanın siyasi-ideoloji əhəmiyyəti ali məktəblərin üzərinə məsul vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr aşağıdakılardan ibarət idi: 1) fəhlə-kəndli gəncləri ali məktəblərə cəlb etmək; 2) türk gənclərini elmi, texniki peşə fəaliyyətinə hazırlamaq.⁸³ Qurultay Xalq Maarif Komissarlığına təklif etmişdi ki, "özünün bu əsas vəzifəsini ali məktəblərin necə yerinə yetirməsinə daim göz qoysun."⁸⁴ Göründüyü kimi, Sovetlər Qurultayı 1920-ci ilin dekabrında universitetdə açılmış fəhlə fakültəsinin əhəmiyyətini xüsusi olaraq önə çəkir, onun yaradılmasını isə sovet hakimiyyətinin çox böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirirdi.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Xalq Maarif Komissarlığının, demək olar ki, bütün iclaslarında, xüsusilə 1920-1922-ci illərdə universitetə aid olan məsələlərə baxıldı. Məsələn, 1920-ci il iyunun 30-da Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyasında universitet rektorunun və İdarə Heyətinin qaldırıldıqları 7 məsələyə, o cümlədən "Bakı Universitetinin xəbərləri"nin çap olunması, universitet

⁸¹ Yəne orada, s. 336.

⁸² Yəne orada, s. 338.

⁸³ Atakışiyev A. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. Bakı, 1991, s. 100.

⁸⁴ Yəne orada.

“Əsərlərinin” nəşr olunması və bunların kağız ilə təmin olunması, tarix-filologiya fakültəsinə elmi işlər üçün materiallar verilməsi və s. məsələlərə baxılmışdı.⁸⁵

1920-ci ilin sentyabrı-1921-ci ilin mayı ərzində Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının iclaslarında universitet məsələləri geniş müzakirə edildi. Xalq Maarif Komissarlığı universitetin maarifçilik cəmiyyətinin xahişi ilə fəhlə fakültəsinin rus bölməsində elmi katib vəzifəsini təsis etdi. Ona fəhlə fakültəsinin türk bölməsinin elmi katibi ilə eyni hüquqlar verdi. Universitetə əlavə qəbula razılığını bildirdi, akademik həyatın vəziyyətini yaxşılaşdırmaq haqqında dekret qəbul etdi, 6 sayılı məktəbdəki kitabxanayı universitetə verdi, cihazlar, alətlər və kitablar almaq üçün 3 milyon manata qədər vəsait ayırdı.⁸⁶

1921-ci il iyunun 23-də respublika hökuməti xarici ticarət birliyinə tapşırırdı ki, universitet üçün cihaz və kitablar alsın.⁸⁷ 1922-ci il noyabrın 27-də Xalq Komissarları Soveti Xalq Maarif Komissarlığının xahişi ilə universitetin və Politexnik İnstitutunun saxlanması üçün ilin sonunadək 6 milyard manatlıq kredit açdı. Bundan əlavə, 1922-ci il sentyabrın 6-da şərq fakültəsinin təşkilı üçün Xalq Maarif Komissarlığının semtısından əlavə 25 milyard manat, 1922-ci ilin dekabrın 26-da isə universitetin təmiri üçün 43 milyard 750 milyon manat ayırdı.⁸⁸

1923-cü ilin yanvarın 16-da Xalq Komissarları Soveti Xalq Səhiyyə Komissarlığının Corrahiyyə xəstəxanasını universitetə xəstəxana və zöhrəvi xəstəliklər klinikasını kimi vermək barədə təklifi təsdiq etdi.⁸⁹ Kitabxananın şərq bölməsini təşkil etmək üçün

⁸⁵ Yenə orada.

⁸⁶ Выписка из протокола № 52 заседания коллегии Наркомпроса Аз.ССР о предоставлении Багдосуниверситету учебных приборов. 8 ноября 1920 г. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 23, v. 630.

⁸⁷ Из протокола заседания Совнаркома Аз-ской ССР о приобретении за границей книг... 23 июня 1921 г. — ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 11, v. 1.

⁸⁸ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixindən // Azərbaycan Arxivı, 1971 (9), s. 88.

⁸⁹ Отчет Наркомпроса Аз-ской ССР в Совнарком Аз-ской ССР о работе Азгосуниверситета. — ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.

İstanbuldan xarici valyuta ilə 2 mindən çox kitab alındı. Nəticədə universitet kitabxanasının fondu xeyli artdı. Belə ki, 1920-ci ilin əvvəllərində 4660 cilddən ibarət olan kitabxana, 1924-cü ilin yayında 24713 cildə çatdı.⁹⁰

Bakı Dövlət Universiteti yarandıqı gündən universitetdə böş vəzifələrin tutulması üçün yüksək ixtisaslı kadrların, professor və dosentlərin universitetə dəvət edilməsi də universitet həyatında ən mühüm məsələ olaraq qalırdı. 1920-ci il iyunun 7-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi “Bakı Dövlət Universitetinin professorlarının və müəllimlərinin əvəzedilməz ixtisaslı işçilər dərəcəsinə aid edilməsi haqqında” dekret verdi.⁹¹ Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin sədri Nəriman Nərimanov və Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı Dadaş Bünyadzadə tərəfindən imzalanmış dekretdə deyilirdi: “Azərbaycanın elmi qüvvələrə böyük ehtiyacını və Bakıda ali məktəblər təşkil etməyin son dərəcə zəruri olduğunu nəzərə alaraq, professorlar və müəllimlər əvəzedilməz ixtisaslı işçilər dərəcəsinə aid edilsin. Professorların və müəllimlərin əməyi müəyyənləşdirilməz tarif dərəcələrindən yüksək olan xüsusi normalar ilə ödənilsin...”⁹² Dekretin mətnindən də göründüyü kimi, Bakı Dövlət Universitetinin idarə edilməsinə sovet hakimiyyət orqanları göstərişlər versə də, müstəqillik hələ tam itməmişdi. Professor-müəllim həyatına nisbi qayğı qalmaqda idi.

1920-ci il noyabrın 1-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.Bünyadzadə Bakı Universiteti tələbələrindən və müəllimlərinin maddi təminatı haqqındakı dekretlərin tezliklə dərc edilməsinin zəruriliyi barədə Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinə məktub ünvanladı.⁹³ 1920-ci ilin iyununda və iyulunda

⁹⁰ Yenə orada.

⁹¹ Декрет Азревкома №15. — ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 24; О причислении профессоров и преподавателей Багдосуниверситета к разряду незаменимых квалифицированных работников. 7 июля 1920 г. — Коммунист, 8 июля 1920 г., № 55.

⁹² Yenə orada, v. 24.

⁹³ Письмо народного комиссара просвещения Д.Х.Буннатзаде в Азревком о необходимости скорейшего опубликования декретов о материальном

Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin göstərişi ilə Xalq Maarif Komissarlığı "Bakı Dövlət Universitetinin akademik heyətinin maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq haqqında" və Bakı Universitetində dərs deyən elmi mütəxəssislərin ehtiyacları haqqında dekret layihəsini qəbul etdi. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının qərarına əsasən Bakı Universitetində dərs deyən elmi mütəxəssislərin ehtiyacları nəzərə alaraq: 1. Bakı Universiteti professorlarının və müəllimlərinin məzilləri ayrı-ayrı şəxslərin ehtiyacları üçün deyil, yalnız qismən müsadirə edilə bilər; 2. Bakı Universiteti professorlarının və müəllimlərinin məzilləri sıxlaşdırılarkən onlar üçün normadan əlavə bir otaq iş kabineti kimi saxlanılırdı. ⁹⁴ Dekret sonra Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi tərəfindən təsdiq edildi. Dekretə əsasən, professor-müəllim heyətinin maaşının ikiqat artırılması nəzərdə tutulmuşdu. Elmi cəmiyyətin professor və müəllimləri onlara təyin edilmiş maaşı almaq üçün həftədə azı 6 saat, maarifçilik cəmiyyətinin müəllimləri və dil mühazirəçiləri həftədə azı 8 saat mühazirə oxumalı idilər. Normadan əlavə oxunan bu mühazirələr üçün əlavə haqq verilirdi, digər tərəfdən isə saathesabı ödənişin məbləği əvvəlkindən 3 dəfə çox idi. ⁹⁵

Xalq Maarif Komissarlığının icazəsi ilə Bakı Dövlət Universiteti və Politehnika İnstitutunda əvəzlik qaydası ilə dərs deməyə icazə verildi. Bu zaman professor və müəllimlər maaşı tam alırdılar.

Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı 1920-ci il 13 iyulda daha bir dekret verdi. Dekretə əsasən universitetin tədris işi dövlət əhəmiyyətli olduğuna görə onun professor və akademik heyətinin digər üzvləri hərbi və əmək səfərbərliyinə alınmırdılar. ⁹⁶

1920-ci il noyabrın 1-də D.Bünyadzadə Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsinə müraciət edib Rusiyadan gəlmiş professorlara mənzil

обеспечении студентов и преподавателей Багросуниверситета. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 144, v. 21-22.

⁹⁴ Декрет Наркомпрос №7.- ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 8.

⁹⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 102.

⁹⁶ Декрет Азревкома № 16. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 25.

verilməsini xahiş etdi. Müraciətdə deyilirdi: "Bütün bunların sayəsində ... elmin müxtəlif sahələrini təmsil edən görkəmli işçilər Bakıya həvəslə gəlirlər. İndi Universitet Avropanın ali məktəbləri ilə eyni səviyyədə dayanır. Onun professorları arasında həm Rusiyada, həm də Qərbi Avropada yaxşı tanınmış böyük alimlər var..."⁹⁷

1921-ci il martın 19-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı "Universitet müdiriyyətinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" xüsusi qərar qəbul etdi. ⁹⁸ Qərara əsasən universitet rəhbərliyinin əməkhaqqı artırıldı. Rektorun və prorektorun maaşı ayda 30 min manata, fakültə dekanlarının və katiblərinin, maarifçilik cəmiyyəti sədrələrinin və katiblərinin əməkhaqqı 20 min manata, birləşmiş və elmi cəmiyyət katiblərinin əməkhaqqı 10 min manata çatırdı. ⁹⁹

Bakı Dövlət Universitetini sovet idarəetmə sistemində uyğunlaşdırmaq üçün 1920-ci ilin aprel işğalından sonra onun yeni nizamnaməsi hazırlandı. Bu nizamnamə universitet həyatındakı dəyişiklikləri əks etdirməli idi və belə də oldu. Yeni nizamnamə 1920-ci il iyulun 7-də Xalq Maarif Komissarlığının iclasında nəzərdən keçirilib təsdiq olundu. ¹⁰⁰

1920-ci ildə qəbul olunmuş yeni nizamnamə 1919-cu il nizamnaməsindən xeyli fərqlənirdi. Yeni qəbul olunmuş nizamnamə 85 bənddən ibarət idi. Nizamnamədə göstərilirdi: "Bakı Dövlət Universiteti elm-tədris müəssisəsidir, onun vəzifəsi elmin bütün sahələrinə dair məsələləri öyrənmək, müstəqil elmi tədqiqatçılar hazırlamaq və elmi biliklərin Azərbaycan əhalisinin bütün təbəqələri arasında yayılmasına kömək göstərməkdir..."¹⁰¹

Universitetin yeni Nizamnaməsinin 2-ci və 3-cü bəndləri onun hüquqi şəxs səlahiyyətini təsbit edir və ona geniş hüquqlar, çünki azərbaycanlıları, həm də əcnəbiləri müstəqil surətdə dəvət etmək, şöbələr, institutlar, təcrübə stansiyaları, klinikalar, laboratoriyalar,

⁹⁷ В Совнарком. Протокол №27. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 177, v. 179.

⁹⁸ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 103.

⁹⁹ Yenə orada.

¹⁰⁰ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 16.

¹⁰¹ Yenə orada, s. 16-17.

kitabxanalar, elmi cəmiyyətlər təşkil etmək, qurultaylar çağırmaq, xaricdən lazımı predmetləri rüsumsuz almaq, öz üzvlərini elmi müəssisələrə, o cümlədən xaricə ezam etmək, öz əməkdaşlarının əsərlərini çap etmək. ekspedisiyalar düzəltmək, bilikləri yayan müəssisələrə təşkil etmək və s. verirdi.¹⁰²

Yeni nizamnamə ilə universitetə xərclər çərçivəsində onun quruluşunu müəyyən edən qərarlar qəbul etmək hüququ verildi. Nizamnamənin 6-cı bəndində deyilirdi ki, universitet Xalq Maarif Komissarlığının səərəmindedir, öz fəaliyyəti haqqında ona illik hesabat verir.¹⁰³ Beləliklə, 6-cı bənddən göründüyü kimi, universitetin müstəqilliyi tam olaraq məhdudlaşdırılmış, Cümhuriyyət dövründə Nizamnamə ilə ona verilmiş səlahiyyətlər isə dar çərçivəyə salınmışdı.

1920-ci il nizamnaməsində nəzərdə tutulurdu ki, universitetin tərkibinə onun üzvləri hüququ ilə tələbələr, elmi əməkdaşlar, elmi cəmiyyətlərin həqiqi üzvləri, professorlar, müəllimlər, assistentlər və mühazirəçilər daxildir. Universitet 3 cəmiyyətə bölünürdü: 1) Elmi cəmiyyət; 2) Elmi-tədris cəmiyyəti; 3) Maarif cəmiyyəti.¹⁰⁴

Elmi cəmiyyət tədqiqat işi, bu işin planlaşdırılması ilə məşğul olur, elmi kadrılar hazırlayrdı. Onun tərkibinə universitetin elmi-tədqiqat institutları daxil idi. Elmi cəmiyyət elm sahələri üzrə şöbələrə bölünürdü və həqiqi üzvlərindən, professorlardan, assistentlərdən və elmi əməkdaşlardan ibarət idi. Cəmiyyət öz sıralarına yalnız müsabiqə yolu ilə, inzibati orqanların müdaxiləsi olmadan üzvlər qəbul edirdi. Elmi cəmiyyətin ilk tərkibinə universitetin bütün professorları daxil idi. İşlərin elmi təşkilinə və elmi cəmiyyətin bütün fəaliyyətinə ümumi rəhbərliyi cəmiyyətlərin, şöbələrin, qrupların və digər bölmələrin şuraları həyata keçirirdilər.¹⁰⁵

Nizamnamədə daha sonra deyilirdi: "Universitetin elmi-tədris cəmiyyəti müvafiq elmi fənlərin tədrisi yolu ilə tələbələrə sistemli təhsil verib, onlardan öz biliklərini Azərbaycanda mədəni işin müx-

¹⁰² Yenə orada, s. 16.

¹⁰³ Yenə orada.

¹⁰⁴ Yenə orada.

¹⁰⁵ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 16.

təlif sahələrində tətbiq edə bilən savadlı xadimlər hazırlamağı qarşısına məqsəd qoyur. Elmi-tədris cəmiyyətində tədrisdən məqsəd elmi fənlərin ayrı-ayrı bölmələri üzrə mütəxəssislər hazırlamaqdır."¹⁰⁶ Elm-tədris cəmiyyəti üzvlərinin 5 bölməsi var idi: 1) tələbələr; 2) ordinatorlar, laborantlar və dil mühazirəçiləri; 3) assistentlər; 4) müəllimlər; 5) professorlar.¹⁰⁷

Yeni nizamnaməyə görə cinsindən asılı olmayaraq, 16 yaşından yuxarı bütün vətəndaşlar tələbə ola bilərdi. İxtisası sərbəst seçmək hüququ elan edilmişdi. Universitetə daxil olmaq üçün təhsil haqqında şəhadətnamə, ilkin imtahan tələb edilmirdi. Elmi-tədris cəmiyyəti hər dərs ilin əvvəlində gələcək tələbəyə lazım olan minimum biliklər barədə tələbləri müəyyənləşdirməyə borclu idi.¹⁰⁸ Göründüyü kimi, yeni nizamnamə fəhlə sinfinin universitetə daxil olmasını asanlaşdırmağa birbaşa xidmət edir, əhalinin digər varlı təbəqələri üçün maneə yaradacaq siqnallar səsləndirilirdi.

Nizamnaməyə görə vəzifələr seçki yolu ilə tutulurdu. Ordinatorlar və laborantlar 2 illiyə yenidən seçilə bilərdilər. Onlar professorların rəhbərliyi ilə praktik məşğələlər aparmalı və müstəqil elm-tədris fəaliyyətinə hazırlaşmalı idilər. Assistentlər 5 il müddətinə seçilirdilər. Sonrakı 5 il müddətinə yenidən seçilə bilərdilər. Müəllimlər elmi əsərləri ilə özünü göstərmiş şəxslər sırasından müsabiqə qaydası ilə 7 il müddətinə seçilirdilər.¹⁰⁹

Nizamnaməyə görə professorlar elmi əsərləri və elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə məşhur olan şəxslər sırasından müsabiqə yolu ilə 10 il müddətinə seçilirdi. 10 illik müddət qurtarandan sonra professor yenidən seçilə bilərdi.¹¹⁰

Hər bir professor və müəllim 2 illik fəaliyyəti başa çatandan sonra əməkhaqqı saxlanılmaqla universitetin elmi cəmiyyətinə və ya hər hansı bir başqa elmi birliyə ezam olunmaq hüququ qa-

¹⁰⁶ Yenə orada, s. 17.

¹⁰⁷ Yenə orada.

¹⁰⁸ Yenə orada.

¹⁰⁹ Yenə orada.

¹¹⁰ Yenə orada.

zanırdı. Professorlar dərslər planlarında müəyyənlaşdırılmış kursları, habelə paralel və xüsusi kursları aparmaq hüququna malik idilər.¹¹¹

1920-ci il nizamnaməsi ilə universitetin elm-tədris cəmiyyətinə və onun fakültələrində tədris hissəsinə aşağıdakı təşkilatların şuraları rəhbərlik etdirildi:

Universitetin maarifçilik cəmiyyəti marifçilik məqsədlərini – “geniş kütlələri bütün elm sahələrindəki nailiyyətlərlə tanış etmək” məqsədini qarşıya qoyan təşkilat hesab olunurdu. O, fəhlə fakültələri, sərğilər, muzeylər, laboratoriyalar, institutlar və seminariyalar təşkil etməli, kütləvi mühazirələr oxunması vasitəsilə biliklərin yayılmasına kömək göstərməli, dərslər vəsaitləri, dərslərlər və başqa nəşrlər çap etməli idi.¹¹²

Maarifçilik cəmiyyəti tələbələrə, müəllimlərdən, mühazirəçilərdən və onlarla bilavasitə əlaqə saxlayan fəhlə həmkarlar birliklərinin nümayəndələrindən ibarət idi. Maarifçilik cəmiyyətinin müəllimlərini onun şurası elmi cəhətdən hazırlıqlı şəxslər sırasından 5 illiyə seçirdi.¹¹³

Universiteti cəmiyyətlərin birləşmiş şurası, ayrı-ayrı cəmiyyətlərin şuraları, idarə heyəti, kurs nümayəndələri şuraları, rektor, prorektor və dekanlar idarə edirdi.

Nizamnaməyə görə universitet cəmiyyətlərinin birləşmiş şurası elmi cəmiyyətin həqiqi üzvləri sırasından bir il müddətinə rektor və prorektor seçirdi. Rektor birləşmiş cəmiyyətlər şurasının, elm və elm-tədris cəmiyyəti şuralarının, idarə heyətinin iclaslarına sədrlik edirdi.¹¹⁴

1920-ci il nizamnaməsinə görə, birləşmiş cəmiyyətlər şurasına çox geniş səlahiyyət verilmişdi. Onun aşağıdakı hüquqları var idi: universitet nizamnamələrini nəşr etmək. təlimatları, tapşırıqları, qərarları təsdiq etmək, rektoru, prorektoru və katibi seçmək, universitetin elmi və tədris fəaliyyəti barəsində illik hesabatı müzakirə və təsdiq etmək, rektorun, idarə heyətinin, cəmiyyət, fakültə şurala-

¹¹¹ Yenə orada.

¹¹² Yenə orada.

¹¹³ Yenə orada.

¹¹⁴ Makovleski A.O. Göstərilən əsəri, s. 17.

rının, habelə birləşmiş cəmiyyətlər şurası üzvlərinin irəli sürdüyü məsələləri həll etmək və s.¹¹⁵ 1920-ci il nizamnaməsindən də göründüyü kimi, universitetə, tədrisə, təzyiqlər göstərilir, onun daxilində “təmizləmə” işləri aparılırdı. Göstərilən bu hal isə bolşevik hökumətinə qəlbli milli hissələrdən uzaq döyünən “yeni ziyalılar” nəslini yetişdirmək üçün lazım idi. Artıq Azərbaycan təhsili mərkəzin göstərişi ilə Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsi və Xalq Maarif Komissarlığının istəyinə uyğunlaşdırılırdı.

1922-ci ilin yanvarın 30-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası universitetin yeni, üçüncü nizamnaməsini təsdiq etdi.¹¹⁶ Yeni nizamnamənin əsas maddələri 1920-ci il nizamnaməsinə uyğun gəlirdi. Universitet şurası əsas idarəetmə orqanı olaraq qalırdı. Şura professorlardan, assistentlərdən, dosentlərdən və kiçik müəllimlərdən, ikincisi, qalan akademik heyətin nümayəndələrindən – professorların və dosentlərin ümumi sayının ¼ hissəsindən, üçüncüsü, kiçik müəllimlərin nümayəndələri qədər tələbə nümayəndəsindən ibarət idi.¹¹⁷ Professor və dosentlər 7 il müddətinə, prorektorlar və assistentlər 5 il müddətinə, qalan kiçik müəllim heyəti 3 il müddətinə, elmi əməkdaşlar isə 2 il müddətinə seçilirdi.¹¹⁸

Yeni nizamnamə üzrə də təhsil pulsuz olaraq qalırdı. Bununla belə, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası respublikanın maliyyə vəziyyətini əsas götürərək 1922-ci ilin iyulun 3-də ödənişli təhsilə dair qərar çıxardı. Qərarında deyilirdi: “1922-1923-cü dərslər ilindən başlayaraq hər yarım il üçün 15 qızıl manat məbləğində təhsil haqqı tətbiq edilsin...”¹¹⁹

Yeni nizamnaməyə görə universitetdə elmi fəaliyyəti əvvəlki elmi cəmiyyətin əvəzinə Tədris Komitəsi istiqamətləndirirdi. Komitə professorlardan, dosentlərdən, privat dosentlərdən və alimlik dərəcəsi olan kiçik müəllimlərdən ibarət idi. Tədris komitəsi

¹¹⁵ Yenə orada.

¹¹⁶ Устава Бакинского Государственного Университета. – ARDA, f. 1640, sij. 1, sax. vah. 19, v. 1.

¹¹⁷ Yenə orada, v. 2.

¹¹⁸ Yenə orada, v. 3.

¹¹⁹ Makovleski A.O. Göstərilən əsəri, s. 21.

fakültəyə uyğun bölmələrə ayrılırdı. Orada elmi əsərlər, universitetdə tədris olunan elmlər üzrə tədqiqat planları haqqında məlumat verildirdi. Komitə fakültələrin və ya hökumət müəssisələrinin qərarları elmi əsərlər barəsində rəy verirdi.¹²⁰

1922-ci il nizamnaməsi Azərbaycan dilinin azı bir il ərzində, həftədə 4 saat məcburi öyrənilməsinə elan edirdi. Bu kursu bitirəndən sonra tələbələr imtahan verməli idilər. Bu imtahanı vermədən universiteti bitirmək haqqında şəhadətnamə verilə bilməzdi. Azərbaycan dili sahəsində lazımı biliklərin həcmi Universitet Şurası müəyyən edirdi.¹²¹

Yeni nizamnaməyə görə, universitet yanında Maarifçilik Cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdi. Maarifçilik Cəmiyyəti sədrdən və onun müavinlərindən ibarət idi. Rəyasət Heyəti bütün fakültələrin müəllimlərinin, AHIŞ nümayəndəsinin iştirakı ilə ümumi yığıncaqda seçilir və Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən təsdiq edilirdi.¹²²

Universitetlə bağlı 1920 və 1922-ci il qəbul edilmiş hər iki nizamnamədə “özünüidara prinsipləri” saxlanılsa da, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tədricən bu məsələnin də öhdəsində gələ bildi. Xalq Maarif Komissarlığının fikrincə, bu və bundan əvvəlki nizamnamələrin əsas qüsurlu tərəfi bu idi, universitet müstəqil və özü idarə olunan təşkilat idi. Bununla bağlı olaraq 1923-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə göndərdiyi hesabatında deyilirdi: “Əlbəttə, belə vəziyyətə dözmək olmazdı, çünki ölkənin dayışmış ictimai-siyasi və təsərrüfat-iqtisadi şəraitinə uyğun olaraq dövlət həm öyrədənlərin və öyrənənlərin tərkibi, həm də bu məktəblərdə keçilən dərslərin planları və fənlər baxımından ali məktəblər qarşısında özünün xüsusi tələblərini qoyur. Ona görə də Xalq Maarif Komissarlığı universitetin nizamnaməsini Xalq Maarif Komissarlığına universitetə rəhbərlik etmək və dövlətin ali

¹²⁰ Устава Бакинского Государственного Университета. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 19, v. 3.

¹²¹ Yənə orada.

¹²² Yənə orada.

məktəblər qarşısında qoyduğu tədbirləri onun vasitəsilə həyata keçirmək imkanı verən “yeni tələblər ruhunda” işləyib dəyişdirməyi zəruri sayır.¹²³

Universitetin müstəqilliyi məsələsi artıq rəsmi orqanları dərin-dən narahat edirdi. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının bu “təşəbbüsünə” qısa zamanda digər qurumlar qoşuldu. 1922-ci ilin oktyabrında AK (b) P-nin XI Bakı Konfransı öz qərarlarında ali məktəblərin müstəqilliyini ləğv etməyin zəruriliyini göstərdi.¹²⁴ Azərbaycan maarif işçilərinin 1923-cü ilin fevralında keçirilən III qurultayı da ali məktəblərin müstəqilliyinə qarşı çıxdı.¹²⁵ Universitetin müstəqilliyi qısa zamanda onun adının dəyişdirilməsi ilə daha da möhkəmləndirildi.

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının 1922-ci il 6 dekabr tarixli qərarı ilə universitetin əvvəlki adı dəyişdirilərək, Azərbaycan Dövlət Universiteti adlandırıldı. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının müavini Tağı Şahbazinin məruzəsi ilə başlayan kollegiyanın qərarında deyilirdi: “Bakı Dövlət Universiteti bundan sonra Azərbaycan Dövlət Universiteti adlandırılın.”¹²⁶ Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası Bakı Dövlət Universitetinin adının dəyişdirilməsinə bu şəkildə dəncə geyindirmişdi ki, Bakı Dövlət Universiteti hazırda heç də təkcə Azərbaycan əhalisinin mənafeyinə xidmət etmir. O, qonşu respublikalar üçün də mədəniyyət ocağıdır. Ali təhsil ocağı kimi onun fəaliyyət dairəsi Azərbaycan SSR-nin hüdudlarından kənara çıxır.¹²⁷ Kollegiya iclasının qərarından aydın olur ki, professor Selixanoviçin formal

¹²³ Отчет Наркомпроса Азербайджанской ССР в Совнарком Азербайджанской ССР о работе Азгосуниверситета. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.

¹²⁴ О Восточном факультете. – Бакинский рабочий, 12 октября 1922 г., с. 5, № 229.

¹²⁵ Musayeva T. A. Azərbaycanda inqilab və xalq təhsili. Bakı, 1979, s. 99.

¹²⁶ Заседания коллегии Наркомпроса Азербайджанской ССР по вопросу о переименовании Багосуниверситета в Азгосуниверситет. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 243, v. 72; Выписка из протокола № 47. Заседания коллегии Наркомпроса состоявшегося. 06.12.1922 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 22, v. 21.

¹²⁷ Yənə orada.

da olsa, əvvəlcə bu məsələyə universitet şurasında baxılması təklifi isə cavabsız qalmışdı.¹²⁸

1923-cü il fevralın 26-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası Azərbaycan Dövlət Universitetinin yeni nizamnaməsini təsdiq etdi.¹²⁹ Bu, universitetin sayca dördüncü nizamnaməsi idi. Universitetin adının dəyişdirilməsi onun yeni nizamnaməsində də öz əksini tapdı.¹³⁰

Göründüyü kimi, Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının qərarı olmadan Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Bakı Dövlət Universitetinin adının dəyişdirilməsinin birbaşa təşəbbüskarı və icraçısı kimi çıxış etdi. Bu isə açıq şəkildə onu göstərirdi ki, Universitet birbaşa Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının sərəncamında idi.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin 1923-cü il fevralın 26-da təsdiq edilmiş nizamnaməsi 7 fəsil və 79 maddədən ibarət idi.¹³¹ Burada Azərbaycan Dövlət Universitetinin əvvəlki xarakteristikası saxlanmışdı. O, yenə də elm-tədris müəssisəsi kimi səciyyələndirilirdi. ADU “elmin bütün sahələrinə dair məsələləri öyrənməli, praktik fəaliyyətin müxtəlif sahələri üzrə müstəqil elmi tədqiqatçılar və elmi mütəxəssislər hazırlamalı, Azərbaycanın zəhmətkeş küllələri arasında elmi biliklərin yayılmasına”¹³² kömək göstərməli idi.

1923-cü il nizamnaməsində ADU-nun rəhbər heyətinin əvvəlki strukturu nəzərdə tutulmuş, onun üzvləri sırasına yalnız universitet kitabxanasının müdiri daxil edilmişdi. Fakültələrin sadalandığı maddəyə bu əlavə edilmişdi: universitet yanında fəhlə fakültəsi fəaliyyət göstərir, onun təşkil və idarə olunması xüsusi əsnamədə müəyyən edilir.¹³³ 1923-cü il nizamnaməsində seçilmiş universitet rektoru, prorektoru və dekanlarının xalq maarif komissarı tərəfin-

¹²⁸ Yenə orada.

¹²⁹ Устав Азербайджанского Государственного Университета. 26 февраля 1923 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 20, v. 1-7.

¹³⁰ Yenə orada.

¹³¹ Yenə orada, v. 1.

¹³² Yenə orada, v. 1.

¹³³ Yenə orada, v. 2.

dən təsdiq edilməsi öz əksini tapırdı¹³⁴ ki, bu da onun 1920-ci ildən sonrakı formal müstəqilliyinin də aradan qaldırıldığının əyani sübutu idi.

ADU-nun 1923-cü il nizamnaməsində universitet şurası “elm-tədris və inzibati-təşərrüfat hissəsi üzrə ali idarəetmə orqanı” kimi müəyyən edilmişdi. Onun tərkibi əvvəlki nizamnamədə nəzərdə tutulduğu kimi idi. Şuranın səlahiyyətinə aid olan bütün məsələlərin siyahısı saxlansa da, bütün qərarlar Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən təsdiq edilməli idi.

Yeni nizamnaməyə görə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı rektorun, prorektorun və sura katibinin, dekanların, professorların, dosentlərin, ştatlı müəllimlərin seçkiləri, illik mədaxil-məxaric smetasını, elmi və pedaqoji fəaliyyət barəsində illik hesabatın və tələbə qəbulu qaydalarının təsdiq edilməsi, fakültələrin ştatlarının ixtisar edilməsi və genişləndirilməsi, yeni fakültələrin və fakültələr yanında şöbələrin açılması, universitet işçilərinin elmi ezamiyyətlərini təsdiq edirdi.¹³⁵

Yeni nizamnaməyə görə, bütün fakültələrdə vahid alimlik dərəcəsi – müvafiq elm bölməsi üzrə doktor adı təsdiq edilmişdi. Adların verilməsi şərtləri fakültələr tərəfindən müəyyən edilir və sura tərəfindən təsdiq olunurdu.¹³⁶

Nizamnamə universitetin akademik heyətinə aşağıdakıları aid etmişdi: 1) professorlar; 2) dosentlər; 3) privat dosentlər; 4) Şərq fakültəsinin müəllimləri; 5) assistentlər; 6) prozektorlar və onların köməkçiləri; 7) laborant-ordinatorlar; 8) elmi əməkdaşlar; 9) dil üzrə mühazirəçilər; 10) preparatorlar.¹³⁷ Yeni nizamnamədə əksini tapan əsas cəhətlərdən biri assistentlərə, prozektor və onların köməkçilərinə, ordinatorlara, habelə elmi əməkdaşlar üzrə seçkilər keçirilərkən türk dilini (Azərbaycan dilini – Z.Ə.) bilənlərə üstünlük verilməsi idi.¹³⁸ Beləliklə, məlumatlar açıq şəkildə onu göstərir ki, tədris iyerarxiyasının yalnız aşağı pillələrinə azərbaycanlıların cəlb

¹³⁴ Yenə orada, 2-ci bölmə, maddə: 9, 10, 11, 12, 13, 14, v. 3-4.

¹³⁵ Yenə orada, maddə: 9, 10, 11, 12, 13, 14, v. 3.

¹³⁶ Yenə orada, 3-cü bölmə, maddə: 39, v. 4.

¹³⁷ Yenə orada, 4-cü bölmə, maddə: 40, v. 5.

¹³⁸ Yenə orada, maddə: 56, v. 5.

olunmasına şərait yaradılır, yuxarı pillələr isə qeyri-millətlərin idarəetməsində qalır.

Yeni nizamnamənin qəbulundan sonra Universitetə qəbul qaydalarında da ciddi dəyişikliklər özünü göstərdi. Belə ki, 1923-1924-cü dərslər ilində ali məktəblərə qəbulun Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən təsdiq olunmuş qaydalar üzrə aparılması müəyyən edilmişdir. Yeni qəbul qaydalarında deyilirdi: "Yalnız tam orta təhsili olan şəxslər qəbul imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verdikdə tələbələr sırasına daxil edilə bilərlər. Tədris pulsuz elan edilərsə, respublikanın ağır iqtisadi və maliyyə vəziyyəti əsas götürülərək müvəqqəti təhsil haqqı alınır. Təhsil haqqının məbləğini də Xalq Maarif Komissarlığı müəyyən edir."¹³⁹

Universitetin 1923-cü ildə qəbul edilmiş yeni nizamnaməsindən az sonra bir sıra dəyişikliklər də aparıldı. 1923-cü il noyabrın 1-dən tələbə işlərinə rəhbərlik yeni təsis olunmuş universitet həmkarlar bölmələri icraiyə komitəsinə həvalə edildi. Ləğv edilmiş kurs nümayəndələri şurasının funksiyaları da onun öhdəsinə verildi.¹⁴⁰

1923-cü il nizamnaməsinə tamamilə yeni bir maddə də daxil edilmişdi. Belə ki, yeni Nizamnamənin 79-cu maddəsində deyilirdi: "Universitet şurasının, fakültələrin, İdarə Heyətinin, Klinik şurasının bütün protokollarının, təftiş komissiyası aktlarının bir nüsxəsi Xalq Maarif Komissarlığının Baş Maarif İdarəsinə təqdim edilməli idi."¹⁴¹

Tədrisən universitet nizamnaməsinə yeni qaydalar da daxil edilirdi. 1923-cü il aprelin 24-də Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının iclasında universitetin qəti təsdiq olunmuş nizamnaməsinə "ADU yanında Elmi Komitə" adlı 8-ci fəsil daxil edildi.¹⁴² Bu fəsildə deyilirdi ki, universitetin kollektiv elmi fəaliyyəti Elmi Komitədə öz ifadəsini tapır.

Bəhs olunan bu dəyişiklik və əlavələr Azərbaycan Dövlət Universitetinin 1923-cü il aprelin 6-da keçirilmiş şura iclasında nə

zərdən keçirildi.¹⁴³ Universitet Şurasının qərarında deyilirdi: "Bu il fevralın 6-da Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası tərəfindən təsdiq olunmuş universitet nizamnaməsi nəzərə alınmış və rəhbər tutulsun."¹⁴⁴

Partiyalılıq prinsipi, şəxsiyyətlə pərəstiş Azərbaycan SSR-nin təhsil həyatına o dərəcə dərindən nüfuz etdi ki, artıq Azərbaycan SSR-nin dövlət orqanları oktyabr çevrilişinin əsas ideoloqu olan V.İ.Leninin adının əbədiləşdirilməsi məsələsinə gündəliyə gətirildilər. Bütün bunlardan çıxış edərək 1924-cü il yanvarın 23-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının növbədənəkar iclası belə bir qərar qəbul etdi: "Azərbaycan Dövlət Universiteti Vladimir İliç Lenin adına Azərbaycan Dövlət Universiteti" adlandırılın."¹⁴⁵ Göründüyü kimi, Azərbaycanda qurulan sovet rejimi Azərbaycan xalqının milli dövlətçilik ənənələrini, milli ruhunu məhv etməyə çalışırdı. Bolşeviklər bütün vasitələrlə milli ruhlu alimləri və müəllimləri tədris prosesindən uzaqlaşdırırdı. Bütün ölkədə olduğu kimi, universitetdə də təhsil sovet ideologiyasına xidmət etməli idi.

Bakı Dövlət Universitetinin həyatında başlanmış "yeniliklər" tezliklə onun rəhbər strukturlarında da özünü göstərdi. Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasında misilsiz xidmətləri olmuş, 8 sentyabr 1919-cu ildə rektor seçilmiş Vasili İvanoviç Razumovski Azərbaycanda aprel çevrilişindən az sonra, 1920-ci il mayın 26-da rektor vəzifəsindən uzaqlaşdırıldı. O, əvvəlcə tibb fakültəsinin operativ cərrahiyyə kafedrasının direktoru (1920-ci ilin oktyabrınadək) işlədi. 1920-ci ilin payızında isə V.İ.Razumovski sərt təzyiqlər qarşısında dözməyərək həmişəlik Saratova köçərək orada yerli universitetin ümumi cərrahiyyə kafedrasına rəhbərlik etməyə başladı.¹⁴⁶

¹⁴³ Yəne orada., s. 23.

¹⁴⁴ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 23

¹⁴⁵ Протокол экстренного заседания коллегии Наркомпроса Аз.ССР по вопросу о присвоении Азгосуниверситету имени В.И.Ленина. 23 января 1924 г. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 936, v. 94.

¹⁴⁶ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 20.

¹³⁹ Yəne orada, maddə: 62, 63, 64, v. 6.

¹⁴⁰ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 23.

¹⁴¹ Устав АГУ. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 20, maddə: 79, v. 7.

¹⁴² Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 22.

Qeyd edək ki, V.İ.Razumovskinin Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı xidmətləri Birləşmiş Cəmiyyətlər Şurası tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi. Birləşmiş Cəmiyyətlər Şurası tərəfindən V.İ.Razumovskiyə ünvanladığı məktubda deyilirdi: “Hamımız bilir və xatırlayırıq ki, Siz bizim universitetin yaradılması və inkişafı işinə nə qədər qüvvə, məhərat və bilik sərf etmiş, bu vəzifəni zəruri, lakin çətin vəzifə olduğu bir məqamda onu həyata keçirməyə, maarif işinə dərin məhəbbət və böyük mərdliklə girişmişiniz. Bizim üçün Siz universitetin qəlbini idiniz, hamı üçün eyni dərəcədə hörmətli və eyni dərəcədə əziz idiniz.”¹⁴⁷

Bakıya göndərdiyi cavab məktubunda V.İ.Razumovski yazırdı: “Şərq ilə Qərbin hüdunda dayanən Bakı Universiteti Şərqin böyük vəsiyyətlərini və ənənələrini Qərbi Avropa elmi doktrinaları ilə birləşdirərək, bəşəriyyətin elmi görüş dairəsini genişləndirərək, ola bilsin, sosial problemin qarantlıq sahəsinə işıq salacaq, bizi sosial məsələnin həllinə yaxınlaşdıracaqdır. Mən Bakı Universitetinin çox böyük gələcəyinə inanıram. Onun ilk xadimlərinin və tələbələrinin gənc, gümrəh enerjisində mən onun parlaq gələcəyinin sanballı ruhunu görürəm.”¹⁴⁸

Bakı Dövlət Universitetində artıq boş qalmış rektor yerinə 26 may 1920-ci ildə universitetin Tibb fakültəsinin dekanı İ.İ.Şirokoqorov əvəz edici kimi təyin edildi. 1920-ci il iyunun 15-də Birləşmiş Cəmiyyətlər Şurası İ.İ.Şirokoqorovu yeni rektor seçdi.¹⁴⁹ Lakin İ.İ.Şirokoqorov da rektor postunda uzun müddət qala bilmədi. 1920-ci ilin avqustunda o, vəba epidemiyasına qarşı mübarizəni təşkil etmək üçün Batuma yollandı. Rektor vəzifəsini müvəqqəti icra etmək tibb fakültəsinin dekanı A.M.Levinə və tarix-filologiya fakültəsinin dekanı N.A.Dubrovskiyə tapşırıldı.¹⁵⁰

Lakin N.A.Dubrovski də rektor vəzifəsində qısa müddətdən sonra əvəzləndi. 1920-ci il noyabrın 23-də Birləşmiş Cəmiyyətlər

Şurası təbəbət professoru S.N.Davidenkou rektor seçdi. S.N.Davidenko 1 noyabr 1923-cü ilə qədər rektor vəzifəsində qaldı.¹⁵¹ 1923-cü il sentyabrın 29-da S.N.Davidenko “xəstəliyə və ailə şəraitinə görə” universitetin rektoru vəzifəsindən uzaqlaşdırıldı. 1923-cü il noyabrın 15-də A.D.Qulyayev universitetin yeni rektoru seçildi və 1926-cı ilədək bu vəzifədə qaldı.¹⁵²

1926-cı ildən sonra Bakı Dövlət Universitetinin həyatında yeniliklər müşahidə olunmağa başladı. Belə ki, 1926-cı ildə Tağı Şahbazi ilk azərbaycanlı kimi universitetə rektor seçildi.¹⁵³ O, 1929-cu ilədək rektor vəzifəsində qaldı və universitetin inkişafında böyük rol oynadı.

İlk Azərbaycanlı rektorun Bakı Dövlət Universitetinə seçilməsindən az sonra universitetin elmi və siyasi həyatında ən mühüm hadisələrdən daha biri müşahidə olundu. Belə ki, universitetin milli tərkib baxımından yerli akademik kadr və tələbə kontingentinin artırılması (o zamankı sənədlərdə türkləşdirilməsi – Z.Ə.) məsələsi gündəliyə çıxarıldı. Bu barədə 3 aprel 1927-ci ildə qəbul edilmiş “AK(b)P MK Rəyasət Heyətinin Azərbaycan Dövlət Universiteti haqqında əməli təklifləri” adlı sənəddə göstəriş verildi.¹⁵⁴ Yuxarıda göstərilən bu hal universitetdə qeyri-millətlərdən olan akademik çevrədə birmənalı qarşılansa da, az sonra universitetdə azərbaycanlı tələbələrin, akademik işçilərin və Azərbaycan dilini bilənlərin sayı nəzərə çarpacaq dərəcədə artdı. Bu işə, öz növbəsində, Azərbaycan dilində mühazirələrin, məşğələlərin artmasına kömək etdi. Bu dövrdə Azərbaycanın tanınmış ziyalılarından professorlar S.Kazımov, H.Şahtaxtinski, M.İbrahimov, M.R.Əfəndiyev, S.Hüseynov, M.K.Ələkbərli, T.Şahbazi, Ə.Haqverdiyev, B.Talıblı, F.Rzabəyli, M.Topçubaşov, A.Hacıyev, A.Talınski və başqaları universitetə işə götürüldülər.

1929-cu ildə universitetin rektoru T.Şahbazi vəzifəsindən getdikdən sonra müvəqqəti olaraq universitetin rektoru vəzifəsinə Mu-

¹⁴⁷ Алимйрзоев Х.О. Азербайджанский Государственный Университет за 50 лет. Исторический очерк. Баку: Аз-ское Гос-е Из-во, 1969, с. 73-74.

¹⁴⁸ Проф. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку, с. 20-21.

¹⁴⁹ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 46.

¹⁵⁰ Yenə orada.

¹⁵¹ Yenə orada.

¹⁵² Yenə orada.

¹⁵³ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 47.

¹⁵⁴ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 187.

seyib Şahbazov və professor V.S.Yelpatyevski təyin olundu. Lakin bu təyinat da uzun sürmədi. Belə ki, 1929-cu ilin payızında rektor vəzifəsinə Maqşud Məmmədov təyin edildi.¹⁵⁵

Bakı Dövlət Universitetində prorektor vəzifəsinə ilk dəfə 28 noyabr 1920-ci ildə Birləşmiş Cəmiyyətlər Şurasının iclasında V.V.Sipovski təyin olundu. O, bu vəzifədə 25 iyun 1922-ci ilə kimi qaldı. 1922-1923-cü illərdə professor M.V.Dovnar-Zapolski prorektor vəzifəsini tutdu. 24 may 1923-cü ildə professor A.D.Quliyev prorektor vəzifəsinə təyin olundu, 14 iyulda isə bu vəzifəyə H.Şaxtaxtinski seçildi. H.Şaxtaxtinski bu vəzifədə 1925-ci ilə kimi qaldı. H.Şaxtaxtinskidan sonra 1925-1926-cı illərdə professor S.A.Kazımov¹⁵⁶, 1926-1928-ci illərdə A.D.Quliyev, 1928-1929-cu illərdə S.L.Kolyubakin universitetin prorektoru vəzifələrini icra etmişlər.¹⁵⁷

2.2. 1920-ci illərdə Universitetdə fakültə quruculuğu

Bakı Dövlət Universiteti haqqında qanunda onun ilk olaraq 4 fakültə ilə fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulsa da, bütün çətinliklər qarşısında 2 fakültə (tarix-filologiya, tibb) və 40 müəllimlə fəaliyyətə başlayan universitetdə 1920-ci ildən etibarən fakültələrin sayının artırılması məsələsi də diqqət mərkəzində idi. Artıq bu, Azərbaycanın sovetləşdirilməsinin ilk illərindən özünü açıq şəkildə göstərdi. 1920-ci il aprel işğalından sonra əsaslı islahatlar Universitetin Tibb fakültəsində başladı. Belə ki, fakültəni lazımi klinikalar, laboratoriyalar, avadanlıq ilə təmin etmək, onun kafedralarını akademik heyət vasitəsilə genişləndirmək üçün bir sıra addımlar atıldı.¹⁵⁸ Bununla bağlı olaraq Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə ünvanladığı 1923-ci il tarixli hesabatında deyilirdi: "Tibb fakültəsi

avadanlıq ilə təchizat baxımından universitetdə birinci yeri tutur, fakültədə 25 kafedra işləyir. Demək olar ki, bütün kafedralar müəssir proqramlar həcmində kurslar keçməyə imkan verən avadanlığa malikdir. Bu universitet köhnə Rusiya universitetləri ilə bir sırada dayanıb bilər."¹⁵⁹ Xalq Maarif Komissarlığının digər bir hesabatında isə deyilirdi: "Həzrətə bu fakültə RSFSR-dəki tibb fakültəsinin hər hansı biri ilə bəhsə girə bilər."¹⁶⁰ Sənəddə daha sonra deyilirdi: "Patoloji anatomiya dair mühazirələr oxunarkən ekranda lentlər nümayiş etdirilir, epidiaskopdan istifadə edilir... Gigiyena laboratoriyasının avadanlığı çox yaxşı təsir bağışlayır və bu elmin tədrisi tələblərinə demək olar tamamilə uyğun gəlir. Əczaçılıq laboratoriyasının avadanlığı tələblər ilə məşğulərlə keçməyə imkan verir. Çox az universitetdə belə bir şərait var..."¹⁶¹

Universitetin Tibb fakültəsinin ilk dekanı professor İ.İ.Şirokorov idi. O, bu vəzifədə 1927-ci ilə kimi qaldı. 1927-ci ildə isə fakültənin yeni dekanı A.A.Əşman oldu.¹⁶²

Universitetin tibb fakültəsindəki yeniliklər onun tədris klinikalarında da diqqəti cəlb edirdi. Görkəmli alim, professor Yanovski universitetdə tibb elminin vəziyyəti ilə tanış olduqdan sonra demişdi: "Mən yerli tibb fakültəsi professorlarının çox gözəl heyətini qeyd etməliyəm. Onlar SSRİ-nin ən yaxşı universitetlərinin bəzəyi ola bilərlər. Klinikalar və xəstəxanalar mənə çox yaxşı təsir bağışladı. 19-cu lazeretnin avadanlığı məni xüsusilə heyran etdi. Orada elə predmetlər var ki, bu predmetləri mərkəzi universitetlərdə heç də həmişə tapmaq olmur. Pedaqoji işin nümunəvi qurulması və elmi fəaliyyətin iri addımlarla tərəqqi etməsi sürətlə inkişaf edən Bakıda təbii görünür, burada gərgin işgüzar həyat qaynayıb-çağlayır."¹⁶³

¹⁵⁵ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 47.

¹⁵⁶ Перевод. Ректору Азгосуниверситета. № 1547. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 149.

¹⁵⁷ Makovelski A.O. Lenin adına Azərbaycan Dövlət Universiteti, s. 47.

¹⁵⁸ Протокол заседания правления Университета от 19 июня 1920 г – ARDA, f. 1640, siy. 5, sax. vah. 13, v 2-3.

¹⁵⁹ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixindən // Azərbaycan Arxivləri, 1971, 1 (9), s. 90.

¹⁶⁰ Отчет о деятельности главпрофобра в истекшем 1922-1923 учебном году. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 256, v. 161.

¹⁶¹ Yəni orada.

¹⁶² Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 91.

¹⁶³ ARDA, f. 114, siy. 2, iş 47, v. 14-15.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, fəaliyyətinin ilk illərində tibb fakültəsində ən yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyəti formalaşmışdı. Bu münasibətlə sonralar rektor olmuş İ.İ.Şirokoqorov yazırdı: "Hökumət orqanlarının universitetə həssas və qayğıkeş münasibəti düzgün götürülmüş xətdir və tibb fakültəsinin inkişafının əsasını bu xətt təşkil edir. Bakıda daha əlverişli həyat şəraiti isə iri elmi mərkəzlərdən alimlərin nöinki kafedralara, həm də klinik kafedralara cəlb edir. Məsələn, mamalıq və ginekologiya kafedrasına məşhur mütəxəssis, Hərbi Tibb Akademiyasının privat-dosenti F.İ.İlyin, Əczaçılıq kafedrasına Tiflisdən professor P.Y.Rostovtsev seçilmişdi. Qocaman patoloqlardan professor Uşinski Kırım Universitetindən gəlmişdi. Moskva Universitetinin professoru M.A.Çlenovun şəxsinə fakültə dari və zöhrəvi xəstəliklər üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssis əldə etmişdi. Uşaq xəstəlikləri kafedrasına Don universitetindən təcübəli peditr-professor A.O.Kamitski, göz xəstəlikləri kafedrasına professor Orlov, anatomiya kafedrasına Xarkov Universitetinin professoru K.N.Malinovski gəlmişdi. 1922-ci ildə demək olar ki, fakültələrin formalaşdırılması işi başa çatdırılmışdı."

Universitetə professor-müəllim heyətinin cəlb edilməsi işi geniş vüsət almışdı. 1919-1920-ci tədris ilində fakültələrdə cəmi 5 professor,¹⁶⁴ çalışırdısa, 1923-1924-cü tədris ilində bu say 20-yə çatdı.¹⁶⁵ Tibb fakültəsinin 1923-1924-cü dər ilində 25 kafedrası və klinikası var idi. Bunlara direktorlar başçılıq edirdilər. 1929-cu ilə kimi bu kafedraların sayı artaraq ümumilikdə 27-yə çatdı. Bunlar aşağıdakılar idi:

1) Normal anatomiya – 1919-cu ildən 1922-ci ilə kimi V.İ.Razumovski, D.Urusova, Y.Zamuxovski, 1922-ci 21 fevraldan 1 may 1926-cı ilə kimi professor K.N.Malinovski, 1926-cı il 30 noyabrdan professor N.İ.Anserov başçılıq edirdi;

2) Histologiya və embriologiya kafedrası – kafedra müdiri M.S.Milman;

¹⁶⁴ Протокол заседания правления Университета от 29-го мая 1920 г. – ARDA, f. 1640, siy. 5, sax. vah. 7, v. 2-3.

¹⁶⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 122.

3) Fiziologiya kafedrası – 1919-cu ildən 1921-ci ilədək vakant idi. 1921-ci ilin sentyabrından 1926-cı ilə kimi professor N.A.Popov, 15 dekabr 1925-ci ildən professor P.Y.Rostovtsev başçılıq edirdi;

4) Fizioloji kimya kafedrası – 1919-1920-ci illərdə vakant idi. 1920-ci ildən 1922-ci ilədək dosent A.V.Tolstuxov başçılıq edirdi. 1922-1923-cü illərdə kafedra müdiri vəzifəsi boş idi;

5) Farmasiya və farmakoniziya kafedrası – 1919-1920-ci illərdə İ.K.Qolberq başçılıq etmişdi;

6) Mikrobiologiya və tibbi bakteriologiya kafedrası – 1926-cı ilə kimi patoloji anatomiya kafedrasının yanında kurs kimi keçilirdi. 1926-cı ildən P.F.Zdrodovski professor elmi adını alaraq kafedra müdiri seçildi;

7) Patoloji anatomiya kafedrası – İ.İ.Şirokoqorov başçılıq edirdi;

8) Ümumi patologiya – 1919-1920-ci illərdə kafedra müdiri vəzifəsi boş idi. Kafedra professor M.S.Milmana həvalə olunmuşdu. 1920-1922-ci illər arasında kafedraya professor İ.İ.Şirokoqorov, 1922-ci ildən N.Q.Uşinski başçılıq edirdi;

9) Daxili xəstəliklər və terapevtik klinikası – 1919-cu ildən 1926-cı ilə kimi kafedraya rəhbərlik A.M.Levinə həvalə olunmuşdu. 1926-cı ildən K.A.Yeqorov, 1927-ci ildən isə S.A.Kazımov başçılıq edirdi;

10) Patalogiya və terapiya kafedrası – 1924-cü ilədək kafedra müdiri vəzifəsi vakant idi. 4 noyabr 1924-cü ildən professor S.Kazımov başçılıq edirdi;

11) Ümumi cərrahiyyə kliniki – 1919-1920-ci illərdə kafedra müdiri vəzifəsi boş idi. Müvəqqəti olaraq professor A.A.Oşmana həvalə edilmişdi;

12) Operativ cərrahiyyə və topoqrafik anatomiya kafedrası – 1919-cu ildən 1920-ci il 24 avqusta kimi professor V.İ.Razumovski, 1920-ci ildən 1923-cü ilədək professor Q.B.Berlaçkiy, 13 noyabr 1923-cü ildən professor A.İ. Okinşeviç, 1927-ci ildən S.L.Kolyubakin başçılıq edirdi;

13) Farmakologiya kafedrası – 1919-cu ildən 1921-ci ilə kimi kafedra müdiri vakant idi. 16 aprel 1921-ci ildən professor P.Y.Rostovçev başçılıq edirdi;

14) Terapevtik klinika kafedrası – 1919-cu ildən 1926-cı ilədək A.M.Levin, 1927-ci ildən isə kafedra müdiri K.A.Yeçorov idi;

15) Cərrahiyyə klinikasını – professor A.A.Öşman başçılıq edirdi;

16) Mamalıq və ginekologiya kafedrası – 27 sentyabr 1920-ci ildən professor F.N.İlin başçılıq edirdi;

17) Əsəb və ürək xəstəlikləri klinikasını – 23 iyun 1920-ci ildən S.N.Davidenkov başçılıq edirdi. 1924-1928-ci illər arasında kafedra müdiri vəzifəsi vakant idi. 24 yanvar 1928-ci ildən professor V.İ.Rudnevə həvalə edilmişdi;

18) Uşaq xəstəlikləri klinikasını – 1920-1921-ci illər arasında kafedra müdiri vəzifəsi boş idi. 7 fevral 1922-ci ildən professor A.O.Karniçki başçılıq edirdi;

19) Dəri xəstəlikləri kafedrası – 1920-1921-ci illərdə kafedra müdiri vəzifəsi boş olmuş, 24 oktyabr 1921-ci ildən professor M.A.Çlenov başçılıq edirdi;

20) Göz xəstəlikləri klinikasını – 1920-1922-ci illər arasında kafedra müdiri vəzifəsi boş olmuşdu. Vəzifə L.İ.Smolyaninova və Y.K.Varşovskoma həvalə edilmişdi. 1922-1923-cü illər kafedra professor K.A.Orlov, 1923-cü il 8 sentyabrdan isə prof. A.Q.Trubinə tapşırılmışdı;

21) Ümumi gigiyena kafedrası – 25 sentyabr 1921-ci ildən V.D.Malenyuk başçılıq edirdi. 1926-cı ildən kafedra A.O.Bayraşevskiyə tapşırılmışdı;

22) Sosial gigiyena kafedrası – kafedra 1924-cü ilin oktyabrında yaradılmışdı. 1926-cı ilin yanvarından professor O.A.Bayraşevskiyə başçılıq edirdi;

23) Məhkəmə tibb kafedrası – kafedrada 1922-1923-cü ilədək müdir vəzifəsi boş idi. 1923-cü ildən kafedraya A.İ.Şibkov başçılıq edirdi. 11 mart 1929-cu ildə prof. Rojanovski müdir seçilmişdi;

24) Terapevtik xəstəliklər klinikasını – kafedra 1922-ci ilədək prof. A.M.Levinə tapşırılmışdı. 19 sentyabr 1922-ci ildən kafedraya prof. P.Q.Mezerniskiy başçılıq edirdi;

25) Cərrahi xəstəliklər klinikasını – 1923-cü ilə kimi kafedraya Finkelşteyn başçılıq edirdi;

26) Otorinologiya kafedrası – kafedra 1922-ci ildə təşkil edilmişdi və K.N.Malinovski başçılıq edirdi. 31 dekabr 1924-cü ildən İ.İ.Lukova tapşırılmışdı;

27) İnfeksiyon xəstəliklər kafedrası – 1922-ci ildən prof. N.Q.Uşinski başçılıq edirdi.¹⁶⁶

1922-ci ilin avqustun 2-də Bakı Dövlət Universiteti tibb fakültəsinin ilk buraxılışı oldu. Tibb fakültəsində keçirilən təntənəli iclasda bir çox görkəmli alimlər, Bakıya yenidən qonaq qismində gəlmiş V.İ.Razumovski, tibb fakültəsinin və başqa fakültələrin professorları, eləcə də Xalq Maarif komissarı M.Quliyev çıxış edərək geniş nitq söylədilər. Bununla bağlı olaraq “Bakinski raboçi” qəzeti həmin iclasdan bəhs edən məlumat dərc etmişdi. Məlumatda deyilirdi: “İclası tibb fakültəsinin dekani İ.İ.Şirokoqorov açdı. O, Bakı Universitetinin Tibb fakültəsində tam kursu bitirmiş və dövlət imtahanları vermiş 29 tələbənin həkim adının təsdiq edilməsi haqqında fakültənin qərarını elan etdi. Həkim adına layiq görülənlər aşağıdakılar idi: “L.Abezquz, A.Əlibəyov, A.Avdeyeva, Biberfeld, N.Baxusov, A.Babasanov, Belenkova-Kulimova, Qalperin, P.Qabuzova, M.Qriqoryan, L.Qellerferq, K.Volfson-Perfileva, Juravskaya, S.Zaks, C.Zaxaryan, Klimova, E.Kozlovskaya, Q.Lindtrop, Leyterşteyn-Bernşteyn, Q.Manukyan, B.Naydiç, M.Panov, Panjavadze-Zaks, L.Siniçina, Ceyranxanım Sultanova, F.Ferberq, İ.Xal-deyev, Adilə xanım Şahtaxinskaya-Babayeva.”¹⁶⁷ Göründüyü kimi, tibb fakültəsinin məzunları arasında 3 nəfər azərbaycanlı - A.Əlibəyov, Ceyranxanım Sultanova, Adilə xanım Şahtaxinskaya-Babayeva da var idi.

Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinin genişləndirilməsi, akademik kadrların, onun maddi-texniki bazasının yenilənməsində 1926-cı il ildə qəbul edilmiş universitet nizamnaməsi də təsirsiz ötürmədi. Belə ki, 1926-cı il nizamnaməsinə uyğun olaraq fakültənin kafedraları 6 fənn komissiyasında birləşdirildi: 1)

¹⁶⁶ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 95-96.

¹⁶⁷ Сообщение из газеты Бакинский рабочий первый выпуск Бакинского университета. – Бакинский рабочий, 6 августа 1922 г. № 174.

morfoloji-patoloji: 2) fizioloji: 3) kimya: 4) terapevtik: 5) cərrahlıq: 6) profilaktika komissiyaları.¹⁶⁸

Bakı Dövlət Universitetinin 1926-cı il nizamnaməsinə əsasən, tədris prosesini təkmilləşdirmək üçün yaradılmış fənn komissiyaları tibb fakültəsində də fəaliyyətə başladı. 1928-ci ilin yanvarında tibb fakültəsində 3 fənn komissiyası var idi. Əslində, fənn komissiyalarının yaradılmasında əsas məqsəd tədris planlarına "kommunizm quruculuğunun əsas fənləri" hesab olunan tarixi materializm, siyasi iqtisad, sovet təsərrüfatı və iqtisadi siyasət kimi fənlərin daxil edilməsi qarşıya hədəf qoymuşdu. Bu baxımdan Baş Peşə Təhsili İdarəsinin 1928-ci il 10 fevral tarixli məruzəsi diqqəti cəlb edir. Məruzədə deyilir: "Bu fənləri tədris edən 3-4 professor, 3-4 dosent, bir neçə müəllim partiya işçisidir, onların dərş yığılmaq lap çoxdur, özləri də istəmədən iş şəraitinə görə bir deyil, bütöv müəllim dərşlərini buraxırlar. Əlbəttə, bu, həmin fənlərin tədrisinə son dərəcə mənfi təsir göstərir."¹⁶⁹

AK (b) P Bakı Komitəsinin 1928-ci il sentyabrda keçirilmiş plenumu da yuxarıda deyilənləri sübut edir: "İctimai-siyasi fənlərin öyrənilməsi pedaqoji və Şərq fakültələrində az-çox qənaətbəxş, tibb fakültəsində pis təşkil olunub..."¹⁷⁰ Məlumatlardan da görünür ki, Bakı Dövlət Universitetini və onun fakültələrini bütün vəsaitlərə "partiyanın işinə", "kommunizm quruculuğu"na səfərbər edilmişdi. Fakültələr öz profilindən daha çox, yeni rejimin tələblərinə icraçılara çevrilmişdi.

Tədrisin "yeni forma və metodlarla" idarə olunmasına öz sərə mövqeyini ortaya qoyan tibb fakültəsinin dekani İ.İ.Şirokoqorov 1927-ci ilin dekabrında yazırdı: "Mən universitetin köhnə bir müəllimi kimi, tədris və tibbi tərbiyə sahəsində mühazirələrin necə əhəmiyyətli olduğunu göstərməyə bilmərəm, amma bu mühazirələrə qarşı elə bil yürüş hazırlanır. Tədrisin nümayiş və tələbələrə təşəbbüskarlığının inkişaf etdirilməsini zəruri sayaraq mən

¹⁶⁸ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 92.

¹⁶⁹ Учпаны. - ARDA, f. 57, siy. 1, iş 519, v. 12; Второе заседания Конференции пролетарского Студенчества. 10.02.1928 г., v. 42.

¹⁷⁰ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 180

bunu deməyi lazım bilirəm ki, mühazirələr tədrisin ən yaxşı metodlarından biridir. Bu, dinləyicilərdə tibbi tərbiyənin inkişafı üçün, gələcək həkimin simasının formalaşması üçün vicdanlı və təcrübəli mühazirəçinin əlində ən yaxşı vasitədir."¹⁷¹

Bakı Dövlət Universitetinin ilk yaradılmış fakültələrindən olan tarix-filologiya fakültəsi də 1920-ci il aprel işğalından sonra müəyyən olunmuş siyasi konyuktura ilə yenidən formalaşdırıldı. Belə ki, 1920-ci il oktyabrın 16-da fakültənin üç şöbəsində (tarix, dil və şərq şöbələri) praktik məşğələlər başlandı.¹⁷² Fakültənin birinci və ikinci kursunda 680 tələbə məşğələ keçirdi. Fakültədə 12 professor, elmi cəmiyyətin bir üzvü, 2 dosent, 6 daimi və müvəqqəti müəllim işləyirdi. Fakültənin ilk dekani professor N.A.Dubrovski idi.¹⁷³

1923-1924-cü illərdə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının tapşırığı və göstərişi ilə Azərbaycan SSR ali təhsil müəssisələrində həyata keçirilən islahatlar nəticəsində universitetin bir çox fakültələri yenidən quruldu, əvvəlki adları dəyişdirildi, universitetin qəbul olunmuş yeni nizamnaməsinə uyğunlaşdırıldı. Həyata keçirilmiş islahatlar nəticəsində dəyişikliyə məruz qalan fakültələrdən biri də universitetin tarix fakültəsi idi. Maarif Komissarlığının tövsiyəsini nəzərə alan tarix-filologiya fakültəsinin rəhbərliyi məsələni müzakirəyə çıxardı. 1923-cü il fevralın 7-də tarix-filologiya fakültəsinin iclasında fakültənin yenidən təşkil edilib ictimai elmlər fakültəsinə çevrilməsi məsələsinə baxıldı. Qərarda yeni fakültənin 3 şöbəsi nəzərdə tutulmuşdu: 1) dil; 2) ictimai-tarixi; 3) hüquq. Tarix-filologiya fakültəsinin qərarında aşağıdakı fənlərin keçilməsi nəzərdə tutuldu: 1. Tarixi materializm; 2. İctimai formasiyalar tarixi; 3. Sovet konstitusiyası.

Tarix-filologiya fakültəsinin Elmi Şurası nəzərdə tutulan yenidən təşkilin əsaslandırılmış layihəsini hazırlayıb Universitet Elmi Şurasının müzakirəsinə verdi. Təqdim olunmuş tarix-filologiya fakültəsinin ictimai elmlər fakültəsinə çevrilməsi ilə bağlı layihə

¹⁷¹ Şirokoqorov İ.İ. Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsi (tarixi öçerk). Bakı, 1928, s. 1.

¹⁷² Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 123.

¹⁷³ Yənə orada.

1923-cü il fevralın 15-də universitetin Elmi Şurasında müzakirə edilərək bəyənildi.¹⁷⁴ Bununla bağlı olaraq 1923-cü il fevralın 26-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı ADU-nun məlumatını nəzərdən keçirərək qərara aldı: “Dəyişikliklər prinsipcə təsdiq olunsun. Xalq Maarif Komissarlığının Baş Peşə Təhsili İdarəsinə və Elmi Şurasına tapşırılsın ki, tarix-filologiya fakültəsinin yenidən təşkil edilib ictimai elmlər fakültəsinə çevrilməsi planını hazırlayıb kollegiyaya təqdim etsinlər.”¹⁷⁵

1923-cü il aprelin 19-da tarix-filologiya fakültəsi ictimai elmlər fakültəsinə çevrildi. Fakültənin tərkibində tarix, dil və iqtisadiyyat şöbələri nəzərdə tutulmuşdu. Bununla belə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının 1923-cü ildə respublika hökumətinə hesabatında deyilirdi ki, kadr heyəti olmadığı üçün hələlik iqtisadiyyat şöbəsi açılmamışdır.¹⁷⁶ Hesabatda daha sonra deyilirdi: “Yeni kafedralar yaradılıb: tarixi materializm, sosializm təlimlərinin tarixi, təsərrüfat formalarının tarixi və sovet konstitusiyası.”¹⁷⁷

İctimai elmlər fakültəsinin 1923-cü il oktyabrın 15-də keçirilmiş iclasında L.A.İşkov dekan, A.O.Makovelski katib seçildi. İctimai elmlər fakültəsinin 17 kafedrasında 19 professor, 6 dosent, 10 privat-dosent işləyirdi.¹⁷⁸ Fakültədə 1923-1924-cü dərslər ilində professorlardan, ədəbiyyatşünas L.V.Baqri, V.İvanov, tarixçilərdən Y.İ.Baybakov, P.P.Fridolin, F.V.Blaqovidov, N.A.Dubrovski, L.A.İşkov, dilçilərdən L.Q.Lopatinski, V.B.Tomaşinski, ərəbşünas P.K.Jüze, sə-nəşünas V.M.Zummer, filosoflardan A.D.Qulyayev, A.O.Makovelski, A.B.Selixanoviç, hüquqşünas B.A.Udintsev, iqtisadçı M.V.Dovnar-Zapolski və b. mühazirələr oxumuşdu.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Заседания Совета АГУ от 15.02.1923 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 22, v. 14-15.

¹⁷⁵ Заседания Коллеги Наркомпроса, состоявшегося 26 февраля 1923 г. – ARDA, f. 411, siy. 5, iş 202, v. 39.

¹⁷⁶ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 124.

¹⁷⁷ Yənə orada.

¹⁷⁸ Yənə orada.

¹⁷⁹ Азербайджанскому Государственному Университету имени С.М.Кирова 40 лет. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 838, v. 33.

Aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, 1925-ci ildə ictimai elmlər fakültəsində işləyən 17 professordan yalnız 3 nəfəri – Y.İ.Baybakov, L.A.İşkov, A.B.Selixanoviç 1919-cu ildə dəvət olunmuşdu. Digərləri isə sonradan gələnlər idi.

1919-1920-ci tədris ilində tarix fakültəsində 268 nəfər, 1920-1921-ci tədris ilində 435 nəfər, 1921-1922-ci tədris ilində 461 nəfər, 1922-1923-cü tədris ilində 347 nəfər, 1923-1924-cü tədris ilində 361 nəfər, 1924-1925-ci tədris ilində 484 nəfər tələbə təhsil almışdı. 1921-1922-ci tədris ilində fakültəni 1 nəfər, 1922-1923-cü tədris ilində 3 nəfər, 1923-1924-cü tədris ilində 16 nəfər, 1924-1925-ci tədris ilində 8 nəfər, 1925-1926-cı tədris ilində 108 nəfər bitirmişdi.¹⁸⁰

Universitetin ictimai elmlər fakültəsinin də ömrü uzun olmadı. Tezliklə ictimai elmlər fakültəsi digər fakültələrlə birləşdirilərək pedaqoji fakültəyə çevrildi.¹⁸¹

1924-1925-ci tədris ilində ictimai elmlər fakültəsinin, fizika-riyaziyyat fakültəsinin və Bakı Xalq Təhsili İnstitutunun birləşməsi nəticəsində yaradılmış Bakı Dövlət Universitetinin pedaqoji fakültəsi də ötən əsrin 20-ci illərinin sonunda yeni nizamnamənin tələblərinə uyğunlaşdırıldı. Belə ki, pedaqoji fakültədə 3 şöbə-ictimaiyyat-tarix, riyaziyyat və təbiət şöbələri- var idi¹⁸² və onların qarşısına Azərbaycan məktəbləri üçün ali ixtisaslı müəllimlər hazırlamaq vəzifəsi qoyulmuşdu.

Universitetin pedaqoji fakültəsinin ilk dekanı prof. L.A.İşkov idi.¹⁸³ Universitetin 1926-cı il Əsasnaməsinə görə dekan və dekan müavinləri vəzifələrində dəyişikliklər edildikdən sonra pedaqoji fakültənin dekanı D.Məmmədzadə, sonra isə T.Şahbazi və professor P.P.Fridolin oldu.

¹⁸⁰ ARDA, f. 1650, siy. 1, sax. vah. 59, v. 25: sax. vah. 677, v. 8.

¹⁸¹ Проект перехода ФОН-а на программу Педфака. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 38-39.

¹⁸² Vəkilov M. Azərbaycanda universitet təhsili tarixindən (1919-1930). // Azərbaycan Dövlət Universiteti, Elmi Əsərlər, Tarix və fəlsəfə seriyası, 1967, №5, s. 19.

¹⁸³ Маковельский А.О. Л.А.Ишков. Баку: АГУ, 1928, с. 1.

işçilərinin Misirə, Türkiyəyə, Qərbi Avropaya göndərilməsi nəzərdə tutulmuşdu.¹⁹¹

Tarix-filologiya fakültəsinin bu qərarı az sonra digər qurumlarda müzakirəyə çıxarıldı. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı fakültənin qərarını müdafiə etdi. Xalq Maarif Komissarlığının 1922-ci il 6 fevralda universitet rektoruna göndərdiyi məlumatında deyilirdi: “Şərq fakültəsinin təşkilü üçün universitet Şurasının hər cür tədbir görməsi lazımdır. Bununla əlaqədar olaraq Xalq Maarif Komissarlığı Bakıda 1920-ci ildə Şərq xalqları qurultayının qərarı ilə yaradılmış Şərqşünaslıq və Sosial Emlər İnstitutunun bundan sonra fəaliyyətini məqsədəuyğun hesab etmədi...”¹⁹²

Beləliklə, bütün hazırlıqlardan sonra 1922-ci ilin martın 30-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.Bünyadzadənin təşəbbüsü ilə Universitet Şurası Şərq fakültəsinin yaradılmasını təsdiq edərək payız semestrinə açılış gününü təyin etdi və fakültə yığıncağının dekani və katibi seçməsinə icazə verdi.¹⁹³

1920-ci ilin sentyabrından Bakı Dövlət Universitetində işləyən P.K.Jüze 1922-ci il aprelin 12-də Şərq fakültəsinin dekani seçildi. Beş nəfərdən ibarət olaraq yaradılmış komissiya üzvlərinə - görkəmli Azərbaycan yazıçısı, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kursunu oxuyan Ə.Haqverdiyev, Şərq ədəbiyyatı kafedrasının müəllimləri Y.A.Həkimov, P.K.Jüze, görkəmli filosof və müəllim A.O.Makovelski və A.Tağızadədən ibarət – fakültənin ehtiyacları haqqında məruzə hazırlamaq tapşırıldı.¹⁹⁴

1922-ci il aprelin 26-da fakültə Universitet Şurasına aşağıdakı təklifləri verdi: “Şərq fakültəsinin kafedralarına türkologiya, iranşünaslıq, ərəbşünaslıq, müsəlman şərqinin tarixi, islamşünaslıq üzrə

¹⁹¹ Yəna orada.

¹⁹² Протокол № 22. Заседания коллегии Н.К.П. составлявшегося. - ARDA, f. 411, siy. 5, sax. vah. 124, v. 3.

¹⁹³ Vəkilov M. Azərbaycan universitet təhsili tarixindən (1919-1930) // Azərbaycan Dövlət Universiteti “Elmi Əsərlər”, Tarix və fəlsəfə seriyası, 1967, №5, s. 20.

¹⁹⁴ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 103.

məşğələlərinə professorlar və dosentlər cəlb olunmasına kömək göstərilsin.”¹⁹⁵

1922-ci ilin mayın 14-də fakültə yığıncağı Şərqşünaslıq fakültəsinin təşkil edilməsinə dair komissiyanın qəyidini təsdiq etdi. Bununla bağlı olaraq yeni dekan seçilmiş P.K.Jüze yazırdı: “SSRİ ilə Yaxın Şərqin kəşifində yerləşən Şərqşünaslıq fakültəsi Misir, İran və Türkiyəyə mədəniyyət və sosial islahatlar ötürücüsü və onlar üçün yüksək savadlı işçilərin mənbəyi rolunu oynamalıdır. Əgər Şərq fakültəsi Bakıda ADU-da qalsa, həm mərkəzdən, həm də yerli həkimiyyət orqanlarından diqqət görsə, bütün nəzərdə tutulan məsələləri yerinə yetirə bilər...”¹⁹⁶

Şərq fakültəsi ilə bağlı qəbul edilmiş qərarda fakültənin məqsəd və vəzifələri aşağıdakı şəkildə müəyyənləşdirildi: 1) müstəqil tədqiqatçı-şərqşünasların elmi məktəbini yaratmaq; 2) Türk və İran xalqlarının tarixi, ədəbiyyatı, dili üzrə məktəb müəllimləri hazırlamaq; 3) arxiv, muzey, kitabxana işlərini elmi cəhətdən hazırlamaq; 4) arxiv, muzey, kitabxana işçilərinin elmi cəhətdən hazırlamaq; 5) həmsərhəd ölkələr üçün geniş təhsilli mütəxəssislər yetişdirmək.¹⁹⁷ Daha sonra qərarda Şərq fakültəsinin 2 şöbəyə - tarix və ədəbiyyat şöblərinə bölünməsi, Ədəbiyyat şöbəsinin 2 bölmədən - türk və İran bölmələrindən ibarət olması, 22 kafedranın təşkil edilməsi - 1) Fəlsəfə; 2) İqtisadiyyat elminə və təsərrüfat tarixinə giriş; 3) Qədim tarix; 4) Orta əsrlər tarixi; 5) Yeni dövrün tarixi; 6) Rus tarixi; 7) Müsəlman şərqinin ümumi tarixi; 8) Türklərin tarixi; 9) İranın tarixi; 10) İslamşünaslıq; 11) Arxeologiya; 12) Pedaqogika; 13) Psixologiya; 14) Ümumi dilçilik; 15) İran ədəbiyyatı; 16) Türk ədəbiyyatı; 17) İran dilləri; 18) Türk dili; 19) Ərəb dili və ədəbiyyatı; 20) Antik ədəbiyyat; 21) Qərbi Avropa ədəbiyyatı; 22) Rus ədəbiyyatı - qeyd edilmişdi.”¹⁹⁸

Beləliklə, 1922-ci il iyulun 13-də bir sıra təşkilati dəyişikliklərdən sonra hökumət “Universitetin tarix-filologiya fakültəsinin

¹⁹⁵ Yəna orada, s. 104.

¹⁹⁶ Декан Восточного Факультета Азербайджанского Государственного Университета им. В.И.Ленина. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 173.

¹⁹⁷ Vəkilov M. Göstərilən məqalə, s. 20.

¹⁹⁸ Yəna orada.

Şərq şöbəsinin Şərq fakültəsinə çevrilməsi haqqında” qərar qəbul etdi.¹⁹⁹ O, Ali İqtisadiyyat Şurasına təklif etdi ki, fakültənin təşkili və kitabxananın təchizatı üçün Xalq Maarif Komissarlığına vəsait ayırsın.²⁰⁰ 1922-ci ilin sentyabrın 6-da Şərq fakültəsinin təşkilinə pul vəsaiti buraxmaq haqqında Xalq Maarif Komissarlığının iclası keçirildi və iclasda Şərq fakültəsinin təşkili üçün Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının ehtiyacından əlavə 25 milyard manat və 7 min manat qızıl pul ayrılması qərara alındı.²⁰¹ Xalq Maarif Komissarlığına ayrılmış vəsait hesabına 1924-cü ildə İstanbuldan 2 mindən çox kitab alındı.²⁰²

1922-1923-cü tədris ilindən Şərq fakültəsinin genişləndirilməsi böyük vüsət aldı. Belə ki, 1922-1923-cü tədris ilində Baş Peşə Təhsili İdarəsi Şərq fakültəsinin kitabxanasının təchizatı üçün qızıl pulla 3 min manatlıq kitab aldı.²⁰³ 1923-cü ildən fakültə yanında Şərq kitabxanası açıldı.²⁰⁴ Beləliklə, 1925-ci ilin sonlarına doğru Şərq fakültəsinin kitabxana fondunda 6 mindən çox kitab var idi ki, bunun da 4 mini Leninqraddan göndərilmişdi.²⁰⁵

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, 1922-1923-cü tədris ilində Şərq fakültəsində 101 nəfər, 1923-1924-cü tədris ilində 98 nəfər, 1924-1925-ci tədris ilində 153 nəfər²⁰⁶, 1925-1926-cı tədris ilində

¹⁹⁹ Постановление Совнаркома Аз. ССР о преобразовании восточного отделения историко-филологического факультета университета в Восточный факультет. 13 июля 1922 г. – Бакинский Рабочий, 13 июля 1922 г., №154.

²⁰⁰ Yəni orada.

²⁰¹ Из протокола № 32 заседания Совнаркома Аз. ССР об отпуске средств на организацию Восточного факультета при Багосуниверситете. – ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 87, v. 1; siy. 5, sax. vah. 124, v. 3.

²⁰² Yəni orada, v. 88

²⁰³ Отчет о деятельности главпрофобра в истекшем 1922-1923 учебном году. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 256, v. 161.

²⁰⁴ ARDA, f. 1650, siy. 1, sax. vah. 29, v. 26.

²⁰⁵ Стенографический отчет Азербайджанской Студентской Конференции. – ARDA, f. 1114, siy. 1, sax. vah. 1712, v. 2-7.

²⁰⁶ Движение академического персонала в Вузах Аз. ССР с 1919/1920 по 1924/1925 учебный год по Азгосуниверситету. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 318, v. 44.

156 nəfər, 1926-1927-ci tədris ilində 215 nəfər, 1927-1928-ci tədris ilində 224 nəfər, 1928-1929-cu tədris ilində 291 nəfər təhsil almışdı.²⁰⁷

Universitetin Şərq fakültəsinin professor-müəllim heyətinin artırılması və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiya iclası bir sıra addımlar atdı. Belə ki, 8 mart 1925-ci ildə kollegiya iclasının qərarı ilə görkəmli professor Bəkir Çobanzadəni Kırmdan Universitetin Şərq fakültəsinə müəhazirə oxumaq üçün dəvət etdi. Qərarda Azərbaycan Şərqsünaslıq fakültəsinin əhəmiyyəti xüsusi vurğulanır, türklərdən (Azərbaycan türkləri – Z.Ə.) ibarət heyətin formalaşdırılmasının əhəmiyyəti qeyd olunurdu.²⁰⁸ 7 aprel 1925-ci ildə isə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Bəkir Çobanzadəyə “Türk ədəbiyyatı tarixi” kafedrası üzrə professor elmi adı verilməsini təsdiqlədi.²⁰⁹ Bunun məntiqi davamı olaraq 2 mart 1927-ci ildə akademik N.Y.Marrın kurs müəhazirələri oxumaq üçün universitetə dəvət olunması haqqında Azərbaycan Dövlət Universitetinin idarə heyətinin Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığına xahiş məktubu ünvanlandı. Universitetin rektoru T.Şahbəzinin imzası ilə ünvanlanmış məktubda akademik N.Y.Marrın Şərq fakültəsinə dəvət olunması, onun İran və Türkiyə üzrə xüsusi kurs müəhazirələri keçməsi vurğulanır, akademikın Bakıya gəlişi və evlə bağlı təminatı üçün xərclərin qarşılanacağı qeyd edilirdi.²¹⁰

Akademik N.Y.Marrla bərabər görkəmli rus şərqşünası, akademik V.V.Bartold da Universitetin Şərq fakültəsinə²¹¹ dəvət

²⁰⁷ Состав студентов Азербайджанский Государственный Университета 1924/1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 338, v. 98a, 99.

²⁰⁸ Выписка из протокола № 9 заседания коллегии Наркомпроса Аз. ССР о приглашении профессора Чобанзаде в университет для чтения лекции. 8 марта 1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 342, v. 13.

²⁰⁹ Перевод. Ректору Азгосуниверситета № 1556 и 1557. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 150.

²¹⁰ Ходатайство правления Азгосуниверситета в Наркомпрос Аз. ССР о приглашении академика Н.Я.Марра в университет для чтения курса лекций. 2 марта 1927 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 39, v. 16.

²¹¹ Bartold V.V. Müsəlman dünyası tarixində Xəzəryanı bölgələrin yeri. Bakı: Elm, 1999, s. 5.

olundu. Eyni zamanda, görkəmli akademik A.N.Samoyloviç, görkəmli türkoloq alim Şərqşünaslıq Akademiyasının müxbir üzvü Fuad Köprülüzadə Şərq fakültəsində qədim türk ədəbiyyatı tarixi üzrə kurs mühazirələri oxumağa dəvət olundu. Dəvət olunan alimlər sırasında Qədim Şərq tarixi üzrə mütəxəssis akademik İ.İ.Meşşaninov, İran və Türkiyənin iqtisadi coğrafiyası üzrə dosent B.M.Dənsinq də yer almışdı.²¹² Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının 29 avqust 1927-ci ildə Frunze adına Rusiya Hərbi Akademiyasının Şərqşünaslıq Fakültəsinin sədrinə ünvanlanmış məktubunda isə professor Qurku-Kryajinin Bakıya dəvət olunması xahiş edilirdi. Məktubda deyilirdi: “V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsi Şərqə dair imperializm tarixi üzrə görkəmli mütəxəssis Qurku-Kryajini işə dəvət edir. Xalq Maarif Komissarlığı sizdən xahiş edir ki, professorun kurs mühazirəsi oxumaq üçün Bakıya gəlişinə icazə verəsiniz...”²¹³

Şərq fakültəsində professorlar, dosentlər və privat-dosentlər sırasında Jüze, Zimin, türkololoqlardan Aşmarin, Ə.Haqverdiyev, Fikrət bəy, Hikmət bəy, Qubaydullin, Qasımbəyov, Məmmədov, Sübhaxanverdiyev, Orucəliyev, Əfəndiyev, İranşünaslardan Akimov, İbrahimov, rus alimlərindən akademik N.Y.Marr, V.V.Bartold, A.N.Samoyloviç, İ.İ.Meşşaninov və başqaları çalışırdılar.²¹⁴

Şərq fakültəsinin yaradılması ilə bağlı AK (b) P MK-nın 1922-ci il 1-4 noyabr tarixində keçirilmiş 2-ci konfransında qəbul edilmiş “Maarif məsələləri” adlı qətnaməsində deyilirdi: “Şərq fakültəsi fəvqəladə rol oynamalı, şərqşünasların elmi məktəbini yaratmalı, türk və İran xalqları ədəbiyyatının tarixi üzrə müəllimlər hazırlamalı, yerli həyata bələd olan geniş təhsilli işçilər yetişdirməlidir. Bu, Azərbaycan üçün çox lazımlıdır və Şərqə pəncərə açmağa imkan verəcəkdir.”²¹⁵ Fakültənin dekani professor P.Jüzenin Azər-

²¹² Маковельский А.О. Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина. Первое десятилетие 1919-1929, с. 108.

²¹³ Начальнику Восточного Факультета Военной Академии Р.К.К. им. т. Фрунзе тов. Н.П.Шварцу. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 27.

²¹⁴ Из отчета о деятельности Главпрофобра за 1-й квартал 1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 318, v. 87.

²¹⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 127.

baycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Baş Peşə Təhsili Komitəsində 2 may 1925-ci ildə ünvanladığı məruzəsində də universitetin Şərq fakültəsinin saxlanması üçün zəruriliyi xüsusi qeyd edirdi: “Azərbaycan Dövlət Universitetinin yanında Şərq fakültəsi 3 ildir ki, təsis olunub. Bütün bunlara baxmayaraq, o, müvəffəqiyyətlə irəliləyir, onun xüsusi kitabxanası, bir neçə otağı və kifayət qədər elmi potensialı var. Fakültənin tələbələri ildən ilə artır. Bu il fakültəyə 160 tələbə qəbulu olub ki, onlardan da bir çoxu ölkə xaricindən, İran və Türkiyədən gələnəndir. Bundan əlavə, Şərq fakültəsi təkcə Azərbaycanda deyil, türkdilli ölkələrdən, xüsusilə Türkiyə və İrandan gələn tələbələri də qəbul edir. Bütün bu amillərə görə Universitetin Şərq fakültəsi hər zaman diqqət mərkəzində olacaq...”²¹⁶

Yuxarıdakı məsələlərlə bağlı Şərq fakültəsinin əhəmiyyətindən bəhs edən “Bakinski raboçi” qəzeti 1922-ci il 18 iyul tarixli nömrəsində yazırdı: “Bakıda nəinki Şərq üçün, həm də Qərbi üçün əhəmiyyətli olan çox sanballı elmi mərkəz yaradıla bilər və yaradılır.”²¹⁷

Azərbaycan təhsil sistemində islahat adı ilə başlanan “yeniliklər” 1924-1925-ci tədris ilində Şərq fakültəsini də ağısına aldı. Fakültənin tədris planı nəzərdən keçirilib təkliflər səsəndirildi. Fakültənin tədris planına bir sıra ictimai-siyasi və diyarşünaslıq fənləri daxil edildi.

B.Çobanzadə universitetə dəvət edildikdən az sonra dekan kimi fəaliyyətə başladı. 1926-cı ilin noyabrından sonra isə fakültənin dekani kimi prof. Ə.Qubaydulin vəzifəyə təyin edildi. Bundan bir qədər əvvəl Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı 7 aprel 1925-ci ildə Ə.Qubaydulinə “Şimal-şərqi türk tarixi kafedrası” üzrə

²¹⁶ Докладная записка декана Восточного факультета Азгосуниверситета пр. П.Жузе в Главпрофобр Наркомпроса Аз. ССР о необходимости сохранения факультета. 2 мая 1925 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 173.

²¹⁷ К открытию восточного факультета. – Бакинский Рабочий. 18 июля 1922, № 158 (590).

privat-dosent elmi vəzifəsi verilməsini təsdiq etdi.²¹⁸ 1927-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsinin dekanı Ə.S.Qubaydulina Azərbaycan-tatar tarixi professoru elmi adı verildi. Bununla bağlı "Kommunist" qəzetinin 27 noyabr 1927-ci il tarixli 276-cı sayında deyilirdi: "Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Darülfünunu tədriscən türkləşdirmək, mövcud kafedralara türk professorları və başqa elmi qüvvələr cəlb etmək yolunda hər cür cəhdlər edir. Məzkur fakültədə türk-tatar tarixi, lisanıyyat və ədəbiyyatına dair ən mühüm dərslər türk dilində gedir. Bu yaxında Şərq fakültəsinin rəhbəri Əziz Ubeydulin yoldaşa türk-tatar türk-tatar tarixi kafedrasından professorluq dərəcəsi verilməsi bu fakültəyə və yeni mədəniyyətimiz tarixində mühüm bir hadisə olaraq qeyd edilməlidir..."²¹⁹

1926-1927-ci dərslər ilində Şərq fakültəsinin tədris planında yenidən dəyişikliklər edildi. Fakültədə fəaliyyət göstərən tarix şöbəsi etnologiya şöbəsinə çevrildi. Dərslər planına 7 ictimai-siyasi fənn daxil edildi, tədrisin diyaqnozlaşdırmaçı təməyütlü gücləndirildi.²²⁰

Digər fakültələrlə müqayisədə Şərq fakültəsinin professor-müəllim heyəti arasında azərbaycanlılar daha çox idi. Belə ki, 1927-1928-ci tədris ilində azərbaycanlılar akademik yuxarı heyətin 40%-ni, aşağı akademik heyətin 85%-ni, müəllimlərin 71%-ni, elmi işçilərin 100%-ni təşkil edirdi.²²¹

1927-1928-ci tədris ilində Şərq fakültəsinin nəzdində hüquq şöbəsi açıldı. Bununla bağlı olaraq universitetin Rektoru Tağı Şahbazi tərəfindən 25 oktyabr 1927-ci ildə Bakı Bəqə Təhsil İdarəsinə göndərilmiş məktubda deyilirdi: "Azərbaycan Dövlət Universitetinin idarə edilməsi ilə bağlı qərar əsasında 23.10.1927-ci

il tarixli 6239 sayılı əlavə ilə Şərq fakültəsinin nəzdində aşağıdakı kafedraları (tarixi materializm, dövlət və hüquq nəzəriyyəsi, təsərrüfat hüququ) özündə birləşdirən hüquq şöbəsinin açılmasını xahiş edirəm!"²²²

Şərq fakültəsinin nəzdində açılmış hüquq şöbəsində 1927-1928-ci tədris ilində 152 tələbə, 1928-1929-cu tədris ilində 207 tələbə təhsil alırdı.²²³

Şərq fakültəsinin tərkibində hüquq şöbəsinin açılması az sonra fakültənin başı üzərində qara buludların dolaşmasına gətirib çıxardı. Azərbaycan SSR rəhbərliyinin fikrinə, Şərq fakültəsinin tərkibində hüquq şöbəsinin açılması əsassız idi. Buna görə də fakültənin bəhs olunan "çatışmazlıqları" qısa müddətdə həm fakültə iclasında, həm universitet şurasında müzakirəyə çıxarıldı. 1928-ci il iyunun 12-də fakültə iclasında ilkin müzakirələr başladı. Gərgin müzakirələr fakültənin saxlanıb saxlanmaması üzərində israrla dayandı. Müşavirə fakültənin saxlanmasına tərəfdar çıxaraq göstərdi ki, Şərq fakültəsi elə bir tədris ocağıdır ki, o, diyaqnozlaşdırmaçı, arxivşünaslıq, linqvistik, ədəbiyyat və jurnalistika üzrə mü-təxəssislər hazırlayır. Şərq fakültəsi həm də Azərbaycanı tədqiq və öyrənmə cəmiyyəti üçün və Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı üçün kədr mənbəyidir...²²⁴

Şərq fakültəsinin başı üzərini almış qara buludlar 1928-ci il avqustun 15-də AK (b) P-nin təbliğat və təşviqat şöbəsində müzakirəyə çıxarıldı. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığına tapşırıldı ki, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsinin yenidən təşkil etmək haqqında məlumat hazırlasın, ona N.Nərimanov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun məqsəd və vəzifələrinə yaxın olan göstəriş versin, kadrlar dəvət etsin.²²⁵

Xəşm fakültəsinin yenidən təşkil etmək haqqında 1928-ci il oktyabrın 22-də universitetdə geniş müşavirə keçirildi. Müşavirəyə

²¹⁸ Перевод. Ректору Азгосуниверситета № 1556 и 1557. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 150.

²¹⁹ Сообщение из газеты Коммунист о присвоении звания профессора азербайджано-татарской истории декану Восточного факультета Аз. Гос. Ун-та А.С.Губайдулину. – Коммунист, 27 ноября 1927 г., № 276.

²²⁰ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 106.

²²¹ Организационного собрания по изучению тюркского языка научных сотрудников Аз. Гос. Ун-та от 23 ноября 1927 г. – ARDA, f. 1640, siy. 3, sax. vah. 29, v. 1.

²²² В Главпрофобр. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 407, v. 133.

²²³ Доклад А.С.Бухшана о перспективах Восточного Факультета в 1928/1929 учебный года. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 632, v. 2.

²²⁴ Yenə orada, v. 10, 12.

²²⁵ Сопещения фракции Азгосуниверситета, состоящиеся 22.10.1928 г. в Главпрофобре. – ARDA, f. 57, siy. 5, sax. vah. 69, v. 142.

sədrlik edən Y.A.Ratqauzer qeyd etdi ki, Şərq fakültəsi ağır vəziyyətdədir, bu fakültə qarşısına qoyulmuş məqsədin və siyasi vəzifənin öhdəsindən gələ bilmir...²²⁶Müşavirənin bütün iştirakçıları demək olar ki, Şərq fakültəsinin pedaqoji fakültə ilə birləşdirilməsinə və hüquq şöbəsinin müstəqil fakültəyə çevrilməsinə tərəfdar çıxdılar. Müşavirə aşağıdakı qərarı məqbul saydı: "Şərq fakültəsinin pedaqoji fakültə ilə birləşdirilməsi prinsipcə zəruri hesab edilən və fakültənin adı və birləşdirmə müddəti hələlik müəyyənləndirilməsin."²²⁷

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası AK (b) P-yə müvafiq təkliflər verdi. 1928-ci il noyabrın 12-də AK (b) P MK Rəyasət Heyəti "Şərq fakültəsinin və pedaqoji fakültənin yenidən təşkili haqqında" məsələni müzakirə edərək, 1929-1930-cu tədris ilindən Şərq fakültəsini və pedaqoji fakültəni birləşdirmək, hüquq şöbəsinə hüquq fakültəsinə çevirmək barədə qərar çıxardı.²²⁸ 1928-ci il dekabrın 17-də hüquq şöbəsi müstəqil fakültəyə (məhkəmə və inzibati-təsərrüfat şöbəsinə ibarət) çevrildi. Hüquq fakültəsinin ilk dekani professor A.O.Mişel oldu.²²⁹

Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin 11 kafedrası var idi: 1) Hüquq və dövlət nəzəriyyəsi – kafedra müdiri A.O.Mişel; 2) Tarixi və dialektik materializm – 1 oktyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri prof. S.F.Vasilyev; 3) Hüquq fəlsəfəsi – 10 iyul 1929-cu ildən kafedra müdiri V.N.Belyayev; 4) Təsərrüfat məişəti tarixi – 1 oktyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri N.N.Pçelin; 5) Beynəlxalq hüquq – 1 oktyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri prof. S.F.Keçəkyan; 6) Cinayət hüququ – 1 oktyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri N.N.Polyanskiy, 1 oktyabr 1929-cu ildən A.R.Günter; 7) Təsərrüfat hüququ – 2 oktyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri dosent F.V.Dyakonov; 8) Mülki hüquq – 1 noyabr 1928-ci ildən kafedra müdiri A.Kaqramyan; 9) Dövlət hüququ – 1 avqust 1929-cu ildən kafedra

müdiri S.S.Abramov; 10) Ticarət-sənaye hüququ – 1 avqust 1929-cu ildən kafedra müdiri dosent K.K.Yaiçkov; 11) Statistika – 2 noyabr 1927-ci ildən kafedra müdiri İ.F.Blinov olmuşdur.²³⁰

1920-ci il aprel işğalından sonra Bakı Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin təşkili haqqında da müəyyən addımlar atıldı. Bununla bağlı 1920-ci il iyulun 3-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Bakı Dövlət Universitetinin rektoruna ünvanladığı məktubunda deyilirdi: "Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı aşağıdakı məsələləri nəzərə almağınızı tövsiyə edir: 1) Bakı Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin nəzdində mütəxəssis hazırlığını gücləndirmək məqsədilə təbiyyat şöbəsinin açılması üçün universitet surası təxirəsalınmaz tədbirlər görsün; 2) Tibb fakültəsi növbəti tədris ili ərzində təbiyyat şöbəsinin xərclər smetasını hazırlayıb təqdim etsin."²³¹

1920-ci il iyulun 9-da Xalq Maarif Komissarlığı fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat şöbəsinin təşkili haqqında²³² qərar qəbul edib Azərbaycan İnqilab Komitəsinin təsdiqinə verdi. Dekret layihəsində D.Bünyadzadə universitet rektorundan xahiş edirdi ki, nəzərə alsın ki, təbiyyat elmləri sahəsində mütəxəssislər hazırlamaq üçün fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat şöbəsi təsis olunur. Tibb fakültəsinə tapşırırdı ki, yaxın dərəcəli üçün şöbənin smetasını hazırlasın, kafedralara namizədləri müəyyənləşdirsin və Xalq Komissarlığının təsdiqinə versin...²³³ Beləliklə, Bakı Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin nəzdində təbiyyat şöbəsi açıldı.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, 1920-1921-ci tədris ilində orada 64 tələbə təhsil alırdı. 1921-ci ildə fizika-riyaziyyat fakültəsinin riyaziyyat şöbəsi yaradıldı. 1921-ci ildən fizika-riyaziyyat fakültəsində professorlardan V.V.Boqaçov, P.P.Lukin, L.S.Leybonzon, V.P.Smırnov, 1922-ci ildən V.F.Razdorski, N.A.Smırnov,

²²⁶ Yəni orada.

²²⁷ Yəni orada.

²²⁸ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 175.

²²⁹ Qəhrəmanov V.P. Azərbaycan SSR-də ali hüquqi təhsilin inkişafı // S.M.Kırov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin elmi xəbərləri, 1957, №1, s. 233-235.

²³⁰ Yəni orada.

²³¹ Росприятие Наркомпроса Аз. ССР. Ректору Баггосуниверситета об открытии естественного отделения при физико-математическом факультете. 3 июля 1920 г. – ARDA, f. 57, s. 1, sax. vah. 23, v. 270.

²³² Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 128.

²³³ Yəni orada, s. 129.

1923-cü ildən S.N.Usatı çalışırdı. 1924-cü ildə fakültədə 9 professor, 6 dosent, 16 assistent, 2 elmi əməkdaş, 10 laborant işləyirdi. Fakültənin dekanları V.F.Razdorski, 1924-cü ilin mayından isə P.I.Kuznetsov idi.²³⁴

1920-ci ilin aprelindən sonra yeni siyasi rejimin tələblərinə uyğun olaraq Bakı Dövlət Universitetində fəhlə fakültəsinin təşkili üçün bir sıra addımlar atıldı. Bu məqsədlə 1920-ci il iyunun 16-da Universitet Şurası tarix-filologiya fakültəsində komissiyanın sədri Y.K.Baybakovun məruzəsini dinləyərək fəhlə fakültəsinin proqramını hazırlamaq üçün həmkarlar ittifaqının iştirakı ilə fəhn komissiyaları yaratmağı qərara aldı.²³⁵ Qeyd etmək lazımdır ki, universitetin 1920-ci il nizamnaməsində Maarifçilik Cəmiyyətinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdu. Onun on mühüm vəzifəsi fəhlə fakültəsi yaratmaq hesab edilirdi. 1920-ci il oktyabrın 7-də Birləşmiş Cəmiyyətlər Şurası A.B.Selixanoviç başda olmaqla Maarifçilik cəmiyyəti yaratmağı qərar aldı.²³⁶

1920-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində açılmış fakültələrdən biri də fəhlə fakültəsi idi. Bununla bağlı olaraq 1920-ci il dekabrın 1-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi fəhlə fakültəsinin təşkil edilməsi haqqında dekret qəbul etdi.²³⁷ 1920-ci il dekabrın 5-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı fəhlə fakültəsinin avadanlıqla təchiz edilməsi və saxlanması 2 milyon manat vəsait ayırdı. 1920-ci il dekabrın 6-da Bakı ümumşəhər fəhlə fakültəsi və onun Balaxanı, Qara şəhər, Ağ şəhər və Vağzalyanı rayonlarındakı 4 şöbəsi fəaliyyətə başladı.²³⁸ Fakültənin ilk dekkanı Y.İ.Baybakov seçildi, 1923-cü ildə onu V.P.Tomaşevski əvəzlədi.²³⁹

1921-ci il iyunun 29-da ayrıca ümumşəhər Azərbaycan fəhlə fakültəsi açıldı.²⁴⁰

²³⁴ Yəna orada.

²³⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 130.

²³⁶ Yəna orada.

²³⁷ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Darülfünunu. Tərtib edənə Qarayev A.

Bakı: ADD Nəşriyyatı, 1945, s. 4.

²³⁸ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 130.

²³⁹ Yəna orada.

²⁴⁰ Yəna orada, s. 131.

Dövrün siyasi konyukturasına uyğun olaraq özünü fəhlə və kəndlilərin hökuməti elan etmiş Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti fəhlə fakültəsini tədricən digər fakültələrdən fərqləndirmək məqsədilə bir sıra addımlar atdı. Belə ki, 1922-ci il 14 iyulda qəbul edilmiş “türk fəhlə fakültəsi dinləyicilərinin hər cür səfərbərlikdən azad edilməsi haqqında” dekretə deyilirdi: “Göstərilən fakültənin düzgün fəaliyyət göstərməsinin, orada məşğələlərin planauyğun olmasının son dərəcə vacibliyini nəzərə alaraq, bir sıra dinləyicilərə ali məktəbə daxil olmağa hazırlanmaq üçün lazım olan vaxt ərzində məşğələləri sakit şərəitdə keçmək imkanı vermək lazımdır. Bu məqsədlə Xalq Komissarları Soveti qərara alır: türk fəhlə fakültəsinin bütün dinləyiciləri özlərinin tədris vəzifələrini daqiq yerinə yetirdikləri halda, hər cür səfərbərlikdən, həm mülki, həm də hərbi səfərbərlikdən azad edilsinlər.”²⁴¹ Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin dekretindən çıxış edən Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı fəhlələrinin məişətinin yaxşılaşdırılması komissiyasına müraciət etdi. Müraciətdə deyilirdi: “Azərbaycanın geniş fəhlə və kəndli kütlələrinin haqqı mədəbiyyətə qovuşdurulması işində türk fəhlə fakültəsinin son dərəcə vacibliyini nəzərə alaraq, dinləyiciləri öz tədris vəzifələrini yerinə yetirmək üçün maddi şəraitlə təmin etməyi zəruri sayaraq, göstərilən fakültənin dinləyiciləri əgər müəssisələrdə zərərli payı almırlarsa, onlara belə pay verməyinizi xahiş edirik...”²⁴²

1922-ci il martın 10-da Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti “fəhlə fakültələri, texniki peşə kursları və savad məktəbləri dinləyicilərinin təlimatı haqqında” qərar qəbul etdi.²⁴³ Qarıda deyilirdi: “Fəhlə fakültəsinin ilk 4 semestri dinləyicilərinin əmək haqqı saxlanılmaqla, onların iş vaxtının müddəti 2 saat qısaldılsın. Onlar idarə və müəssisələrdə iş vaxtından əlavə işdən azad edilsinlər. Fəhlə fakültəsinin 1-4-cü semestrlərdə dərslər saatları iş

²⁴¹ Декрет Совнаркомом Аз. ССР. об освобождении от всякого рода мобилизации слушателей аз-го отделения рабочего факультета при Багкосуниверситете. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 117, v. 198-199; sax. vah. 174, v. 20; f. 411, siy. 9, sax. vah. 36, v. 8.

²⁴² Yəna orada.

²⁴³ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 131.

vaxtından əlavə işə bərabər tutulsun və bu, fəhlə fakültəsində keçirilmiş saatların tam sayı müqabilində kompensasiya olunsun. Fəhlə fakültəsinin 5-6-cı semestrlərinin dinləyiciləri orta aylıq əmək haqları saxlanılmaqla işdən tamamilə azad edilsinlər...”²⁴⁴ Məlumatlardan görüldüyü kimi, o zamankı respublika rəhbərliyi ictimai şüura birbaşa təsir etmək üçün əhalinin aşağı zümərəsinə özünə dayaq yaratmağı olduqca zəruri sayırdı.

1922-ci ilin iyulun 26-da Xalq Maarif Komissarlığı universitet yanında fəhlə fakültəsinin nizamnaməsini təsdiq etdi.²⁴⁵ Nizamnamədə deyilirdi: “Vahid fəhlə fakültəsi türk, rus, səhər, Qara səhər və Balaxanı fəhlə fakültələrindən ibarətdir. O, Universitetin əsas fakültələrinin hüquqlarına malikdir və fəhlə-kəndli gəncləri ali məktəblərdə məşğələlərə hazırlamaq məqsədini güdür. Fəhlə fakültəsinin tələbə və müəllimləri ali məktəb tələbələrindən və müəllimlərinin bütün hüquqlarına malikdirlər. Fəhlə fakültəsini bitirən tələbələrə imtahan vermədən respublikanın ali məktəblərinə birinci növbədə daxil olmaq hüququ verilir...”²⁴⁶ Nizamnamədə də görüldüyü kimi, Azərbaycan SSR hökuməti kommunizm prinsiplərinə sadiq yeni nəsil gənclər yetişdirilməsinə bütün vasitələrə çalışırdı.

Beləliklə, 1920-ci il aprel işğalından sonra bütün Azərbaycanda olduğu kimi onun təhsil sistemində də köklü dəyişikliklər və yenidənqurmalar aparıldı. Bu “yeniliklər” isə Azərbaycan təhsilini millilikdən çox-çox uzaq olan, Azərbaycan mədəniyyətinə, elminə, dilinə, adətində yad olan yeni siyasi rejimin və quruluşun qaydalarına uyğunlaşdırmaq idi. Bununla yanaşı, universitetdə fakültələr, kafedralar, laboratoriyalar, tibb sahəsi üzrə klinikalar açılaraq genişləndirildi, universitetdə yüksək ixtisaslı müəllim və xüsusilə professor heyəti formalaşdırıldı. Akademik heyətin sayı 1919-cu il çətinliklərindən fərqli olaraq 1924-1925-ci illərdə 188 nəfərə

²⁴⁴ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 132.

²⁴⁵ Yenə orada.

²⁴⁶ Yenə orada.

çatdı.²⁴⁷ Bu artım Bakı Dövlət Universitetində yerli, azərbaycanlıların sayının artması ilə də müşahidə olunurdu. Belə ki, 1920-ci ildən tibb fakültəsində işləyən ilk azərbaycanlılar arasında assistent A.X.Talışinski, ordinatorlar A.Hacıyev, M.Cəfərov, M.Topçubaşov da var idi. Artıq 1923-cü ilin sentyabrın 1-də universitetin akademik heyətində 26 nəfər azərbaycanlı çalışırdı. Buna birbaşa təsir edən amillərdən biri isə Universitetin 1923-cü il Nizamnaməsinin tələbi idi. Nizamnamədə nəzərdə tutulurdu ki, assistentlər, prozektorlar, onların köməkçiləri, ordinatorlar və elmi işçilər seçilərkən türk dilini (Azərbaycan dilini – Z.Ə.) bilənlərə üstünlük verilsin.²⁴⁸ Həmin il Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən Nizamnamədə edilən dəyişiklərə görə kiçik akademik heyət vəzifələrini yalnız azərbaycanlılar tuta bilərdilər. Azərbaycanlılar olmadıqda isə həmin vəzifələri başqa millətlərdən olanlara tutmağa imkan verildi.²⁴⁹ 1923-cü il iyulun 15-də AK (b) P MK Katibliyi tərəfindən qəbul edilmiş qərarla da ali məktəblərə qəbul zamanı azərbaycanlılara üstünlük verilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Beləliklə, görülmə tədbirlər həm də universitetin akademik və tələbə heyətində də müəyyən dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Əvvəlki illərə müqayisədə 1923-1924-cü tədris ilində azərbaycan türklərinin sayı 26 nəfərdən 41 nəfərə qədər yüksəldi. Onların arasında bir privat-dosent, 3 müəllim, 4 mühazirəçi, bir prozektor köməkçisi, 3 assistent, 15 ordinator, 2 elmi işçi, 12 preparator var idi.²⁵⁰ Bunu sürətləndirən amillərdən biri də az sonra, 14 fevral 1925-ci ildə AK (b) P MK-nın “Ali təhsil müəssisələri haqqında”²⁵¹ xüsusi qərarı oldu. Qərarla deyilirdi: “Azərbaycan Dövlət

²⁴⁷ Движение Академического персонала в Вузах АССР с 1919-1920 по 1924-1925 учебного года по Азгосуниверситета. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 305, v. 8.

²⁴⁸ Устав Азербайджанского Университета. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 19, v. 17.

²⁴⁹ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 136.

²⁵⁰ Из отчета Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР о развитии высшего образования за 1924-1925 г. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 385, v. 24-30.

²⁵¹ Постановление ЦК АКП о ВУЗах. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 28.

Universitetində elmi potensialı gücləndirmək, milliləşdirməni sistemli şəkildə həyata keçirmək üçün Xalq Maarif Komissarlığına yaxın beş il ərzində müvafiq plan işləyib hazırlamağı təklif edirik.²⁵²

Azərbaycan Dövlət Universitetinin işi haqqında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə 1923-cü ildə ünvanladığı hesabatdan məlum olur ki, 1923-cü ildə Bakı Dövlət Universitetində artıq 4 fakültə fəaliyyət göstərirdi. Orada deyilirdi: "Tibb fakültəsi artıq 4 ildir ki, fəaliyyət göstərir, İctimai elmlər fakültəsi əvvəlki tarix-filologiya bölməsi əsasında təşkil olunub, Şərq fakültəsi 1922-ci ildə yaradılıb. Burada mühazirələr rus və azərbaycan dillərində oxunur. Keçən il fakültə Xalq Maarif Komissarlığının tövsiyəsi və maliyyə dəstəyi ilə İstanbuldan 2000 ədəd, Rusiyadan isə 1000 ədəd kitab alıb. Fizika-riyaziyyat fakültəsi tibb fakültəsindən sonra açılıb, demək olar ki, hələ tam formalaşmayıb. Fəhlə fakültəsi universitet yanında üç il əvvəl yaradılıb. Fəhlə fakültəsi şəhərdə yerləşir, onun Qara şəhər, Balaxanı şöbələri var."²⁵³

Universitetdə fakültə quruculuğu prosesində onun ən strateji mərkəzlərindən biri də kitabxanası idi. Hələ 2 iyun 1919-cu ildə universitet komissiyası Bakı Şəhər Dumasına müraciət edərək Mixaylov (indki Musa Nağıyev) şəhər xəstəxanasının kitabxanasının istifadə edilməsinə icazə istəmişdi. Duma buna razılıq versə də, Neft Sənayeçiləri buna kəskin iradını bildirmiş və cavabı rədd etmişdi. Əvəzində isə Bakı Neft Sənayeçiləri Şurası Sabuncu xəstəxanasının kitabxanasını Şuranın mülki kimi saxlamaqla universitetin istifadəsinə razılıq vermişdi. Universitet kitabxanasının beş bölməsi var idi: humanitar, tibb, şərq və hüquq. Şöbələrin qaydalarına görə tələbələr üçün oxu zalları fəaliyyət göstərirdi.²⁵⁴

Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxana fondunun zənginləşdirilməsi üçün hələ Cümhuriyyət hökuməti və parlamenti

²⁵² Yəni orada, v. 28a-29.

²⁵³ Отчет Наркомпроса Аз. ССР в Совнарком Аз. ССР о работе Азгосуниверситета 1923 г. — ARDA, ф. 411, с. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.

²⁵⁴ Makovelski A.O. Lenin adına ADU, s. 50.

bir sıra mühüm addımlar atmışdı. Bununla bağlı olaraq Cümhuriyyət Parlamenti 1919-cu ilin sentyabrın 18-də xaricdən kitabxanalar üçün türk dilində kitabların alınması məqsədilə Xalq Maarif Nazirliyinə 1 milyon manat vəsait ayrılması haqqında qanun çıxarmışdı.²⁵⁵

1919-cu ilin sonu-1920-ci ilin əvvəllərində Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanası tədricən Cümhuriyyətin təhsil ocaqlarının kitabxanaları üçün metodik mərkəz rolunu oynamağa başladı.

1920-ci ilin yayında kitabxananın tibb bölməsi təşkil edildi. Onun ilkin kitab fondu 212 ədəd idi. Bölmənin ilk bibliografı M.B.Zimin idi.

Universitet kitabxanasının şərq bölməsi Şərq fakültəsinin dekani P.K.Jüzenin təşəbbüsü ilə yaradılmışdı. Bu məqsədlə Xalq Komissarları Soveti 1922-ci ildə 7.000 qızıl manat ayırmışdı ki, bu vəsaitlə 1924-cü ildə İstanbuldan 2000-dən çox kitab alınmışdı. Bundan bir qədər əvvəl isə 23 iyun 1921-ci ildə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti Universitet və Politeknik İnstitutu üçün xaricdən kitab və avadanlıq almaq üçün qərar verdi.²⁵⁶

Kitabxananın şərq bölməsi 1924-cü ilin mayından fəaliyyətə başladı. Bölmənin ilk işçisi İ.A.Uuvar idi.

Universitet kitabxanasının hüquq bölməsi 1928-1929-cu tədris ilində Hüquq fakültəsinin dekani, professor A.O.Mişel tərəfindən yaradıldı.

İstər Cümhuriyyət dövründə, istərsə də 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra Bakı Dövlət Universitetinin kitabxana fondunun zənginləşdirilməsi üçün müxtəlif addımlar atıldı. Bu məqsədlə 1922-ci ildə Universitetin Elmi Şurası professorlardan F.N.İlyini və P.Y.Rostovçevi Leningrada ezam etdi. Onlar Leningraddan pulsuz olaraq 200 puda yaxın qiymətli elmi ədəbiyyat, o cümlədən Rusiya

²⁵⁵ Закон принятый парламентом Азербайджанской Республики. 18 сентября 1919 г. — ARDA, ф. 895, с. 3, sax. vah. 104, v. 36-37.

²⁵⁶ Из протокола заседания Совнаркома Аз ССР о приобретении за границей книг и оборудования для Университета и Политехнического Института. — ARDA, ф. 411, с. 1, sax. vah. 11, v. 1.

Elmlər Akademiyasının bütün nəşrlərini aldılar. 1924-cü ilin yayında kitabxana fondu artıq 24.713-ə çatmışdı.²⁵⁷

Universitetin kitabxana fondu 1925-1926-cı ildə 6.677, 1926-1927-ci ildə 7.548, 1927-1928-ci ildə 8.018, 1928-1929-cu ildə 17.900 yeni nəşrlə daha da zənginləşmişdi.

1 oktyabr 1929-cu ilin məlumatına görə, universitet kitabxanasında 72.309 cildə kitab var idi. Bölmələr üzrə kitablar aşağıdakı kimi idi: humanitar bölmə üzrə - 46.288, tibb sahəsi üzrə - 15.675, şərq bölməsi üzrə - 8.000, hüquq bölməsi üzrə - 2.346.²⁵⁸

Universitetin kitabxana fondunun ən böyük çətinliklərindən biri xarici nəşrlər olsa da, artıq 1926-cı ildən bu məsələ də həllini tapdı. Belə ki, 1926-cı ildə kitabxana 48 adda xarici jurnal aldı. 1927-ci ildə bu rəqəm 100 adda xarici ədəbiyyata çatdı. 1928-ci ildə 135 adda, 1929-cu ildə isə 223 adda xarici jurnal alındı.²⁵⁹

2.3. Universitetdə tələbə heyətinin formalaşdırılması

Bakı Dövlət Universiteti təsis olunduğu ilk günlərdən onun tələbə heyətinin formalaşdırılması qarşıda duran ən vacib məsələlərdən biri idi. Əvvəldə bəhs etdiyimiz kimi, Universitetin ilk dərslərində onun 877 həqiqi tələbəsi, 217 azad dinləyicisi var idi. Tarix-filologiya fakültəsi üzrə bu göstərici 604 nəfər idi ki, onlardan 509 nəfəri həqiqi tələbə, 95 nəfəri isə azad dinləyici idi. Tibb fakültəsi üzrə bu göstərici 490 tələbə idi ki, bunlardan da 368 nəfəri həqiqi tələbə, 122 nəfəri azad dinləyici idi. Bunların 260 nəfəri birinci kursun tələbələri (257-si həqiqi tələbə, 3 nəfəri azad dinləyici), 109 nəfəri ikinci kursun (54 həqiqi tələbə, 55 nəfəri azad dinləyici), 133 nəfəri 3-cü kursun (65 nəfəri həqiqi tələbə, 68 nəfəri azad dinləyici) tələbələri idi.²⁶⁰

Universitetin tələbə heyətinin formalaşdırılması istiqamətində atılmış ən mühüm addımlardan biri kimi 1920-ci il sentyabrın 12-

²⁵⁷ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 138.

²⁵⁸ Yəna orada.

²⁵⁹ Yəna orada, s. 52.

²⁶⁰ Декрет Азревкома о порядке комплектования 1-го курса историко-филологического факультета Багкосуниверситета. 21 сентября 1920 г. – газ. Коммунист, 29 сентября 1920 г., № 124.

²⁵⁷ Makovelski A.O. Lenin adına., s. 51.

²⁵⁸ Yəna orada.

²⁵⁹ Yəna orada, s. 52.

²⁶⁰ Азербайджан, 5 февраля 1920, №21

realni məktəbinin 6-cı sinfini bitirənlər bu sınaqlardan azad edilirdilər.²⁶⁴

1920-ci ilin oktyabrın 6-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı 1920-1921-ci tədris ilində Bakı Dövlət Universitetində təhsil alan tələbələrin miqdarı haqqında kollegiya iclasının protokolunda: “1920-1921-ci tədris ili üçün Bakı Dövlət Universiteti”ndə tələbələrin miqdarının minimum sayı 1430 nəfər müəyyənləşdirildi. Onlardan 500 nəfəri tibb fakültəsində (1-ci kursda 200, 2,3,4-cü kurslarda 300 nəfər), tarix-filologiya fakültəsində 830 nəfər, onlardan 580 nəfər 1-ci kursda, 250 nəfər 2-ci kursda, 100 nəfəri isə təbiyyat şöbəsində oxumalı idi.²⁶⁵ Bunu 1920-ci il oktyabrın 17-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi də təsdiq etdi.

1920-1921-ci tədris ilində universitetin bütün fakültələrində (fəhlə fakültəsindən başqa) 1766 nəfər, o cümlədən 278 nəfər azərbaycanlı, tibb fakültəsində 717 nəfər, tarix-filologiya fakültəsində 680 nəfər, fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat şöbəsində 64 nəfər təhsil alırdı.²⁶⁶

Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi 1920-ci il noyabrın 1-də “Bakı Dövlət Universiteti tələbələriniin səfərbərliyə alınması və akademik payı keçirilməsi haqqında” xüsusi dekret qəbul etdi.²⁶⁷ Dekretdə deyilirdi: “1. Bütün fakültələrin mövcud və yeni açılan kurslarının hamısında güclü məşğələlər təşkil edilsin; 2. Bütün tələbə oğlan və qızlar səfərbərliyə alınmış elan olunsunlar və onların işi üzərində ciddi nəzarət qoyulsun; 3. Tələbə oğlan və qızlar ərzaq, pal-paltar təminatı və məişətdə işlədilən predmetlər sarıdan Qızıl Ordu döyüşçülərinə bərabər tutulsunlar; 4. Professor və müəllimlər bu sənədə əlavə edilən normaya uyğun təmin olunur, assistentlər və akademik heyətə daxil olan digər şəxslər isə ərzaq

²⁶⁴ Yənə orada.

²⁶⁵ Из протокола № 44 заседания коллегии Наркомпроса Аз. ССР. о континенте студентов в Багкосуниверситете на 1920-1921 учебный год. 6 октября 1920 г. – ARDA, ф. 57, с. 1, сах. vah. 23, в. 466.

²⁶⁶ Маковелски А.О. АГУ имени Ленина..., с. 68.

²⁶⁷ Декрет Азревкома о мобилизации студентов Багкосуниверситета и о введении академического пайка. 1 ноября 1920 г. – газ. Коммунист, 1 ноября 1920 г., №152.

sarıdan tələbələrə bərabər tutulurlar; 5. Dərsi yerinə yetirmədikləri və əmək intizamına tabe olmadıqlarına görə məşğələlərdən kənar edilmiş tələbə oğlan və qızlar əvvəlki xidmət yerinin sərəncamına verilirlər; 6. Bu qərarı həyata keçirmək və qərarla əlaqədar yaranan biləcək bütün məsələləri həll etmək Xalq Maarif Komissarlığına tapşırılsın.”²⁶⁸ Dekretin məzmunundan da göündüyü kimi, Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi hərbi kommunizm metodlarını belə Azərbaycan təhsilində tətbiq edirdi.

1921-ci il iyulun 25-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tələbə qəbulunun yeni qaydalarını müəyyən etdi. Həmin qaydalara görə, ikinci dərəcəli əmək məktəbini, keçmiş orta məktəbləri, müəllim seminarialarını və Bakı İqtisadiyyat Texnikumunu bitirmiş şəxslər imtahansız ali məktəbə qəbul edilirdilər. Digərləri isə 2-ci dərəcəli məktəbin kursu həcmində qəbul imtahanları verirdi.²⁶⁹

Bu qaydalardan az sonra 1921-ci ilin oktyabrında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tibb fakültəsinə, fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat şöbəsinə qəbul şərtlərində dəyişikliklər etdi.²⁷⁰ Dəyişikliklərdə deyilirdi: “Universitet respublikada yeganə ali tədris müəssisəsidir və ilk öncə yerli əhalinin mənafeyinə xidmət etməlidir...”²⁷¹

Beləliklə, 1921-1922-ci tədris ilində Bakı Dövlət Universiteti tələbələriniin ümumi sayı 1830 nəfər idi ki, onlardan da 299 nəfəri azərbaycanlı idi. Tibb fakültəsi üzrə bu göstərici 837 nəfər, tarix-filologiya fakültəsi üzrə 749 nəfər, fizika-riyaziyyat fakültəsi üzrə 244 nəfər təşkil edirdi.²⁷²

1922-ci il iyunun 28-də Xalq Maarif Komissarlığı 1922-1923-cü tədris ilində qəbul qaydalarını müəyyən etdi. Həmin qaydalara görə respublikanın 2-ci dərəcəli vahid əmək məktəbini, Bakı Müəl-

²⁶⁸ Yənə orada.

²⁶⁹ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 139.

²⁷⁰ Yənə orada.

²⁷¹ Yənə orada.

²⁷² Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 68.

limlər Seminariyasını, Bakı İqtisadiyyat Texnikumunu və fəhlə fakültəsini bitirənlər universitetə imtahansız qəbul edilirdilər.²⁷³

1922-1923-cü tədris ilində universitet tələbələrinin ümumi sayında geriləmə müşahidə olundu. Həmin tədris ilində maddi və iqtisadi çətinliklər üzündən tələbələrin ümumi sayı azalaraq 1560 nəfər oldu. 1922-1923-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Universiteti tələbələrinin sayı haqqında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Baş Peşə Təhsili Komitəsinin məlumatında deyilirdi: "Universitet tələbələrinin ümumi sayı 1560 nəfər, onlardan 373 nəfəri türk, qalanları isə qeyri millətlər idi. 1923-cü ildə qəbul ümumilikdə 773 nəfər, onlardan 189 nəfər türk, 584 nəfər qeyri millətlər olmuşdu."²⁷⁴

Sonrakı tədris ilində universitetə qəbul nəzərəcarpacaq dərcədə artırıldı. 1923-1924-cü tədris ilində Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbələrinin ümumi sayı haqqında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Baş Peşə Təhsili Komitəsinin məlumatında 1 sentyabr 1923-cü ilədək ümumi say 1707 nəfər, onlardan 359 nəfər türk (Azərbaycanlı), 1348 qeyri-millətlər olduğu göstərilirdi. Fakültələr üzrə bu göstərici, tibb fakültəsi üzrə 1044 nəfər, o cümlədən 266 nəfər azərbaycanlı, fizika-riyaziyyat fakültəsi üzrə 326 nəfər, onlardan 10 nəfər türk, 316 nəfər qeyri-millətlər, tarix-filologiya fakültəsi üzrə 237 nəfər, türklər (azərbaycanlılar) 0, Şərq fakültəsi üzrə ümumi 100 nəfər, 83 nəfər türk, 17 nəfər qeyri-millətlər idi.²⁷⁵

1924-1925-ci tədris ilində Azərbaycan Dövlət Universitetində 2097 tələbə təhsil alırdı ki, onların da 999 nəfəri qadın idi. Milliyyətə azərbaycanlılar 506 nəfər və ya 23,7%, ruslar 643 nəfər və ya 31,3%, yəhudilər 419 nəfər və ya 20,3%, Volqaboyu tatarlar, ləzgilər və başqaları 529 nəfər və ya 24,5% təşkil edirdi. Fəhlələrin və muzdurların sayı 271 nəfər, kəndlilərin sayı 250 nəfər,

²⁷³ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 140.

²⁷⁴ Сведения Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР. о количестве студентов в Азгосуниверситете в 1922-1923 гг. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 278, v. 51.

²⁷⁵ Сведения Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР. о количестве студентов в Азгосуниверситете в 1923-1924 гг. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 266, v. 18.

qulluqçuların sayı 930 nəfər, sənətkarların, kустarların sayı 100 nəfər idi.²⁷⁶

Tələbələrin milli tərkibi baxımından Bakı Dövlət Universitetində azərbaycan türklərinin sayı aşağıdakı kimi idi: "1919-1920-ci tədris ilində tibb fakültəsində türklər-141, ruslar- 69, ermənilər - 100, yəhudilər-158, digərləri-33 nəfər (cəmi - 501), tarix-filologiya fakültəsində - türklər – 156, ruslar-140, ermənilər -81, yəhudilər – 208, digərləri – 19, 1920-1921-ci tədris ilində tibb fakültəsində türklər-171, ruslar-123, erməniləri- 137, yəhudilər- 367, digərləri-20 nəfər, tarix-filologiya fakültəsində türklər- 127, ruslar – 275, ermənilər-129, yəhudilər – 169, digərləri-25, fizika-riyaziyyat və pedaqoji fakültədə türklər – 6, ruslar-22, ermənilər-14, yəhudilər-11, digərləri-2 nəfər, 1921-1922-ci tədris ilində tibb fakültəsində türklər-194, ruslar-170, ermənilər-165, yəhudilər- 280, digərləri-28 nəfər, tarix-filologiya fakültəsində türklər-95 nəfər, ruslar-243, ermənilər – 168, yəhudilər-219, digərləri-24 nəfər, fizika-riyaziyyat və pedaqoji fakültədə türklər-5 nəfər, ruslar-52 nəfər, ermənilər-41 nəfər, yəhudilər-70 nəfər, digərləri-5 nəfər, riyaziyyat bölməsində türklər-5 nəfər, ruslar-29 nəfər, ermənilər-19 nəfər, yəhudilər-16 nəfər, digərləri-2 nəfər, 1922-1923-cü tədris ilində tibb fakültəsində türklər-250 nəfər, ruslar-219 nəfər, ermənilər-241, yəhudilər-297, digərləri-37 nəfər, tarix-filologiya fakültəsində türklər-15 nəfər, ruslar-121 nəfər, ermənilər-45 nəfər, yəhudilər- 53 nəfər, digərləri-8 nəfər, fizika-riyaziyyat və pedaqoji fakültədə türklər-5 nəfər, ruslar-45 nəfər, ermənilər-36 nəfər, yəhudilər-56, digərləri-4 nəfər, riyaziyyat bölməsində türklər -1 nəfər, ruslar-16 nəfər, ermənilər-5 nəfər, yəhudilər-6 nəfər, digərləri-3 nəfər, Şərq fakültəsində türklər 80 nəfər, ruslar-4 nəfər, ermənilər-6 nəfər, yəhudilər- 4 nəfər, digərləri-3 nəfər... Beləliklə bu rəqəmlər 1919-1920-ci tədris ilində türklərin sayında 297 nəfərdən 1926-1927-ci tədris ilində 468, 1927-1928-ci tədris ilində 708, 1928-1929-cu tədris ilində isə 784 nəfərə qədər yüksəlmişdir."²⁷⁷

²⁷⁶ Состав студентов Азербайджанский Государственный Ун-та. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 338, v. 98, 98a, 99.

²⁷⁷ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 75; Vəkilov M. Göstərilən məqala, s. 22.

Bakı Dövlət Universitetinin ilk on ili ərzində tələbə adı qazananların göstəriciləri aşağıdakı kimi idi: “Universiteti bitirənlər 1412 nəfər, onların böyük əksəriyyəti Tibb fakültəsinin payına düşürdü – 1154 nəfər, ikinci yerdə Pedaqoji fakültənin ictimaiyyat-tarix bölməsi ilə tarix-filologiya fakültəsi gəlirdi – 156 nəfər, üçüncü yerdə fizika-riyaziyyat fakültəsi və Pedaqoji fakültənin təbiət və riyaziyyat şöbəsi gəlirdi – 83 nəfər, bunlardan 60 nəfər təbiyyət şöbəsi, 23 nəfər isə riyaziyyat şöbəsini bitirmişdi.”²⁷⁸ Şərq fakültəsini 19 tələbə bitirmişdi. Hüquq fakültəsində isə bu göstərici sıfır idi.

Milli tərkib baxımından 1922-1929-cu illərdə bütün fakültələr üzrə universiteti bitirən tərlər (azərbaycanlılar – Z.Ə.) 259 nəfər təşkil edirdi ki, bunun da 40 nəfəri qadın idi. 1922-ci ildən 1929-cu ilə kimi universiteti bitirən və orada yer alan azərbaycanlıların sayı aşağıdakı kimi idi: “Tibb fakültəsi üzrə 1922-ci ildə ümumilikdə 30 nəfər, onlardan 3 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi 1922-ci ildə 1 nəfər, türk – 0, Şərq fakültəsi 1922-ci ildə 0, Fizika-riyaziyyat fakültəsi – 0, Pedaqoji fakültə - 0, 1923-cü tədris ilində Tibb fakültəsində ümumilikdə - 81 nəfər, onlardan 6 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi 3 nəfər, türk – 0, Şərq fakültəsi – 0, Fizika-riyaziyyat fakültəsi – 2, türk – 0, Pedaqoji fakültə - 0, 1924-cü tədris ilində Tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 213 nəfər, onlardan 30 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi üzrə ümumilikdə 16 nəfər, onlardan 1 nəfər türk, Şərq fakültəsi ümumilikdə 2 nəfər, onlardan 1 nəfər türk, Fizika-riyaziyyat fakültəsi 2 nəfər, türk – 0, Pedaqoji fakültə - 0, 1925-ci ildə Tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 221 nəfər, onlardan 55 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi üzrə ümumilikdə 8 nəfər, onlardan türk – 0, Şərq fakültəsi üzrə ümumilikdə 3 nəfər, onlardan hər 3-ü türk, Fizika-riyaziyyat fakültəsi üzrə ümumilikdə 15, onlardan 1 nəfər türk, fakültənin riyaziyyat şöbəsi 3 nəfər, türk – 0, Pedaqoji fakültə - 0, 1926-cı ildə Tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 216 nəfər, onlardan 47 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi üzrə ümumilikdə 108 nəfər, onlardan 6 nəfər türk, Şərq fakültəsi ümumilikdə 4 nəfər, onlardan 1 nəfər türk, Fizika-

riyaziyyat fakültəsi təbiət şöbəsini ümumilikdə 28 nəfər, onlardan 1 nəfər türk, riyaziyyat bölməsini ümumilikdə 10 nəfər, türk – 1, Pedaqoji fakültə - 0, 1927-ci ildə Tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 185 nəfər, onlardan 53 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi – 0, Şərq fakültəsi, ümumilikdə 1 nəfər, onlardan türk 1, Fizika-riyaziyyat fakültəsi ümumilikdə 7 nəfər, türk – 0, riyaziyyat şöbəsi ümumilikdə 7 nəfər, türk – 0, Pedaqoji fakültə - 0, 1928-ci ildə tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 189 nəfər, onlardan 32 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi üzrə - 0, Şərq fakültəsi üzrə ümumilikdə 6 nəfər, onlardan 4 nəfər türk, Fizika-riyaziyyat fakültəsi üzrə - 0, Pedaqoji fakültə ümumi tarix ixtisası üzrə ümumilikdə 6 nəfər, onlardan 2 nəfər türk, təbiət şöbəsi üzrə ümumilikdə 3 nəfər, türk – 0, riyaziyyat şöbəsi üzrə 3, onlardan türk – 0, 1929-cu il üçün Tibb fakültəsi üzrə ümumilikdə 19 nəfər, onlardan 7 nəfər türk, Tarix-filologiya fakültəsi üzrə - 0, Şərq fakültəsi üzrə ümumilikdə 3, onlardan 2 nəfər türk, Fizika-riyaziyyat fakültəsi üzrə - 0, Pedaqoji fakültə üzrə ümumi tarix ixtisasından cəmi 14 nəfər, onlardan 2 nəfər türk, təbiət şöbəsindən cəmi 3, türk – 0, riyaziyyat şöbəsi üzrə - 0.”²⁷⁹

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, tələbələrin sayında müşahidə olunan artım universitetin maddi-texniki bazasını və akademik heyətini ciddi şəkildə üstələyirdi ki, bu da tədrisin keyfiyyətində çətinliklərə və bir sıra qüsurlara yol açırdı. Bununla bağlı olaraq Baş Peşə Təhsili İdarəsinin rəisi Məmmədzadə 1925-ci ilin dekabrın 30-da Azərbaycan tələbə konfransında çıxışında demişdi: “1925-1926-cı tədris ilinə qədər ali məktəblərimizə bizdən asılı olmayan bu və ya başqa səbəblərə görə tələbələrin sayı həddən artıq çoxalmışdı. Bəzən tələbələr o qədər çox olurdu ki, akademik heyət kifayət etmirdi. Onlara xidmət üçün kabinetlər və laboratoriyalar çatışmırdı.”²⁸⁰

Universitet üçün yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün həm Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi, həm də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı bir sıra tədbirlər gördü. Belə ki,

²⁷⁸ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 79.

²⁷⁹ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 80.

²⁸⁰ Стенографический отчет Аз-ской Студентской Конференции. - ARDA, f. 1114, siy. 1, sax. vah. 1712, v. 5.

1920-ci ilin iyulunda Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi tələbələrin sosial təminatı haqqında dekret qəbul etdi. Dekretdə deyilirdi: “Ehtiyacı olan bütün tələbələri təqaüdlə təmin etmək imkanı olmadığına görə ən yoxsullara üstünlük verilsin.”²⁸¹ Dekretdə həmçinin tələbələr üçün yeməxanalar, yataqxanalar açılması, onların pal-paltar, ayaqqabı və s. ilə təmin edilməsi nəzərdə tutulurdu. 1920-ci ilin noyabrında Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin dekreti ilə universitet tələbələrinə Qızıl Ordu döyüşçüsü payı verilməyə başlandı. Bu, onların yeməyini xeyli yaxşılaşdırdı.²⁸² 1920-ci ilin dekabrın 5-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı universitet tələbə yeməxanası üçün 1 milyon manat vəsait ayırdı.²⁸³ 1921-ci ilin oktyabrında isə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti isə ali məktəb tələbələrinin sosial təminatı haqqında dekret qəbul etdi.²⁸⁴

2.4. 1920-ci illərdə Azərbaycanda aparılmış ali məktəb islahatlarının Universitet həyatına təsirləri

1923-cü ildən etibarən Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Azərbaycan SSR ali məktəblərinin “əsaslı surətdə yenidən qurulması işlərinə” başladı. Azərbaycan ali məktəblərində tədris işinin təşkilini əsaslı surətdə dəyişdirmək, onun fəaliyyətini dövlət iqtisadiyyatının və mədəniyyətin inkişafı ehtiyaclarına maksimum yaxınlaşdırmaq aktual məsələyə çevrildi. Bu islahatlar müsbət nəticələr əldə edilməsi məqsədilə aparıldı da, əslində niyyət yeni sistemin səciyyəvi əlaməti idi. Tezliklə Bakı Dövlət Universitetinin elmi strukturunu, tədris işinin təşkili məsələlərini dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq üçün əməli addımlar atıldı.

Bu məqsədlə 1923-cü il dekabrın 15-də Bakı Dövlət Universitetin rektoru A.D.Qulyayev və Azərbaycan Politexnik İnstitutunun rektoru Smimov-Loqinov, prorektor Şaxtaxtinski və

²⁸¹ Azərbaycan Statistika İdarəsi. 1920, sayı 3, s. 224.

²⁸² Bakinskiy raboçi, 1920, 10 noyabr.

²⁸³ ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 151, v. 185.

²⁸⁴ Azərbaycan Statistika İdarəsi. Bakı, 1921, sayı 10, s. 353.

Yesmin, professorlardan Baqri, Udinsev və Fridolinin iştirakı ilə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının iclasında dərslər planlarının və proqramlarının nəzərdən keçirilib dəyişdirilməsi məsələsi müzakirə olundu.²⁸⁵ Məsələnin qoyuluşunu kollegiya aşağıdakı mülahizə və iddialarla əsaslandırdı: “ADU-nun və APİ-nin bir sıra fakültələri respublika hökumətinin irəli sürdüyü tələblərə cavab vermir, onlar islahat olunan gerçəkliklərdən tamamilə uzaqdır. Fakültələrin elmi planlarının çoxpərdəlik, proqramlarının isə praktik cəhətin zərərində nəzərlənə kimi qüsurları var. Bir sıra fənlər üzrə tədris zamanı tələbatına və ruhuna uyğun deyil. Bu fənlər tələbələr üçün artıq yüküdür, dövlət vəsaitinin qeyri-məhsuldar xərclənməsinə səbəb olur, bir çox kafedralar elmi qüvvələrlə təmin edilməmişdir. Nəticədə onların mövcudluğu həm akademik nöqtəyi-nəzərdən, həm də tələbələrin mənafeyi baxımından məqsəduyğun deyildir.”²⁸⁶ Araşdırmalar göstərir ki, bu “islahat” RSFSR ali məktəblərində müvafiq islahatdan sonra planlaşdırılmışdı və bir növ müttəfiq respublikaların ali məktəbləri arasında varislik yaratmağı qarşıya məqsəd qoymuşdu.

Azərbaycan təhsilində bütün ideoloji, təşkilati və ideya istiqamətlərini öz üzərinə götürmüş Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı və onun kollegiyası ali məktəblərin dərslər planları və proqramlarının nəzərdən keçirilib dəyişdirilməsi haqqında qərar qəbul etdi. İrəli sürülmüş müddəaları ətrafı müzakirə etmək üçün Xalq Maarif Komissarlığı yanında 2 komissiya – BDU və Politexnik İnstitutu üzrə komissiyalar yaratmaq qərarı alındı. Universitet komissiyasına Pepinov sədr, Qulyayev, H.Şaxtaxtinski, Selixanoviç, Şirokoqorov, Udintsev daxil edildi. Universitet komissiyasına aşağıdakı direktivləri rəhbər tutmaq tövsiyə olundu: 1) fizika-riyaziyyat fakültəsini və ictimai elmlər fakültəsini yenidən təşkil etmək, onlara pedaqoji təməyül vermək, tədris metodlarını dəyişdirib seminarları, laboratoriya işlərini və praktik işlərin başqa növlərini

²⁸⁵ Обединенного заседания Комиссий по пересмотру учебных планов Высших Учебных Заведений. От 15.12.1923 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 16.

²⁸⁶ Yənə orada, v. 16-16a.

gücləndirmək, habelə nəzəri predmetlərin proqramlarını ləğv etmək və ya ixtisar yolu ilə ictimai fənləri gücləndirmək; 2) tibb fakültəsində praktik işləri (laboratoriya, klinika işlərini) müxtəlif kafedraların nəzəri predmetləri üzrə proqramları ixtisar etmək hesabına gücləndirmək.²⁸⁷

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası komissiyanın məqsədlərini aşağıdakı kimi müəyyən etdi: "Mütəxəssislərin həyatı tələbatını, mövcud müəllim qüvvələrini, onların ixtisasını nəzərə almaq, yeni qüvvələrin cəlb edilməsində qənaət, fakültələri və şöbələri yaxın 5 il üçün respublikanın tələbatı və mövcud ixtisaslı elmi qüvvələr baxımından nəzərdən keçirmək, ali təhsilin təşkilində möhkəm plan hazırlamaq, yalnız praktik işlər üçün saatların sayının artırılmasına yol vermək və bütün pedaqoji qüvvələrdən məhz bu məqsəddə istifadə etmək vacib vəzifə kimi qarşıya qoyulsun... Azərbaycanın ali məktəbləri yerli xadimlər hazırlamalı və yerli mədəniyyəti öyrəni b yüksəltməlidirlər."²⁸⁸

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının "təvsiyələrindən" də görüldüyü kimi, Azərbaycan SSR ali məktəblərində tədris işinin təşkilini əsaslı surətdə dəyişdirmək, onun fəaliyyətini yeni ideoloji prinsiplərə maksimum yaxınlaşdırmaq aktual vəzifəyə çevrilmişdi. Beləliklə də, Azərbaycan ali təhsilinin müqəddəratı xalq komissarlarının kabinetlərində həll edilməyə başlandı.

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən başlandırılmış ali təhsilin islahatı məsələləri Azərbaycan SSR elmi-pedaqoji kadrlarını dərinədən maraqlandırır və narahat edirdi. Bunu Xalq Maarif Komissarlığının məruzəsi üzrə hazırlanmış qətnamə açıq şəkildə göstərirdi. 1924-cü il 28-30 mayda keçirilmiş respublika elmi işçilərinin konfransında qəbul edilmiş qətnamədə ictimai elmlər fakültəsinin və fizika-riyaziyyat fakültəsinin vahid pedaqoji fakültədə birləşdirilməsi məqsədəuyğun hesab edildi, orada

²⁸⁷ Заседаний НКП совместно о ректорах и деканах ВУЗов и представителями ЦК пролетстуда от 14, 16, 18, 22 октября 1924 г. – ARDA, f. 57, sij. 1, sax. vah. 275, v. 5, 11.

²⁸⁸ Yəni orada.

filologiya və riyaziyyat şöbələrinin saxlanılmasının zəruriliyi önə çəkildi. Qətnamənin 4-cü bəndində isə açıq şəkildə deyilirdi ki, Azərbaycan və bütün Yaxın Şərq mədəniyyətini, dillərini, ədəbiyyatını öyrənən mərkəz olan Şərq fakültəsi saxlanılmalıdır.²⁸⁹

Beləliklə, xalq komissarlıqlarının kabinetlərində "geniş və hərtərəfli müzakirələr"dən²⁹⁰ sonra Azərbaycan ali təhsilini yenidən qurmaq, strukturu, dərslər planlarını, tədris metodlarını əhatə edən proqram hazırlandı. 1924-cü il oktyabrın 14-də, 16-da, 18-də və 22-də ali məktəblərin rektorları, dekanları və tələbələrini AK (b) P Bakı Komitəsi nümayəndələri ilə birlikdə Xalq Maarif Komissarlığının iclaslarında komissiyanın fəaliyyətinin nəticələri haqqında Baş Peşə Təhsil İdarəsinin məruzəsi dinlənildi. Məruzənin mətnindən məlum olur ki, Baş Peşə Təhsil İdarəsi ali məktəblərin yenidən qurulmasında "müttəfiq respublikalar arasında varislik əlaqəsinə" sadiq qalmış və RSFSR-in təcrübəsini əldə rəhbər tutmuşdur.²⁹¹

Yeni dərslər planlarının səciyyəvi cəhətlərindən biri də ali məktəblərin bütün fakültələri üçün məcburi fənlər – tarixi materializm və sovet konstitusiyasının daxil edilməsi idi. Azərbaycan dilinin və bir Qərbi Avropa dilinin öyrənilməsi məcburi idi.²⁹²

Komissiyanın işi o qədər "uğurlu" hesab edilmişdi ki, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası universitetin ictimai elmlər və fizika-riyaziyyat fakültələrini ləğv edərək, əvəzində ictimaiyyat-tarix, riyaziyyat şöbələri olan pedaqoji fakültə təsis etdi.²⁹³

²⁸⁹ Резолюция принята конференцией науч. раб. 28-30 мая 1924 г. – ARDA, f. 57, sij. 1, sax. vah. 275, v. 9.

²⁹⁰ Заседания Комиссии по реформе ВУЗ-ов от 02.01.1924 г. – ARDA, f. 57, sij. 1, sax. vah. 275, v. 17; Заседания Комиссии по реформе ВУЗ-ов от 12.01.1924 г. – v. 19; Заседания Комиссии по реформе ВУЗ-ов от 05.02.1924 г., v. 23; Заседания Комиссии по реформе ВУЗ-ов от 08.04.1924 г., v. 25; Заседания Комиссии по реформе ВУЗ-ов от 10.05.1924 г., v. 27.

²⁹¹ Совещания при агитпропотделе БК АК (б) по вопросу о реорганизации «ВУЗ»-ов от 11.02.1924 г. – ARDA, f. 1114, sij. 2, sax. vah. 46, v. 2.

²⁹² Yəni orada, v. 140.

²⁹³ Из отчета Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР о развитии высшего образования за 1924-1925 г. – ARDA, f. 57, sij. 1, sax. vah. 385, v. 24-30.

Beləliklə, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının həyata keçirdiyi islahatlar nəticəsində Azərbaycan SSR ali məktəblərinin bütün fakültələrinin yeni tədris planları təsdiq edildi. Yeni tədris planlarında mühazirə saatları azaldıldı və praktik məşğələlər çoxaldıldı. İslahatlar nəticəsində universitet mahiyyətə etibarlı yarımpedaqoji tədris müəssisəsinə çevrildi.

1924-1925-ci ildə ali təhsilin inkişafı haqqında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı Baş Peşə Təhsil Komitəsinin hesabatından o da məlum olur ki, tələbələrin tərkibini keyfiyyətcə yaxşılaşdırmaq məsələsini qarşıya qoymuş komissiya bütün tələbələrə perspektivli və perspektivsiz “ünsürlərə” bölmüşdü. Akademik yoxlama nəticəsində universitetin 1313 tələbəsi arasında 129 “perspektivsiz” tələbə aşkar olundu və universitet tələbələri sırasından xaric olundu.²⁹⁴ Məlumatlardan açıq şəkildə görünür ki, Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı praktiki olaraq Universitet Elmi Şurasının səlahiyyətlərini bir növ icra edirdi.

Bununla belə, 1920-ci illərdə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Azərbaycan ali məktəblərində başladığı islahatlar elmi işçilərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına da müəyyən qədər təsir etdi. Belə ki, 12 may 1927-ci ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının qəbul etdiyi qərarla ali məktəblərin elmi işçilərinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün mənzil problemləri rəhbərlik tərəfindən həll edilirdi.²⁹⁵

Azərbaycan ali təhsil sistemində yuxarıda bəhs edilən islahatlardan az sonra Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı ali tədris müəssisələrinin yeni nizamnaməsini hazırladı.

1926-cı il mayın 18-də Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası “zamanın tələblərinə” uyğun olmadığını əsas gətirərək, universitetin mövcud 1923-cü il nizamnaməsini dəyişdirmək zərurəti haqqında xalq komissarı M.Quliyevin məruzəsini dinlədi. Hazırlanmış

²⁹⁴ Yənə orada.

²⁹⁵ Постановление Совета Народных Комиссаров АССР об улучшении жилищных условий научных работников. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 3.

layihə 1926-cı ilin aprelin 17-də Xalq Maarif Komissarlığının kollegiya iclasında Elmi Şura əvəzinə yaradılmış Dövlət Elm Şurası haqqında Əsasnamə kimi təsdiq olundu.²⁹⁶

Az sonra, 1926-cı il sentyabrın 28-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiya iclası Azərbaycan SSR ali məktəbləri haqqında Əsasnaməni müzakirə etdi. 29 sentyabr 1926-cı ildə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti Əsasnamə haqqında dekret verdi. Hökumətin qəbul etdiyi qərarla deyilirdi: “a) ali tədris müəssisələri haqqında Xalq Maarif Komissarlığının təqdim etdiyi əsasnamə təsdiq olunsun; b) Dövlət Plan Komitəsi “Ali məktəblərin akademik heyətinə daxil olan şəxslərin pensiya təminatı haqqında” Azərbaycan SSR Mərkəzi İcrayyə Komitəsi və Xalq Komissarları Sovetinin qərarının yerinə yetirilməsi məsələsini nəzərdən keçirsin; c) Xalq Maarif Komissarlığı ali məktəblərin milliləşdirilməsi qaydası haqqında XKS-nin ən yaxın iclaslarından birində məruzə etsin.²⁹⁷

Yeni qəbul olunmuş ali məktəblər haqqında 1926-cı il Əsasnaməsi Bakı Dövlət Universitetinin 1923-cü il nizamnaməsindən xeyli fərqlənirdi. Əgər 1923-cü il nizamnaməsinə görə, universiteti bilavasitə rektor, prorektor, fakültə dekanları idarə edirdilərsə, universitetin elmi-tədris hissəsi və inzibati hissəsi üzrə ali idarəetmə orqanı universitet Şurası idisə, 1926-cı il Nizamnaməsinin “ali məktəbin idarə edilməsi” bölməsində yazılırdı ki, Azərbaycan SSR ali məktəbləri Xalq Maarif Komissarlığının səərəmindedir. Yalnız Xalq Maarif Komissarlığı ali məktəblərin təşkilində və şəxsi heyətində dəyişikliklər etmək hüququna malikdir.²⁹⁸ Digər tərəfdən, əvvəlki nizamnamələrdə universitet elmi-tədris müəssisəsi kimi irəli çəkilirdisə, 1926-cı il Əsasnaməsində tədris məqsədlərinə üstünlük verilirdi. Fakültələrdə fənn komissiyalarının yaradılması əsas yeniliklərdən biri idi. Xalq komissarı M.Quliyev bununla bağlı yazırdı: “Əvvəllər fənn komissiyaları yox idi, hər professor öz proqramını tərtib edir, onu Şuraya təklif edir və bu proqram üzrə

²⁹⁶ Makovelski A.O. Göstərilən əsəri, s. 25.

²⁹⁷ Yənə orada, s. 25-26.

²⁹⁸ Yənə orada, s. 26.

fənni tədris edirdi. İndi isə fənn komissiyaları yaradıldı, bu komissiyaların başında isə professorlar dayanırdı. Fənn komissiyalarına başqa təşkilatlar, həm tələbələr, həm də elmi işçilər cəlb edilirdilər.²⁹⁹ Məlumatlardan da gördüyü kimi, əsas məqsəd universitetin əvvəlki idarəetmə strukturunun, onun daxili muxtariyyətinin tamamilə sıradan çıxarılması zəruri amilə çevrilmişdi.

Bakı Dövlət Universitetinin 1926-cı il Əsasnaməsi professorların, dosentlərin, privat-dosentlərin əvvəlki statusunu əsaslı surətdə dəyişirdi. Belə ki, bundan sonra onlar universitetdən kənarada olan müəssisədə - Dövlət Elm Şurasında seçildilər. Qalan müəllimlər ali məktəbin İdarə Heyəti və ya Dövlət Elm Şurası tərəfindən, lakin Baş Peşə Təhsili İdarəsinin təqdimatı üzrə seçildilər. Yeni seçilən elmi işçilərin hamısı Azərbaycan dilini öyrənməli idilər.

1926-cı il Əsasnaməsində belə bir şərt qoyulmuşdu: “ADU-nun Şərq və pədaqoji fakültələrinin tədris-elmi fəaliyyətinə rəhbərlik qaydası xüsusi əsasnamə ilə müəyyən edilsin. Bu əsasnamədə nəzərdə tutulurdu ki, tədris-elmi fəaliyyətə ümumi rəhbərlik Baş Peşə Təhsili İdarəsi tərəfindən təyin edilən və ona cavabdeh olan dekanların və dekan köməkçilərinin öhdəsinə buraxılsın. ADU-nun Şərq və pədaqoji fakültələrinin dekanlarına hüquq verildi ki, fənn komissiyalarının qərarlarının həyata keçirilməsini dayandırsınlar. Bu fakültələrin dekanları professor və müəllim vəzifələrinə namizədləri Dövlət Elm Şurasına təqdim edirdilər. Bu namizədlər Baş Peşə Təhsili İdarəsi tərəfindən təsdiq edilməli idi.”³⁰⁰

1926-cı il dekabrın 11-də Azərbaycan SSR Xalq Komissarlığının Baş Peşə Təhsili İdarəsi dekanlıqların aşağıdakı tərkibdə təsdiq edilməsi barədə məlumatı ADU-ya göndərdi: tibb fakültəsi, professor İ.İ.Şiroqorov - dekan, Şərq fakültəsi, dosent Ə.Qubaydulin - dekan, pədaqoji fakültə - Məmmədzadə - dekan, professor L.A.İşkov - ictimaiyyət-tarix şöbəsi üzrə dekan müavini, professor V.S.Yelpatyevski - təbiyyat-riyaziyyat şöbəsi üzrə dekan mü-

vini.³⁰¹ Beləliklə, Bakı Dövlət Universitetinin sayca 5-ci Nizamnaməsi olan 1926-cı il Əsasnaməsi onun daxili muxtariyyətini, dünyaya pəncərə açmaq imkanlarını bir qədər də məhdudlaşdırdı. Bununla yanaşı akademik kadrlara, elmi işçilərə Azərbaycan dilini bilmə tələblərinin qoyulması onun nisbətən milliliyini qoruyub saxlaya bilmişdi.

Bakı Dövlət Universitetinin professor və müəllim heyətinə, elmi işçilərinə Azərbaycan dili ilə bağlı tələb 1928-ci ildən özüni daha qabarıq şəkildə göstərməyə başladı. Bunu AK (b) MK Rəyasət Heyətinin “Azərbaycan Dövlət Universiteti haqqında əməli təkliflər” adlı sənədində daha aydın görmək olar. Əməli təkliflərdən yerli dili, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığına təkliflər planı hazırlaması aydın olur. Orada daha sonra deyilirdi: “Bu, ali məktəblərin elmi həyatına xələl gətirməsin. Qarşıya qoyulan vəzifənin tam həyata keçirilməsi 10 illər üçün nəzərdə tutulan gərgin, ardicil iş aparılmasını tələb edir. Türk (Azərbaycan) dilini bilən elmi işçilər hazırlamaq məsələsi əsas məsələdir və onsuz qanuni vəzifəmizi - ümumən ali məktəbləri türkləşdirmək (milliləşdirmək - Z.Ə.) vəzifəsini tamamilə yerinə yetirmək olmaz...”³⁰²

Hökumətin təkliflərində Universitetin milliləşdirmə tədbirlərinin mərhələləri də göstərilmişdi: ADU-nun Şərq fakültəsi, pədaqoji fakültəsi və Azərbaycan Politexnik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsi, sonra isə tibb fakültəsi.³⁰³

Hökumətin təkliflərində nəzərə alan Xalq Maarif Komissarlığı ali məktəblərin milli tərkib baxımından yerli millətdən olanlara üstünlük verilməsi üçün plan hazırladı. Planda göstərilirdi ki, bu proses pədaqoji fakültədə və Şərq fakültəsində altı ilə başa çatdırılsın.³⁰⁴ Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının sənədində belə bir tələb də var idi: “Yerli millətdən olmayan, lakin gələcəkdə Azərbaycan dilində dərs deyə biləcək elmi işçilər hazırlamaq üçün

³⁰¹ Yəni orada.

³⁰² Правительственное разъяснение о положении Вузов АССР. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 4.

³⁰³ Yəni orada.

³⁰⁴ Yəni orada.

²⁹⁹ Yəni orada.

³⁰⁰ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 160-161.

onlar kafedralarda təcrübə keçilən dövrdə Azərbaycan dilini öyrənsinlər.³⁰⁵

Bələklə, görülən tədbirlər nəticəsində fakültələrdə azərbaycanlıların sayı ildən-ilə artmağa başladı. Bunu illər üzrə aşağıdakı rəqəmlərdən aydın şəkildə görmək olar: "Tibb fakültəsi üzrə azərbaycanlılar 1924-1925-ci tədris ilində 24,5%, 1925-1926-cı tədris ili üzrə 31,7%, 1926-1927-ci tədris ili üzrə 40,7%, pədaqoji fakültə üzrə 1924-1925-ci tədris ili üzrə 18,4%, 1925-1926-cı tədris ili üzrə 11,5%, 1926-1927-ci tədris ili üzrə 93,4%, Şərq fakültəsi üzrə 1924-1925-ci tədris ili üzrə 94,6%, 1925-1926-cı tədris ili üçün 92%, 1926-1927-ci tədris ili üçün 63,4% təşkil edirdi. Universitet üzrə bu göstərici 1924-1925-ci tədris ili üçün bu göstərici 39%, 1925-1926-cı tədris ili üçün 26%, 1926-1927-ci tədris ili üçün 68,9% təşkil edirdi."³⁰⁶ Qeyd edək ki, bu göstərici 1929-1930-cu tədris ilində 70,9%-ə qədər yüksəlmişdi.

1930-cu ildə bütün ali və texniki məktəblərdə elmi kadrların hazırlanmasına imkan verən təhsilin aspirantura pilləsinin təşkil edilməsi də universitetdə azərbaycanlı müəllimlərin sayının artırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə tökan verdi.

Bakı Dövlət Universitetində qəbul planında azərbaycan türklərinin nəzərəcarpacaq dərəcədə artması Azərbaycan dilinə münasibətdə də müsbət mənada dəyişikliyə gətirib çıxarmışdı. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının 1927-ci ilin fevralından elmi işçilər qarşısında Azərbaycan dili ilə bağlı qoyduğu tələblər universitetdə də geniş müzakirə olunaraq qəbul edildi. Türk dilinin (Azərbaycan dilinin – Z.Ə.) öyrənilməsi ilə bağlı Azərbaycan Dövlət Universitetinin 1927-ci il 23 noyabr tarixli toplantısında deyilirdi: "Bütün elmi əməkdaşlar dili bilmək dərəcəsi üzrə 3 qrupa bölünməklə ilk 2 qrup həftədə 3 saat, üçüncü qrup həftədə 2 saat Azərbaycan dilini öyrənməli idilər."³⁰⁷ Əslində, bu addımlar heç də

³⁰⁵ Yəni orada.

³⁰⁶ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 190.

³⁰⁷ Организационного собрания по изучению тюркского языка научных сотрудников Аз. Гос. Ун-та от 23-го ноября 1927 г. – ARDA, f. 1640, siy. 3, sax. vah. 29, v. 1.

Azərbaycan təhsilinə, dilinə, mədəniyyətinə yüksək qayğıdan qaynaqlanırmıdı, sadəcə universitetə yeni qəbul olan tələbələrini böyük əksəriyyətinin, yəni azərbaycanlıların rus dili bazasının zəifliyi bunu tələb edirdi. Bəlgələrdən qəbul olunmuş tələbələrə Azərbaycan dilində dərs keçəcək kadrlar lazım idi ki, yaranmış boşluq aradan qaldırılsın. Bu "boşluq" 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra milli ziyalıların bir qisminin Azərbaycanca sürgün edilməsi, bir qisminin isə kütləvi repressiyaya məruz qalmasından sonra yaradılmışdı. İndi isə vəziyyətdən çıxış yolu axtarıldı.

Universitetdə görülən bütün bu addımlar akademik işçilər arasında milli tərkib baxımından Azərbaycan türklərinin də artmasına gətirib çıxardı. Belə ki, 1924-1925-ci tədris ilində universitet akademik işçilərinin ümumi sayının 192 nəfərindən 42-si (21,8%) azərbaycanlı idisə, bu göstərici 1929-1930-cu tədris ilində yüksələrək 255 nəfər akademik heyətdən 100 nəfərinin azərbaycanlı türkləri olmasına gətirib çıxarmışdı.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən atılan bu addımlar Bakı Dövlət Universitetində çalışan qeyri-millətlərin nümayəndələri tərəfindən müsbət hal kimi qarşılanmadı, kəskin mübahisələrə səbəb oldu.³⁰⁸ Bu mübahisələr xüsusilə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının 1929-cu il mayın 12-də ADU-nun və API-nin elmi işçilərinin yığılmağında daha aydın göründü, rus professorları ilə yerli nümayəndələr arasında fikir ayrılığının olduğunu göstərdi. "ADU-nun yanında elmi işçilər hazırlanması qaydası haqqında təlimat"ın layihəsi hazırlanarkən professor A.M.Yevlaxovun çıxışı və səsləndirdiyi fikirlər əsas mübahisə yaratdı. O çıxışında türk millətindən olan tələbələrini intellektual səviyyəsinin aşağı olmasını əsas kimi gətirərək, Xalq Maarif komissarı M.Quliyev onun sözünü kəsərək bildirdi: "Əgər biz türk milləti ilə rus milləti arasında belə fərq qoysaq, onda bu zəmin əsasında çoxlu anlaşılmazlıq olacaqdır."³⁰⁹ Xalq Maarif komissarı rus professorunu kəskin

³⁰⁸ Отчет общего собрания научных работников в АГУ и АПИ от 12-го мая 1929 г. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 710, v. 35.

³⁰⁹ Yəni orada, v. 38, 44, 52.

tənqid edərək göstərdi ki, azərbaycanlılar arasında olduqca istedadlı tələbələr var, türklərə rus professorlarının aşağı irq kimi baxması yolverilməzdir...³¹⁰Göründüyü kimi, Bakı Dövlət Universitetində milliləşdirmə tədbirlərinin aparılması akademik heyət arasında kəskin fikir ayrılıqlarına səbəb olmuşdu. Xüsusilə universitetdə çalışan qeyri-millətlərin nümayəndələri bunu şovinizm, gələcəkdə universitet sıralarından sıxışdırılmaları kimi qələmə verdirdilər. Lakin anlaşırdılar ki, tədrisin rus dilində aparılması, Azərbaycan dilində vəsaitin olmaması Azərbaycan övladlarının gələcəyinə saplanmış balta idi. Yad dilin, yad mədəniyyətin ağılığı milli düşüncəli nəsil formalaşdırma bilməzdi.

2.5. Bakı Dövlət Universitetinin ləğv edilməsi

Azərbaycan SSR rəhbərliyi 1929-cu ilin payızında universitetin on illiyinin ümumrespublika səviyyəsində qeyd edilməsini qərara aldı və bu tədbir 1930-cu ilin yanvar ayında təntənəli surətdə həyata keçirildi. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının qərarı ilə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Xalq Komissarları Soverinin sədri Q.Musabəyov başda olmaqla yubiley komissiyası təşkil edildi. Komissiyaya universitetin rektoru T.Şahbazi başda olmaqla professorlar A.O.Mişel, V.S.Yelpatyevski, Ə.S.Qubaydulın və hakim M.Hüseynov daxil edildilər.

Üç gün davam edən yubiley şənlikləri 1930-cu il yanvarın 12-də M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrının binasında partiya, sovet təşkilatları və ictimai təşkilatların nümayəndələri ilə birlikdə universitetin birgə təntənəli iclası oldu.³¹¹ Azərbaycan SSR rəhbərliyi tədbiri giriş sözü ilə açaraq universitetin Azərbaycanın həyatında mühüm rol oynadığını vurğulasalar da, universiteti proletar inqilabının yetirməsi kimi qələmə verməklə, əslində,

³¹⁰ Заседания правления Азгосуниверситета 21-го апреля 1929 г. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 499, v. 48.

³¹¹ 10 лет Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина. - Бакинский рабочий, 12 января 1930 г., №9, с. 3.

universitetin sosializm quruculuğunun Azərbaycanda beşiyi olması kimi fikirlərdən uzaq bir söz söyləmədilər.

Bakı Dövlət Universitetinin 10 illik yubileyində Q.Musabəyov Az. MİK və XKS adından çıxış edərək bildirdi ki, hökumət Bakıda yubiley münasibətilə xüsusi universitet şəhərciyi tikmək haqqında qəti qərar verib. Bu il gələcək şəhərciyin əsas binasının təməli qoyulacaqdır.³¹²

Yubiley münasibətilə universitetin ünvanına xeyli sayda təbrik məktubları gəldi³¹³, bir çox əməkdaşı elmi adlarla təltif olundu. Təltif olunanlar arasında M.Topçubaşov, A.Perelman, Stolyarov, H.Şaxtaxtinski, F.Rizabəyov, B.Aslanzada, doktor M.Mirqasımov dosent vəzifəsinə irəli çəkildilər, Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin 1930-cu il 14 iyun tarixli qərarı ilə universitetin 3 professoru – N.Q.Uşunskiyə, A.O.Makovelskiyə və A.O.Qulyayevə "əməkdar elm xadimi" adları verildi.³¹⁴

Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru M.Məmmədovun Universitetin 10 illiyinə həsr edilmiş məqaləsində deyilirdi: "Bu gün Azərbaycan Dövlət Darülfünunun 10 illiyi tamam olur. Hazırda akademik heyət 311 nəfərə kimi artmışdır. Bunlardan 52-si professor, 30-u dosent və privat-dosentdir (yardımcı dosent – Z.Ə.). Azərbaycan Dövlət Darülfünunun 1919-cu ildəki 50 min manatlıq büdcəsi 1923-1924-cü illərdə 267 min manata, 1929-1930-cu illərdə isə 2 milyon manata qədər artmışdır... Hal-hazırda Dövlət Darülfünunda 2400-dən artıq tələbə vardır. Bunların yarısı türkdür. 10 ildən bəri Azərbaycan Dövlət Darülfünunu 1500 nəfər bitirmişdir. Bunlardan 1200 nəfəri Tibb fakültəsini, 300 nəfəri isə digər fakültələrin payına düşür. Universitet üçün təxirə salınmayacaq

³¹² Бакинский Рабочий, 15 января 1930 г.

³¹³ Приветственная телеграмма секретаря Ленинградского обкома ВКП (б) С.М.Кирова в связи с десятилетием со дня организации Аз. Гос-го Ун-та. 16 января 1930 г. – Газ. Бакинский рабочий. 16 января 1930 г., №13.

³¹⁴ Справка. Действительно постановлением СНК Аз. ССР от 14 июня 1930 г. в связи с 10-летием юбилеем. - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 154, v. 41.

əsaslı məsələlərdən biri də xüsusi bina məsələsidir. Bina layihəsi vardır və yubiley təntənəsində binanın özülü qoyulacaqdır...³¹⁵

Təntənəli yubiley tədbirlərindən az sonra isə universitetin həyatında mürəkkəb və qaranlıq hadisələr başladı. SSRİ MİK və XKS təhsilə rəhbərliklə bağlı bir sıra qərarlar verdi. Bu qərarlara əsasən VI Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayının göstərişi ilə Xalq Maarif Komissarlığı 1930-cu ilin yanvarın 28-də universitetin yenidən təşkil edilməsinə dair müşavirə keçirdi³¹⁶ və 1930-cu il fevralın 1-dən etibarən universitetdə əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsi layihəsi müzakirə olundu. Hazırlanmış layihəni universitetin rektoru M.Məmmədov aşağıdakı kimi şərh etdi: “Universitetin nəzərdə tutulan yenidən təşkil 4 istiqamətdə gedir - 1) tədris işi istiqamətində; 2) bütün universitetin və fakültələrin strukturu, onların məqsədi və tədris planları istiqamətində; 3) universitetin və onun fakültələrinin idarə olunması istiqamətində; 4) tələbələrin maddi təminatı istiqamətində.”³¹⁷

Azərbaycan Dövlət Universitetinin yenidən təşkil olunmasına dair Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində keçirilmiş müşavirənin protokolundan məlum olur ki, təhsil müddətlərini qısaltmaq və onları “yeni tələblərə” yaxınlaşdırmaq üçün bütün fakültələrin tədris planlarının nəzərdən keçirilib dəyişdirilməsi, bəzi fənlərin çıxarılması, digər tərəfdən isə praktik proqramların sayının artırılması nəzərdə tutulurdu.³¹⁸

Müşavirə protokolunun 2-ci bəndində universitetin yenidən təşkil edilməsi layihəsinin hazırlanması gedişində fakültələrin funksiyaları, onlardan hər birinin məqsədləri müəyyənləşdirilir, yeni fakültələrin – 1 fevral 1930-cu ildən Azərbaycan SSR Xalq təsərrüfatında kəskin ehtiyac duyulan kadrların hazırlanması üçün iqtisad fakültəsinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdu.³¹⁹ Orada daha

³¹⁵ Статья ректора Азгосуниверситета М.Мамедова, посвященная 10-летию АГУ. – Коммунист, №9, 12 января 1930 г.

³¹⁶ Протокол совещания при нарком просвещения по вопросу о реорганизации Азгосуниверситета. – ARDA, f. 57, с. 1, с. в. 810, в. 11.

³¹⁷ Yənə orada.

³¹⁸ Yənə orada.

³¹⁹ Yənə orada.

sonra deyilirdi: “ADU-nun İdarə Heyətinə tapşırılsın ki, Xalq Maarif Komissarlığının türkəşdirməyə dair direktivlərinin nə dərəcədə yerinə yetirildiyini 2 həftə müddətində yoxlasın, bu vəzifələrin tamamilə həyata keçirilməsi üçün tədbirlər işləyib hazırlasın.”³²⁰ Müşavirə protokolunun 4-cü bəndində Sultanov, Əhmədov, M.Məmmədov, P.Qasımov və P.Fridolindən ibarət komissiya yaradılması və Ali Pedaqoji İnstitutun ADU-nun pedaqoji fakültəsi ilə birləşməsi məsələsinin bir həftə ərzində işləyib hazırlanmasını tapşırırdı.³²¹ Onuncu bənddə isə pedaqoji fakültənin 4-cü kursunun buraxılışını sürətləndirmək haqqında ADU-nun təkliflərinin təsdiq edilməsi, təhsil müddəti uzanmış bütün tələbələrə isə 1930-cu il 1 iyuldan başa çatdırmaq tapşırılır, əks halda universitetdən xaric edilmələri vurğulanırdı.³²²

1930-cu il fevralın 1-də universitetin yenidən təşkil edilməsi planı Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının iclasında müzakirə olundu.

Fevralın 25-də Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti ali məktəblər haqqında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən təklif olunan yeni Əsasnaməni təsdiq etdi.

1930-cu il fevralın 20-də AK (B) P MİK-nun Rəyasət Heyəti universitetin yenidən təşkil edilməsi haqqında rektorun məruzəsini dinlədi. Məruzə əsasında ADU-nun yenidən təşkil edilməsi layihəsi hazırlandı. Bu layihədə universitetin yenidən təşkilinə dair bütün əsas qaydalar öz əksini tapmışdı.

1930-cu il mayın 5-də “Ali məktəb və texnikumların yenidən təşkil olunması haqqında” Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti sərəncam verdi.³²³

Sərəncamın 1-ci bəndində ADU-nun pedaqoji fakültəsinin Ali Pedaqoji İnstitut formasında yenidən təşkil, 1 sentyabr 1930-cu

³²⁰ Yənə orada.

³²¹ Yənə orada.

³²² Yənə orada.

³²³ Из постановления Распорядительного заседания Совнаркома Аз. ССР о реорганизации вузов и техникумов. – ARDA, f. 411, с. 1, с. в. 1420, в. 1-2.

İldən gec olmayaraq işlərin başlanması qərar alındı.³²⁴ Sərəncamın 2-ci bəndində ADU-nun tibb fakültəsinin Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlığı tabeliyində Azərbaycan Tibb Universiteti kimi yenidən qurulması, Tibb Universitetində təhsilin 4 il olması, yenidənqürmənin 1 iyul 1930-cu ildə başa çatdırılması, sərəncamın 3-cü bəndində ADU-nun hüquq fakültəsinin 2 şöbədən, sovet quruculuğu üçün işçilər hazırlayan inzibati və hüquqşünaslar hazırlayan məhkəmə şöbəsi, iqtisadiyyat fakültəsinin isə 3 şöbədən, ticarət-kooperativ, sənaye, maliyyə-büdcə şöbələrindən ibarət olması nəzərdə tutulmuşdu.³²⁵

19 noyabr 1930-cu ildə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti "Azərbaycan SSR ali məktəb və ali texniki məktəbləri yenidən qurmaq, rayonlaşdırmaq və onları müvafiq təsərrüfat orqanlarına və xalq komissarlıqlarına vermək haqqında" qərar qəbul etdi.³²⁶ Beləliklə, 1930-cu ilin iyun ayında Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Universitetinin fəaliyyəti dayandırıldı, onun ayrı-ayrı fakültələrinin bazası əsasında yeni müstəqil institutlar yaradıldı. Respublikada yeni institutların açılması ölkənin həyatında ali təhsilin inkişafında irəliləyə doğru atılmış bir addım kimi qiymətləndirilsə də, əslində, bunun arxasında daha dərin problemlər dayanırdı. Bu tədbirləri universiteti bağlamadan da həyata keçirmək olardı. İmperiya qüvvələri bu addımı Azərbaycanın düşünən beyinlərindən, milli ruhlu ziyalılarından qorxuqları üçün atmışdılar. Başlıca səbəb buraya qısa bir zamanda intellektual səviyyəsi çox yüksək olan milli ziyalıların toplaşması, Azərbaycanın gələcəyini fikirləşən aydın düşüncəli insanların cəmləşməsi idi. Bu, 1937-ci il qanlı repressiyalar ərafında görülən tədbirlərdən biri idi. Lakin təhsilin və elmin bayraqdarı olan universiteti də imperiya həmişəlik bağlaya bilmədi.

³²⁴ Yəni orada.

³²⁵ Yəni orada.

³²⁶ Постановление Совнаркома Аз. ССР "О реорганизации и районировании вузов АССР и передаче их в ведение соответствующих хозорганов и наркоматов" // Azərbaycan Arxiv, 1978, №1-2, s. 191.

III FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ 1930-1940-Cİ İLLƏRDƏ

3.1. Bakı Dövlət Universitetinin yenidən fəaliyyətə başlaması

Azərbaycanın ilk ali təhsil ocağı, Azərbaycan Cümhuriyyətinin ən böyük yadigarı Bakı Dövlət Universiteti 1930-cu ildə Azərbaycan cəmiyyətinin üzünə bağlandıqdan 4 il sonra 22 oktyabr 1934-cü ildə Azərbaycan Kommunist (b) Partiyasının Bakı Komitəsinin qərarı ilə yenidən açıldı.³²⁷

Bakı Dövlət Universitetinin yenidən açılması məsələsi "Azərbaycan Dövlət Universitetinin təşkilinə dair" 15 noyabr 1932-ci ildə Ali Pedaqoji İnstitutdan təkliflər adlı" məktubda qaldırıldı və məktub AK (b) P MK-nın mədəniyyət və təbliğat şöbəsinə və Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyasına göndərildi. Məktubda deyilirdi: "Azərbaycan Dövlət Universiteti Azərbaycanda elmi-pedaqoji fikrin mərkəzi olmalı, pedaqoji təhsilə ideya-pedaqoji rəhbərliyi həyata keçirməli və Azərbaycanda sosializm quruculuğunun nəzəriyyə və praktikasının ən aktual problemlərini işləniş hazırlanması üzrə elmi tədqiqat laboratoriyasına çevrilməlidir..."³²⁸ Məktubun mətnindən də açıq şəkildə görünür ki, Ali Pedaqoji İnstitut öz imkanlarının məhdudluğunu "etiraf edirdi". Əslində, isə bu "təşəbbüs" sıradan bir universitetin irəli sürdüyü təklif deyildi, bütün qərarlar yuxarıların göstərişi əsasında icra olunur, universitetin yenidən açılmasında isə əsas məqsəd kimi Azərbaycanda sosializm quruculuğu üçün yeni nəsillə yetişdirmək tələbatı dilə gətirilirdi.

Bunu nəzərə alan Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı 1933-cü ilin noyabrın 10-da Azərbaycan SSR Dövlət Plan

³²⁷ Об открытии Азербайджанского Государственного Университета. 22 октября 1934 г. – ARDA, ф. 1640, сий. 2, сах. vah. 1, v. 5.

³²⁸ Предложения АЗ ВПИ по организации АГУ. - ARDA, ф. 57, сий. 7, сах. vah. 50, v. 14-17.

Komitəsinə universitetin təşkil olunması haqqında məktub göndərdi. Məktubda deyilirdi: “Respublikanın orta məktəb, texnikumlar və fəhlə fakültələri, bir sıra ali məktəblər və ali texniki məktəblər üçün kadrlar hazırlayan Ali Pedaqoji İnstitut var. Lakin bütün elmi-tədqiqat sahəsi-yüksək ixtisaslı elmi kadrlar və ümumi elmi fənlər yarıtmaz vəziyyətdədir. Hazırda işin bu sahəsinin RSFSR, Ukrayna SSR, BSSR və başqa respublikaların nümunəsinə əsasən Azərbaycan SSR-də dövlət universiteti açmaq yolu ilə təmin etmək məsələsinin həllinə kəskin zərurət var.”³²⁹

Məktubda daha sonra deyilirdi: “Ali pedaqoji məktəblər orta məktəb üçün, universitetlər isə ali məktəblər üçün kadr hazırlayır.”³³⁰ Beləliklə, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı universitetin yenidən açılması ilə bağlı ilkin təklifləri müzakirə edib qərara aldı. Qərarda deyilirdi: “Universitet Kommunist küçəsindəki 6 saylı binada-Pedaqoji fəhlə fakültəsinin binasında yerləşsin. Birinci il üçün tələbə kontingenti 210 nəfər (7 qrup) müəyyən edilsin.”³³¹

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı universitetin 4 fakültədə – fizika-riyaziyyat, kimya, biologiya-geologiya və tarix-dilçilik fakültələrindən ibarət tərkibdə 1934-cü il yanvarın 1-dən açılması üçün Dövlət Plan Komissiyasından icazə istədi.³³²

Bununla bağlı olaraq 1934-cü il aprelin 14-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı M. Ağayevin yanında müşavirə keçirildi. Müşavirədə əsasən aşağıdakı fikirlər diqqət mərkəzində dayanmışdı: “1) Universiteti Ali Pedaqoji İnstitutun bazasında təşkil etmək haqqında institutun təklifi; 2) Universiteti Ali Pedaqoji İnstitutdan asılı olmayaraq yaratmaq haqqında Xalq Maarif Komissarlığının fikri; 3) Universiteti bərpa etməmək, lazım gəldikdə isə daha bir pedaqoji institut yaratmaq.”³³³ Müşavirə xalq komissarı

³²⁹ Докладная записка Наркомпроса Аз. ССР в Госплан Аз. ССР об организации университета в республике. – ARDA, f. 796, siy. 16, sax. vah. 876, v. 19.

³³⁰ Yənə orada.

³³¹ Yənə orada.

³³² Yənə orada.

³³³ Yənə orada.

M. Ağayevin yekun nitqi ilə başa çatdı və təkliflər əsasında Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə məktub ünvanlandı. Orada deyilirdi: “Ali pedaqoji məktəb yaşamalrı, inkişaf etməli və lazımı zirvəyə qalxmalıdır. Burada partiyanın xətti aydındır. Biz bu xətt uğrunda mübarizə aparacağıq.”

Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə göndərilmiş məktubda daha sonra deyilirdi: “Universitet 5 fakültədə - 1) fizika-riyaziyyat; 2) kimya; 3) biologiya; 4) tarix; 5) ədəbiyyat və dilçilik”- təşkil edilsin.

Məktubda hər bir fakültə ilə bağlı aşağıdakı əsaslandırılmış fikirlər yer alırdı. Fizika-riyaziyyat fakültəsi – bu fakültə respublikanın ali məktəblərində və ali texniki məktəblərində ixtisaslı riyaziyyat və fizika müəllimlərinin, habelə elmi tədqiqat işini genişləndirməyə qabil olan müəllimlərin kəskin çatışmazlığından irəli gəlir.

Kimya fakültəsi – inkişaf etməkdə olan neftayırma və kimya sənayesi, kənd təsərrüfatı və bəliq konservi, yağ, sabun, tütün istehsalı üçün kimyaçılara tələbatla bağlıdır.

Biologiya fakültəsi – 2-ci beşillik plan üçün texniki bitkilər yetişdirilməsi və Azərbaycanın SSRİ-nin 2-ci pambıqçılıq bazasına çevrilməsində rol oynamaq, eyni zamanda subtropik bitkilər zonasının inkişaf etdirilməsinə yardım etməlidir.

Tarix fakültəsi – mülki tarix və partiya tarixinin öyrənilməsi üzrə elmi işləri genişləndirməli, fakültə üçün müəyyənəslər və arxeoloqlar hazırlamağı!

Ədəbiyyat və dilçilik fakültəsi – türk dili, müasir türk ədəbi dili, Azərbaycan ədəbiyyatı, rus ədəbiyyatı və SSRİ xalqları ədəbiyyatı üzrə mütəxəssislər hazırlamaq idi.³³⁴

Beləliklə, “izahat məktubu”nu arşadın Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti 1934-cü il mayın 25-də “Azərbaycan Dövlət Universitetinin açılması haqqında” 519 saylı qərar³³⁵ qəbul etdi. Qərarda deyilirdi: “1. SSRİ MİK-in 1932-ci 19 sentyabr tarixli

³³⁴ Yənə orada.

³³⁵ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixindən // Azərbaycan Arxiv, 1971, № 1(9), s. 111.

qərarına uyğun olaraq, ümumi elmi fənlər (əvvəldə də bəhs etdiyimiz kimi ümumi elmi fənlər deyilərkən sovet konstitusiyası, partiya tarixi, siyasi iqtisad və s. fənlər nəzərdə tutulurdu – Z.Ə.) üzrə yüksək dərəcəli mütəxəssislər, habelə müəllimlər hazırlamaq üçün 1934-cü il sentyabrın 1-dən Bakı şəhərində təhsil müddəti 5 il olan, aşağıdakı fakültələrdən ibarət universitet açılması zəruri hesab edilsin: 1) fizika-riyaziyyat; 2) biologiya fakültəsi; 3) kimya fakültəsi; 4) tarix fakültəsi” – 2. 1934-cü il üçün universitetə qəbul kontingenti 210 nəfər müəyyən edilsin; 3. Dövlət Plan Komitəsinə tapşırılsın ki, universitet üçün bina tikilməsini 1935-ci il planına daxil etsin; 4. Dövlət bankının boşalmış binası universitetin təşkili ilə əlaqədar istifadə üçün Xalq Maarif Komissarlığının sərəncamına verilsin; 5. Dövlət Plan Komissiyasına və Xalq Maliyyə Komissarlığına tapşırılsın ki, Xalq Maarif Komissarlığı ilə birlikdə universitetin təşkilinin maliyyələşdirilməsi məsələsini işləyib hazırlasın; 6. SSRİ XKS-dən xahiş edilsin ki, Bakı şəhərində Azərbaycan Dövlət Universitetinin təşkilinə icazə verilsin.”³³⁶

Məlum qərardan az sonra, 7 oktyabr 1934-cü ildə Məmmədqazım Ələkbər oğlu Ələkbərli universitetin rektoru, professor Y.B.Lopuxin fizika-riyaziyyat fakültəsinin, dosent M.Ə.Əfəndi kimya fakültəsinin, professor V.S.Yelpatyevski biologiya fakültəsinin, professor B.N.Tixomirov tarix fakültəsinin dekani təsdiq edildilər.³³⁷ Beləliklə, o zamankı Azərbaycan SSR rəhbərliyinin tez-tez səsləndirdikləri Azərbaycanda sosializm quruculuğunun carçısı, Azərbaycanda sosializm quruculuğunun nəzəriyyəsi və praktikasının ən aktual problemlərinin işləyib hazırlanması üzrə elmi tədqiqat laboratoriyası kimi nəzərdən keçirdikləri Bakı Dövlət Universiteti böyük çətinliklərdən sonra həyata yenidən vəsiqə qazandı. Bu vəsiqəyə də bir don geyindirilmişdi. Uzun illər tarixşünaslığımızda qırmızı hərflərlə yazılmış və dillər əzbəri olan oktyabr inqilabı kimi xatırladılan, əslində isə bolşeviklərin çevriliş yolu ilə Rusiyada hakimiyyəti ələ keçirdikləri tarixin ildönümünü

³³⁶ Yəni orada, s. 112.

³³⁷ О назначении декана исторического факультета АГУ. – ARDA, f. 1640, siy. 2, sax. vah. 1, v. 1.

Bakı Dövlət Universitetin yenidən açılış tarixinə yarlıq kimi yapışdırdılar. Həmin o tarixin 17-ci ildönümü münasibətilə Universitetin təntənəli açılışı təşkil edildi.³³⁸ Təntənəli açılışda Azərbaycan SSR Xalq Komissarları sovetinin sədri U.Rəhmanov çıxış etdi.³³⁹

Bakı Dövlət Universitetinin yenidən açılması ilə bağlı universitetin ünvanına o zamankı müttəfiq respublikalardan xeyli sayda təbrik məktubları daxil oldu. Təbrik məktublarında Bakı Dövlət Universitetinin açılışı böyük bir tarixi hadisə kimi yad olunur, daha çox onun dövrün siyasi konyukturasına xidmət edəcəyi arzu edilirdi.³⁴⁰

Bütün SSRİ məkanında olduğu kimi, Azərbaycan SSR-də də Stalin repressiyalarının tüğyan əldəyi ərafədə fəaliyyətə yenidən başlayan Bakı Dövlət Universiteti 1934-1935-ci tədris ili üçün xeyli sayda ərizə qəbul etdi. Belə ki, qəbul imtahanlarına 444 abituriyent buraxıldı, onlardan 218 nəfər imtahanlardan uğurla keçdi. Qəbul olanlar arasında 127 azərbaycanlı, 28 rus, 63 nəfər digər millətlərin nümayəndəsi var idi.³⁴¹

Universitetdə kadr potensialını gücləndirmək üçün Moskva və Leningraddan mütəxəssislər və professorlar dəvət olundu. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, akademik işçilərin əksəriyyəti Azərbaycan dilində məşğələ aparır, rus dilində oxunan mühazirələrin stenoqramı yazılır və Azərbaycan dilinə tərcümə edilirdi.³⁴²

1930-cu ildə ləğv edilənə kimi Leninin adını daşıyan Bakı Dövlət Universiteti 1934-cü ildə yenidən açıldıqdan sonra uni-

³³⁸ Об открытии Аз-го Гос-го Ун-та. 22.10.1934 г. – ARDA, f. 1640, siy. 2, sax. vah. 1, v. 5.

³³⁹ Из выступления председателя Совнаркома Аз ССР Ус. Рахманово на торжественном заседании в честь открытия АГУ. 4 ноября 1934. – ARDA, f. 411, siy. 19, sax. vah. 22, v. 4-11.

³⁴⁰ Агаев М. Новая победа национальной политики партия. – Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252, с. 3.

³⁴¹ Алектберли. Азгосуниверситет создань. – Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.

³⁴² Выступление председателя Совета Народа Комиссары тов. Рахманова Ус. на торжественном открытии АГУ. 4-го ноября 1934 г. - ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 3, v. 33.

versitetə S.M.Kirovun adının verilməsi ilə bağlı Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı geniş təbliğat kampaniyasına başladı. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 1939-cu il aprelin 16-da fərman verdi. Fərmanda deyilirdi: “ADU tələbələrinin, akademik işçilərinin, fəhlə və qulluqçularının xahişi yerinə yetirilsin və Azərbaycan Dövlət Universitetinə S.M.Kirovun adı verilsin.”³⁴³Təbii ki, bütün bu “xahişlər” əvvəlki “xahişlərdən” heç nə ilə fərqlənmirdi, Stalin repressiyalarının tüğyan elədiyi bir vaxtda rəhbərliyin xoşuna gəlmək üçün M.C.Bağirovun göstərişi idi və “zəhmətkeşlərin təşəbbüsü” cildində ictimaiyyətdə təlqin olunurdu.

3.2. 1930-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetində tədris prosesi

Bakı Dövlət Universitetinin yenidən fəaliyyətinin 1934-1935-ci illəri əhatə edən birinci tədris ilinə 4 fakültə ilə fizika-riyaziyyat, kimya, biologiya və tarix fakültələrindən ibarət tərkibdə başladı. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin qərarı ilə universitet 1934-cü ildə Kommunist küçəsindəki (indiki İstiqlaliyyət küçəsi) 6 saylı binada yerləşdi.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, universitetə 6 saylı binanın yarısı verildi. Yalnız 1939-cu ildə bina bütövlükdə (binanın digər hissəsində sənaye texnikumu və Az. SSR Ali Soveti yerləşirdi) universitetə verildi.³⁴⁴

Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti Bakı Dövlət Universitetinin maddi-texniki bazasını və tədris həyatını qaydaya salmaq üçün 1936-cı il dekabrın 30-da “Bakı şəhərində Azərbaycan Dövlət Universiteti üçün tədris binalarının tikilməsi haqqında” qərar qəbul etdi.³⁴⁵ Qərarda nəzərdə tutulmuş müddəalar 1937-ci il

³⁴³ Əlimirzəyev X. Göstərilən əsəri, s. 127.

³⁴⁴ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 240.

³⁴⁵ Выступление председателя Совнаркомов тов. Рахманова на торжественном открытии АГУ. 4-го ноября 1934 г. - ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 3, v. 33.

3 fevral tarixli digər qərarla dəqiqləşdirildi.³⁴⁶ Qərarda universitetin 3 fakültəsi-fizika-riyaziyyat, filologiya-ədəbiyyat və tarix üçün tədris korpusunun layihələndirilməsi və 1937-ci ildə tikilməsi nəzərdə tutulurdu. Tədris korpusunun tikintisi üçün layihə və smeta sənədləri hazırlansa da, az sonra məlum oldu ki, bina üçün ayrılmış ərazi nefli-qazlı sahədir.³⁴⁷

1930-cu illərin ikinci yarısı universitet həyatının ən çətin və keşməkeşli dövrlərindən biri idi. Universitet təkcə tədris otaqları baxımından deyil, həm də tələbə yataqxanaları sarıdan da pis vəziyyətdə idi.³⁴⁸

1940-cı ildə universitet saat 16-dan 22-dək 2-ci növbədə məşğələlər keçirmək üçün keçmiş Sovet küçəsində 10 otaq aldı. Bu tədbirlər bina problemini həll etmədi. Keçirilən universitetə bina verilməsi ilə bağlı xahişlə hökumət orqanlarına dəfələrlə müraciət etdi. Rektor C.Ələsgərovun Azərbaycan SSR XKS-nin sədri Quliyevə 1941-ci il 6 apreldə göndərdiyi məktubunda deyilirdi ki, 1934-cü ildən bəri universitetin sahəsi demək olar ki, artmış, tələbələrin sayı isə 9 dəfədən çox artmış, professor-müəllim heyətinin və xidmət işçilərinin sayı 400 nəfərə çatmışdır. Bundan əlavə, ADU-da 92 aspirant oxuyur, 32 kafedranın demək olar ki, otağı yoxdur, 94 tədris qrupu olduğu halda, mühazirə məşğələləri üçün cəmi 15 auditoriya var. Mühazirə məşğələlərinin xeyli hissəsi kabinetlərdə və laboratoriyalarda keçirilir.³⁴⁹

1939-1940-cı tədris ilində Bakı Dövlət Universitetində sayca 5-ci fakültə - filologiya fakültəsi açıldı. 1941-ci ildə keçmiş Karl Marks adına Xalq Təsərrüfatı İnstitutundan hüquq fakültəsini universitetə verdilər. Beləliklə, dörd fakültə ilə yenidən açılan

³⁴⁶ О строительстве учебных помещений для АГУ в гор. Баку. - ARDA, f. 411, siy. 28, sax. vah. 3, v. 37.

³⁴⁷ О строительстве учебного корпуса для физико-математического, литературного и исторического факультетов АГУ. - ARDA, f. 411, siy. 28, sax. vah. 20, v. 11-12.

³⁴⁸ По вопросу о строительстве АГУ в Баку. - ARDA, f. 796, siy. 10, iş 142, v. 78; Приказ №5201. По Народному Комиссариату Просвещения Аз. ССР от 20.08.1938 г. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 72, v. 3.

³⁴⁹ Yenə orada, s. 241.

universitet genişlənir, tədris həyatı 1934-cü ildən sonra çətinliklə də olsa, davam edirdi.

Universitetin fizika-riyaziyyat fakültəsində riyaziyyat, mexanika və fizika ixtisasları üzrə elmi-tədqiqat institutları üçün mütəxəssislər və ali məktəb müəllimləri hazırlayırdı. Belə ki, birinci kurs bütün şöbələr üçün ümumi idi. İkinci kursa keçərkən tələbələr göstərilən üç ixtisasdan birini seçirdilər. Beşinci dərslərinin çox hissəsi diplom işi üçün ayrılırdı. Təlim əsasən nəzəri xarakter daşıyırdı. Mexanika və fizika şöbələri üçün böyük əhəmiyyəti olan istehsalat təcürbəsi 4-cü və 5-ci kurslarda keçirilirdi.

Universitet yenidən açıldıqdan sonra fizika-riyaziyyat fakültəsinin ilk dekanı Y.B.Lopuxin bununla bağlı yazırdı: "Birinci il üçün tədris yerli qüvvələrlə və Moskvadan riyaziyyat kafedrasına dəvət olunmuş professor A.A.Buxştəb tərəfindən müvəffəqiyyətlə təşkil edilmişdi. Fakültənin hələlik yeganə fizika laboratoriyası fəhlə fakültəsinin fizika kabinetinin – Bakının orta məktəbləri arasında ən yaxşı kabinetlərdən birinin avadanlığını almışdı. Lakin bu avadanlıq universitetin fizika laboratoriyasına xidmət üçün əsla kifayət deyil. Fizika laboratoriyasına verilmiş əmlak ancaq ilkin təməl ola bilər, universitet laboratoriyası bu təməl üzərində tədricən inkişaf edəcəkdir. Fizika-riyaziyyat fakültəsinin, eləcə də universitetin başqa fakültələrinin təşkilində ən böyük çətinliklər hələlik kifayət qədər otacağın olmamasıdır..."³⁵⁰

1936-1937-ci tədris ilində fizika-riyaziyyat fakültəsində aşağıdakı kafedralar fəaliyyət göstərirdi: "Riyazi analiz kafedrası – rəhbəri professor A.A.Buxştəb, həndəsə kafedrası – rəhbəri professor A.S.Kovalko, mexanika kafedrası – kafedra müdiri professor L.İ.Yelkin, fizika kafedrası – kafedra müdiri dosent A.İ.Mixalevski."³⁵¹

1937-1938-ci tədris ilində fizika kafedrasını eksperimental fizika, geofizika və astronomiya kafedralarına ayırdılar. 1940-1941-ci tədris ilində fakültənin 8 kafedrası var idi: 1) riyazi analiz;

³⁵⁰ Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова 40 лет. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 838, v. 31-34.

³⁵¹ Yenə orada.

2) cəbr və funksiyalar nəzəriyyəsi; 3) nəzəri mexanika; 4) ümumi fizika; 5) molekulyar fizika; 6) nəzəri fizika; 7) geofizika; 8) astronomiya kafedrası. 1941-ci il yanvarın 1-dək fakültənin akademik heyəti sayca 35 nəfərdən ibarət idi, bunlardan 23-ü azərbaycanlı idi.³⁵²

Y.B.Lopuxindən sonra fizika-riyaziyyat fakültəsinin dekanları professor A.A.Buxştəb və M.Xıdırzadə, Ə.Hüseynov oldu.

Keçən əsrin 30-cu illərinin 2-ci yarısından Bakı Dövlət Universitetinin kimya fakültəsi də universitetin və respublikanın tədris həyatında mühüm rol oynamağa başladı. Kimya fakültəsinin dekanı dosent M.E.Əfəndi bununla bağlı olaraq "Bakinski raboçi" qəzetində yazmışdı: "SSRİ EA Azərbaycan Şöbəsinin ged-gədə genişlənən təbii kimya, geokimya və torpaqşünaslıq bölmələri tədricən onlarca, bəlkə də yüzlərcə elmi işçisi olan müstəqil institutlara çevriləcəkdir. Bu institutların işçilərlə təmin edilməsi mənbəyi ADU-nun yeni təşkil edilən kimya fakültəsi olmalıdır. Yerli xammal (alunit, Daşkəsən filizi, çovdar bariti, xromit, təbii neft) bazasında inkişaf edən Azərbaycan kimya sənayesi çoxlu miqdarda elmi işçi tələb edir. Onları məhz dövlət universiteti hazırlamalıdır."³⁵³

Sonrakı illərdə kimya fakültəsi Moskva və Leningrad universitetləri ilə əlaqə yaratdı və onlardan dərslər planları, proqramlar və digər materiallar aldı.

Universitetin kimya fakültəsi qeyri-üzvü kimya və fiziki kimya kafedralarından ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərməyə başladı. 1935-ci ildə üzvü kimya və analitik kimya kafedrası yaradıldı.³⁵⁴

1936-1937-ci tədris ilində üzvü kimya kafedrasına V.F.Kerr, 1937-1938-ci tədris ilində M.A.İsgəndərov başçılıq etmişdi. 1937-1938-ci tədris ilində analitik kimya kafedrasının müdiri V.F.Neqreyev idi.³⁵⁵

³⁵² Yenə orada.

³⁵³ Советскому Азербайджану – новые кадры химии. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.

³⁵⁴ Yenə orada.

³⁵⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 244.

1941-ci il yanvarın 1-dən kimya fakültəsinin 4 kafedrası 34 nəfərdən, o cümlədən 21 azərbaycanlı mütəxəssisdən ibarət akademik heyətə sahib idi. Fakültədə 3 professor, 15 dosent, 1 baş müəllim, 1 müəllim və 14 assistent çalışırdı. Fakültədə 1935-ci ilin fevralın 1-dən Azərbaycan bölməsi açıldı.³⁵⁶ Göründüyü kimi, Azərbaycan Dövlət Universitetinin kimya fakültəsi həm ixtisaslı tədqiqatçılar, nəzəriyyəçilər və təcrübəçilər, həm də ali və ali texniki məktəblər üçün müəllimlər hazırlamaq məqsədi ilə yaradılmış və Azərbaycan neft sənayesinin inkişafında mühüm rol oynamışdı.

Yenidən bərpa olunmuş universitetdə fəaliyyət göstərən fakültələrdən biri də biologiya fakültəsi idi. Fakültə zoologiya və botanika üzrə tədqiqat işi üçün mütəxəssislər, habelə ali məktəb müəllimləri hazırlayırdı. Biologiya fakültəsində ixtisaslaşma 2-ci kursdan başlayırdı və sonrakı illərdə ixtisaslaşma dərinləşirdi. İkinci kursdan başlayaraq fakültənin xarakterli əlavə kurslar da təbiiq edilirdi.

Fakültənin birinci kursunda akademik təcrübə, sonrakı kurslarda elmi tədqiqat institutlarında və təcrübə idarələrində istehsalat təcrübəsi keçirilirdi. Eyni zamanda, yuxarı kurs tələbələri bir qayda olaraq pedaqoji təcrübə keçirdilər.

Fakültədə təsnifatçı zooloqlar, zoocoğrafiyaçılar və ekoloqiyacılar heyvanlar aləmini öyrənir, onun xəritəsini tərtib edir, heyvanların ucotunu aparır və yayılmasına kömək edən amilləri tədqiq edirdilər. Morfoloqlar heyvanların müxtəlif formalarının təkamül yolunu, parazitoloqlar ən sadə heyvanları, onların biologiyasını, onlarla mübarizə yollarını öyrənirdilər.³⁵⁷

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, fakültə balıqçılıq təsərrüfatını öyrənmək üçün ixtioloqlar, sututurları öyrənmək üçün hidrobioloqlar hazırlayırdı.

Bitkilərin coğrafiyası və ali bitkilərin təsnifatı üzrə mütəxəssislər bitki örtüyünü, bitkilərin ayrı-ayrı növlərini və onların qohumluq əlaqələrini, habelə bitkilərin yerləşməsinin coğrafi qanunauyğunluqlarını öyrənirdilər.

Pambıq və subtropik bitkilər əkinə üçün istifadə edilən sahələr botanik-coğrafiyaçılar tərəfindən öyrənilən obyektlər sırasına aid idi. Flora tədqiqatları bitki xammalının, efir yağı, kauçuklu bitkilərin, dərman bitkilərinin və s. yeni mənbələrini aşkara çıxarmaq üçün aparılırdı. Bununla bağlı olaraq fakültənin dekani V.S.Yelpatyevski yazırdı: “Ən rəngarəng flora və fauna ilə zəngin olan Azərbaycan təbiətinin çox böyük ehtiyatlarından sosializm quruculuğunun ehtiyacları üçün istifadə edilməlidir, bu vəziyyəni isə yalnız yaxşı hazırlıqlı elmi işçilər – universitetin yetişdirəcəyi təbiətşünaslar yerinə yetirə bilərlər...”³⁵⁸ Beləliklə, fakültə dekanının sözlərindən də göründüyü kimi, hələ universitetin açılması üçün Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə ünvanlanmış “Azərbaycan Dövlət Universiteti Azərbaycanda elmi-pedaqoji fikrin mərkəzi olmalı, pedaqoji təhsilə ideya-pedaqoji rəhbərliyi həyata keçirməli və Azərbaycanda sosializm quruculuğunun nəzəriyyə və praktikasının ən aktual problemlərinin işlənilməsi üçün elmi tədqiqat laboratoriyasına çevrilməlidir” kimi fikirləri hər bir fakültənin o zamanı əsas şüarının ana xəttinə çevrilmişdi.

Universitetin biologiya fakültəsi 1934-cü ildə açılarkən 4 kafedrası var idi. Sonrakı illərdə fakültə genişləndirildi, kafedraların sayı 9-a çatdı. 1940-1941-ci tədris ilində universitetin biologiya fakültəsində aşağıdakı kafedralar fəaliyyət göstərirdi: “1) Ali bitkilərin təsnifatı və morfologiyası – kafedra müdiri professor A.A.Qrosqeym; 2) Bitkilərin fiziologiyası və anatomiyası – kafedra müdiri professor D.D.Şutov; 3) Zoologiya kafedrası – kafedra müdiri professor V.S.Yelpatyevski; 4) Heyvanların fiziologiyası – kafedra müdiri professor P.Y.Rostovtsev; 5) İnsan anatomiyası – kafedra müdiri professor K.A.Balaksiyev; 6) Genetika və darvinizm kafedrası – kafedra müdiri dosent M.A.Axundov; 7) Biokimya kafedrası – kafedra müdiri professor A.İ.Səfərov; 8) Geologiya və paleontologiya kafedrası – kafedra müdiri

³⁵⁶ Yəni orada.

³⁵⁷ Yəni orada, s. 246.

³⁵⁸ В.С. Елпатовский. Университет даст стране сотни ученых. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.

V.V.Boqaçov; 9) Mikrobiologiya və ibtidai bitkilərin təsnifatı – kafedra müdiri dosent S.Ə.Ələsgərov.”³⁵⁹

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, 1941-ci il 1 yanvardan universitetin biologiya fakültəsinin akademik heyətinin 35 nümayəndəsindən 25 nəfəri azərbaycanlı idi. Burada 5 professor, 16 dosent, 1 baş müəllim, 1 müəllim və 12 assistent çalışırdı. Fakültədə məşğələlər Azərbaycan və rus dillərində aparılırdı.³⁶⁰

Universitetin yenidən bərpa olunmasından sonra açılmış fakültələr sırasında tarix fakültəsi də respublika və universitet həyatında mühüm rol oynayırdı. Qeyd edək ki, Azərbaycan Dövlət Universitetində tarix fakültəsinin yaradılması “SSRİ məktəblərində mülki tarixin tədrisi haqqında” SSRİ XKS-nin və ÜİK (b) P MK-nin 1934-cü il mayın 16-da dərc olunmuş qərarının həyata keçirilməsi məqsədilə yaradılmışdı. Bəhs olunan qərarda deyilirdi: “Tarix üzrə yüksək dərəcəli mütəxəssislər hazırlamaq məqsədilə 1934-cü il sentyabrın 1-dən Moskva və Leningrad universitetlərinin tərkibində tarix fakültələri bərpa edilsin, payızda fakültələrin hər birinə 150 tələbə qəbul olunsun, təhsil müddəti 5 il müəyyən edilsin.”³⁶¹ Beləliklə də qanundan məlum olur ki, Moskva və Leningraddan sonra tarix fakültəsi yaradılan üçüncü universitet olan Azərbaycan Dövlət Universiteti ali və orta məktəblər və elmi tədqiqat idarələri üçün “proletar”, “leninçi” və “marksist əqidəli” nəsil yetişdirməli idi.

Universitetdə yaradılan tarix fakültəsində dərs planı üzrə aşağıdakı ixtisaslar üzrə mütəxəssislər hazırlanması nəzərdə tutulmuşdu: “1) Qədim dünya tarixi; 2) Orta əsrlər tarixi; 3) Yeni dövr tarixi; 4) SSRİ xalqları tarixi; 5) Azərbaycan və Zaqafqaziya tarixi; 6) Müstəmləkə ölkələrinin və əslil ölkələrin yeni tarixi.”³⁶²

Qərarda da göstərilirdi ki tarix fakültəsində tədris 5 il idi. Birinci və üçüncü kurslarda tələbələr ümumi sosial-iqtisadi fənləri, siyasi iqtisadi, dialektik və tarixi materializmi, leninizmi öyrənir,

³⁵⁹ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 246.

³⁶⁰ Yəno orada.

³⁶¹ Yəno orada.

³⁶² Университет созданы. — Бакинский раб. 4 ноября 1934, № 252, с. 3.

ümumi tarixə və SSRİ xalqları tarixinə dair 3 illik müəzire kursları, ÜİK (b) P və AK (b) P tarixinə, Azərbaycan və Zaqafqaziya tarixinə, müstəmləkə ölkələrinin və əslil ölkələrin tarixinə, ədəbiyyat tarixinə, tarixi coğrafiya, mənbəşünaslıq və s. dair xüsusi kurslar, ümumi tarixə və SSRİ xalqları tarixinə dair seminarlar keçir, Azərbaycan və rus dillərini, eləcə də 2 xarici dil, ixtisaslaşma ilə əlaqədar olaraq istədikləri qədim dillərdən birini öyrənirdi. Bununla bağlı olaraq fakültənin dekanı B.N.Tixomirov yazırdı: “Tarix fakültəsinin dərs planı elə qurulmuşdur ki, tələbələr nəinki ümumdünya prosesinin gedişi haqqında məlumat, həm də ayrı-ayrı ölkələrin, ayrı-ayrı tarixi dövrlərin tarixi haqqında dəqiq biliklər ala bilsinlər. Marksizm-leninizm metodologiyasına tamamilə yiyələnək, burjua tarixşünaslığının quruluşunu dərk etməyi, hər hansı tarixi sənədi oxumağı və əxz etməyi bacarmaq – hər bir tələbə qarşısında duran əsas vəzifələr bunlardır.”³⁶³ Bütün bunları səciyyələndirdikdən sonra dekan yazırdı: “Tarix fakültəsinin işini nümunəvi qurmaq üçün biz işə Azərbaycanda olan tarix müəllimlərini cəlb edirik... Dərs demək... müəzire oxumaq üçün Moskva və Leningraddan bir sıra mütəxəssisləri də cəlb edirik. Şübhə yoxdur ki, bizim tarix fakültəsində olan kadrlar – 90 %-i partiya üzvü və komsomolçudur – marksist-leninçi tarix elminə yiyələnək uğrunda bolşevik mübarizliyi göstərəcəklər...”³⁶⁴ Başqa şərhə ehtiyac yoxdur. Sosializm ehkamlarına xidmət edən Azərbaycan SSR rəhbərliyi universiteti də bu istiqamətdə “irəli” aparırdı. Başqa cür ola da bilməzdi, rejim bunu tələb edirdi.

Tarix fakültəsinin sonrakı illərdə dekanı vəzifəsini M.Qasımov, professor A.K.Gerval, dosentlər M.S.Mahmudov və K.V.Lukyanov icra etmişdir. 1940-1941-ci tədris ilində fakültənin dekanı olmamışdır.³⁶⁵

1941-ci ilin fevralında fakültədə “Azərbaycan tarixi” kafedrası təşkil edildi. Kafedra müdiri vəzifəsinə Zülfəli İbrahimov təyin

³⁶³ Yəno orada.

³⁶⁴ Yəno orada.

³⁶⁵ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 248.

edildi.³⁶⁶ Əvvəlcə Azərbaycan tarixi yalnız tarix fakültəsində tədris edilirdi, 1941-1942-ci tədris ilindən isə digər fakültələrdə də tədris edilməyə başlandı.³⁶⁷

İkinci dünya müharibəsinin gedişində, 1940-1941-ci tədris ilində universitetin tarix fakültəsində 5 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Bunlar aşağıdakılar idi: "1) Qədim dünya və orta əsrlər tarixi; 2) SSRİ tarixi; 3) Asılı ölkələrin və müstəmləkə ölkələrinin tarixi; 4) Yeni dövr tarixi; 5) Azərbaycan SSR tarixi" kafedraları.

Araşdırmalar göstərir ki, 1941-ci il yanvarın 1-dək universitetin tarix fakültəsində akademik heyət 16 nəfərdən ibarət idi ki, bunun da 9 nəfəri azərbaycanlı idi. Fakültədə 4 professor, 4 dosent, 1 baş müəllim və 7 müəllim çalışırdı.³⁶⁸

Universitet yenidən bərpa edildikdən 5 il sonra, 1939-1940-cı tədris ilində aşağıdakı ixtisasları özündə birləşdirən filologiya fakültəsi açıldı. Fakültənin ilk tədris ilində orada Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, rus dili və ədəbiyyatı ixtisasları keçirilirdi. Elə həmin ildə fakültənin tələbə kontingenti 120 nəfər müəyyən edildi – hər biri 30 nəfər olan 2 qrup Azərbaycan, hər biri 30 nəfərlik olan 2 qrup isə rus bölməsində təhsil alırdı. Verilmiş qərarda fakültənin dekani professor A.B.Baqri təyin edildi.³⁶⁹

Universitet rektorunun 1940-cı il 18 sentyabr tarixli əmri ilə filologiya fakültəsinin strukturu dəyişdirildi. Əmrdə aşağıdakı kafedraların yaradılması nəzərdə tutuldu: "Azərbaycan dilçiliyi – kafedra müdiri Ə.Dəmirçizadə, rus dilçiliyi – kafedra müdiri dosent A.B.Lukyanova, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi – kafedra müdiri professor A.A.Baqri, Qərbi Avropa ədəbiyyatı tarixi – kafedra müdiri A.M.Mudrov, Klassik filologiya – kafedra müdiri professor P.X.Tumbil, Ümumi dilçilik kafedrası – kafedra müdiri Ə.Cəfərov."³⁷⁰

³⁶⁶ Отчет АГУ им. С.М.Кирова за 1947-1948 уч. год. – ARDA, f. 1640, с. 1, сах. vah. 151, v. 30.

³⁶⁷ Yəni orada.

³⁶⁸ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, 248.

³⁶⁹ Yəni orada, s. 249.

³⁷⁰ Yəni orada.

Filologiya fakültəsinin akademik heyəti 1941-ci il 1 yanvaradək 35 nəfər idi ki, bunlardan 14 nəfəri azərbaycanlı idi. Bunlar arasında 5 professor, 11 dosent, 6 baş müəllim, 13 müəllim var idi.³⁷¹

Universitet yenidən bərpa olunduqdan sonra akademik heyətin sayı da ildən-ilə artırdı. Belə ki, 1935-ci ildə akademik heyətin tərkibinə 52 nəfər, o cümlədən 22 nəfər azərbaycanlı daxil olduğu halda, 1940-1941-ci ildə bu göstərici 199 nəfər, o cümlədən 105 nəfər azərbaycanlıdan ibarət idi.³⁷²

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, bərpa edilmiş universitetin ilk illərində akademik heyət arasında əvəzçiliklə məşğul olan kadrlar da üstünlük təşkil edirdi. Belə ki, bu rəqəm 1935-1936-cı tədris ilində 49 nəfər, 1938-ci il fevralın 1-nə olan məlumata görə, 31 nəfər, 1941-ci ildə isə 62 nəfərə çatmışdı.³⁷³ Bu məsələnin qarşısını almaq üçün Universitet Elmi Şurasının 1941-ci il 22 fevral tarixli qərarında deyilirdi: "Həç də bütün kafedralar ixtisaslı müəllim heyəti ilə təmin edilməmişdir... Bir çox əvəzçi müəllimlərin başqa ali məktəblərdə dərslə həddindən artıq yüklənməsi hələ də işdə böyük nöqsan olaraq qalır. Universitetin bir çox kafedraları əvəzçilərlə yüklənmişdir. Məsələn, qeyri-üzvü kimya kafedrası üzrə 7 ştat vahidi təsdiq edilmişdir, əslində isə 4 nəfər ştatlı işçi, 5 nəfər əvəzçiliklə işləyir. Qədim dünya tarixi kafedrası üzrə 3 ştat vahidi təsdiq edilmiş, əslində isə 1 nəfər ştatlı işçi və 5 nəfər əvəzçi var, geofizika kafedrası üzrə 4 ştat vahidi təsdiq edilmiş, əslində, kafedrada işçilərin hamısı əvəzçidir, zoologiya kafedrası üzrə 5 ştat vahidi və 1 əvəzçi təsdiq edilmişdir, əslində isə 2 ştat vahidi və 8 nəfər əvəzçiliklə məşğul olan kadr var. Heyvanlar fiziologiyası, geologiya və paleontologiya kafedrası üzrə bir nəfər də ştatlı işçi yoxdur."³⁷⁴

³⁷¹ Yəni orada.

³⁷² Справка об АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 1640, с. 1, сах. vah. 24, v. 2.

³⁷³ Отчет о работе АГУ им. С.М.Кирова за первое полугодие 1940-1941 учебного года. – ARDA, f. 57, с. 16, сах. vah. 20, v. 1-28.

³⁷⁴ Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова. от 22.02.1941. – ARDA, f. 1640, с. 4, сах. vah. 11, v. 2.

Universitet yenidən bərpa olunduqdan sonra onun tələbə kontingenti də tədricən artırdı. Belə ki, tələbə kontingentini dövrün siyasi konyukturasına uyğun formada təşkil edib komplektləşdirmək üçün dövrü mətbuat səhifələrində hər il qəbul haqqında elanlar dərc edilir, universitetə daxil olmaq istəyənlər üçün xüsusi sorğu kitabçaları buraxılırdı. Bundan başqa, universitet işçiləri tələbə cəlb etmək üçün respublikanın bir çox rayonlarına ezam edilir, məktəblərdə müəllim və tələbələrə görüşlər təşkil olunurdu.³⁷⁵ Bu təbliğatın nəticəsi olaraq universitetin tələbə heyəti 1936-cı il yanvarın 1-dən 363 nəfərdən, 1937-ci ildə 611, 1938-ci ildə 1214 (1938-1939-cu dərslər ilində universitetə qəbul üzrə göstəricilər aşağıdakı kimi idi: tarix fakültəsi üzrə Azərbaycan bölməsinə 85, rus bölməsinə 30, biologiya fakültəsi üzrə Azərbaycan bölməsinə 60, rus bölməsinə 30, kimya fakültəsi üzrə Azərbaycan bölməsinə 60, rus bölməsinə 35 nəfər, fizika fakültəsi üzrə Azərbaycan bölməsinə 60, rus bölməsinə 35, ədəbiyyat bölməsi üzrə Azərbaycan şöbəsinə - 0, rus bölməsinə 105 nəfər³⁷⁶), 1939-cu ildə 1556, 1940-cı ildə 1489, 1941-ci ildə 1614 nəfər olmuşdur ki, bunun da 717 nəfəri azərbaycanlı idi.³⁷⁷

Universitetə qəbul planında da artım müşahidə olunurdu. Belə ki, S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinə 1939-1940-cı illər üzrə arayısa görə Fizika fakültəsinə ümumilikdə 119 nəfər qəbul olmuşdur ki, bunun da 50 nəfəri azərbaycanlı, 69 nəfəri xarici vətəndaş idi. Bu göstərici Kimya fakültəsində müvafiq olaraq 73 nəfər, 35 nəfər azərbaycanlı, 38 nəfər xarici vətəndaş, Tarix fakültəsində ümumilikdə 68 nəfər, 29 azərbaycanlı, 39 nəfər xarici vətəndaş, Biologiya fakültəsində ümumilikdə 90 nəfər, 51 nəfər azərbaycanlı, 39 nəfər xarici vətəndaş, Filologiya fakültəsində ümumilikdə 126 nəfər, 49 nəfər azərbaycanlı, 77 nəfər xarici vətəndaş idi. 1939-1940-cı il üzrə ümumi tələbə qəbulu 538 nəfər

³⁷⁵ План работы студентов в 1938-1939 уч.г. АГУ в количестве 500 чел. – ARDA, ф. 1640, с. 1, с. в. в. 72, в. 4, 5.

³⁷⁶ Прием на 1938-1939 учебный год на Азгосуниверситету. – ARDA, ф. 1640, с. 1, с. в. в. 72, в. 6.

³⁷⁷ Председательно СНК АЗ ССР тов. Кулиеву - ARDA, ф. 411, с. 1, с. в. в. 63, в. 8.

olmuşdu ki, bunun da 214 nəfəri azərbaycanlı, 324 nəfəri xarici vətəndaş idi.³⁷⁸

Universitetin tədris heyətinin yüksəlməsində Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının göstərişi ilə professor A.O.Makovleski, professor B.B.Komarov və dosent V.Mustafayevdən ibarət komissiyaın yaradılmasının da rolu oldu. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı ali məktəb idarəsinin bəhs olunan tərkibdən ibarət komissiyası 1936-cı ildə universitetin işini öyrənib ADU-nun sürətlə yüksəlişini qeyd edərək göstərdi: "Universitet bir neçə il ərzində özünün laboratoriya bazası üçün bünövrə və kitabxana yaratmağa, əsasən lazımı kadrlarla komplektləşməyə, habelə ciddi elmi tədqiqat işinə başlamağa müvəffəq oldu ki, bu da ADU-nun çapa hazırlanmış əsərlərində və tələbə elmi dərnəklərinin artmasında öz əksini tapmışdır."³⁷⁹

1939-cu ilin payızında universiteti SSRİ Ali Məktəb İşləri Komitəsinin kollegiyası yoxladı. O, müəllim heyətinin və tədris prosesinin təşkili sahəsində biologiya, filologiya və kimya fakültələrinin müvəffəqiyyətli işini qeyd etdi. Fizika-riyaziyyat və tarix fakültələrində isə vəziyyətin qənaətbəxş olmadığını göstərdi.³⁸⁰

1940-cı il 17 sentyabrda keçirilmiş ADU-nun Elmi Şurası 1939-1940-cı tədris ilinə yekun vuraraq aşağıdakıları qeyd etdi: "Dərs planlarının və proqramların yerinə yetirilməsi, tədris və tələbələrə müvəffəqiyyət dərəcəsinin yüksəldilməsi qənaətbəxşdir. Lakin kafedralarda tədris-metodika işi kifayət qədər yerinə yetirilməyib, kafedra müdirlərinin zəif nəzarəti aşkar olunub, tələbələrin müstəqil işinə yarıtmaz rəhbərlik özünü göstərir, istehsalat və pedaqoji təcrübədə nöqsanlar qalır. Marksizim-leninizm əsasları

³⁷⁸ Сведения о приеме студентов в Азгосуниверситет им. С.М.Кирова на 1939-1940 г. – ARDA, ф. 411, с. 1, с. в. в. 68, в. 3.

³⁷⁹ Докладная записка. Управление Высший школы. - ARDA, ф. 57, с. 1, с. в. в. 1220, в. 112.

³⁸⁰ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 258.

kafedrası öz işini kifayət qədər möhkəmlətməmiş və universitetin elmi, tədris, siyasi həyatında hələ özünüə layiq yer tutmamışdır.³⁸¹

Universitet Elmi Şurasının 1941-ci il 22 fevral tarixli protokolunda isə 1940-1941-ci tədris ili nisbətən qənaətbəxş hesab edildi, xüsusilə 1941-ci il 15 aprel tarixli Elmi Şuranın iclasında tədris həyatında Azərbaycan və rus dillərinin inkişafını daha da yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər müəyyən edildi.³⁸²

Beləliklə, bəhs olunan illərdə universiteti yoxlamış komissiyanın və universitet Elmi Şurasının iclaslarından belə nəticə çıxarmaq olur ki, mərkəzin göstərişini yerinə yetirmək üçün bütün imkanlarını səfərbər edən universitet əsas diqqəti yenə də "marksizm-leninizm əsaslarının" möhkəmləndirilməsinə vermişdi.

Universitet 1934-cü ildə bərpa edildikdən sonra universitetin ilk buraxılışı 1939-cu ildə oldu. Universitet Elmi Şurası bununla bağlı aşağıdakı məsələləri qeyd etmişdi: "Kimya və biologiya fakültələrini bitirənlər dövlət imtahanlarını əla nəticələrlə başa vurdu. Diplom almış 98 nəfərdən 26 nəfəri fərqlənmə diplomuna layiq görülüb. Biologiya fakültəsi üzrə Dövlət İmtahan Komissiyasının sədri A.A.Qrossgeym imtahanların nəticələri haqqında hesabatda qeyd etmişdi ki, məzunlar əla hazırlanmış istedadlı adamlardır, gələcəkdə onlardan ali məktəblərdə və elmi tədqiqat müəssisələrində istifadə etmək lazımdır."³⁸³ 1938-1939-cu ildə universiteti bitirən 98 nəfərdən 30 nəfəri fizika fakültəsinin (16 nəfər riyaziyyat, 14 nəfər fizika ixtisası üzrə), 30 nəfər kimya fakültəsinin (6 nəfər fiziki-kimya ixtisası, 12 nəfəri üzvi kimya, 9 nəfəri analitik kimya, 3 nəfəri qeyri-üzvü kimya ixtisası üzrə), 17 nəfər biologiya fakültəsinin (3 nəfər canlıların fiziologiyası ixtisasını, 2 onurğalılar zoologiyasını, 3 nəfər botanika ixtisasını, 1 nəfər parazitologiya, 2 nəfər histologiya, 4 nəfər onurğasızlar zoologiyası, 2 nəfər bitkilərin fiziologiyası ixtisası üzrə), 21 nəfər tarix

³⁸¹ Резолюция Ученого Совета АГУ по докладу ректора от 17.09.1940. - ARDA, f. 1640, sly. 4, sax. vah. 4, v. 26.

³⁸² Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 03.04.1940 г. - ARDA, f. 1640, sly. 4, sax. vah. 4, v. 8.

³⁸³ Yenə orada.

fakültəsini (6 nəfər SSRİ tarixi ixtisası üzrə, 6 nəfər Yeni tarix ixtisası üzrə, 4 nəfər müstəmləkə və asılı ölkələr tarixi üzrə, 2 nəfər orta əsrlər tarixi ixtisası üzrə, 2 nəfər Azərbaycan tarixi ixtisası üzrə, 1 nəfər tarixi materializm və dialektika ixtisası üzrə) bitirmişdi.³⁸⁴

Universitet bərpa olunduqdan sonra onun ilk buraxılış məzunları arasında bir çox görkəmli tədqiqatçılar var idi. Onlardan akademik, biolog S.M.Əsədovu, kimyaçılar A.M.Quliyevi, S.D.Mehdiyevi, professor Y.A.Tokarjevski, Z.İbrahimov və bir çox başqa alimləri göstərmək olar.

Bu dövrdə Azərbaycan Dövlət Universiteti, ümumiyyətlə, Azərbaycan ali və orta təhsilində ən ciddi problemlərdən biri mühüm fənlər üzrə Azərbaycan dilində dərslik və dərs vəsaitlərinin çatışmazlığı və ya yoxluğu idi. Bu məsələ Azərbaycan K (b) P-nin 1938-ci ilin iyununda keçirilmiş XIV qurultayında xüsusilə vurğulandı, bir çox əsas fənlər, xüsusilə tarix və ədəbiyyat üzrə dərsliklərin yoxluğu qeyd edildi.³⁸⁵

Bütün müttəfiq respublikalarında olduğu kimi Azərbaycanda da ikinci dünya müharibəsindən əvvəlki bütün tədris-tərbiyə və təşkilati-metodik fəaliyyətinin yenidən qurulması fasiləsiz olaraq davam etdirildi. Demək olar ki, bütün elm sahələri, xüsusilə ictimai və humanitar fənlərdə Azərbaycan tarixi və ədəbiyyatı "stalinizm" ruhunda məniməsdilir, bütün ixtisaslarda rus dilinə üstünlük vermək əsas götürülmüşdü. Bununla bağlı olaraq ali məktəblərin işi üzrə Ümumittifaq Komitəsinin 1938-ci il 31 may tarixli əmrinə əsasən rus dili hər bir müttəfiq respublikanın bütün ali məktəblərində 1938-1939-cu dərs ilindən məcburi fənn kimi tədris planlarına daxil edildi.³⁸⁶

Bu illərdə sosial-iqtisadi fənlərin tədrisinə diqqət daha da gücləndirildi. ÜİK (b) P MK-nın qərarı ilə tələbə gənclər və ziyalılarının "marksist-leninçi" ruhda tərbiyə edilməsi partiya təbliğatının

³⁸⁴ Сведения о выпускниках АГУ на 1938-1939 учебный год. - ARDA, f. 411, sly. 8, sax. vah. 68, v. 6.

³⁸⁵ Бакинский рабочий. 9 июля 1938 г.

³⁸⁶ Azərbaycan tarixi. 7 cildə: 6-cı cild, s. 335.

birinci dərəcəli vəzifələrindən biri olaraq müəyyən edildi. Ali məktəblərdə "marksizmin-leninizmin əsasları" kafedrası yaradıldı. Partiyanın ictimai fənlərin öyrənilməsində əsas məqsədi "marksizm-leninizm təlimi", "bolşevizmin" şəriət kitabı olan "ÜİK (b) P tarixinin qısa kursu" ruhunda tərbiyə olunmuş, "ideyaca" partiyaya sədaqətli mütəxəssislərin yetişdirilməsini həyata keçirmək idi. Bu məqsədlə 1938-ci ilin noyabrında Azərbaycan KP MK-da fəlsəfə, siyasi iqtisad, ÜİK (b) P tarixi müəllimləri və ali məktəb elmi işçilərinin müşavirəsi keçirildi.³⁸⁷

Beləliklə, 1934-cü ildə 4 fakültə ilə yenidən fəaliyyəti bərpa edilən Bakı Dövlət Universiteti 1930-1940-cı illərdə özünün ən çətin dövrlərindən birini yaşamaq oldu. Universitetin tədris həyatı yenidən quruldu, yeni fakültə, filologiya fakültəsi açıldı, bir çox kafedrlər yaradıldı. Xüsusilə, 1941-ci ildə tarix fakültəsində yeni kafedranın, "Azərbaycan SSR tarixi" kafedrasının yaradılması həm fakültə həyatında, həm də respublika həyatında mühüm hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Belə ki, sovet dövründə milli respublikaların tarixinin öyrənilməsi və tədrisinə əngəllərin olduğu ağır bir şəraitdə bu, mühüm nailiyyət idi.

Bütün bunlarla yanaşı, ötən əsrin amansız cəza-repressiya məşini universitet kollektivini də öz çənginə aldı. Bu illər universitet həyatı üçün dəhşətli, qorxulu və səksəkəli illər oldu. Bakı Dövlət Universitetindəki bir çox milli kadrlar, qabaqçıl ziyalılar da imperiya siyasətinin qurbanı oldu. Bu dövrdə yüzlərlə professor, müəllim, işçi və tələbəyə "xalq düşməni", türkçü, turançı, pantürkçü, panislamçı damğaları vuruldu. Repressiya qurbanları içərisində Ə.Nazim, A.Bukşpan, Ə.Qubaydullin, V.Xuluflu, B.Çobanzadə, T.Şahbazi, H.Şahtaxtinski, M.Ələkbərli kimi görkəmli ziyalılar var idi.³⁸⁸ Təkcə 1937-ci ildə 2 dekan, 2 dekan müavini, 4 kafedra müdiri, kitabxananın direktoru, elmi katib, xüsusi hissənin müdiri, partiya və komsomol təşkilatlarının rəhbərləri, 8 professor, həmçinin Universitetin rektoru olmuş xalqımızın 4 görkəmli ziyalısı (Tağı Şahbazi, Maqşud Məmmədov, Məmmədqazım Ələkbərli,

³⁸⁷ Yəni orada, s. 336.

³⁸⁸ Məhərrəmov A. Göstərilən əsəri, s. 29.

Balabəy Həsənbəyov) ən ağır cəzaya – güllənməyə məhkum edildi.³⁸⁹

3.3. Bakı Dövlət Universiteti II dünya müharibəsi illərində

İkinci dünya müharibəsi bir çox sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycan təhsilinə, elminə ağır zərbələr vurdu, universitet ziyallığının əksəriyyətinin ön cəbhəyə yollanması isə onun tədris prosesini uzun müddət geriyə atdı.

Arxiv materialları və dövrü mətbuat məlumatlarının araşdırılmasından məlum olur ki, müharibə başladıqdan sonra bir çox universitet müəllimləri və tələbələri cəbhəyə getmək arzusunda olduqlarını bildirdilər. Universitet rektoru C.Ə.Ələsgərov 1941-ci il iyunun 22-də könüllü olaraq rektor vəzifəsini təhvil verib cəbhəyə getdi.³⁹⁰ 1940-1941-ci tədris ilində universitetin məzunları, demək olar ki, bütün heyətdə ön cəbhəyə getdilər. Universitetdən 1385 nəfər, o cümlədən 159 nəfər akademik işçi, 23 nəfər aspirant, 1141 nəfər tələbə səfərbərliyə alındı. Onlardan 1185 nəfəri kişi, 200 nəfəri qadın idi.³⁹¹

Universitet hərbi rejimə keçdi. Rektor Ş.R.Əliyevin 1941-ci il 15 iyul tarixli əmri ilə iyul ayında universitetin əsas binasının, avqust ayında isə bütün fakültələrin özünümüdafiəsi təşkil edildi və özünümüdafiə qrupları yaradıldı.³⁹²

Universitet rektorunun 1941-ci il 23 avqust tarixli əmri ilə bütün fakültələrdə tibb bacıları hazırlanması üçün 4 aylıq kurslar təşkil edildi. Kursların ilk buraxılışı 125 tibb bacısından ibarət idi. Müharibə illərində əla təhsilə və fəallığa görə 20 dinləyici qız mükafatlandırıldı və təşəkkürnamə aldı. 1941-1942-ci tədris ili ərzində universitet yüzlərlə tibb bacısı, bədən tərbiyəsi üzsu üzrə

³⁸⁹ Yəni orada, s. 30.

³⁹⁰ Алимирзоев Х.О. АГУ за 50 лет., с. 137.

³⁹¹ Секретарю ЦК КП (б) Азербайджана – тов. Гасанову. О работе АГУ им. С.М.Кировой. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 1533, v. 24.

³⁹² Yəni orada.

müalicə rəhbəri, əlbəyaxa döyüş və süngü döyüşü üzrə 2400 təlimatçı hazırladı.³⁹³

1942-ci ilin mayında universitetdə 32 nəfərdən ibarət xalq qoşunu böliyi və 68 nəfərdən ibarət qadın batalyonu təşkil olundu. Onlara ciddi şəkildə məcburi məşğələlər keçirildi.³⁹⁴

Universitetdə müharibəyə hazırlıq işləri ilə bağlı "Bakinski raboçı" qəzeti 1941-ci il 23 sentyabr tarixli sayında yazırdı: "Bütün sovet tələbələri ilə birlikdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbələri də Vətəni (SSRİ-ni – Z.Ə.) müdafiəyə hazırlaşırlar. Hərbi kafedranın məşğələlərində, müxtəlif kütləvi müdafiə dərəcələrində, döyüş ehtiyatı dəstələrində onlar hər b sənətinə yiyələnirlər. Kurslarda məşğələlərə marağ çox böyükdür, onlarca tələbə hərbi sanitariya işini əla öyrənir. Tələbələr arasında çoxları yaxşı qumbara atırlar. Sentyabrın əvvəlində keçirilmiş fərdi yarışlarda 200 nəfər iştirak edib. Tələbələrdən Quliyev, Naziradze, Ramazanova və başqaları qumbara atmaqda yaxşı nəticələr göstərmişlər. Əlbəyaxa döyüş bölməsində birləşmiş tələbələrin böyük bir qrupu da yarışlara hazırlaşır. Bir çox tələbələr hər b işinin ayrı-ayrı sahələrinin, hərbi rəbitənin, amtor işinin, topoqrafiyanın və s. öyrənilməsinə çox böyük marağ göstərir. Bir qrup yoldaş rəbitəni müvafəqiyətlə öyrənir, yaxın vaxtlarda motobölmə təşkil ediləcəkdir. Tələbələrimiz hərbi texnikaya gündən-günə əzmlə yiyələnirlər. Onlar hərbi biliklərini daim artıraraq çoxmiyonlu qəhrəman Qızıl Ordu ilə çiyin-çiyinə dayanıb faşist ordularını darmadağın etməyə qabil əsl döyüşçü olacaqdır."³⁹⁵

Universitet rektorunun 1942-ci il 27 noyabr tarixli əmri ilə hərbi-bədən tərbiyəsi fənlərinin tədrisinə xüsusi diqqət daha da artırıldı. Əmrdə deyilirdi: "Hər bir müəllim məşğələlərə diqqətlə hazırlaşmalı, məşğələlərin konspektlərini tərtib etməlidir. Müəllimlərdə məşğələlərin konspektləri olmadıqda kafedra müdirləri

³⁹³ Yəne orada, v. 25-26.

³⁹⁴ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 285.

³⁹⁵ Студенчество обладает военным делом. - Бакнинский рабочий. 23 сентября 1941 г., № 232.

müqəssirləri məsuliyyətə cəlb etsin."³⁹⁶ Orada daha sonra deyilirdi: "hərbi-bədən tərbiyəsi kafedrasının rəisi həftədə bir dəfə müəllimlərlə və tələbələrlə təlimat məşğələləri aparsın, məşğələ cədvəlinə ciddi əməl edilsin, hərbi hazırlıq məşğələlərinə davamiyyəti 100% təmin olunsun."³⁹⁷

Beləliklə, məlumatlar göstərir ki, universitet ikinci dünya müharibəsinə ciddi şəkli hazırlaşmışdı. Universitet rektorunun müxtəlif vaxtlarda verdiyi əmrlərdə isə hərbi tədrisləri vaxtında və lazımcına qiymətləndirməyən müəllimlər isə vətən xaini hesab olunurdular.

İkinci dünya müharibəsinin ilk illərində SSRİ-nin alman bloku qarşısında məğlubiyyətini nəzərə alan mərkəz bir çox universitetlərin birləşdirilməsi məsələsini qaldırdı. Mərkəzin göstərişlərini nəzərə alan AK (b) P MK və Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti bir çox universitetləri birləşdirmək haqqında qərar qəbul etdi. 1941-ci ilin oktyabrında qəbul edilmiş qərarla Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun universitetlə birləşdirilməsi göstərildi. 1941-1942-ci tədris ilində Azərbaycan Qiyabi Pedaqoji İnstitutu, K.Marks adına Xalq Təsərrüfatı İnstitutu, Azərbaycan Bədən Tərbiyəsi İnstitutu və Xarici Dil Müəllimləri İnstitutu da universitetlə birləşdirildi.³⁹⁸

Universitetə birləşdirilmiş ali məktəblər əsasında yeni fakültələr – iqtisadiyyat fakültəsi (5 kafedranı birləşdirirdi – siyasi iqtisad, planlaşdırma, əmtəəşünaslıq, maliyyə və kredit, sosialist uçuotu kafedraları), hüquq fakültəsi (4 kafedranı – mülki hüquq, cinayət hüququ, beynəlxalq hüquq, dövlət hüququ), xarici dillər fakültəsi (3 kafedranı – ingilis dili, fransız dili və alman dili), bədən tərbiyəsi fakültəsi (2 kafedranı – bədən tərbiyəsi tarixi və metodikası, gimnastika və idman kafedraları) yaradıldı.³⁹⁹

³⁹⁶ АРПІССА, f. I, siy. 1, sax. vah. 52, v. 166.

³⁹⁷ Yəne orada.

³⁹⁸ Секретарю ЦК КП (б) Азербайджана – тов. Гасанову. О работе АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 1533, v. 24.

³⁹⁹ Азербайджанскому Государственному Ун-ту им. С.М.Кирова 40 лет. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 838, v. 34.

Müharibə dövründə bir çox institutların universitetə birləşdirilməsi AK (b) P MK-nın 1942-ci il 14 fevral tarixli "Azərbaycan ali məktəblərinin işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərarında aşağıdakı kimi şərh olunurdu: "Ali məktəblərin universitetdə bir ali məktəb kimi birləşməsi müharibə dövrü şəraitində professor-müəllim heyətinin düzgün yerləşdirilməsini və elmi-tədris avadanlığından səmərəli istifadəni təmin etmişdir."⁴⁰⁰

Müharibə dövrü şəraitini nəzərə alaraq universitetdə tədris müddəti də azaldıldı. Belə ki, 1941-1942-ci tədris ilində universitet 3 illik tədrisə keçdi. Tədris-program, elmi-tədqiqat və siyasi tərbiyə işi yenidən təşkil edildi, qış tətiləri ləğv olundu. Akademik heyət və tələbələr arasında əmək intizamı möhkəmləndirildi. Onların qarşısında daha ciddi tələblər qoyuldu. Nəzarət daha da gücləndirildi.⁴⁰¹ Bununla bağlı olaraq universitet Elmi Şurasının 1941-ci 2 dekabr tarixli iclasında aşağıdakı qərar qəbul olundu: "Müharibə dövrünün şəraitini və universitetin qisaldılmış 3 illik tədris müddətində yeni dərslər planları üzərində işlədiyini nəzərə alaraq, sessiyaya həmişəkindən daha ciddi hazırlıq görülsün və daha yaxşı nəticələr əldə edilsin."⁴⁰² Universitet Elmi Şurasının qərarı ilə fakültələrin dekanlarına, kitabxana direktoruna və nəşriyyat müdirinə bir vəzifə olaraq tapşırıldı ki, tələbələrə dərslər proqramları, dərslilər və dərslər vəsaitləri ilə təmin etmək, tələbələrə lazım olan konspektlərin və müharibə mətnlərinin çap olunmasını təşkil etmək üçün təcili tədbirlər görsünlər. Nizam-intizamı pozanlara qarşı sərt mübarizə aparınsınlar.⁴⁰³

Universitet Elmi Şurasının 1942-ci il 10 dekabr tarixli qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Universitetində hərbişəkilmiş fənn təbtbi edildil.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Yenə orada.

⁴⁰¹ Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 02.12.1941. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 11, v. 76.

⁴⁰² Yenə orada.

⁴⁰³ Yenə orada.

⁴⁰⁴ Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 10.12.1942. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 18, v. 45-45a.

Beləliklə, müharibənin ilk illərində bütün sovet məkanında müşahidə olunan möhkəm mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik və bütün ölkənin hərbi düşərgəyə çevrilməsi prosesi universitet həyatından da yan keçmədi.

1942-1943-cü tədris ilində universitetin fəaliyyəti "1942-ci ildə ali məktəblərə qəbul və ali məktəbləri möhkəmlətmək tədbirləri haqqında" SSRİ XKS-nin və ÜİK (b) P MK-nın 1942-ci il 5 may tarixli qərarı əsasında AK (b) P MK-nın 1942-ci il mayın 25-də qəbul etdiyi qərarla irəli sürülən tələblər⁴⁰⁵ əsasında quruldu. Belə ki, həmin qərara görə, 1942-ci il universitetə qəbul planında 575 nəfərin qəbulu nəzərdə tutulurdu. Eyni zamanda, qərarda deyilirdi ki, ali məktəbdə boş yer olduqda 1941-1942-ci tədris ilində orta məktəbləri bitirən, qiymətləri əla və yaxşı olan məzunlar qəbul imtahanlarından azad olunsunlar, boş yer olmadıqda isə müsabiqə yolu ilə qəbul imtahanları keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu.⁴⁰⁶

Müharibə dövrünün çətinlikləri universitetə tələbə qəbulu qaydalarına da güclü təsir etdi. Belə ki, 1942-1943-cü tədris ilində tələbə qəbulu çox çətinliklə keçirildi. Məhz buna görə 1942-ci ilin apreldən ayırı-ayrı müəllimləri, sonra isə bütöv briqadaların tələbə qəbulu üçün kənd rayonlarına göndərilməsinə başlandı. Bununla bağlı olaraq 1942-ci ilin iyunun 27-də universitet rektorunun əmri verildi. Əmrdə deyilirdi: "Birinci kursa yeni tələbə qəbulu işi pozulmaq təhlükəsi qarşısındadır. Fakültə dekanlarının şəxsi məsuliyyəti altında bütün professor-müəllim heyəti və ən yaxşı tələbələr Bakı şəhərinin və onun rayonlarının məktəblərində, xəstəxana və müəssisələrində tələbə cəlb olunması işinə səfərbər edilsinlər."⁴⁰⁷ Beləliklə, universitet rektorunun əmrindən də görün-düyü kimi, müharibə dövrünün çətinlikləri universitetə qəbul

⁴⁰⁵ Постановление Совета Народных Комиссаров Аз ССР и ЦК КП (б) Аз-на. - ARDA, f. 796, siy. 25, sax. vah. 106, v. 11-16.

⁴⁰⁶ Yenə orada.

⁴⁰⁷ Председателю Комитета Высшей школы тов. Кофтанову. - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 215, v. 51; План численности учащийся, приема и выпуска по высшим и средним специальным учебным заведениям Наркомпроса Аз ССР на 1944 г. - f. 796, siy. 25, sax. vah. 196, v. 14.

planında ciddi çətinliklərə yol açmışdı. Bütün səylərə baxmayaraq, universitetdə qəbul planını yerinə yetirmək mümkün olmadı, belə ki, qəbul planında nəzərdə tutulmuş 575 nəfər əvəzinə 418 nəfər qəbul olundu.⁴⁰⁸

Universitet işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan K (b) P MK bir sıra tədbirlər gördü. 1942-ci ilin oktyabrında AK (b) P MK "Azərbaycan Dövlət Universitetinin işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar⁴⁰⁹ qəbul etdi. Qərarda deyilirdi: "Dərs planları və proqramlar kəmiyyətcə yerinə yetirilədiyi halda, universitet yüksək keyfiyyət göstəricilərinə nail olmamışdır. Belə ki, mühazirələrin ideya-nəzəri səviyyəsi çox aşağıdır. Çox vaxt müəllimlər müəhazirələri özlərinin əvvəlki köhnə konsepsiyalarını əsasında oxumaqla və yazdırmaqla əvəz edirlər. Tədris işinin əsas forması olan müəhazirələr hələ heç də lazımı səviyyədə deyil. Eksperimental fənlər üzrə əməli məşğələlər laboratoriyalarda və kabinetlərdə nisbətən qənaətbəxşdirsə, bir sıra humanitar fənlər üzrə əməli məşğələlər zəif keçir, bu məşğələlərdə son nəticələr kifayət qədər nəzərə alınmır."⁴¹⁰ Qərarda daha sonra deyilirdi: "Kafedralar mühazirələrin keyfiyyətə, elmi tədqiqat işinin və istehsalat təcrübəsinin aparılmasına kifayət qədər nəzarət etmirlər, tələbələrini müstəqil işinin genişləndirilməsinə az fikir verilir. 1941-1942-ci tədris ilində məşğələlərə gəlməmək üstündə 123 tələbə universitetdən xaric edilib..."⁴¹¹

Bütün bunları nəzərə alan universitet rəhbərliyi çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün universitet Elmi Şurasının 1942-ci ilin dekabrında Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının da iştirakı ilə genişləndirilmiş iclasını keçirdi. Elmi Şuranın müzakirəsində əsas yeri "tələbələrini müstəqil işi və tədris işində nöqsanlar" tuturdu. Gərgin müzakirələrdən sonra Elmi Şura tələbələrini müstəqil işinin təşkilinə və tədrisin bu forması üçün professor-

⁴⁰⁸ Yəni orada.

⁴⁰⁹ Постановление ЦК КП (б) Аз-на о мероприятии по улучшению работы АГУ. - ARDA, f. 57, s. 1, sax. vah. 1533, v. 1.

⁴¹⁰ Yəni orada, v. 2.

⁴¹¹ Yəni orada, v. 3-4.

müəllim heyətinin, kafedraların, dekanlıqların məsuliyyətinin artırılmasına dair qərar-proqram qəbul etdi.⁴¹² Görülən tədbirlərə baxmayaraq, universitetin həyatında, eləcə də qəbul planında boşluqlar və neqativ hallar qalmaqda idi. Xüsusilə bu çatışmazlıqlar daha çox tələbələrin imtahanlara gəlməməsində, akademik kəsirlərin isə daha da dərinləşməsində özünü qabarıq şəkildə göstərirdi. Bunu nəzərə almağa məcbur olan universitet Elmi Şurasının 1943-cü ilin fevralın 18-də keçirilmiş iclasında deyilirdi: "Yaranmış yarıtmaz vəziyyət fakültələrin və kafedraların işinin lazımcına təşkil edilməməsinin, pədaqoji prosesə möhkəm nəzarətin olmamasının, tədris hissəsinə dəqiq rəhbərlik edilməməsinin və universitetin ictimai təşkilatlarının zəif işinin nəticəsidir."⁴¹³

İkinci dünya müharibəsinin sonlarına doğru müharibədə SSRİ-nin qazandığı ciddi üstünlüklər bütün ölkə miqyasında canlanmaya səbəb oldu. Bu, Azərbaycan SSR-nin təhsil həyatında da təsirsiz ötürmədi. Hələ bir neçə il əvvəl universitetə birləşdirilmiş bir çox ali məktəblər yenidən müstəqil ali məktəb statusu qazandılar.

1943-cü ilin iyulunda Bədən Tərbiyəsi İnstitutu bərpa olundu. 1944-cü ilin yanvarında Azərbaycan Dövlət Qiyabi Pədaqoji İnstitutu, sentyabrda isə Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pədaqoji İnstitutu bərpa edildi.

Universitetin bir çox fakültələrində kadrların hazırlanması məsələsinin genişləndirilməsi ilə bağlı addımlar atıldı. Belə ki, 1939-1940-cü illərdə aspirantların sayı 71 (45 nəfər azərbaycanlı), 1940-1941-ci illərdə 75 (40 nəfər azərbaycanlı), 1942-1943-cü illərdə 33, 1943-1944-cü illərdə 44 (35 nəfər azərbaycanlı), 1944-1945-ci illərdə 59 (41 nəfər azərbaycanlı) nəfərə yüksəldi.⁴¹⁴

Bu addımlar daha çox universitetin filologiya fakültəsində diqqəti cəlb etdi. Bununla bağlı olaraq 19 oktyabr 1942-ci ildə universitetin "Ümumi dilçilik" kafedrasının müdiri A.A.Seyidzadə tərəfindən Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı M.Məmmədova

⁴¹² Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 18.02.1943 г. - ARDA, f. 1640, s. 4, sax. vah. 26, v. 9.

⁴¹³ АРПІІССА, f. 1, s. 31, sax. vah. 54, v. 199.

⁴¹⁴ АГУ им. С.М.Кирова. Справка по состоянию на 1 октября 1953 г. - ARDA, f. 1640, s. 1, sax. vah. 24, v. 17.

göndərilmiş məktubda deyilirdi: "... S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin tərkibində Şərqişünaslıq bölməsinin təşkil edilməsi haqqında məsələ ilə bağlı deməliyəm ki, filologiya fakültəsinin tələbələrindən 20 nəfəri böyük sevgi ilə Şərqişünaslıq fakültəsində təhsil almaq üçün daxil olmuşdular..."⁴¹⁵

Bundan bir qədər sonra, 1944-cü ilin yanvarın 3-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı "S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində Şərq xalqları tarixinin və Şərq dillərinin öyrənilməsi tədbirləri haqqında" qərar qəbul etdi.⁴¹⁶ Qərarın davamı olaraq Şərq xalqları tarixinin və Şərq dillərinin öyrənilməsi, Şərq ölkələrinin filologiyası, tarixi, iqtisadiyyatı üzrə mütəxəssislər hazırlanması məqsədilə Şərq xalqları tarixi kafedrası təşkil etmək və filologiya fakültəsində iranşünaslar və türkoloqlar hazırlayan Şərq şöbəsi açmaq haqqında sərəncam verildi.⁴¹⁷ Bununla bağlı olaraq universitetin filologiya fakültəsində Şərq şöbəsinin açılması haqqında arayışda deyilirdi: "SSRİ Xalq Komissarları Soveti yanında ali məktəblərin işləri üzrə Ümumittifaq Komitəsinin razılığı ilə 1943-cü ilin oktyabrında S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin nəzdində Şərq şöbəsi açılıb. Şərq şöbəsi üç profil üzrə-iranşünas, türkoloq və ərəbşünas mütəxəssislər hazırlamağı planlaşdırır. 1943-1944-cü tədris ilində yalnız iranşünas ixtisası üzrə dərslər başlayıb. Hazırkı tədris ilində Şərq bölməsinə tələbə qəbulu ildə iki dəfə-tədris ilinin əvvəlində və 1944-cü ilin fevralında aparılıb. Bölmədə təhsil yalnız Azərbaycan dilində aparılır..."⁴¹⁸ Arayışdan məlum olur ki, Şərq şöbəsinə qəbul 55 nəfər və 2 qrup, birinci qrup tədris ilinin birinci semestri, digəri isə tədris

⁴¹⁵ Народному Комиссару Просвещения Аз. ССР тов. Мамедову М. от Зав. Каф. АГУ А.А.Сеид-заде. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1533, v. 112-114.

⁴¹⁶ Докладная записка о необходимых мероприятиях для поднятия на должностную высоту подготовки востоковедом. — ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 86, v. 3.

⁴¹⁷ Yənə orada.

⁴¹⁸ Справка Восточном отделении филологического факультета Азгосунверситета им. С.М.Кирова. — ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 86, v. 1.

ilinin ikinci semestri formalaşdırılmalı idi. Birinci semestr üzrə tələbələrin sayı 36 nəfər, ikinci semestr üzrə isə 19 nəfər idi. Həmçinin tələbələrdən 5 nəfərinin AK (b) MK-nın və DTX-nın xüsusi razılığı əsasında İrana ezamiyyətə göndərilməsi nəzərdə tutulmuşdu.⁴¹⁹ Məlumatlardan da göründüyü kimi, universitetin filologiya fakültəsinin nəzdində 3 ixtisas üzrə Şərq şöbəsinin yaradılması nəzərdə tutulsa da, mütəxəssis kadrların çatışmaması ucbatından tədrisin birinci ilində bölmədə yalnız iranşünas ixtisası üzrə qəbul həyata keçirilmişdi.

Müharibənin sonlarına doğru universitetdə qiyabi təhsil məsələsi də gündəliyə çıxarıldı. Belə ki, 1943-cü ilin sonlarında SSRİ XKS-nin "Qiyabi təhsil şöbəkəsinə genişləndirmək və yaxşılaşdırmaq" haqqında qərarını əldə rəhbər tutan Azərbaycan SSR XKS 1944-cü ilin yanvarın 8-də eyni məzmunlu qərar qəbul etdi.⁴²⁰ Qəbul olunmuş qərara uyğun olaraq universitetdə 1943-1944-cü tədris ilində filologiya, tarix, hüquq, biologiya, geologiya-coğrafiya, fizika-riyaziyyat, Şərq və Kimya fakültələrinin tərkibində ümumi kontingenti 230 nəfərdən ibarət olan qiyabi şöbə yaradıldı.⁴²¹

Arxiv materiallarının incələnməsi göstərir ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi, ikinci dünya müharibəsi illərində də universitetin həm əyani, həm də qiyabi şöbələrində Azərbaycan dilində dərsləklər, dərslər vəsaitləri çatışmırdı. Bunun əsas səbəbi isə əvvəlki fəsilərdə də izah etdiyimiz kimi yeni siyasi ideologiyanın ağılaq elədiyi bir dövrdə yerli kadrların azlığı, əksəriyyətinin isə repressiya qurbanı olması ilə birbaşa bağlı idi. Bunu nəzərə alaraq universitetin rektor vəzifəsinə icra edən Abdulla Qarayev 1944-cü il mayın 3-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığına məktub göndərdi. Məktubda yazılırdı: "Universitetin qiyabi şöbəsi əsasən müəllimin tapşırığı əsasında tələbənin ədəbiyyat üzərində müstəqil iş aparmasını nəzərdə tutur, həm də qiyabiçilərin qısamüddətli

⁴¹⁹ Yənə orada, v. 1-1a.

⁴²⁰ Народному комиссару просвещения Аз. ССР тов. Ибрагимову. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1560, v. 65.

⁴²¹ Yənə orada.

sessiyaları onların müstəqil işini əvəz edə bilməz. Lakin fənlərin yarından çoxuna aid Azərbaycan dilində dərsliklər və dərs vəsaiti yoxdur. Digər fənlər üzrə vəsaitlər məhduddur, onlardan yalnız Bakıda istifadə oluna bilər. Bu vəziyyət universiteti kənd rayonlarından qiyabiçilər qəbulundan imtina etməyə və yalnız Bakıda yaşayanlar üçün qiyabi şöbələr təşkil etməyə vadar edir. Bunları nəzərə alaraq rayonlardan universitetə qiyabi şöbələr abituriyent qəbulunu dayandıрмаğa razılıq verməyinizi xahiş edirik...”

İkinci dünya müharibəsi illərində universitetə 3840 tələbə qəbul olunmuş, tədris prosesində onlardan 1875 nəfər xaric edilmiş, 1377 tələbə isə təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vuraraq universitet diplomu almışdır. Belə ki, universiteti bitirənlər 1941-ci il üzrə 522 nəfər, 1942-ci il üzrə 365 nəfər, 1943-cü il üzrə 73 nəfər, 1944-cü il üzrə 289 nəfər, 1945-ci il üzrə isə 128 nəfər təşkil etmişdir.⁴²²

Müharibə illərində universitetin tələbə kontingentində də nisbi gerilik nəzərə çarpırdı. Belə ki, 1939-1940-cı tədris ilinin əvvəlində universitetin tələbə kontingenti 1556 nəfər (682 nəfər azərbaycanlı), tədris ilinin sonunda 1261 nəfər, 1940-1941-ci tədris ilində tələbə kontingenti 1501 nəfər, bunlardan 692 nəfər azərbaycanlı, tədris ilinin sonunda 1267 nəfər, 1941-1942-ci tədris ilində tələbə kontingenti 1059 nəfər, bunlardan 298 nəfər azərbaycanlı, tədris ilinin sonunda tələbə kontingenti 810 nəfər, 1942-1943-cü tədris ilində tələbə kontingenti 1130 nəfər, bunlardan 297 nəfər azərbaycanlı, tədris ilinin sonunda tələbə kontingenti 973 nəfər, 1943-1944-cü tədris ilində universitetin tələbə kontingenti 1348 nəfər (1-ci kursda oxuyanlar 657 nəfər⁴²³), bunlardan 431 nəfər azərbaycanlı, tədris ilinin sonunda 1144 nəfər, 1944-1945-ci tədris ilində universitetin tələbə kontingenti 1767 nəfər, bunlardan 797 nəfər azərbaycanlı, tədris ilinin sonunda tələbə kontingenti 1212 nəfər idi.⁴²⁴

⁴²² ARPISSA, f. 1, siy. 31, sax. vah. 15, v. 14.

⁴²³ Отчет АГУ им. С.М.Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 18a

⁴²⁴ АГУ им. С.М.Кирова. Справка по состоянию на 01.10.1953 г. — ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 16.

Müharibə illərinin çətinliklərinə baxmayaraq, universitetdə elmi-tədqiqat işləri də davam etdirilirdi. Xüsusilə elmi-tədqiqat işlərinin nəzərcarpacaq səviyyəsi SSRİ XKS-nin 1944-cü il 18 fevral tarixli “Ali məktəblərin elmi-tədqiqat fəaliyyəti haqqında əsasnaməsi”ndən sonra müşahidə olundu.

Elmi-tədqiqat işlərində kimya və fizika mühəndisliyinin tədqiqatları və kəşfləri universitetin əsas ağırlıq mərkəzi idi. Belə ki, sonralar universitetin rektoru olmuş Yusif Məmmədaliyev bu sahədə ixtiraları ilk dəfə olaraq neft sənayesində xammal istehsalını artırmaqla yanaşı həm də neftayırmanın daha da inkişaf etdirilməsi ilə yadda qaldı. Görkəmli alim alkilsəzənmə və alkilsizləzdirmə reaksiyalarını təbiiq etməklə neft sənayesinin inkişafında yeni istiqamətin əsasını qoydu. O, təkcə laboratoriya təcrübələri ilə kifayətlənməyib, öz nəticələrini tam bir sıra zavod və zavod təcrübələrində yoxladı. Bu yoxlanışlar istər keyfiyyət, istərsə də kəmiyyətə çox böyük sərəmə verdi. Yeni istiqamətin təbiiq nəticəsində təkcə 1943-cü il ərzində 10 min tona qədər yüksək keyfiyyətli aviasiya benzini istehsal edildi.⁴²⁵ Y.Məmmədaliyev bu ixtirası neft sənayesi qarşısında geniş perspektivlər açdı və cəsarətlə demək olar ki, SSRİ-nin müharibədə gələcək qələbələrini təmin etdi. Məhz bu xidmətlərinə görə 1944-cü ildə Y.Məmmədaliyev Stalin mükafatına layiq görüldü.

1943-1944-cü il üzrə universitetin hesabatından məlum olur ki, tədris ilin başlanğıcında universitetdə 8 fakültə var idi. Bunlar filologiya, tarix, fizika-riyaziyyat, kimya, hüquq, biologiya, geologiya-coğrafiya və iqtisadiyyat fakültələri idi. Sonradan fakültələrin bəziləri müstəqil insitutlara çevrildi.⁴²⁶

1941-1945-ci illər ərzində universitet elmi şurasında 13 doktorluq, 118 namizədlik dissertasiyaları müdafiə olundu.

1 iyul 1944-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin elmi şurasında Ə.M.Dəmirçizadə “Ən qədim zamanlardan XII əsrə kimi

⁴²⁵ Заседания Ученого Совета Азгосуниверситета им. С.М.Кирова от 14 октября 1943 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 25, v. 37-38.

⁴²⁶ Отчет АГУ им. С.М.Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. — ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 18.

Azərbaycan dili tarixi” adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə etdi. Bu sıraya müharibə illərində tarixçilərdən Ə.S.Sumbatzadə, Ə.Ə.Əlizadə, Ə.M.Şahmalıyev, E.A.Tokarjevski, iqtisadçılardan Z.Q.Cahangirov, filoloqlardan M.Z.Cəfərov, hüquqşünaslardan B.N.Xatunsev, F.Ş.Şabanov, fiziklərdən H.A.Əfəndiyev də daxil oldu.⁴²⁷

Müharibə illərində universitet əməkdaşlarının sayı aşağıdakı kimi idi: “1941-ci ildə professor 9 nəfər, 1942-ci ildə 11, 1943-cü ildə 10, 1944-cü ildə 12, 1945-ci ildə 11 nəfər, 1941-ci ildə elmlər doktoru – 12, 1942-ci ildə 14, 1943-cü ildə 14, 1944-cü ildə 16, 1945-ci ildə 18 nəfər, elmlər namizədləri 1941-cü ildə 60 nəfər, 1942-ci ildə 80 nəfər, 1943-cü ildə 80 nəfər, 1944-cü ildə 88 nəfər, 1945-ci ildə 100 nəfər, dosent – 1941-ci ildə 1 nəfər, 1942-ci ildə 6 nəfər, 1943-cü ildə 2 nəfər, 1944-cü ildə 2 nəfər, 1945-ci ildə 7 nəfər, assistentlər 1941-ci ildə 102 nəfər, 1942-ci ildə 149 nəfər, 1943-cü ildə 148 nəfər, 1944-cü ildə 158 nəfər, 1945-ci ildə 195 nəfər.”⁴²⁸

1943-1944-cü ildə universitetin professor-müəllim heyəti 219 nəfər idi ki, bunlardan 30 nəfəri professor, 14 nəfəri elmlər doktoru, 76 nəfəri dosent, 68 nəfəri elmlər namizədi idi.⁴²⁹

1945-ci ildə artıq universitetdə 331 müəllim çalışırdı. Bunlardan 29 nəfəri elmlər doktoru, professor, 107 nəfəri elmlər namizədi, dosent, 195 nəfəri isə müəllim idi.

⁴²⁷ Əlimirzəyev X. Göstərilən əsəri, s. 152.

⁴²⁸ Yənə orada, s. 153.

⁴²⁹ Отчет АГУ им. С.М.Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 19.

IV FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ 1945-1980-Cİ İLLƏRDƏ

4.1. 1945-1960-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetində tədris həyatı

İkinci dünya müharibəsi, müharibənin gedişi, müharibənin başa çatmasından sonra ortaya çıxan çətinliklər bütün SSRİ məkanında olduğu kimi, Azərbaycan, eləcə də onun ilk ali təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universitetindən də yan keçmədi. Bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sistemində vahid mərkəzçilik prinsipləri davam edirdi.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, müharibədən sonrakı illər universitet üçün olduqca ağır keçdi. Belə ki, universitetdə dərslər otaqları çatışmır, Universitet 2 növbədə işləyirdi.⁴³⁰ Bu hal universitetin hüquq fakültəsində otaqlar çatışmadığına görə daha ağır idi. Fakültə orta məktəb binasında yerləşirdi, dərslər axşam saat 18.00-dan sonra başlayırdı. İttifaq respublikalarının ali təhsil ocaqlarında yeni universitet şəhərcikləri tikilib istifadəyə verildiyi halda, universitetdə dərslər otaqları çatışmır, tələbə və müəllim kontingenti üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılması yarıtmaz halda idi.⁴³¹

Müharibədən sonrakı universitet həyatındakı çətinliklərlə bağlı olaraq Universitetin rektoru tərəfindən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri və Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyinə göndərilmiş məktubda deyilirdi: “S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti respublikanın mədəni, iqtisadi və mənəvi həyatında gənc mütəxəssis kadrların, yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların (elmlər namizədi, dosent, elmlər doktoru, professor) hazırlanmasında böyük rol oynayır. Bununla belə yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması böyük xərc tələb edir. Bundan əlavə,

⁴³⁰ АГУ им. С.М.Кирова. Справка по состоянию на 1 октября 1953 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 11.

⁴³¹ Yənə orada, v. 12-13.

Universitetdə qiymətli şöbə fəaliyyət göstərir ki, bu şöbənin də dərslər vəsaitləri, tədris planları və digər materiallar üçün vəsait lazımdır. Nəhayət, universitet həyatının ən vacib və ciddi məsələlərindən biri SSRİ Ali Təhsil Nazirliyi tərəfindən də təsdiq edilmiş dərslərin yazılması və hazırlanmasıdır..."⁴³²

16 may 1946-cı ildə Universitet rektoru tərəfindən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri T.Quliyevə və Azərbaycan SSR Maarif komissarı M.İbrahimova ünvanlanmış digər bir məktubda isə universitetlə bağlı vəziyyət aşağıdakı kimi göstərilirdi: "Son illərdə Respublika ali məktəbləri içərisində S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti demək olar ki, mühüm göstəriciləri ilə seçilməkdədir. Belə ki, universitetdə 50 kafedrası olan 8 fakültə, bir elmi-tədqiqat institutu, 3 muzey, 10 laboratoriya və kabinetlər, çoxlu sayda emalatxana, uşaq bağçası, kiçik mətbəə, yeməkkəna var. Bütün bunlara baxmayaraq, Universitet keçən il 2 növbəli dərslər rejimində və auditoriyaların çatışmazlığı şəraitində tədris həyatını keçirdi. 70 qrupu birləşdirən 2000 tələbə ilə Azərbaycan Dövlət Universiteti 25 auditoriyada dərslər keçməyə məcbur oldu. Belə böyük fakültə və tələbə kontingenti ilə kiçik auditoriyalarda dərslərin aparılması olduqca çətinləşib. Filologiya fakültəsinin cəmi 2 kabineti, 3 kafedrası və 339 tələbəsi olan hüquq fakültəsinin isə bir kabinet və bir auditoriyası var. Bu çatışmazlıqlar Universiteti lazımi şəkildə irəli aparmağa imkan vermir. Universitet tələbələrini, akademik heyət üçün geniş və yaraşarlı, normal iş şəraiti qura biləcək otaqlar lazımdır."⁴³³ Məlumatda daha sonra deyilir: "Azərbaycan Dövlət Universitetinin aspirantura pilləsinin vəziyyəti daha ağırdır. Belə ki, 84 nəfərlik aspirantura şöbəsinin cəmi 1 otağı var, bura həm dərslər otağı, həm də laboratoriya kimi istifadə olunur. Bütün bunları nəzərə alaraq Universitet rəhbərliyi sizdən aşağıdakı məsələlərin həllinə kömək etməyinizi xahiş edir: 1. 1946-cı il 1 iyuladək Kaqanoviç küçəsində yerləşən 190 sayılı məktəbin binasını

⁴³² Председателю Совета Министров Аз. ССР тов. Кулиеву. 03.05.1946. — ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 7.

⁴³³ Председателю Совета Министров Аз. ССР тов. Кулиеву. 16.05.1946. — ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 10.

ADU-nun tədris korpusu üçün istifadəsinə keçməsinə; 2. 199 sayılı məktəbin ADU-nun yataqxanası kimi istifadəsinə keçməsinə; 3. Kommunist küçəsi 79-da yerləşən yeməkkənanı ADU-nun tələbə yeməkkənası kimi istifadəsinə keçməsinə; 4. Kolodeznaya küçəsi, mənzil 21-də yerləşən, 1943-cü ildən xəstəxana kimi istifadə olunan ADU-nun əvvəlki yeməkkənasını özünə qaytarasınız."⁴³⁴ Müharibə illərində hərbişəkilmiş tədris prosesinə keçən, bəzi korpuslarında xəstəxanaların fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaratmış universitet müharibədən sonra tədris korpuslarının özünə qaytarılması ilə bağlı müraciətlər etdi. Bununla yanaşı, məlumatlardan da açıq şəkildə görünür ki, otaqların, laboratoriyaların, dərslərin çatışmazlıqları qalır.

Arxiv sənədlərinin təhlili göstərir ki, 1946-1950-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetində ştatda olan müəllimlərin sayı da kifayət qədər deyildi, əvəzçilik üzrə dərslər deyənlərin sayı isə qalmaqda idi.⁴³⁵ Universitetdə ştat və əvəzçilik üzrə dərslər deyənin pədaqoji heyətin illər üzrə göstəricisi aşağıdakı kimi idi: "1946-1947-ci ildə ştat üzrə 292, əvəzçilik üzrə 56, faktiki vəziyyət-ştat üzrə 256, əvəzçilik üzrə 112 nəfər, 1947-1948-ci ildə ştat ədəvli üzrə 353 nəfər, əvəzçilik üzrə 64 nəfər, faktiki vəziyyət — ştat ədəvli üzrə 283 nəfər, əvəzçilik üzrə 102 nəfər, 1948-1949-cu ildə ştat ədəvli üzrə 353 nəfər, əvəzçilik üzrə 64 nəfər, faktiki vəziyyət — ştat ədəvli üzrə 283 nəfər, əvəzçilik üzrə 102 nəfər, 1949-1950-ci ildə ştat ədəvli üzrə 327 nəfər, əvəzçilik üzrə 55 nəfər, faktiki vəziyyət isə — ştat üzrə 298, əvəzçilik üzrə 67 nəfər idi."⁴³⁶ Məlumatlardan da göründüyü kimi, BDU-da müharibədən sonra əvəzçiliklə məşğul olan müəllim heyətinin çəkisi qalmaqda idi. Bu rəqəmlərdə azalma yalnız 1950-ci ildə özünü göstərməyə başlamışdı.

Bu dövrdə Bakı Dövlət Universitetində elmlər doktorları, elmlər namizədi, professor və dosentlərin çatışmaması kəskin hiss olunurdu. 1945-1946-cı tədris ilində universitetdə ştat ədəvli üzrə 52 professor, elmlər doktoru, onlardan 12 nəfəri əvəzçi, 137 dosent

⁴³⁴ Yəni orada, v. 11a

⁴³⁵ Отчет АГУ за 1946-1947; 1947-1948; 1948-1949; 1949-1950 уч.г.

⁴³⁶ Yəni orada.

olmalı idi, lakin faktiki olaraq, 30 professor, onlardan 15 nəfər əvəzçi, 119 dosent, onlardan 39 əvəzçi işləyirdi. Bu göstərici 1949-1950-ci tədris ilində professorlar 39, onlardan 13 nəfər əvəzçi, elmlər doktoru 31, onlardan 12 nəfər əvəzçi, dosentlər 134, onlardan 41 nəfər əvəzçi, elmlər namizədi 124, onlardan 31 nəfər əvəzçi idi.⁴³⁷

Universitetdə 1945-1946-cı tədris ilində məşğələlər SSRİ XKS yanında Ümumittifaq Ali Məktəb İşləri Komitəsinin tədris planlarına əsasən keçirilirdi.⁴³⁸ Tədris planlarına Azərbaycan dili (rus bölməsində) və rus dili (Azərbaycan bölməsində), filologiya fakültəsində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, tarix fakültəsində Azərbaycan tarixi fənləri daxil edildi. Bütün fənlər proqramlarla təmin olundu, proqramlara zəruri dəyişikliklər və əlavələr edildi.

Müharibədən sonra universitetdə fakültə və kafedraların, elmi-pedaqoji kadrların sayı da artmaqda idi. 1945-1946-cı tədris ilində filologiya fakültəsinin tərkibində jurnalistika bölməsi yaradıldı.⁴³⁹

SSSR Ali Təhsil Nazirliyinin 17 mart 1947-ci il tarixli əmri ilə universitetin tarix, filologiya və şərq fakültələrində daha 3 kafedra yaradıldı. Bununla bağlı SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin əmrində deyilirdi: "1947-1948-ci tədris ilindən S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində aşağıdakı kafedralar təşkil edilsin: 1. Filologiya fakültəsində məntiq və psixologiya kafedrası. 2. Tarix fakültəsində arxeologiya kafedrası. 3. Şərq fakültəsində ərəb dili kafedrası..."⁴⁴⁰

Beləliklə, Universitet 1946-1947-ci dərslərinə 8 fakültə ilə başladı. Bunlar filologiya, jurnalistika, mədəniyyətşünaslıq bölməsi olan Filologiya fakültəsi, tarix və fəlsəfə bölməsi olan Tarix fakültəsi, İran və Türkiyə bölmələri olan Şərqsünaslıq fakültəsi,

⁴³⁷ Yenə orada.

⁴³⁸ Начальнику Главного Управления Университетов Министерства Высшего Образования СССР, проф. Фигаровскому Н.А. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 135, v. 1; Отчет АГУ им. С.М.Кирова за 1947-1948 уч. г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 151, v. 1.

⁴³⁹ Алимджанов Х. АГУ, с. 158.

⁴⁴⁰ Приказ № 164. По Министерству Высшего Образования СССР. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 135, v. 2.

geologiya, coğrafiya və geofizika bölmələri olan Geologiya-coğrafiya fakültəsi, Hüquq fakültəsi, Fizika-riyaziyyat fakültəsi, Kimya fakültəsi, Biologiya fakültəsi idi.⁴⁴¹

1947-ci ilin yanvarında Universitet hüquq, filologiya, tarix, geologiya-coğrafiya fakültələri üçün yeni tədris planları aldı. Yeni tədris planlarına uyğun olaraq, əvvəllər təhsil müddəti 4 il olan bu fakültələr 5 illik təhsil müddətinə keçirildi. Bununla əlaqədar olaraq, ikinci kursdan başlayaraq bütün kurslar üçün keçid tədris planları tərtib olundu.⁴⁴²

İkinci dünya müharibəsindən sonra Universitetin bütün fakültələri (Şərq fakültəsi istisna olmaqla) 1948-1949-cu dərslərinə SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin yeni tədris planları əsasında başladılar.⁴⁴³ Universitetdə 54 fənn üzrə tədris gedirdi. 1949-1950-ci dərslərin ilində universitet kitabxanaşünaslıq fənni istisna olmaqla, bütün fənlər üçün SSRİ Ali Təhsil Nazirliyindən yeni tədris planlarını aldı. Elə həmin ildə Azərbaycan SSR Ali Təhsil Nazirliyində bütün fənlər üzrə tədris planları yenidən işlənib dəyişdirildi.⁴⁴⁴ Göründüyü kimi, müharibədən sonra universitet rəhbərliyi AK (b) P MK və Azərbaycan SSR XKS-nin 1945-ci ilin aprelində qəbul olunmuş "S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərarından irəli gələn fəaliyyət proqramı əsasında hərəkət edirdi.

AK (b) MK-nın 1945-ci aprel tarixli qərarından bir qədər sonra universitetə xüsusi komissiya göndərildi. Komissiya tədris, elmi-tədqiqat, siyasi-tərbiyə və təsərrüfat işinin vəziyyətini hərtərəfli öyrənib universiteti qarşıdakı dövr üçün nöqsanlara qarşı mübarizəyə səfərbər etdi.

Hadisələrin məntiqi davamı kimi 1949-cü ilin noyabrın 16-da AK (b) P MK bürosu universitetin rektoru, professor A.İ.Qarayevin

⁴⁴¹ Председателю Совета Министров Аз. ССР тов. Кулиеву. 16.05.1946. – ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 10.

⁴⁴² Yenə orada.

⁴⁴³ Доклад доц. Джавадова М.А. об итогах весенней экзаменационной сессии в государственных экзаменов 1948/1949 уч.г. по АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 209, v. 20.

⁴⁴⁴ Yenə orada.

məruzəsini dinləyib universitetin işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında qərar qəbul etdi.⁴⁴⁵

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin qərarı Universitet Elmi Şurasının genişləndirilmiş iclasında müzakirə edildi. Bununla bağlı olaraq universitet rektoru 1949-cu il 7 yanvar tarixli xüsusi əmr verdi. Əmrdə siyasi-tərbiyə və elmi-tədqiqat işinin yaxşılaşdırılması və bunların yerinə yetirilməsinə məsul şəxslərin təyin edilməsi qərara alındı. Burada eyni zamanda, elmin aktual problemləri üzrə elmi konfransların keçirilməsi, kafedraların tədqiqat işinin yaxşılaşdırılması, bəzi kafedra və fakültə rəhbərliyinin gücləndirilməsi, ayrı-ayrı kabinetlərin avadanlıqla təchiz edilməsi, elmi-metodiki şuranın yaradılması və s. tədbirlər müəyyən edildi.

Həmin tədbirlərə uyğun olaraq, kafedra və fakültələrdə elmi-metodik işin düzgün təşkili qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələrdən biri idi. Bununla bağlı olaraq universitetin tədris işləri üzrə prorektorun yanında 1949-cu ilin martında tədris-metodik işin təkmilləşdirilməsi üçün tədris-metodiki şura yaradıldı. Tədris-metodiki şuranın tərkibinə dekanlar, kafedra müdirləri, ayrı-ayrı görkəmli mütəxəssislər, professorlar, dosentlər daxil edildi. Tədris-metodiki şuranın 6 bölməsi — 1) filologiya; 2) tarix-fəlsəfə; 3) hüquq və iqtisad elmləri; 4) fizika-riyaziyyat elmləri; 5) təbiyyat elmləri; 6) hərbi-bədən tərbiyyəsi elmləri daxil idi.⁴⁴⁶

Tədris-metodiki şura və onun bölmələri öz işlərini dərslərinin başlanğıcında təsdiq olunan illik plan əsasında qururdu. Açıq mühazirələrin keçirilməsi tədris-metodiki şuranın xidməti idi. Açıq mühazirələr tədris-metodiki şura bölməsinin üzvləri tərəfindən qiymətləndirilir, təhlil olunur və mühazirənin üstünlükləri və nöqsanları haqqında fikirlər söylənilirdi.

Tədris-metodiki şuranın məşğul olduğu digər məsələ isə ayrı-ayrı fənlərin tədrisinin təkmilləşdirilməsi idi. Belə ki, 1949-cu ildə

⁴⁴⁵ Заседания Ученого Совета Азгосуниверситета им. С.М.Кирова. 06.10.1949 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 211, v. 90-92.

⁴⁴⁶ Заседания Ученого Совета Азгосуниверситета им. С.М.Кирова. 06.10.1949 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 211, v. 116.

Metodik Şurada geologiya və coğrafiya ixtisasları üçün “Zoologiya” və “Botanika” kurslarının, fəlsəfə şöbəsi üçün “Ali riyaziyyatın əsasları” kursunun, biologiya fakültəsi üçün “Fizika” kursunun məzmunu müzakirə edildi.

Tədris-metodik şura kafedraların tədris-metodika işini yoxlamaqla məşğul idi. 1949-cu ildə tədris-metodik şura 5 kafedranın — onurğasız heyvanlar zoologiyası, fiziki və kolloid kimya, kristalcoğrafiya, mineralogiya və petroqrafiya, qədim dünya və orta əsrlər tarixi, rus dili kafedralarının işini yoxladı.

Metodik şura sonrakı illərdə mühazirə və seminarların metodikasının təkmilləşdirilməsi sahəsində daha səmərəli fəaliyyət göstərdi. Belə ki, şura mühazirə oxumaq metodikasına və ümumuniversitet üzrə metodik konfransların keçirilməsi məsələlərinə həsr olunmuş xüsusi iclaslar keçirdi. Belə konfranslardan biri 1951-ci ilin aprelində keçirildi. Bu konfransda metodik məsələlər haqqında 7 məruzə və 7 əlavə məruzə dinlənilib müzakirə olundu.⁴⁴⁷ Məlumatlardan göründüyü kimi müharibədən sonrakı dövrdə universitet yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bir sıra addımlar atdı. Metodik şuranın yaradılması müəllim heyətinə tələbkarlığın yüksəldilməsi, mühazirə və seminarların, tədris prosesinin digər növlərinin keyfiyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi tədrisin yüksək səviyyəsinə nail olmağa hesablanmış addımlar idi.

1948-1949-cu tədris ilində universitetdə daha 7 yeni kabinet və laboratoriya yaradıldı. Bunlar rus dili, paleontologiya, kriminalistika, rentgen analizi kabineti və s. idi.

Beləliklə, universitetdə XX əsrin 40-cı illərinin sonlarına doğru aparılmış geniş miqyaslı tədbirlər nəticəsində Azərbaycan dilində dərslərlər və dərslərsəhifələri hazırlanaraq çap edildi. Universitetdə həm də güclü azərbaycanlı mütəxəssislər formalaşmağa başladı. Bunlar arasında M.R.Əfəndiyev (riyaziyyatçı), B.R.Mirzəyev (fizik), Ş.Quliyev (mexanika), M.Əliyev (geodeziya), M.K.Ələkbərlı, M.M.İrəvanski, Q.Biləndərli (tarixçi), A.Haqverdiyev (filo-

⁴⁴⁷ Yenə orada.

loq), B.A.Talıblı, K.D.Cəfərov (hüquq), Z.X.Şaxtaxtinski, F.B.Rzabəyov (biologiya) xüsusilə seçildirdi.⁴⁴⁸

Azərbaycan dilində yazılmış dərsliklər sırasında professor A.İ.Qarayevin "Hissiyat orqanlarının fiziologiyası", H.Dadaşovun "Siyasi iqtisad kursu", Ə.Sultanlının "Antik dövrdə estetika və ədəbiyyatşünaslıq", Azərinin "Fars dili müntəxəbatı", "Fars dili dərsliyi" rəğbətlə qarşılandı.

1949-cu ildə Azərbaycan dilində M.İrəvanskiyə "Qədim dünya tarixi", R.Quliyevin "Qəzet işinin bəzi məsələləri" adlı dərslikləri işıq üzü gördü.

Müharibədən sonrakı illərdə universitetdə 400-ə yaxın elmlər namizədi və doktorluq dissertasiyası müdafiə olunmuşdu ki, bunların da böyük əksəriyyəti universitet əməkdaşları və aspirantları idi.⁴⁴⁹

Universitetdə hüquq təhsilinin təşkilinə də böyük diqqət hiss olunurdu. Bununla bağlı olaraq 1946-cı il mayın 23-də Azərbaycan SSR Ədliyyə naziri Nazirlər Sovetinin sədrinə məktubunda vurğulayırdı: "Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsi elə adamlar hazırlayır ki, nadir hallarda onlar yararlı kadr kimi lazımli olur. Buna onu da əlavə etmək lazımdır ki, məzunların ümumtəhsil və hüquqi hazırlığı da qənaətbəxş səviyyədə deyil. Bütün bunlar ona görə baş verir ki, Ədliyyə Nazirliyi və Respublika Prokurorluğu üçün kadrlar hazırlayan hüquq fakültəsinin onlardan heç bir asılılığı yoxdur..."⁴⁵⁰ Qeyd etmək lazımdır ki, müharibədən sonrakı çətinliklər, eyni zamanda ixtisaslı kadrların çatışmazlığı universitetdə hüquq təhsilinin təşkilində əsas əngəllər idi. Arxiv sənədləri göstərir ki, universitetin hüquq fakültəsinin 27 müəllimi arasında 1 nəfər də olsun elmlər doktoru, professor yox idi, yalnız 5 dosent, hüquq elmləri namizədi var idi.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ АГУ имени С.М.Кирова 40 лет. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 838, v. 33-34.

⁴⁴⁹ Справка об АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 3.

⁴⁵⁰ Председателю Совета Министров Аз. ССР. 23.05.1946. – ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 18.

⁴⁵¹ Начальнику соц. культотдела совнаркома Аз. ССР. – ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 252, v. 84.

Universitetdə hüquq təhsilinin təşkilindəki çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan SSR rəhbərliyi bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlər gördü. Belə ki, 1946-cı il 5 dekabrda AK (b) P MK "Respublikada hüquq təhsilinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar verdi. Bu qərara uyğun olaraq ADU-da hüquq fakültəsinə daimi müəllim ştatlarının doldurulması, aspirantların hazırlanması, Azərbaycan dilində dərslik və dərs vəsaitlərinin işlənilib hazırlanması geniş vüsət aldı. Bunu ADU-nun rektoru, professor C.Z.Hacıyevin 1951-ci il martın 10-da SSRİ Ali Təhsil nazirinə yazdığı məktubdan açıq şəkildə görmək olar. Məktubda deyilirdi: "ÜİK (b) P MK-nın ölkədə hüquq təhsilini genişləndirmək və yaxşılaşdırmaq haqqında 1946-cı il 5 oktyabr tarixli mühüm qərarından sonra S.M.Kirov adına ADU-nun hüquq fakültəsində əsaslı dəyişikliklər baş verib. Keçən 5 il ərzində fakültənin tələbə, müəllim və aspirant kontingenti xeyli artıb. Fakültənin 2 dosenti doktorluq dissertasiyaları, 8 müəllimi isə namizədlik dissertasiyası hazırlayıb müdafiə edib. Hazırda fakültədə 3 professor və doktor, 9 hüquq elmləri namizədi, 9 baş müəllim, 10 müəllim və 17 aspirant işləyir. Müəllim və aspirantların əksəriyyəti müəyyən olunmuş namizədlik minimumlarını verib və hazırda dissertasiya üzərində işləyir. Sizdən xahiş edirik ki, hüquq ixtisas üzrə namizədlik dissertasiyalarının qəbulu və müdafiəsi üçün hüquq fakültəsinin Elmi Şurasının təşkilinə icazə verəsiniz. Azərbaycan SSR EA yanında hüquq bölməsinin olmadığı bir şəraitdə hüquq fakültəsində də namizədlik dissertasiyalarının qəbulu və təşkilinə hüququna malik Elmi Şuranın olmaması hüquq ixtisası üzrə dissertasiyaların təşkili və keçirilməsində böyük çətinliklər yaradır."⁴⁵²

Universitetdə hüquq kadrlarının hazırlanmasının və onlardan istifadə olunmasının yaxşılaşdırılması haqqında həm o zamankı Azərbaycan SSR MK, həm də universitet səviyyəsində sonrakı illərdə də əməli addımlar atıldı. Belə ki, Ümumittifaq Qiyabi Hüquq İnstitutunun Bakı filialının hüquq təhsili qeyri-qənaətbəxş

⁴⁵² Министру Высшего Образования СССР тов. Столетову. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 391, v. 39.

hesab edilərək ləğv edildi. Filiənin 900 nəfər tələbəsi universitetin hüquq fakültəsinin qiyabi şöbəsinə keçirildi.⁴⁵³ Bundan bir qədər sonra isə 1964-cü il 16 iyunda Sov. İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti “Ölkədə hüquq təhsilinin daha da inkişaf etdirilməsi haqqında” qərarı verildi. Bu qərarın ardından bir qədər sonra AKP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti 1964-cü il 2 oktyabrda eyni məzmunlu qərar qəbul etdi.⁴⁵⁴ Bütün bunlar Azərbaycan SSR-də, eləcə də universitetdə hüquq elmlərinin daha da inkişaf etdirilməsi və hüquq fənləri tədrisinin əsaslı surətdə yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənmişdi.

Bununla yanaşı, arxiv sənədlərinin araşdırılması göstərir ki, partiya və hökumətin qərarlarında həyəcənli faktlar mövcud idi. Bu, özünü daha çox son illərdə ali təhsilli hüquqşünas buraxılışının aşağı düşməsi, gündüz şöbələrinin məzunlarının sayının 2 dəfədən çox azalması da biruzə verirdi. Bunu nəzərə alan o zamankı Azərbaycan SSR rəhbərliyi universitet rəhbərliyinə 1964-cü il 26 dekabr tarixində təkliflər göndərdi. Orada deyilirdi: “1965-ci ildən etibarən gündüz şöbəsinə tələbə qəbulunu artırmaq, gələcəkdə qiyabi və axşam hüquq təhsilini inkişaf etdirmək lazımdır.”

Universitetin tarix fakültəsində də tədrisin təşkilini yaxşılaşdırmaq üçün əməli addımlar atıldı. Bu baxımdan tarix fənlərinin tədrisini yaxşılaşdırmaq sahəsində AK (b) P MK bürosunun respublikada tarix elminin vəziyyətinə dair 1950-ci ildə qəbul etdiyi qərar, eləcə də tarixçilərin 1950-ci ilin oktyabrında keçirilmiş respublika müşavirəsi böyük rol oynadı. Müşavirədə tarixə dair elmi-tədqiqat işlərinin mövzusunda yenidən baxıldı, universitetdə tarix fənlərinin, ilk növbədə Azərbaycan tarixinin tədrisini yaxşılaşdırmaq sahəsində əməli addımlar atıldı. Bütün bunlar Tarix fakültəsinin dekani, dosent Ə.Quliyevin məruzəsi əsasında 1950-ci il dekabrın 21-də universitet Elmi Şurasının iclasında hərtərəfli müzakirə edildi.

⁴⁵³ Справка о работе АГУ им. С.М.Кирова за 1952-1953 гг. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 135, v. 2.

⁴⁵⁴ Приказ по Комитету высшего и среднего специального образования Сов. Министров Аз. ССР. - ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 83, v. 21, 26

Müharibədən sonrakı dinc quruculuq illərinin ilk dövrlərində tarix fakültəsində 4 kafedra var idi. Bunlar Azərbaycan tarixi, SSRİ tarixi, Qədim dünya və Orta əsrlər tarixi, Yeni, müstəmləkə və asılı ölkələr tarixi idi. Həmin illərdə fakültədə İsmayıl Abbas oğlu Hüseynov, Əlisöhbət Sumbat oğlu Sumbatzadə, Aleksandr Osipoviç Makovelski, Mehəlib Qasımov, Həsən Dadaşov, Zülfəli İbrahimov, Mehdi Məmməd oğlu İrəvanski, Yevgeni Aleksandroviç Tokarjevski və d. gөрkməli alimlər fəaliyyət göstərmişdilər. Fakültədə bir çox alimlər İ.A.Hüseynov 1946-cı ildə, Z.İ.İbrahimov 1948-ci ildə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etdi. Onlar tarix elmləri doktoru elmi dərəcəsinə alan ilk azərbaycanlı alimlər idilər. 1958-ci ildə, M.M.İrəvanski, 1960-cı ildə isə Ə.R.Şahməliyev bu ada layiq görüldülər.⁴⁵⁵

Ötən əsrin 40-cı illərinin 2-ci yarısı – 60-cı illərdə fakültənin bir sıra gənc yetirmələri aspirantura pilləsinə başa vuraraq, namizədlik dissertasiyalarını müdafiə etdilər. Fakültənin 1967-ci ildə yerinə yetirdiyi illik hesabatdan məlum olur ki, fakültə kollektivi Sov. İKP-nin XXIII qurultayının qərarları və AKP MK-nın plenumunun müvafiq qərarlarını və ictimai elmlərin inkişafı və vəzifələri haqqında qərarlarını əldə rəhbər tutmuşdu. Hesabatda deyilirdi: “Hesabat dövründə fakültədə 4 kafedra – SSRİ tarixi, Azərbaycan tarixi, Ümumi tarix, Asiya və Afrika ölkələri tarixi” kafedraları fəaliyyət göstərmişdir.⁴⁵⁶ Hesabatdan məlum olur ki, ənənəvi olaraq SSRİ tarixi kafedrasının əməkdaşları 2 problem üzərində – “Sosializmədən kommunizmə keçidin qanunauyğunluqları”, “Kapitalizmin genezisi və inkişafı”, Azərbaycan tarixi kafedrasının müəllimlərinin əksəriyyəti isə Azərbaycanda fəhlə sinfinin tarixinə dair mövzular üzərində işləmişlər.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Министерство Высшего и Среднего Специального Образования Азербайджанской ССР. 20.10.1967. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 14.

⁴⁵⁶ S.M.Kirov adına ADU-nun tarix fakültəsinin 1967-ci ildə yerinə yetirdiyi elmi-tədqiqat işi haqqında illik hesabat. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 599, v. 1.

⁴⁵⁷ Yəni orada, v. 2, 3, 4.

Universitetdə jurnalist kadrların hazırlanması istiqamətində də addımlar atıldı. Buna SSRİ Ümumittifaq Ali Məktəb İşləri Komitəsinin "Universitetlərin filologiya fakültələrində jurnalist kadrların hazırlanmasını yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1949-cu il 2 aprel və "Moskva universitetinin filologiya fakültəsinin işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1949-cu il 8 aprel tarixli əmrləri böyük təkan verdi. Bununla bağlı olaraq ADU-da filologiya fakültəsinin işində, o cümlədən jurnalistlər hazırlanması işini yüksəltmək üçün tədbirlər görüldü.

Filologiya fakültəsinin Elmi Şurası jurnalistika bölməsinin işini təhlil edib aşağıdakı nöqsanları qeyd etdi: "Dekanlıq, sovet mətbuatı nəzəriyyəsi və praktikasına kafedrası şöbənin işinə lazımı diqqət yetirmir, tədris prosesini yaxşılaşdırmaq üçün gündəlik iş aparmır. Dərslər proqramsız keçirilir, kafedra isə bu proqramları tərtib etmək üçün heç bir iş görmür, kafedranın 5 ildən artıq mövcud olmasına baxmayaraq, onun bir işçisi də namizədlik dissertasiyası müdafiə etməyib."⁴⁵⁸

1940-cı illərin sonunda universitetin Şərqşünaslıq fakültəsində də tədris işlərini yaxşılaşdırmaq istiqamətində bir sıra addımlar atıldı. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, AK (MK-nın XVII qurultayında fakültənin işi kəskin tənqid edildi. MK-nın xüsusi komissiyası fakültədə yoxlamalardan sonra universitet rektorluğu işləri yaxşılaşdırmaq üçün qəti addımlar atdı. Belə ki, bu addımlar nəticəsində elmi dərəcəsi olmayan fakültə dekanı və 4 əvəzçi müəllim işdən azad edildi. Fakültənin yeni dekanı R.Rüstəmov təyin olundu.⁴⁵⁹

Bir sıra təşkilati dəyişikliklərdən sonra fakültə universitetin qabaqcıl kollektivləri sırasına çıxdı. 1948-1949-cu tədris ilində türk dili və ərəb dili tarixi kafedraları vahid türk dili və ərəb dilləri kafedrasında birləşdirildi. 1949-1950-ci dərs ilindən Yaxın Şərq xalqları tarixi kafedrası tarix fakültəsinə verildi. 1950-ci ilin sentyabrında fars dili kafedrası, türk və ərəb dilləri kafedraları vahid Yaxın Şərq dilləri kafedrasında birləşdirildi. 1950-1951-ci

ildə Şərqşünaslıq fakültəsi filologiya fakültəsinin İran filologiyası şöbəsinə çevrildi. Beləliklə də, fakültənin fəaliyyəti dayandırıldı.

Yeddi illik fasilədən sonra SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin 1957-ci il oktyabr tarixli əmri ilə İran filologiyası şöbəsi yenidən Şərqşünaslıq fakültəsinə çevrildi.

28 dekabr 1966-cı ildə Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi "S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində şərqşünas kadrların hazırlanması vəziyyəti haqqında" qərar verdi. Qərarında deyilirdi: "1. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru M.S.Əliyevə tapşırılsın ki: a) şərqşünas kadrların hazırlığını yaxşılaşdırılması universitet Elmi Şurasında müzakirəyə çıxarılsın; b) 1967-1968-ci dərs ilindən başlayaraq Şərqşünaslıq fakültəsinin texniki vasitələrlə, linqafon kabinetləri və radio kabinetlərlə təchiz olunmasına başlanılsın; c) şərq dilləsi üzrə xüsusi hazırlıq kursları təşkil edilsin... d) Şərqşünaslıq fakültəsinin məzunları arasından Şərq ölkələri tarixi üzrə kurs müəhazirələri oxuya biləcək mütəxəssis kadrlar hazırlansın, sonrakı illərdə Moskva və Leningradda Şərqşünaslıq mərkəzlərinə ezam olunsun; 2. Ali Təhsil İdarəsinə tapşırılsın ki, ittifaq nazirliklərinin dərs planlarının təcüməsinə həyata keçirsin... 5. Nazirliyin Nəşriyyat şöbəsinə tapşırılsın ki, 1968-1969-cu dərs ilindən etibarən fakültənin bütün 3 bölməsi üçün dərsliklər və dərs vəsaitləri çap etsin... 7. Nazirliyin xarici əlaqələr şöbəsi: - Kabul, Tehran, Ankara, İstanbul və Ərəb ölkələrinin elmi mərkəzləri ilə əlaqələri yaratsın; - 4-cü və 5-ci kurs tələbələrinin xarici dilləri öyrənməsi üçün kurs keçməsi istiqamətləndirilsin; - Əfqanıstan, Türkiyə, İran və Ərəb ölkələri ilə təcrübə mübadiləsi, eləcə də tələbələrin qısa müddətli ezamiyyətlə göndərilməsi təşkil edilsin."⁴⁶⁰

İkinci dünya müharibəsindən sonrakı illərdə universitetin tələbə həyatında da artım müşahidə olunurdu. Belə ki, 1946-1950-ci illər ərzində universitetə 3397 nəfər qəbul olunmuş, onlardan 1515

⁴⁵⁸ Pravda qəzeti, 1951, 15 oktyabr.

⁴⁵⁹ Отчет АГУ за 1948-1949 уч. г., в. 52.

⁴⁶⁰ О состоянии подготовки кадров-востоковедов в АГУ им. С.М.Кирова. от 28.12.1966 г. – ARDA, f. 2672, ст. 1, sax. vah. 107, v. 54, 55, 56.

nəfəri universiteti bitirmişdi.⁴⁶¹ Bu göstərici illər üzrə aşağıdakı kimi idi: "1946-1947-ci tədris ilində 2455 nəfər, 1947-1948-ci tədris ilində 2949 nəfər, 1948-1949-cu tədris ilində 3017 nəfər, 1949-1950-ci tədris ilində 3155 nəfər" universitet tələbəsi adını qazanmışdı.⁴⁶²

Müharibədən sonrakı illərdə universitet üzrə aspirantların sayında da artım var idi. Belə ki, 1945-1946-cı ildə 71 nəfər (67 nəfər azərbaycanlı), 1946-1947-ci ildə 107 nəfər (103 nəfər azərbaycanlı), 1947-1948-ci ildə 118 nəfər (96 nəfər azərbaycanlı), 1948-1949-cu ildə 102 nəfər (102 nəfər də azərbaycanlı) aspirantura pilləsində təhsil almışdı.⁴⁶³

İkinci dünya müharibəsindən sonrakı illərdə universitetdə tədris işini yaxşılaşdırmaq üçün onun maddi-texniki bazasında da dəyişikliklər baş verdi. Belə ki, əvvəllər orta məktəbdə yerləşən və yalnız axşam saat 18.00-dan sonra dərsləri keçirilən universitetin hüquq fakültəsinə nəhayət, 1952-ci ildə yeni bina verildi.

Bununla belə, Azərbaycan SSR rəhbərliyi universitetin tədris binalarının kifayət etmədiyini dəfələrlə qeyd etmişdi. Bunu Azərbaycan KP MK və Nazirlər Sovetinin "S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin vəziyyəti və onun fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1954-cü il 19 oktyabr tarixli qərarında da açıq şəkildə görmək olur.

1950-cü illərin əvvəllərindən etibarən universitetdə tədris və ictimai həyat təcridcən normallaşdı. Bunu "1952-1953-cü illər üzrə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin işi haqqında arayış"dan açıq şəkildə görmək olar. Arayışda deyilirdi: "Hazırda Universitetdə 8 fakültə və 54 kafedra fəaliyyət göstərir. Bunlar biologiya, geologiya-coğrafiya, tarix, fizika-riyaziyyat, filologiya, hüquq, kimya və şərqsünaslıq fakültələri idi. Geologiya-coğrafiya fakültəsində yeni ixtisas, "neft və qaz yataqlarının kəşfiyyatının

⁴⁶¹ Справка о приеме и выпуске по трем вузам Комитета с 1940-1960 гг. - ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 77, v. 130.

⁴⁶² Отчет АГУ за 1946-1947 уч. г., v. 7

⁴⁶³ АГУ им. С.М.Кирова. Справка по состоянию на 1 октября 1953 г. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 17.

geofiziki metodları" açılıb. Ştat üzrə 19 professor, 89 dosent və elmi dərəcəsi olmayan 169 müəllim var. Universitetdə əvəzçiliklə 76 müəllim işləyir. Axırınıcı rəqəm onu göstərir ki, hələ əvəzçiliklə çalışanlar çoxdur, rektorluq 1953-cü ilin sonuna kimi bu rəqəmləri minimuma endirəcək. Əvəzçilik xüsusilə marksizm-leninizm, neft və qaz geologiyası, sovet mətbuatının təcrübəsi və nəzəriyyəsi və digər kafedralarda daha çoxdur... Hazırda universitetin tələbə həyatı əyani şöbələrdə 3011 nəfər, qiyabi şöbədə 1470 nəfər təşkil edir.⁴⁶⁴ Arayışda daha sonra yazılır: "Yaxın günlərdə universitetin qiyabi şöbəsinin tələbə kontingenti Ümumrusiya Qiyabi Hüquq İnstitutunun Bakı filialının ləğv edilməsindən sonra 900 nəfər artıb. 1952-1953-cü illər üzrə tələbələrin ümumi müvəffəqiyyət göstəricisi 87,7% təşkil edib. Ali məktəblərdə mütəxəssis kadrların hazırlanması və artırılması haqqında XIX partiya qurultayının qərarlarına müvafiq olaraq Universitet rəhbərliyi 1953-1954-cü tədris ilində əvvəlki illərlə müqayisədə tələbə qəbulunu 1.5 dəfə artırmağı planlaşdırır."⁴⁶⁵ Arayışdan məlum olur ki, universitet rektorluğu və partiya təşkilatları universitetdə oxunan mühazirələrin stenoqramasının yazılmasına xüsusi diqqət ayırır, bu istiqamət daha çox ictimai elmlər kafedrasında hiss olunurdu. Belə ki, 1952-1953-cü illərdə 44 mühazirə və 14 açıq mühazirənin stenoqramı yazılmışdır ki, bunlardan da 5 mühazirə ictimai elmlər üzrə idi.⁴⁶⁶

Əvvəlki illərlə müqayisədə ötən əsrin 50-ci illərinin sonuna yaxın ilk dəfə olaraq universitetdə işləyən kadrların sayı ştat cədvəlinə uyğunlaşdırıldı.

Universitetin əvvəlki nizamnamələrində nəzərdə tutduğu kimi, müharibədən sonrakı illərdə həm Azərbaycan SSR rəhbərliyi, həm Sov. İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti 1954-1955-ci illərdə qəbul etdikləri bir sıra qərarlarında universitetlərin əsas vəzifələrinin yenə də orta məktəblər üçün müəllim hazırlanmasından ibarət olduğu xüsusi vurğulanırdı. 1955-1956-cı tədris ilində başlayaraq

⁴⁶⁴ Справка о работе АГУ им. С.М.Кирова за 1952-1953 гг. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 135, v. 1-2.

⁴⁶⁵ Yənə orada, v. 3.

⁴⁶⁶ Yənə orada, v. 4.

ADU məzunlarının 70-80 faizi respublika Maarif Nazirliyinin sərəncamına göndərildi. Bu amili nəzərə alaraq, universitet əsasən müəllimlər hazırlayan fakültələrə qəbul planlarını artırdı. Bir sıra müxtəssislərin-tarixçilərin, coğrafiyaşünasların və digər sahə üzrə kadrların hazırlanması işində yaranmış fərqi aradan qaldırmaq məqsədilə respublika ali təhsil məktəblərinin profili dəyişdirildi. Belə ki, tarixçilərin və coğrafiyaçıların hazırlanmasının ADU-da mərkəzləşdirilməsi qərara alındı. Lenin adına API-nin coğrafiya fakültəsi ADU-ya birləşdirildi.⁴⁶⁷ Beləliklə, məlumatlardan görünürdü ki, partiya ali təhsil müəssisələrində, ali texniki məktəb və texnikumlarda proletar “özəyini” artırmaq yolu ilə “sosialist ziyalı” yaratmaq vəzifəsini qarşıya məqsəd qoymuşdu.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 12 aprel 1956-cı ildə “Ali təhsil müəssisələrində elmi-tədqiqat işlərinin yaxşılaşdırılması vəziyyəti haqqında” qərarından sonra universitetdə elmi-tədqiqat və tədris planlarının yaxşılaşdırılması, xalq təhsilinin inkişafına diqqət bir qədər də artırıldı.⁴⁶⁸

Məlum qərarlardan sonra universitetə qəbul planlarında ciddi artım nəzərə çarpırdı. 1951-1960-cı illərdə universitetə qəbul 5638 nəfər, buraxılış isə 5399 nəfər idi.⁴⁶⁹

Bütövlükdə, SSRİ Nazirlər Sovetinin və Sov. İKP MK-nın “Ali və orta ixtisas təhsilli gənc müxtəssislərin hazırlanması, yerləşdirilməsi və onlardan istifadə olunmasını yaxşılaşdırmaq haqqında” 1964-cü il 30 avqust, eləcə də Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin və AKP MK-nın “S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin fəaliyyətinin vəziyyəti və onun yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” 1954-cü il 19 dekabr tarixli qərarları XX əsrin 50-ci illərində universitet həyatının, onun tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinə böyük töhfə verdi.

Universitetdə tədris prosesini təkmilləşdirmək üçün 1956-1957-ci dərslərdə növbəti dəyişikliklər edildi. Belə ki, birgə mühazirələr

⁴⁶⁷ ARDA, f. 411, siy. 33, sax. vah. 21, v. 65.

⁴⁶⁸ Справка об АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 3.

⁴⁶⁹ Справка о приеме и выпуске по трем вузам Комитета с 1940-1960 гг. – ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 77, v. 130.

artırıldı, bir sıra kursların təkrar edilməsi aradan qaldırıldı, həftəlik dərslər yükü xeyli azaldıldı.

“Sosialist ziyalı”nın vəziyyətindən dərin narahatlıq keçirən SSRİ Ali Təhsil Nazirliyi 1956-cı ilin əvvəlində universitetdə yoxlamalara başladı. Komissiya öz işinin nəticələri barədə 1956-cı ilin yanvarın 26-da universitetin Elmi Şurasının iclasında məlumat verdi. Məlumatda deyilirdi: “Sovet hakimiyyəti illərində universitet ən böyük dövlət universitetlərindən birinə çevrilmişdir. 8 fakültədə hazırda 3009 tələbə təhsil alır, universitetdə 325-ə yaxın professor və müəllim həyət fəaliyyət göstərir. Bizcə, bu, çox səriştəli kollektivdir, geniş elmi iş aparılmasında və yüksək dərəcəli kadrlar hazırlanmasında böyük imkanlara malikdir.”⁴⁷⁰

Hörtərəfli yoxlamalardan sonra komissiya universitetin tədris həyatında mövcud olan nöqsanlara da toxundu. Orada deyilirdi: “Metodik işdə böyük nöqsanlar var. Humanitar kafedraların çoxunda məşğələlərin ayrı-ayrı növləri haqqında aydın təsəvvür yoxdur. Humanitar fakültədə xüsusi seminar və ya xüsusi kurs nədir, yaxud diplom və ya kurs işi nədir, xarakteri necə olmalıdır?”⁴⁷¹

Tədris məşğələlərinin keyfiyyətindən dərin narahatlığını ifadə edən komissiya bunun ali məktəb Nizamnaməsinə zidd olduğunu ciddi şəkildə qeyd etdi. Universitetdə dosentlərin həddindən çox olduğu komissiya üzvlərini dərin “təşvişə” salmışdı. Orada deyilirdi: “Siz dosent adını çox asanlıqla vermisiniz, bununla dosent adı öz dəyərini itirmirmi? Axı dosent ali məktəbdə görkəmli simadır, bu, sabahın professorudur. Dosent adı gərgin əmək və sanballı elmi fəaliyyətlə qazanılmalıdır, aspiranturayı bitirib, bir illik stajla hamı dosent olursa, bu, bütün belə dosentlərə qarşı inamsızlıq yaradır...”⁴⁷²

Komissiya jurnalist ixtisasını bitirənlərdə tədris praktikasının olmadığını da kəskin tənqid atəşinə tutdu. Orada deyilirdi: “Tələbə

⁴⁷⁰ Стенограмма расширенного заседания Уч. Сов. АГУ имени С.М.Кирова от 26 января 1956 г., v. 31.

⁴⁷¹ Yenə orada, v. 32.

⁴⁷² Стенограмма расширенного заседания Уч. Сов. АГУ имени С.М.Кирова от 26 января 1956 г., v. 45, 47, 48.

5 il təhsil alır, rayon qəzetində işləməyə gedir, rayon qəzetinin isə nə demək olduğu barədə təsəvvürü belə yoxdur. Tədris və istehsalat təcrübəsi çox ciddi məsələdir. Belə praktikanın keçirilməsi üçün, o cümlədən rayon qəzetlərində keçirilməsi üçün universitetin öz bazası olmalıdır...⁴⁷³

Universitetdə qiyabi şöbənin işinin təşkili məsələsi də komissiya üzvləri tərəfindən təhqiq olundu. Orada deyilirdi: “Keyfiyyətli tədrisdən necə söhbət gəda bilər ki, dərslilər, fənlərin əksəriyyəti üzrə hətta proqram belə yoxdur?”⁴⁷⁴

Komissiya ADU nəşriyyatının işini də qeyri-qənaətbəxş hesab edərək bildirdi ki, nəşriyyat mövcud imkanlardan istifadə edə bilmir, plan yarımçıq şəkildə icra olunur.

Yoxlama komissiyası dekanlara müəyyən hüquqların verilməsi məsələsi üzərində də dayandı. Orada deyilirdi: “Nə vaxta kimi dekanlar belə qalacaq? ADU şəraitində dekanlar hansı hüquqlara sahibdirlər? Belə deyək ki, heç bir hüquqa. Belə ki, dekan qrup nümayəndəsini təyin edə bilmir, tələbənin xəstəlik arayışı olduqda məqbulun verilmə müddətini də başqa vaxta keçirə bilmir.”⁴⁷⁵

Komissiya ADU Elmi Şurasının genişləndirilmiş iclasının sonunda bir qədər “yumsaqılıq göstərərək” universitetin maddi-texniki bazası haqqında məsələyə də toxundu, onun möhkəmləndirilməsinə tərəfdar çıxdı. Komissiyanın sədri çıxışının sonunda dedi: “Universitet altıncı beşillikdə və gələcəkdə öz qarşısında duran vəzifələri həll etmək üçün kifayət qədər qüdrətli və mötəbər kollektivə malikdir.”⁴⁷⁶

1951-ci ilin dekabrında AK (b) P MK “Respublikanın ali məktəblərində ictimai elmlərin tədrisi vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərar qəbul etdi.⁴⁷⁷

Ötən əsrin 40-cı illərinin sonunda SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin “Ali məktəblərdə marksizm-leninizm əsaslarının və fəlsəfinin

⁴⁷³ Yəni orada, v. 112.

⁴⁷⁴ Yəni orada.

⁴⁷⁵ Yəni orada, v. 55.

⁴⁷⁶ Yəni orada, s. 115.

⁴⁷⁷ Поднять уровень преподавания общественных наук в “Вуззах”. – Бакинский рабочий, 8 декабря 1951, №287, с. 1.

tədrisini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” əmrinə uyğun olaraq universitetdə ictimai kafedralar arasında fəlsəfə kafedrası ən yaxşı komplektləşdirilmiş bölmələr sırasında idi. Kafedraya müxtəlif illərdə görkəmli professorlar, akademik Heydər Hüseynov, A.O.Makovelski, M.Qasımov kimi filosoflar başçılıq etmişdi.⁴⁷⁸

Arxiv sənədlərinin araşdırılması göstərir ki, mərkəz ictimai elmlər sırasında marksizm-leninizmin əsasları, siyasi iqtisad, fəlsəfə elmlərinə böyük yer verir və rəhbərlik qarşısında lazımı tələblər qoyurdu. Bununla bağlı olaraq AK (b) P MK respublika ali məktəblərində ictimai elmlərin tədrisinin vəziyyətini yoxlayaraq ali məktəblərin müəllim, direktor və partiya təşkilatları katiblərinin müşavirəsini keçirdi. AK (b) P MK yoxlamaların nəticələrini və müşavirənin yekunlarını müzakirə edib 1951-ci ilin noyabrın 30-da müfəssəl qərar qəbul etdi. Qərarla deyilirdi: “Respublika ali məktəblərində ictimai elmlərin tədrisində ciddi nöqsanlar var.”⁴⁷⁹ Qərarla daha sonra deyilirdi: “İctimai elmlərin tədrisini qəti şəkildə yaxşılaşdırmaq üçün MK elm və ali məktəblər şöbəsinə, şəhər, partiya komitələrinə, respublika Maarif Nazirliyinə, ali məktəblərin direktorlarına və partiya təşkilatlarına bir vəzifə olaraq tapşırıq ki, ictimai elmlərin tədrisindəki nöqsanlar qısa müddətdə həll olunsun.”⁴⁸⁰ Göründüyü kimi, Azərbaycan SSR-də ali məktəblərin, o cümlədən universitetin fəaliyyəti mərkəzin daimi “sayıq partiya nəzarəti” altında saxlanılırdı.

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, ötən əsrin 50-60-cı illərində universitetdə ictimai elmlərin tədrisinin təşkili müvafiq kafedralarda, universitet elmi şuralarında, tədris-metodiki şurasında tez-tez müzakirəyə çıxarılırdı. Bununla bağlı olaraq, 1954-cü ildə Bakı şəhər Partiya Komitəsi “ADU və ATU ictimai elmlər kafedralarının işini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” sənəd qəbul etdi. Sənəddə

⁴⁷⁸ АГУ имени С.М.Кирова 40 лет. – ARDA, ф. 1640, с. 4, с. 838, в. 35-36..

⁴⁷⁹ Поднять уровень преподавания общественных наук в «Вуззах». – Бакинский рабочий, 8 декабря 1951, №287, с. 1.

⁴⁸⁰ Yəni orada.

deyilirdi: “Respublika universitetlərində müəyyən nailiyyətlər olsa da, ictimai elmlərin tədrisində ciddi nöqsanlar qalır.”⁴⁸¹

1950-ci illərin sonu-1960-cı illərin əvvəllərində bütün ali məktəblərdə, o cümlədən universitetdə “elmi kommunizm” adlı yeni fənnin tədrisi geniş vüsət aldı. Rəhbərliyin göstərişi ilə kursun tam həcmdə tətbiq edilməsi “tələbələrin elmi və ideya-siyasi tərbiyəsində” mühüm rol oynamaqlı idi.

Yeni tədrisə başlanılacaq fəlsəfə fənlərinin “xüsusi əhəmiyyətini” nəzərə alan S.M.Kirov adına ADU-nun istinadgah fəlsəfə kafedrasının müdiri, prof. M.M.Qasimov 22 oktyabr 1960-cı ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ali və Orta İxtisas Komitəsinin sədri M.Məmmədova yazırdı: “Respublika ali məktəblərində yeni fəlsəfə fənləri, elmi ateizmin əsasları, marksist-leninçi etika və estetikanın əsasları üzrə dərs deyən müəllimlərin 10 günlük nəzəri seminarının yekunlarına dair aşağıdakıları sizə çatdırıram: 1. Həmin fənlər üzrə dərs apararı müəllimlərin əksəriyyəti seminarlarda müntəzəm olaraq iştirak etmişdir. 2. Seminarlarda nəzərdə tutulmuş məruzələrin dinlənilmiş və həmin məruzələr ətrafında canlı fikir mübadiləsi aparılmışdır. 3. Seminarın yekun məşğələsində seminar iştirakçıları aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsəduyğun hesab edir: a) Yeni fakültativ – elmi ateizm, etika və estetika fənlərinin keyfiyyətini yüksəltmək, ali məktəb tələbələrinin həmin fənlər üzrə müstəqil şüurlu olaraq çalışmalarını təmin etmək üçün həmin fənlər məcburi kursa, imtahana çevrilsin; b) Ali məktəb tələbələri üçün Azərbaycan dilində ədəbiyyatın olmadığını nəzərə alaraq seminarlarda oxunmuş mühazirələrin ayrıca məcmuə şəklində nəşr edilməsinin təşkili Komitədən xahiş olunsun; c) Seminar iştirakçıları xahiş edir ki, oxunub müzakirə edilmiş mühazirələrin çapa hazırlanmasını ADU-nun istinadgah fəlsəfə kafedrası öz üzərinə götürsün və kafedra üzvlərindən Ş.Cəfərov və H.Şirəliyev yoldaşlar məcmuəyə redaktor təyin olunsunlar... 7. Marksist-leninçi fəlsəfənin tədrisini yaxşılaşdırmaq məqsədilə Universitet və respublikanın ali məktəblərində fəlsəfə fənlərinin aşağıdakı qayda ilə keçirilməsi nəzərdə tutulub –

⁴⁸¹ ADU-nun arxivı, f. 1, siy. 31, sax. vah. 7, v. 55.

dialektik və tarixi materializm fənlərinin 3-cü kurslarda başlayıb, 4-cü kurslarda bitirmək, elmi ateizm, etika və estetikanın əsasları fənlərinin 4-cü və 5-ci kurslarda tədris edilməsi...”⁴⁸²

Universitet tərəfindən hazırlanmış və irəli sürülmüş təklif və mülahizələri nəzərə alan Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi Komitəsinin Kollegiyası 14 dekabr 1960-cı ildə etikanın əsasları, estetika və elmi kommunizm üzrə 10 günlük respublika elmi seminarının yekunlarını dinləyib aşağıdakı qərar verdi. Qərarda deyilirdi: “1. Kommunist gənclərinin ideya-siyasi cəhətdən hazırlığında ictimai elmlərin, elmi ateizm, etika, estetika fənlərinin rolu artırılmalıdır; 2. Marksizm-leninizm fəlsəfəsinin öyrənilməsi ali məktəblərin fəlsəfə hazırlığına - a) dialiektik və tarixi materializmin öyrənilməsi 3-cü kursdan başlamalı və 4-cü kursda bitməli; b) etikanın əsasları, estetika və elmi ateizm 4 və 5-ci kurslarda öyrənilməli” - daxil edilməlidir; 3. Yeni fənlərin tədrisi respublikanın bütün ali məktəblərində fakültativ kurslar şəklində 1960-1961-ci dər ilindən başlanmalı, 1961-1962-ci dər ilindən bu fənlər üzrə imtahanlar keçirilməli; 4. Etika, estetika və elmi ateizm fənləri üzrə Azərbaycan dilində dərsliklər, dərs vəsaitləri hazırlanaraq nəşr edilməli və tədris planlarına daxil edilməlidir; 5. Azərbaycan Dövlət Universitetində bu fənlərin tədrisinə fəlsəfə kafedrası birbaşa rəhbərlik etməlidir; 6. Ali məktəblər üzrə Komitə hazırkı tədris ili ərzində etika, estetika, elmi kommunizm hazırlığı üzrə 2 dəfə nəzəri seminarlar təşkil etməlidir.”⁴⁸³

Bütün bunlardan çıxış edərək Azərbaycan SSR Ali Təhsil Komitəsi 1964-cü ilin dekabrın 12-də əmr verdi. Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsil Komitəsinin əmrinə əsasən, “1. 1964-1965-ci dər ilindən etibarən S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində “Elmi kommunizm” kafedrası təşkil edilir və dayaq kafedrasının vəzifəsi bu kafedraya tapşırılır. 2. Azərbaycan Dövlət

⁴⁸² Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ali və Orta İxtisas Təhsili Komitəsinin sədri, prof. M.Məmmədov yoldaşa. 22.10.1960. - ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 5, v. 182-184.

⁴⁸³ Постановление Коллегии высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР. 14.12.1960 г. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 5, v. 178.

Universitetinin rektoru Ş.Mehdiyevə bir ay müddətində kafedra müdiri vəzifəsinin tutulması üçün müsabiqə elan edilməsi ilə bağlı vaxt verilirdi.⁴⁸⁴

Azərbaycan SSR rəhbərliyinin təkliflərini nəzərə alan universitet rəhbərliyi, onun elmi şurası, eləcə də hüquq fakültəsinin elmi şurası ətrafı müzakirələr keçirdi. Müzakirələrdən sonra tədris planlarına "Etikanın əsasları", "Estetika", "Elmi ateizm" kimi yeni fənlər daxil edildi. Bu fənlər 1960-1961-ci dərslər ilində məqbul, 1961-1962-ci dərslər ilində imtahan kimi tətbiq olundu. Yeni fənlər üzrə dərslər və dərslər vəsaitləri çap olundu, elmi ateizm müəllimlərinin nəzəri seminarları keçirilməsi qərara alındı.⁴⁸⁵ Universitetin elmi işlər üzrə prorektoru Ə.M.Ələkbərovun Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin ali və orta ixtisas Komitəsinə 26 iyul 1961-ci ildə ünvanladığı məktubda etika, estetika və elmi ateizm fənlərinin 1961-1962-ci ildən aşağıdakı şəkildə keçilməsi vurğulanırdı: "Etika fənni universitetin bütün fakültələrində 3-cü kurslarda 32 saat, estetika fənni bütün fakültələrdə 4-cü kurslarda 32 saat, elmi ateizm 5-ci kurslarda 24 saat."⁴⁸⁶

Beləliklə, sovet hakimiyyətinin Azərbaycanda mədəni dəyişikliklərdə "kommunist ideologiyasını" rəhbər tutması özünü qabarıq şəkildə göstərirdi. Bütün sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycan təhsil sistemində də partiya direktivləri, onun qərar və göstərişləri əsas götürülür, "yeni tədris vəsait və proqramları", "mütərəqqi dərslər metodikası" tətbiq edilirdi. Bu "metodikada" dinsiz cəmiyyətin formalaşması üçün yeni ziyalılar nəslinin yetişdirilməsi isə vacib şərtlərdən biri idi.

Universitetdə "elmi kommunizm" kafedrası 1966-1967-ci tədris ilində fəaliyyətə başladı. Fəlsəfə elmləri namizədi, dosent

⁴⁸⁴ Приказ по Комитету высшего и среднего специального образования Сов. Министров Аз. ССР. - ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 83, v. 61.

⁴⁸⁵ Постановление Коллегии Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Азербайджанской ССР. 14.12.1960 г. - ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 5, v. 178.

⁴⁸⁶ Комитет высшего и среднего специального образования Совета Министров Азербайджанской ССР. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 475, v. 1.

H.İ.Şirəliyev 1967-ci ildə müsabiqə ilə "Elmi kommunizm" kafedrasının müdiri seçildi.⁴⁸⁷

Müharibədən sonrakı dövrdə SSRİ məkanının bütün subyektlərində olduğu kimi, Azərbaycan SSR-nin ali məktəblərində də xarici dillərin öyrənilməsi tədris prosesinin ən zəif cəhətlərdən biri idi. Qapalı cəmiyyətdə xaricə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırıldığı bir siyasi sistemdə bu normal qarşılanmalı idi. Bununla yanaşı, ötən əsrin 60-cı illərində mərkəzin göstərişi ilə ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisi ilə bağlı bir sıra göstərişlər verildi.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 1961-ci il mayın 27-də "Ali məktəblərdə xarici dillərin öyrənilməsinə yaxşılaşdırmaq haqqında" qəbul etdiyi qərardan az sonra 1961-ci il avqustun 23-də Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ali və Orta İxtisas Təhsili Komitəsinin kollegiyası da eyni addımı atdı.⁴⁸⁸

Universitet rəhbərliyi verilmiş qərarlara uyğun olaraq məsələni 1961-ci il oktyabrın 5-də Elmi Şurada müzakirə etdi.⁴⁸⁹ Elmi Şurada geniş müzakirə olunan xarici dillərin öyrənilməsinin vəziyyəti ilə bağlı məsələ üzərində universitetin Qərbi Avropa dilləri mərkəzi kafedrasının müdiri, dosent Ə.K.Əliyev ətraflı çıxış edərək bildirdi: "ADU-da xarici dillərin öyrənilməsinin vəziyyəti yarımtam haldadır. Bu nöqsanlar İttifaq və Respublika hökumətinin qərarlarında şərh edilmiş nöqsanlarla eynidir."

Uzun və hərtərəfli müzakirələrdən sonra universitet rektorluğu və Qərbi Avropa dilləri kafedrası xarici dillərin öyrənilməsi istiqamətində əməli addımlar atdı. Belə ki, xarici dillərin öyrənilməsi üzrə akademik qrupların tərkibinə yenidən baxıldı, hər qrupda ən çoxu 12-15 tələbə saxlanıldı. Təhsilin texniki cəhətdən təchiz edilməsi üzrə tədbirlər görüldü, tədris metodikasında dəyişiklər edildi. Şifahi nitqin öyrədilməsinə, xüsusi ədəbiyyatın

⁴⁸⁷ Список новых кафедр созданных в течение 1966-1967 учебного года по АГУ им. С.М.Кирова. - ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 105.

⁴⁸⁸ Постановление Коллегии Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР. - ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 53, v. 14.

⁴⁸⁹ Заседания Ученого Совета АГУ им. С.М.Кирова от 05.10.1961 г.

tərcümə edilməsi vərdişlərinə əsas yer verildi, tədris planları yenidən işləndi.

Məlum qərardan əs sonra, 1963-cü il dekabrın 20-də Azərbaycan SSR Ali Təhsil Komitəsi "SSRİ və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin qərarlarının yerinə yetirilməsi gedişi haqqında", "Komitənin ali məktəblərində xarici dillərin öyrənilməsinə yaxşılaşdırmaq haqqında" qərarlar qəbul etdi.⁴⁹⁰ Qəbul olunmuş qərarla nöqsanlar aşığıdakı kimi sadalandı: "Heç də bütün məktəblərdə tədris qruplarının kontingenti qərarların tələb etdiyi tərkibdə deyil, tədris planlarında xarici dillərin öyrənilməsinə az saat ayrılıb, müəllimləri tədris yükü çoxdur. Bir sıra ali məktəblərdə linqafon kabinetləri yoxdur. Müəllimlər iş təcrübəsini öyrənmək və təcrübə mübadiləsi üçün nadir hallarda digər şəhərlərə ezam olunur. Axsəm və qiyabi şöbələrə təhsil alan tələbələrə xarici dillərin öyrədilməsi işi yarıtmaz haldadır."⁴⁹¹ Qərara əsasən xarici dillərin öyrənilməsi ilə bağlı ali məktəblərdə akademik qruplar yaradılmalı, qrupların tərkibi 12-15 nəfərdən artıq olmamalı idi. Azərbaycan bölmələrində xarici dillərin öyrənilməsi gücləndirilməli, xarici dillər üzrə dövlət imtahanları təşkil edilməli idi.⁴⁹² Qərarla, həmçinin, xarici dillər üzrə fundamental dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması, tədris planlarının nəzərdən keçirilərək yenilənməsi, kafedraların təşkili, respublikanın bir çox şəhərlərində, xüsusilə Gəncə və Sumqayıt şəhərində xarici dillərin öyrənilməsi üçün iki illik hazırlıq kurslarının açılması nəzərdə tutulmuşdu.⁴⁹³

Arxiv sənədlərinin araşdırılması göstərir ki, universitet ötən əsrin 60-cı illərində ittifaq respublikalarının tədris və elmi-tədqiqat müəssisələri ilə sıx əlaqə saxlayırdı. Bununla bağlı olaraq universitetin bir çox tələbələri kurs keçmək, tədris işləri ilə yaxından tanış olmaq üçün MDU-ya, SSRİ EA-ya, Ukraynaya və s. ittifaq respublikalarına göndərilmişdi.

⁴⁹⁰ Постановление Коллеги Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 53, v. 14.

⁴⁹¹ Yənə orada.

⁴⁹² Yənə orada, v. 14.

⁴⁹³ Yənə orada, v. 15-16.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin xarici əlaqələrinin vəziyyəti ilə bağlı olaraq Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ali və Orta İxtisas Təhsili Komitəsinin kollegiyasının 20 dekabr 1963-cü ildə verdiyi qərarla deyilirdi: "Ötən il ərzində S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti özünün beynəlxalq əlaqələrini xeyli genişləndirib. SSRİ-nin 98-ə qədər institut və təşkilatları ilə yeni nəşrlər alınıb, göndərilib və mədəni əlaqələr qurulub. Universitetin əlaqələri arasında Polşada Varşava, Krakov Universiteti, ADR-də Potsdam Pedaqoji İnstitutu, Ali Elektrotexnika Məktəbi, Macarıstanda Minerologiya və Petroqrafiya üzrə Seqəd Universiteti mühüm yer tutur. Universitetin ünvanına Harvard (ABŞ), Oksford (İngiltərə), Sorbonna (Fransa) universitetlərindən, eləcə də ABŞ Konqresinin, London Elmi-Texniki İnformasiya kitabxanalarından nəşrlər daxil olur. SSRİ Ali və Orta İxtisas Nazirliyinin bu ilki tövsiyəsi ilə Tunis və Sant-Yaqo (Çili) ilə birbaşa beynəlxalq əlaqələr qurulub. Universitet rektorunun ünvanına kurs müəhazirələri oxumaq, eləcə də elmi-tədqiqat aparılması üçün iki-üç professor-müəllim heyətinin xaricə ezam olunması ilə bağlı məktub göndərilib..."⁴⁹⁴ Orada daha sonra yazılır: "Hazırda Azərbaycan Dövlət Universitetinin 3 aspirantı Çexoslovakiya institutlarında (fiziki kimya və əmtəə malları ticarəti üzrə) və Polşada (riyaziyyat üzrə) bir illik kurs keçir. R.Axundov isə Mali Respublikasında müəllim kimi çalışır..."⁴⁹⁵ Bütün bunları nəzərə alaraq Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti ali və orta ixtisas təhsili üzrə Komitənin Kollegiyası qərara alır: "S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektor əvəzi yoldaş Ə.M.Ələkbərova tapşırılsın ki, a) Universitetin yaxın Elmi Şuralarının birində partiya və ali məktəblərin ictimai təşkilatları ilə birlikdə beynəlxalq əlaqələr üzrə komissiya yaradılsın, Universitetin beynəlxalq əlaqələrinin gələcək planları müəyyənləşdirilsin; b) Beynəlxalq əlaqələr üzrə yaradılmış komissiya üzvləri 1964-cü ilin yanvarından gec olmayaraq Komitəyə təqdim edilsin; c) Müəllimlərin,

⁴⁹⁴ О состоянии международных связей Азгосуниверситета им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 53, v. 10.

⁴⁹⁵ Yənə orada, v. 10-11.

aspirantların xarici ölkələrə ezamiyyəti ilə bağlı lazımı məsələlər həll edilsin; d) SSRİ ali və orta ixtisas Təhsili Nazirliyindən Azərbaycan Dövlət Universitetinə ali məktəblərin xarici ölkələrdə kitab mübadiləsi üzrə siyahısının verilməsi xahiş edilsin.”⁴⁹⁶

XX əsrin 50-ci illərinin sonu-60-cı illərində universitet həyatında qiyabi təhsil forması geniş vüsət almağa başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, universtet hələ bu addımı fizika və kimya fakültəsində 50-ci illərin sonunda atmışdı – iki şöbədən ibarət olan axşam fakültəsi açılmışdı. Qiyabi şöbə isə 1943-cü ildən mövcud olsa da, yalnız 50-60-cı illərdə böyük rol oynamağa başladı. Bunu aşağıdakı arayışdan da aydın şəkildə görmək olar. Belə ki, 1944-1945-ci tədris ilində universitetin birinci kursuna qiyabi şöbəyə qəbul 171 nəfər olmuşdur ki, bunlardan da 90 nəfər azərbaycanlı, 61 nəfər rus, 10 nəfər erməni, 10 nəfər isə digər millətlərin nümayəndəsi idi.⁴⁹⁷Bu göstərici 1945-1946-cı tədris ilində 200 nəfər, 120 nəfər azərbaycanlı, 70 nəfər rus, 6 nəfər erməni, 4 nəfər digər millətlər, 1946-1947-ci tədris ilində birinci kursa qiyabi şöbəyə qəbul 273 nəfər, bunlardan 172 nəfər azərbaycanlı, 80 nəfər rus, 14 nəfər erməni, 7 nəfər digər millətlər, 1947-1948-ci il üzrə birinci kurs qiyabi şöbəyə qəbul 315 nəfər, bunlardan 175 nəfər azərbaycanlı, 95 nəfər rus, 25 nəfər erməni, 20 nəfər digər millətlər, 1948-1949-cu tədris ilində birinci kurs qiyabi şöbəyə qəbul 350 nəfər, bunlardan 205 nəfər azərbaycanlı, 105 nəfər rus, 28 nəfər erməni, 12 nəfər digər millətlər, 1949-1950-cı tədris ilində birinci kurs qiyabi şöbəyə qəbul 354 nəfər, bunlardan 210 nəfər azərbaycanlı, 121 nəfər rus, 17 nəfər erməni, 6 nəfər digər millətlər, 1950-1951-ci tədris ilində 250 nəfər, bunlardan 160 nəfər azərbaycanlı, 69 nəfər rus, 14 nəfər erməni, 7 nəfər digər millətlər, 1951-1952-ci tədris ilində birinci kurs qiyabi şöbəyə qəbul 183 nəfər, bunlardan 113 nəfər azərbaycanlı, 60 nəfər rus, 7 nəfər erməni, 3 nəfər digər millətlər, 1952-1953-cü tədris ilində 227 nə-

⁴⁹⁶ Yənə orada, v. 11-12.

⁴⁹⁷ Сведения о приеме на 1-ые курсы по факультетам заочного обучения АГУ им. С.М.Кирова за период с 1944/1945 по 1960/61 уч. год. по национальному составу. – ARDA, f. 1640, s. 1, sax. vah. 205, v. 5.

fər, bunlardan 120 nəfər azərbaycanlı, 82 nəfər rus, 19 nəfər erməni, 6 nəfər digər millətlər, 1953-1954-cü tədris ilində 283 nəfər, bunlardan 153 nəfər azərbaycanlı, 105 nəfər rus, 14 nəfər erməni, 11 nəfər digər millətlər, 1954-1955-ci tədris ilində 350 nəfər, bunlardan 170 nəfər azərbaycanlı, 125 nəfər rus, 45 nəfər erməni, 10 nəfər digər millətlər idi.⁴⁹⁸

1958-1959-cu tədris ilində universitetin 1-ci kursuna qiyabi şöbəyə qəbul 465 nəfər, bunlardan 278 nəfər azərbaycanlı, 167 nəfər rus, 10 nəfər erməni, 10 nəfər isə digər millətlərin nümayəndəsi idi.⁴⁹⁹1959-1960-cı il üzrə qiyabi şöbəyə qəbul 650 nəfər, bunlardan 445 nəfər azərbaycanlı, 192 nəfər rus, 7 nəfər erməni, 1 nəfər gürcü, 5 nəfər digər millətlərin nümayəndəsi 5 nəfər, 1960-1961-ci il üzrə qəbul 931 nəfər, bunlardan azərbaycanlılar 526 nəfər, 236 nəfər ruslar, 78 nəfər erməni, 7 nəfər gürcü, 84 nəfər digər millətdən olanlar, 1961-1962-ci tədris ilində qiyabi şöbəyə qəbul 973 nəfər, bunlardan 609 nəfər azərbaycanlı, 302 nəfər rus, 26 nəfər erməni, 3 nəfər gürcü, 33 nəfər digər millətdən olanlar, 1962-1963-cü il üzrə qiyabi şöbəyə qəbul 1048 nəfər, bunlardan 661 nəfər azərbaycanlı, 307 nəfər rus, 37 nəfər erməni, 23 nəfər gürcü, 41 nəfər digər millətdən olanlar idi.⁵⁰⁰

Göründüyü kimi, universitetin qiyabi şöbəsinə ən böyük qəbul göstəricisi 1962-1963-cü dərs ilində oldu. Müqayisə üçün qeyd edək ki, gündüz şöbəyə 750 nəfər qəbul olunduğu halda, axşam və qiyabi fakültələrə 1550, onlardan 1048 nəfər qiyabi, 525 tələbə isə axşam şöbəsinə qəbul olmuşdu.⁵⁰¹

Universitetdə qiyabi təhsil alan tələbələrin sayının artmasını aşağıdakı rəqəmlərdən aydın görmək olar: “1963-cü ildə universitet tələbələrinin ümumi sayı 10786 nəfər, onlardan 3276 nəfər gündüz,

⁴⁹⁸ Yənə orada.

⁴⁹⁹ Сведения о приеме на 1-ые курсы по факультетам заочного обучения АГУ им. С.М.Кирова за период с 1957/1958 по 1961/62 уч. год. по национальному составу. – ARDA, f. 1640, s. 1, sax. vah. 205, v. 5.

⁵⁰⁰ Yənə orada.

⁵⁰¹ Перспективный план приема, выпуска и потребности в научно-педагогических кадрах на 1966-1970 гг. – ARDA, f. 2672, s. 1, sax. vah. 164, v. 19.

2066 nəfər axşam, 5444 nəfər qiyabi, 1964-cü tədris ilində tələbələrin ümumi sayı 11778 nəfər, onlardan 3416 nəfər gündüz, 2706 nəfər axşam, 5656 nəfər qiyabi, 1965-ci ildə tələbələrin ümumi sayı 12430 nəfər, onlardan 3635 nəfər gündüz, 3009 nəfər axşam, 5786 nəfər qiyabi (bu göstərici 1964-1965-ci tədris ilinin sonunda gündüz – 2689, axşam – 2314, qiyabi - 4659), 1966-cı ildə universitet üzrə tələbələrin ümumi sayı 9479, onlardan 3522 nəfər gündüz, 2458 nəfər axşam, 3499 nəfər qiyabi⁵⁰² (bu göstərici 1965-1966-cı tədris ilinin sonunda gündüz şöbəsi üçün 2983 nəfər, axşam şöbəsi üçün 2628 nəfər, qiyabi şöbəsi üçün 4879 nəfər⁵⁰³) idi. Rəqəmlərdən göründüyü kimi, 60-cı illərdən universitetin qiyabi və axşam şöbələrində tələbələrin nəzərəcarpacaq artımı müşahidə olunurdu. Bəzi ədəbiyyatlarda (A. Atakişiyev) bunun Xruşov epopeyası ilə birbaşa bağlılığı əsaslandırılma da, fikrimizcə, tələbələrin qiyabi və axşam şöbələrinə müraciətinin əsas səbəblərindən biri universitetdə təhsil alanların böyük bir qisminin kənd rayonlarından olması, maddi imkanların zəifliyi (əyani təhsil üçün şəhərdə ilboyu ev kirayəsi və digər xərclər), digər tərəfdən isə qiyabi və axşam şöbələrində təhsil alanların gündüz işləmələri idi ki, bu da böyük əksəriyyət üçün əlverişli görünürdü.

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, axşam və qiyabi təhsil alan tələbələrin sayının kəskin surətdə artması onların təhsil şəraitinin yaxşılaşdırılması məsələsinə diqqətə ayarlanmışdı. Bununla bağlı olaraq 1963-cü aprelin 26-da Azərbaycan SSR Nazirlər soveti axşam və qiyabi təhsil alan tələbələrin vəziyyətini yaxşılaşdırmağı ADU-nun rektorluğuna, müvafiq hökumət orqanlarına təklif etdi.⁵⁰⁴

“Məktəbin həyatla əlaqəsinin möhkəmləndirilməsi və SSSR-də xalq təhsili sisteminin gələcək inkişafı haqqında” qanunun Azərbaycan

baycan Dövlət Universitetindəki vəziyyəti haqqında arayışdan⁵⁰⁵ bir qədər sonra, 1963-cü il mayın 9-da Sov.İKP MK və SSRI Nazirlər Soveti məktəbin həyatla əlaqəsini möhkəmləndirmək haqqında birgə bəyanat səsləndirdilər. Bəyanatda deyilirdi: “Həyatla əlaqənin möhkəmləndirilməsi və SSRI-də xalq təhsili sisteminin daha da yaxşılaşdırılması haqqında Qanunun ali və orta ixtisas təhsili məktəbləri tərəfindən yerinə yetirilməsi sahəsində müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. Xalq təsərrüfatının və mədəniyyətin müxtəlif sahələrində iş təcrübəsində məlik olan gənclərin ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbulu artmış, axşam və qiyabi təhsili əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir.”⁵⁰⁶

1960-cı illərin ortalarından etibarən universitetin professor-müəllim heyətinin sayında da artım müşahidə olunurdu. Bunu aşağıdakı rəqəmlərdən də aydın şəkildə görmək olar: “1965-ci il üçün universitetin professor-müəllim heyətinin ümumi sayı 2709 nəfər olmuşdur ki, bunun da 88 nəfəri professor və elmlər doktoru, 681 nəfəri dosent və elmlər namizədi, 422 nəfəri assistent, 948 nəfər baş müəllim, 570 nəfər müəllim idi. Bu göstərici 1966-cı il üzrə 3191 nəfər, bunlardan 103 nəfər professor və elmlər doktoru, 782 nəfər dosent və elmlər namizədi, 595 nəfər assistent, 1001 nəfər baş müəllim, 710 nəfər isə müəllim idi.”⁵⁰⁷ Yəni həmin məlumatlardan aydın olur ki, 1965-1966-cı illərdə universitetdə 12 fakültə olmuşdur.⁵⁰⁸

Artıq 60-cı illərin ortalarında universitetin bir çox fakültələrində yeni kafedralar da açıldı. Belə fakültələrdən biri geologiya-coğrafiya fakültəsi idi. Bununla bağlı olaraq fakültə dekanlığına və universitet rektoruna 22 oktyabr 1966-cı ildə məktub ünvanlandı. Fakültə rəhbərliyi tərəfindən ünvanlanmış məktubdan çıxış edən

⁵⁰² Контингент студентов высших учебных заведений Министерства в ЦСО Аз. ССР. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 107, v. 17.

⁵⁰³ Yəni orada, v. 18.

⁵⁰⁴ Справка о реализации решений Совета Министров Аз. ССР от 26 апреля 1963 года и приказа Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР от 17-го мая 1963 г. – ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 64, v. 17-19.

⁵⁰⁵ Справка о работе АГУ им. С.М.Кирова по реализации “Закона об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР”. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 475, v. 7.

⁵⁰⁶ Заседания кафедры истории КПСС АГУ им. С.М.Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 1096, v. 169;

⁵⁰⁷ Количество кафедр. Приложение № 6. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 107, v. 25

⁵⁰⁸ Yəni orada.

universitetin tədris işləri üzrə prorektoru R.M.Sultanov 18 yanvar 1967-ci ildə Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinə məktub göndərdi. Məktubda deyilirdi: “S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti 5000 saat dərs yükü olan “Faydalı qazıntılar” kafedrasının əsasında “Kristalloqrafiya, mineralogiya və petroqrafiya” kafedrasının yaradılması haqqında sizə məlumat verir. Hazırda “Faydalı qazıntılar” kafedrasında ştat üzrə 2 professor, 1 əvəzçi professor və 6 dosent fəaliyyət göstərir ki, bunun da bazasında bəhs olunan kafedranı təşkil etmək olar.⁵⁰⁹ Bundan bir qədər sonra 17 may 1967-ci ildə yeni kafedranın təşkili ilə bağlı Geologiya-coğrafiya fakültəsi Elmi Şurasının iclası keçirildi. Fakültə Elmi Şurası “Faydalı qazıntılar” kafedrasının bazası əsasında dekan dosent R.X.Piriyevin məruzəsini dinləyib kafedranın yenidən təşkil edilməsi və yeni kafedranın yaradılması ilə bağlı Universitet rəhbərliyi və Azərbaycan SSR ali və orta ixtisas təhsili Nazirliyinə müraciət hazırladı.⁵¹⁰ 2 noyabr 1967-ci ildə yeni kafedranın yaradılması universitet Elmi Şurasında müzakirəyə çıxarıldı. Universitet Elmi Şurası fakültə Elmi Şurasının qərarını əldə rəhbər tutaraq “Faydalı qazıntılar” kafedrasının bazasında yeni “Petroqrafiya, mineralogiya və kristalloqrafiya” kafedrası yaradılması haqqında qərar çıxardı və bununla bağlı Azərbaycan SSR ali və orta ixtisas Təhsili Nazirliyinə müraciət edildi.⁵¹¹

1960-cı illərdə universitetdə fakültələr və kafedralar çoxalsa da, yeni laboratoriya və kabinetlər istifadəyə verilsə də, Universitetin tədris binaları azlıq edir, kadr çatışmır, dərslər əvvəlki dövrdə olduğu kimi 2 və ya 3 növbədə keçirilirdi. Bunu 17 noyabr 1967-ci ildə universitetin rektoru Mehdi Əliyev tərəfindən Azərbaycan SSR ali və orta ixtisas Təhsili Nazirinə ünvanlanmış məktubdan da görə

⁵⁰⁹ Начальнику Управления Вузов Министерства Высшего и Среднего Специального Образования Аз. ССР. 18.01.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 35.

⁵¹⁰ Выписка из протокола Ученого Совета геолого-географического факультета. 17.05.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 25.

⁵¹¹ Заседания Ученого Совета АГУ им. С.М.Кирова от 02.11.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 24.

bilərik. Məktubda deyilirdi: “S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti hazırda, Kommunist küçəsi 6 və 8 saylı, P.Lumumba küçəsi 23 saylı binalarda yerləşir. Bütün binalarda tədris 3 növbədə gedir. Birinci və ikinci növbədə əyani şöbənin və ixtisasartırma şöbəsinin tələbələri, 3-cü növbədə isə qiyabi və hazırlıq şöbəsinin tələbələri dərs keçirlər. Bunları nəzərə alaraq bizim ştat cədvəlimizə baxmağınızı xahiş edirəm.”⁵¹² 2 oktyabr 1967-ci ildə göndərilmiş digər bir məktubda isə Universitetin tədris binaları üçün lazımı avadanlıqların çatışmazlığı bildirilirdi.⁵¹³

Beləliklə, universitet 1945-1960-cı illərdə çətin müharibə illərinin ağrı-acılarında keçərkən təhsilin inkişafında, tədris həyatında irəliləyişlərə nail oldu. Universitetdə bir sıra fakültələr açıldı. Mərkəzin göstərişi ilə tədris planlarına yeni-yeni fənlər daxil edildi. Universitet 1969-1970-ci tədris ilinə 12 fakültə ilə başladı. Bunlar – mexanika-riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya, geologiya-coğrafiya, tarix, filologiya, şərqşünaslıq, hüquq, kitabxanaçılıq, jurnalistika, ixtisasartırma və xarici tələbələrə iş- idi.

4.2. Universitet 1970-1980-ci illərdə

Əvvəlki dövrlə müqayisədə, ötən əsrin 70-ci illərinə universitet nisbətən uğurlarla qədəm qoydu. Bu, özünü universitetin maddi-texniki və tədris bazasının xeyli möhkəmləndirilməsində qabarıq şəkildə göstərdi. Bu illərdə universitet ali məktəblər içərisində daha çox nüfuz qazanmışdı. Universitetin sürətlə inkişafının əsas səbəblərindən biri onun səmərəli təşəbbüslərlə çıxış etməsi idi. Belə təşəbbüslərdən biri hələ 1962-1963-cü tədris ilində tələbələrin məcburi həftəlik dərs yükünün azaldılması və onların müstəqil yaradıcı fəaliyyəti üçün şərait yaradılması məqsədində tədris planlarına yenidən baxmaq, təkrarçılığını aradan qaldırmaq sahəsindəki təşəbbüslər idi.

⁵¹² Министру высшего и среднего специального образования Аз. ССР. 17.11.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 47.

⁵¹³ Зам. министра высшего и среднего специального образования Аз. ССР. 02.10.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 2, 4.

1969-cu il noyabrın 1-də universitetin yaradılmasının 50 illiyi tamam oldu. Bu münasibətlə 1969-cu il noyabrın 1-də yubiley tədbiri keçirildi. Həmin il bu böyük elm və tədris ocağı Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olundu.⁵¹⁴

Universitetin 50 illik yubileyi münasibətlə indiki Şəhriyar adına klubda keçirilən tədbirdə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin o zamankı birinci katibi H.Əliyev geniş nitq söylədi. Orada deyildi: "Azərbaycan universitetinin yaranması qabaqçıl qüvvələrin qələbəsi idi, doğma xalqı maarifləndirmək uğrunda, dünya mədəniyyəti və elm xəzinəsinin qapılarını onun üzünə açmaq uğrunda Azərbaycanın ən yaxşı oğullarının bir çox illərdə apardıqları mübarizənin yekunları idi."⁵¹⁵

O zamankı SSRİ məkanında AKP MK-nın birinci katibinin yubiley tədbirində çıxış edərək ana dilində nitq söyləməsi təkcə universitet kollektivinə deyil, bütün Azərbaycan cəmiyyətinə milli ruhun qaytarılması istiqamətində mühüm bir addım idi. H.Əliyev deyirdi: "Bu gün, təntənəli yubiley günündə biz öz biliyini, öz istedadını Azərbaycan universitetinin yaranmasına və inkişafına sərf edənlərin xatirəsini hörmətlə yad edirik."⁵¹⁶ Beləliklə, bu məlumatlar göstərir ki, universitet ötən əsrin 70-ci illərində dövlət qayğısı və o zamankı Azərbaycan təhsili üçün yeniliklərlə daxil oldu.

70-ci illərdə universitetin maddi-texniki bazası gücləndi, kabinet və laboratoriyaların sayı 115-ə çatdı. Tədris prosesində texniki vasitələrdən istifadə olunmasında əsaslı dəyişikliklər baş verdi. Universitetdə tədris prosesində texniki vasitələrin tətbiqi məsələləri ilə məşğul olan metodik şura yaradıldı. Metodik şuranın və fotolaboratoriyanın birgə təşkilatçılığı ilə ayrı-ayrı fənlər üzrə diafilmlər yaradıldı.

1978-ci ildə Şura ixtisaslaşdırılmış auditoriyaların təşkili, auditoriyaların texniki vasitələrlə təchiz edilməsi, filmtokanın, filmlərin yaradılması üzrə universitet studiyasının təşkili sahəsində xeyli iş gördü. Bunun məntiqi davamı kimi 1979-cu il yanvarın 11-

də universitet rektoru "Təlim-tərbiyə prosesində kinodiafilm vasitələrinin yaradılmasını və onlardan istifadəni daha da yaxşı təkmilləşdirmək haqqında" əmr verdi.

1973-cü ildən etibarən universitetin qəbul komissiyası texniki vasitələrdən geniş istifadə ilə bağlı mühüm addımlar atdı. Belə ki, sənədlərin və hesabatların hazırlanması "Abituriyent" sistemi ilə təchis olunmuş hesablama mərkəzində həyata keçirildi. Bu, ilk dəfə olaraq universitet tarixində hesablama mərkəzində eksperimental yolla tələbə qəbulunun keçirilməsi idi. Universitetin 1973-cü il hesabatından məlum olur ki, ali məktəbə qəbulun nəticələri, o cümlədən qəbul komissiyasının protokolları "Abituriyent" sistemi protokolları ilə bir-birinə uyğun gəlirdi.⁵¹⁷

Hesablama mərkəzində işlənilib hazırlanmış avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi "Ali məktəb", yəni "Abituriyent" köməkçi sistemi praktikaya tətbiq edildi. 1974-cü ilin yayında bu sistem sənədlərin qəbulu gedişi haqqında hər gün xeyli informasiya verirdi.

1970-ci illərdə hesablama mərkəzi həm universitetin, həm də Bakının başqa ali məktəblərinin tələbələri arasında programçılar hazırlamaq üçün baza idi. Tələbələr müasir elektron-hesablayıcı maşınlarda tədris və istehsalat praktikası keçirdilər.

1976-cı ildə hesablama mərkəzi "Abituriyent", "Davamiyyət", "Əmək haqqı" köməkçi sistemlərindən istifadə edirdi. Tədris prosesində universitetin aşağıdakı kafedraları əsasən elektron hesablayıcı maşınlardan istifadə edirdi: nəzəri fizika, yarımqeçiricilər fizikası, hesablayıcı riyaziyyat, ümumi fizika, riyazi fizika, riyazi analiz, tətbiqi riyaziyyat, estetika. 1976-cı ildə həmçinin "Cədvəl" köməkçi sisteminin hazırlanmasına başlandı.

⁵¹⁴ Bakı Dövlət Universiteti. Xüsusi Buraxılış. 1919-1994., s. 27.

⁵¹⁵ Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti – 90., s. 41.

⁵¹⁶ Yəni orada.

⁵¹⁷ Atakişiyev A. Göstərilən əsəri, s. 399.

V FƏSİL

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ MÜASİR DÖVRDƏ

5.1. Universitetin tarixi adının bərpa edilməsi

XX əsrin 80-ci illərinin sonunda keçmiş SSRİ-də gedən ictimai-siyasi proseslər bir çox sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycanın təhsil həyatına da təsirsiz ötüşmədi. Belə ki, Azərbaycanda ali təhsilin yenidən qurulması məsələləri fəal müzakirə mövzusunə çevrildi. Yaranmış əlverişli şəraitə uyğun olaraq Universitet rəhbərliyi də ali təhsilin yenidən qurulması ruhunda tədris-metodik, elmi-tədqiqat və ideya-tərbiyə proseslərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər gördü.

Həyata keçirilmiş tədbirlər 1989-cu ildən daha əməli xarakter kəsb etdi. Bakı Dövlət Universitetinin 70 illik yubileyinə təsadüf edən bu tədbirlər gündəlik mətbuat səhifələrində Azərbaycanın vətənpərvər ziyalıları tərəfindən daha qətiyyətli addımlar atılması tələbi ilə başladı. Tələblər universitet rəhbərliyinə elm ocağının tarixi adının özünə qaytarılması ilə bağlı müraciətlərlə daha da aktuallaşdı. Müraciətin hazırlanmasında isə universitetin qocaman müəllimlərindən olan Səfər İbrahimovun "Arxiv daha etibarlı mühafizəçidir" başlıqlı yazısından qaynaqlandı. Bu müsahibədə səsləndirilən təkliflərdən ruhlanan o zamankı Azərbaycan Dövlət Universitetinin bir qrup tələbəsi, tarix fakültəsinin tələbəsi Rəsul Hüseynov, hüquq fakültəsinin tələbəsi Əli Kərimov, Paşa Həsənov, Yalçın Nəsirov başda olmaqla müraciət imzalanaraq əvvəlcə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində dərc edildi, sonra isə tələbnamə şəklində Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinə, universitet rəhbərliyinə göndərildi.⁵¹⁸ Redaksiyaya ünvanlanmış

⁵¹⁸ Azərbaycan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasına AXC-nin Tarix fakültəsindəki dayaq dəstəsi tərəfindən Tələbnamə. – BDU-nun Arxivi, f. 1, Elmi Şuranın protokolları, 1989, №1-4, v. 35.

müraciətdə deyilirdi: "Hörmətli redaksiya, son zamanlar qəzetinizin səhifələrində ADU-nun tarixi ilə bağlı dərc etdiyiniz maraqlı yazılara görə sizə minnətdarıq. Şübhəsiz ki, universitet tarixinin tam aşkarlanmasında həmin yazıların böyük xidməti olacaqdır. Lakin universitetin qocaman müəllimlərindən biri Səfər İbrahimov daha ciddi bir məsələ qaldırır: universitetimizin tarixi adı – Bakı Dövlət Universiteti adı özünə qaytarılsın. Bu təklif hamımızın ürəyincədir. Ona görə də sizə məktub yazmaq qərarına gəlmişik. Qoy hamı bilsin ki, universitetin çoxminli tələbə kollektivi də bu arzu ilə yaşayır."⁵¹⁹ Redaksiyaya göndərilmiş müraciətdə daha sonra deyilirdi: "Səfər müəllimin verdiyi müsahibədə bir cümləni xatırlatmaq istəyirik. 1919-cu ildən 1922-ci ilin dekabrın 6-dək universitetimiz öz tarixi adı ilə - Bakı Dövlət Universiteti kimi tanınırdı. Sonra nədənsə, əsassız, məlum olmayan sənədə istinadən Azərbaycan Dövlət Universiteti adlandırılmışdır. Oxucularla tam təsəvvür yaransın deyə, onları əsassız, məlum olmayan sənədlə - Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının 6 dekabr 1922-ci il tarixli 47 nömrəli protokolunun məzmunu ilə tanış etməyi lazım bilirik. Həmin protokolda göstərilir ki, (məruzəçi Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarının müavini, sonralar Bakı Dövlət Universitetinin rektoru Tağı Şahbazi – Z.Ə.) Bakı Dövlət Universiteti təkcə Azərbaycan SSR əhalisinin mənafeyinə xidmət etmir, eyni zamanda qonşu respublikalar üçün də mədəniyyət ocağıdır. Universitetin fəaliyyət dairəsi respublika hüdudlarından kənara çıxdığı üçün onun adının dəyişdirilib Azərbaycan Dövlət Universiteti adlandırılması zəruridir."⁵²⁰ Universitet Nizamnaməsinin 1922-ci ildə kobud şəkildə pozulması, onun Nizamnamə üzrə muxtariyyət hüququnun əlindən alınmasını dilə gətirən Azərbaycan gəncliyi daha sonra müraciətdə deyirdi: "Yenə həmin protokoldan məlum olur ki, universitetin adının dəyişdirilməsi universitet şurasında müzakirə olunmamışdır. Professor Selixanoviçin formal da olsa, bu məsələyə öncə universi-

⁵¹⁹ ADU – 70. Universitetimiz necə adlanmalıdır? - Azərbaycan gəncləri, 24 iyun, 1989, s. 3.

⁵²⁰ Yenə orada.

tet şurasında baxılması təklifi cavabsız qalmışdır. Protokolun məzmunundan aydın olur ki, əvvəla, universitetin adı dəyişdirilərkən Respublika əhalisinin mənafeyi nəzərə alınmamışdır. Belə ki, qonşu Gürcüstan SSR-də Tbilisi Universiteti, Ermənistan SSR-də İrəvan Universiteti həmin respublikaların ali təhsilli kadrlara olan tələbatını tamamilə ödəyirdi. Deməli, Bakı Dövlət Universitetinin qonşu respublikalardan ötrü də mədəniyyət ocağı olması və yalnız Azərbaycan SSR əhalisinə xidmət etməməsi xüsusunda universitetin adının dəyişdirilməsi əsassızdır. İkincisi, universitet şurasında bu məsələyə baxılmaması, bununla da universitetin muxtariyyət hüququ pozulmuşdur...⁵²¹Fikrimizcə, bu əsassızlıq həm də açıq şəkildə orda görünürdü ki, bu ad dəyişikliyi təkcə Azərbaycanda baş verdi. Onda daha bir sual yaranır. Əgər “Bakı Dövlət Universiteti təkcə Azərbaycan SSR əhalisinin mənafeyinə xidmət etmir, eyni zamanda qonşu respublikalar üçün də mədəniyyət ocağıdır” kimi fikirlərlə mərkəz Bakı Dövlət Universitetinin adını dəyişib Azərbaycan Dövlət Universiteti qoyurdusa, bəs o zaman niyə Ermənistan SSR-də İrəvan Universiteti, Gürcüstan SSR-də Tbilisi Universiteti ad dəyişikliyinə məruz qalmamışdı? Bizcə, bunun daha dərin köklərini xristian həmrəyliyində axtarsaq, daha doğru olardı.

Beləliklə, gördüyü kimi, ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında SSRİ məkanında “yenidənqurma konsepsiyası”ndan sonra onun keçmiş subyektlərində, o cümlədən Azərbaycanda ictimai, siyasi və mədəni sahələrdə imperiyanın müstəmləkə siyasətinə qarşı kəskin fikirlər və mövqelər bildirilir və tənqid hədəfinə çevrilir, əməli addımlar atılması tələbi səsləndirilirdi.

Əslində, qəzet səhifələrində dərc edilən bu məlumatlar bütün Azərbaycan cəmiyyətinin fikri idi və o zamankı rəhbərlik bu fikirləri, Azərbaycan xalqının tarixi arzularını nəzərə almaya bilməzdi. Bütün bunları ətrafın nəzərdən keçirən Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi 14 avqust 1989-cu ildə universitetin rektoruna məktub ünvanladı. Nazir müavini Y.İ.Krotkov tərəfindən universitet rektoru Cəmil Quliyevə ünvanlanmış məktubda de-

⁵²¹ Yəni orada.

yilirdi: “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin 1989-cu il 24 iyun tarixli nömrəsində “Universitetimiz necə adlanmalıdır” sərlövhəli yazı dərc edilmişdir. Məqalədə universitetin tarixi adının – Bakı Dövlət Universiteti adının özünə qaytarılması təklif olunur. Qeyd olunan məsələni, rəhbəri olduğunuz ali məktəbin elmi şurasında müzakirə edib, təkliflərinizi Nazirliyə bildirməyiniz xahiş olunur.⁵²²Beləliklə, universitetin tarixi adı ilə bağlı cəmiyyətdə səsləndirilən həqiqətlərə biganə qala bilməyən Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi məsələni Universitet Elmi Şurasında gündəliyə çıxarmağı, zəruri təkliflər verməyi irəli sürdü.

Cəmiyyətdə səsləndirilən fikirləri və bunun fonunda Nazirliyin təkliflərini nəzərə alan Universitet rəhbərliyi Elmi Şuranın 27 oktyabr 1989-cu il tarixli iclasında bir çox məsələlərlə yanaşı, universitetin tarixi adının özünə qaytarılması məsələsini də gündəliyə çıxardı. Universitetin tarixi adının bərpa olunması ADU Elmi Şurasının gündəliyində sıra baxımından sonuncu yerdə qərarlaşdı. Lakin gərgin keçən müzakirələr gündəlikdə yer almış sonuncu məsələnin tarixi əhəmiyyətinə görə digər məsələləri qabaqladığını, əslində, birinci yerdə olduğunu Azərbaycan cəmiyyətinə açıq şəkildə göstərdi. Belə ki, məhz Elmi Şuranın gündəliyinin bu bəndində Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə, mədəniyyətinə, Cümhuriyyət liderlərinə, bir sözlə, Azərbaycanda Avropa tipli ilk ali məktəbin yaradıcı kollektivinin ruhuna böyük bir ehtiram var idi. Haqq-ədalət öz yerini tapırdı, tarixi ədalət bərpa olunurdu. Qərarda deyilirdi: “1) S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin adı dəyişdirilərək Bakı Dövlət Universiteti adlandırılın; 2) Bakı Dövlət Universitetinin yerləşdiyi küçə “Universitet” küçəsi adlandırılın; 3) Bakı Dövlət Universitetinə Məmməd Əmin Rəsulzadənin adı verilsin.”⁵²³

⁵²² S.M.Kirov adına ADU-nun rektoru C.Quliyev yoldaşa. – BDU-nun Arxiv, f. 1, Elmi Şuranın protokolları №1-4, 27.10.1989-16.03.1990, v. 34.

⁵²³ Протокол №1. Заседания Ученого Совета Азербайджанского Государственного Университета. От 27 октября 1989 г. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxiv, f. 1, Elmi Şuranın protokolları №1-4, 27.10.1989-16.03.1990, v. 7.

Universitet Elmi Şurasının qərarından bir qədər sonra, 31 oktyabr 1989-cu ildə universitetin rəhbərliyi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinə məktub ünvanladı. Məktubda deyilirdi: "Universitetin rektorluğu, partiya komitəsi və ictimai təşkilatları Sizə məlum edir ki, geniş ictimaiyyətin arzu və təkidini nəzərə alınaraq Elmi Şuranın 27 oktyabr 1989-cu il tarixli iclasında Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixi adının bərpa olunması barədə məsələ müzakirə edilmişdir. Elmi şura üzvləri yekdilliklə universitetin tarixi adının bərpa olunması, universitet və onun yerləşdiyi küçənin adlarının dəyişdirilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir. Universitetin rektorluğu, partiya komitəsi və ictimai təşkilatları universitetin kollektivi və geniş ictimaiyyətin arzusunu nəzərə alaraq həmin qərarı müvafiq fərmanla qanuniləşdirilməni Sızdan xahiş edir."⁵²⁴

Universitet rəhbərliyinin xahişini nəzərə alan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 19 fevral 1990-cı ildə 1740-XI sayılı fərman verdi. Fərmanda deyilirdi: "Azərbaycan Dövlət Universitetinə S.M.Kirovun adının verilməsi haqqında" Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1939-cu il 16 aprel tarixli fərmanı qüvvəsini itirmiş hesab edilsin."⁵²⁵ Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 fevral 1990-cı il tarixli fərmanı universitetin rektoru Mirabbas Qasımovun 23 fevral 1990-cı il tarixli 9 sayılı əmri ilə elan edildi.⁵²⁶

Universitetin tarixi adının bərpa edilməsi ilə bağlı növbəti addım Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi tərəfindən atıldı. Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi tərəfindən 1 mart 1990-cı ildə 188 sayılı əmr verildi. Əmrdə deyilirdi: "1) S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin ilkin adı bərpa edilsin və Bakı Dövlət Universiteti adlandırılın; 2) Bakı Dövlət Universitetinin rektoru M.Qasımov yoldaş universitetin Əsasnaməsinə müvafiq

⁵²⁴ Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinə. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivi, f. 1, Elmi Şuranın Protokolları, №1-4, v. 33.

⁵²⁵ Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 fevral 1990-cı il tarixli 1740- XI sayılı fərmanı. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1990, v. 136.

⁵²⁶ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun 23 fevral 1990-cı il 9 sayılı əmri. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, №1-96, v. 136.

dəyişikliklər daxil etsin."⁵²⁷ Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 1 mart 1990-cı il tarixli 188 sayılı əmri universitet rektorunun 7 mart 1990-cı il tarixli "R-15" sayılı əmri ilə elan edildi.⁵²⁸ Beləliklə, universitetin 70 illik yubileyi ərfəsində onun tarixi adının bərpa edilməsi ilə bağlı əməli addımlar atıldı. Əvvəlcə, mətbuat səhifələrində o zamankı Azərbaycan ziyalıları, tələbələri tərəfindən ictimailəşdirilən bu məsələ Universitet Elmi Şurasında nəzərdən keçirildi və qətiyyətli addım atıldı. Azərbaycanın dövlətçilik tarixi, mədəniyyəti ilə heç bir bağlılığı olmayan Kirovun adı universitetin üzərindən götürüldü, 1922-ci ildən işlədilən Azərbaycan Dövlət Universiteti adı Bakı Dövlət Universiteti kimi bərpa edildi. Elmi Şura universitetə Azərbaycan Cünhuriyyətinin qurucusu, dahi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsini qərara aldı. Universitet Elmi Şurasının məlum qərarından az sonra isə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti, Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi oxşar addımı atdılar. Lakin Universitet Elmi Şurasının qərarı istisna olmaqla, 1990-cı ildə istər Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin, istərsə də Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin oxşar qərarlarında universitetin tarixi adı bərpa edilsə də, universitetə Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi əksini tapmadı.

Yalnız 29 oktyabr 1990-cı ildə universitet rektorluğu Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycanın görkəmli ictimai və siyasi xadimi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi ilə bağlı o zamankı respublika rəhbərliyi qarşısında vəsatət qaldırdıqdan sonra mümkün oldu. Bundan 2 gün sonra 31 oktyabr 1990-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin professor-müəllim heyətinin iclası keçirildi. İclasda məruzə edən Universitetin rektoru, akademik M.Qasımov deyirdi: "Biz bilirik ki, Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsində Məmməd Əmin Rəsulzadənin mühüm rolu olmuşdur. O, Azərbaycan tarixində böyük rol oynamış şəxslərdən biri idi. Şərqdə

⁵²⁷ Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 1 mart 1990-cı il tarixli 188 №-li əmri. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1990, №1-96, v. 127.

⁵²⁸ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun 7 mart 1990-cı il "R-15" sayılı əmri. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivi, f. 1, Əmrlər, №1-96, v. 127.

ilk demokratik qurumun – Azərbaycan Demokratik Respublikasının banisi olmuşdur. O, dəfələrlə yüksək kürsüdən çıxış edərək milli universitetin yaradılmasının zəruriliyindən bəhs etmişdi. Çox çəkmədi 1919-cu ilin noyabrında Bakı Dövlət Universiteti təşkil olundu. Uzun illər Məmməd Əmin Rəsulzadəni qatı millətçi kimi tənqid etmişlər. Lakin bu bir faktdır ki, universitetin yaradılması işinə məşhur rus alimləri cəlb olunmuşdur. Uzun illər Məmməd Əmin Rəsulzadənin millət qarşısındakı xidmətləri saxtakarlıqla heçə endirilmişdir. Respublikamızda gedən yenidənqurma prosesləri nəticəsində tariximizin qaranlıq səhifələri açılmışdır. Təbii olaraq Məmməd Əmin Rəsulzadənin millət qarşısında tarixi xidmətlərinə də layiqincə qiymət verilməlidir. Bu cəhətdən Bakı Dövlət Universitetinə onun adının verilməsi təqdirəlayiq bir hal olardı.”⁵²⁹ Bütün bunları nəzərdən keçirən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti 10 dekabr 1990-cı ildə 564 sayılı qərar verdi.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin bu qərarından bir qədər sonra Azərbaycan SSR Xalq Təhsil Nazirliyinin 4 yanvar 1991-ci il tarixli əmri ilə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Məmməd Əmin Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti adlandırılması rəsmiləşdirildi. Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin əmrində deyilirdi: “Bakı Dövlət Universiteti rektorluğunun universitetə Azərbaycanın görkəmli ictimai və siyasi xadimi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi haqqında 29.10.1990-cı il tarixli – 01-03 /1092 sayılı vəsatəti və respublika Nazirlər Sovetinin bu barədə 10 dekabr 1990-cı il tarixli 564 sayılı qərarını nəzərə alaraq əmr edirəm: 1. Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycan Demokratik Respublikasının banisi, görkəmli ictimai və siyasi xadim, universitetin yaradılmasında mühüm xidmətləri olmuş Məmməd Əmin Rəsulzadənin adı verilsin; 2. Bakı Dövlət Universitetinin rektoru

⁵²⁹ Bakı Dövlət Universitetinin professor-müəllim heyətinin iclası. Protokoldan çıxarış. 31.10.1990. – BDU-nun Arxivı, f. 1, Elmi Şuranın protokolları, № 1-4, v. 32.

akademik M.G.Qasımov yoldaş universitetin strukturunda müvafiq dəyişikliklər aparsın.”⁵³⁰

Rektorluğun 29 oktyabr 1990-cı il tarixli vəsatətini, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 10 dekabr 1990-cı il tarixli 564 sayılı qərarını, Azərbaycan SSR Xalq Təhsil Nazirliyinin 04 yanvar 1991-ci il tarixli əmrini əldə əsas tutan universitetin rektoru M.Qasımov 17 yanvar 1991-ci ildə əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: “Bakı Dövlət Universiteti rektorluğunun universitetə Azərbaycanın görkəmli ictimai və siyasi xadimi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi haqqında 29.10.1990-cı il tarixli – 01-03 /1092 sayılı vəsatəti və respublika Nazirlər Sovetinin bu barədə 10 dekabr 1990-cı il tarixli 564 sayılı qərarını nəzərə alaraq əmr edirəm: 1. Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycan Demokratik Respublikasının banisi, görkəmli ictimai və siyasi xadim, universitetin yaradılmasında mühüm xidmətləri olmuş Məmməd Əmin Rəsulzadənin adı verilsin; 2. Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik M.G.Qasımov yoldaş universitetin strukturunda müvafiq dəyişikliklər aparsın. Əsas: Az. SSR XTN-nin 2 sayılı 04.01.1991-ci il tarixli əmri.”⁵³¹

Beləliklə, ötən əsrin 80-ci illərinin sonundan keçmiş SSRİ məkanında yenidənqurma islahatlarından sonra ictimai-siyasi proseslərin milli zəmində yüksələn xətlə davam etməsi Azərbaycanın təhsil sistemində də təsirsiz ötürmədi. Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanda azadfikirliyin, müstəqil düşüncənin mərkəzinə çevrildi. Bütün bu addımlar məntiqi sonluqla başa çatdırıldı. Universitetin tarixi adı bərpa edildi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan görkəmli ictimai-siyasi xadim, universitetin yaradılmasında mühüm xidmətlər göstərmiş Məmməd Əmin Rəsulzadənin adı Bakı Dövlət Universitetinə verilərək rəsmiləşdirildi.

⁵³⁰ Bakı Dövlət Universitetinə Məmmədəmin Rəsulzadənin adının verilməsi barədə. 04.01.1991. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivı. Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 139.

⁵³¹ Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 2№-li 04.01.1991-ci il tarixli əmrinin elan edilməsi. 17.01.1991. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivı. Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 137.

5.2. Müstəqilliyin ilk illərində Universitetdə tədris sisteminin yenidən qurulması ilə bağlı həyata keçirilmiş tədbirlər (1991-1994)

1991-ci il 18 oktyabrda Azərbaycanın müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyması Bakı Dövlət Universitetinin tarixində də yeni mərhələ açdı. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulması, qonşu Ermənistanın işğalçılıq planları universitetin fəaliyyətinə də təsirsiz qalmadı. Qarabağdan, tarixi Azərbaycan torpaqlarından qovulmuş minlərlə soydaşımız universitetin tələbə yataqxanalarında yerləşdirildi. Məcburi köçkün ailələrinin 265 nəfər məktəbli uşağı üçün xüsusi orta təhsil məktəbi yaradıldı, 35 nəfər isə universitetdə işlə təmin edildi.⁵³²

1988-ci ildən başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı yenidən başlanmış ərazi iddiaları, işğalçılıq planları Universitet Elmi Şurasında, fakültə elmi şuralarında geniş müzakirə edildi, universitet gənclərindən ibarət hərbi birliklər yaradılaraq cəbhə zonasına göndərildi, eyni zamanda müvafiq yardımlar edilməyə başlandı. Belə tədbirlər 1990-cı il qanlı yanvar hadisələrindən sonra geniş vüsət aldı və müvafiq qərarlar qəbul edildi.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı, onun ərazi bütövlüyünə qarşı genişlənən işğalçılıq siyasətinə Bakı Dövlət Universiteti biganə qalmadı. Bununla bağlı olaraq 11 may 1990-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının iclası keçirildi. İclasda aşağıdakı məsələlər qərara alındı: "1. Dağlıq Qarabağa Xalq Yardım Komitəsinə BDU kollektivi tərəfindən – 100 döşək, 100 çarpayı, 100 yorğan üzü, 100 mələfə, 100 yastıq, 100 yastıq üzü, 100 ayaq gəndərilisin; 2. Təsərrüfat işləri üzrə prorektor və baş mühəsibə tapşırılsın ki, bu əşyaların siyahıdan silinməsinə təşkil etsinlər."⁵³³ Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının 11 may 1990-cı il tarixli iclasında eyni zamanda Dağlıq Qarabağa Xalq Yardım

Komitəsinə BDU müəllimlərinin bir günlük əmək haqqının keçirilməsi haqqında məsələ də müzakirə olunaraq müvafiq qərar çıxarıldı. Qərarla deyilirdi: "Bakı Dövlət Universitetinin müəllimlərinin bir günlük əmək haqqı Dağlıq Qarabağa Xalq Yardım Komitəsinə keçirilsin."⁵³⁴

9 yanvar 1991-ci ildə Bakı Dövlət Universiteti rektorunun əmri ilə Dağlıq Qarabağda Azərbaycan məktəblərinə yardım məqsədilə qərarlaşdırıldı və onun tərkibi eləndi. Yardım məqsədilə yaradılmış qərarğahın tərkibi aşağıdakı kimi idi: "1. Prof. E.Ə.Məsimov, qərarğahın rəisi, BDU-nun tədris işləri üzrə prorektor, 2. Dos. E.P.İsmayilov, rəis müavini, tarix fakültəsinin dekani, 3. Dos. C.P.Həsənov, tarix fakültəsinin dekan müavini, 4. A.Məmmədov, t.e.n, tarix fakültəsinin müəllimi, 5. Z.Baxşəliyev, t.e.n, kitabxanaçılıq fakültəsinin müəllimi..."⁵³⁵

Universitet rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən bu tədbirlərlə paralel olaraq universitetin kollektivi birinci Qarabağ müharibəsinin gedişində tez-tez cəbhə bölgələrində olur, milli ordunun zabitləri, əsgərləri ilə görüşlər keçirir, xəstəxanalarda, qospitalarda müalicə olunan yaralılara baş çəkir, onlara konkret köməklik göstərirdilər. Xüsusi qrafik əsasında hər ay ayrı-ayrı fakültələr, kafedralar, şöbələr, "Bakı Universiteti" qəzetini, nəşriyyatı, kitabxanayı təmsil edən nümayəndələr ön cəbhədə olur, döyüşçülərlə canlı, mübarizə övqətli söhbətlər aparır, onlara ərzaq, dərman preparatları, kağız, əlcək, corab və s. bu kimi ən zəruri məhsulları çatdırmağı özlərinə borc bilirdilər.

1991-ci ildən etibarən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qarşı erməni təcavüzkarlığının intensiv şəkli aldığı bir dövrdə universitet rəhbərliyi tələbə və müəllimlərin səfərbər olunaraq hərbi təlimlərə başlanması ilə bağlı operativ qərar qəbul etdi. 18 mart 1992-ci ildə universitet rektorunun imzaladığı əmrdə deyilirdi: "1. Respublikanın şəhər və kəndlərinin erməni təcavüzkarları tərəfindən işğal

⁵³² Bakı Dövlət Universiteti. 1919-1994. Xüsusi Buraxılış. Red. M.Ələsgərov. Bakı: BDU Nəşriyyatı, 1994, s. 33.

⁵³³ Bakı Dövlət Universitetinin 11 may 1990-cı il tarixli iclasının protokoldundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 111.

⁵³⁴ Yəne orada, v. 113.

⁵³⁵ Dağlıq Qarabağda Azərbaycan məktəblərinə yardım məqsədilə yaradılan qərarğahın təklif olunan tərkibi. – BDU-nun Arxiv. Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 142.

edilməsi ilə əlaqədar yaranmış gərgin vəziyyətlə bağlı tələbə və müəllimlərin qısa müddət ərzində səfərbər olunaraq hərbi təlim keçməsinə mütəşəkkil təşkil etmək və bütün qüvvələri müdafiə qabiliyyətimizin möhkəmləndirilməsinə yönəltmək məqsədilə M.Ə.Rəsulzadə adına BDU nəzdində fəvqəladə hərbi qərargah yaradılıns. 2. Fəvqəladə hərbi qərargah aşağıdakı tərkibdə müəyyən edilsin: - Qasımov Mirabbas, Məsimov Eldar, Kosevtsev Sergey, Məmmədov Atamoğlan, Mehrahov Mübariz, Heydərov Namiq, Həsənov Sakit, Mirzəyev Bəybalə, Şeydayev Seymur, Daşdəmirov Arzu.⁵³⁶

Beləliklə, bütün bu çətinliklər qarşısında Bakı Dövlət Universiteti mədəni-intellektual potensialı qoruyub saxlamaq və artırmaq, mütəxəssislər hazırlanmasının keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün əməli addımlar atmağa başladı.

Respublikada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər universitetin rəhbərliyində dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Belə ki, 1989-1990-cı illərdə universitetin rektoru olmuş Cəmil Bahadır oğlu Quliyev vəzifəsindən getdi. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan Dövlət Universitetinin 17 fevral 1990-cı il tarixli iclasında deyildi: "Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimlərinin düşünən beyni və yaradıcı qüvvələrinin yığıldığı ziyalıları mərkəzidir. Bu mərkəzin xalqımızın tarixinin, mədəniyyətinin, incəsənətinin və ədəbiyyatının öyrənilməsində, tədris və təbliğ edilməsində böyük rolu vardır... Sizin hamınızda məlumdur ki, Bakı Dövlət Universitetinin sabiq rektoru akademik Quliyev Cəmil Bahadır oğlu öz ərizəsi ilə rektorluq vəzifəsindən getmişdir. Bununla əlaqədar olaraq demək olar ki, universitetin bütün fakültələrinin ziyalıları, alimləri, professor-müəllim heyəti Azərbaycan xalqına xas olan səmimiyyət və ürək açıqlığı ilə öz iş yoldaşları akademik Qasımov Mirabbas Göycə oğlunu BDU-nun rektoru vəzifəsinə təsdiq edilməsi təklifini irəli sürmüş və Azərbaycan KP MK-dan xahiş etmişlər. Xalqımızın bu ağır günlərində BDU-nun professor-müəllim heyətinin bu birliyi, vahidliyi Azərbaycan KP

⁵³⁶ Bakı Dövlət Universiteti üzrə fəvqəladə hərbi qərargahın yaradılması haqqında. – BDU-nun Arxivi. Əsas sənədlər, 1991-1992, v. 12.

MK-si və Azərbaycan hökuməti tərəfindən müsbət qiymətləndirilmiş və akademik M.G.Qasımov Azərbaycan Xalq Təhsili nazirinin birinci müavini vəzifəsindən universitetin rektoru vəzifəsinə keçirilməsi haqqında sizin qərarınızı qəbul etmişdir...⁵³⁷ Beləliklə, universitetə 1990-cı ildə yeni rektor təyinatı baş tutdu. Bu təyinatın gerçəkləşdirilməsində isə sovet dövrü idarəetmə mexanizminin izləri hələ də qalır. Adətən, belə təyinatları həyata keçirmək üçün əvvəlcə, "çoxsaylı xahişlər" hazırlanırdı və bu "xahişlərdən" sonra təyinat reallaşır. Bu dəfə də belə oldu. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, universitetdə tədrisin yenidən təşkili və idarəedilməsində yeniliklər artıq hiss olunmaqda idi. Bunu universitet Elmi Şurasının 30 mart 1990-cı il tarixli iclası açıq şəkildə göstərir. İclasda 1990-cı il qanlı yanvar hadisələrinin qurbanları yad edilməklə yanaşı, həm də Universitet kollektivi adından hadisələrin birbaşa təşkilatçısı və ilhamvericisi M.S.Qorbaçova yazılmış teleqram mətni səsləndirildi.⁵³⁸ Daha sonra iclasın gündəliyində BDU-nun tədris fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi ilə bağlı məruzələrdə edildi.⁵³⁹

Universitetdə tədris prosesində təlimin texniki vasitələrindən istifadə edilməsi, fəaliyyət göstərən xüsusi auditoriya və laboratoriyaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi məqsədilə 9 mart 1990-cı ildə rektor tərəfindən əmr verildi. Əmrdə deyilirdi: "1. Universitetdə tədris prosesində təlimin texniki vasitələrindən istifadə, xüsusi auditoriya və laboratoriyaların maddi-texniki bazasının mövcud vəziyyətini öyrəniş arasdırmaq məqsədilə aşağıdakı tərkibdə komissiya yaradılıns: - Cavadov Əlicavad, İsgəndərov Asaf, Budaqov Kərimxan, Qayıbov Tələt, Babayev Əhməd. 2. Təlimin texniki vasitələrindən istifadə məqsədilə ayrılms xüsusi auditoriyaların işlərinə rəhbərlik edən işçilər ciddi surətdə attestasiya edilsin. 3. Görülmüş işlər barəsində martın 20-nə kimi tədris

⁵³⁷ Azərbaycan Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının iclası. 17.02.1990. – BDU-nun Arxivi. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 1.

⁵³⁸ Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının iclası. 30.03.1990. – BDU-nun Arxivi. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 24.

⁵³⁹ Yəni orada, v. 25.

hissəsinə məlumat verilsin. 4. Əmrin icrasına nəzarət universitetin tədris işləri üzrə prorektoru prof. E.Məsimov yoldaşa tapşırılsın.”⁵⁴⁰

Universitet təhsilində yenidənqurmanın həyata keçirilməsi, tədris saatları tərkibinin əsaslı surətdə dəyişdirilməsi ilə bağlı universitet rektoru 7 may 1990-cı ildə daha bir əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: “Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi, auditoriyalardan səmərəli istifadə olunması və mütəxəssis hazırlığı keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə - 1. Tədris hissəsinə: 1.1. Fakültələr arasında auditoriya bölgüsü yenidən nəzərdən keçirilib dəqiqləşdirilsin; 1.2. Aparılmış dəyişikliklərlə əlaqədar auditoriya fondundan daha da səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə fakültə dekanları ilə birlikdə dərslər cədvəllərində lazımı auditoriya dəyişiklikləri edilsin; 1.3. Auditoriya fondunun dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq universitetdə dərslər prosesinin 1-ci növbəyə keçirilməsi məsələsi nəzərdən keçirilib konkret təkliflər hazırlansın...”⁵⁴¹

Universitet rəhbərliyinin 1990-cı ilin əvvəllərindən etibarən universitetin fəaliyyətində yenidənqurmanın həyata keçirilməsi, tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi, səmərəliliyin artırılması ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər fakültələrin həyatında da artıq hissi olunur, əməli tədbirlər görüldü. Belə ki, həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində universitetdə ali təhsilin yenidən qurulması məsələləri fəal müzakirə mövzularına çevrildi. Fakültələrdə milli zəmində tədris-metodik, elmi-tədqiqat və ideya-tərbiyəvi proseslərin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər keçirildi. Bir çox fakültələrdə yeni kafedra və laboratoriyalar, elmi mərkəzlər yaradıldı.

Üğurlu layihələrə imza atan fakültələrdən biri də universitetin mexanika-riyaziyyat fakültəsi oldu. Bununla bağlı olaraq BDU-nun böyük elmi şurasının 16 mart 1990-cı il tarixli iclasında deyilirdi: “İdarəetmə nəzəriyyəsinin müasir elmi-texniki tərəqqidə rolunu, BDU-da bu sahədə yüksək ixtisaslı kadrların olduğunu, mexaniki-

⁵⁴⁰ Universitetdə təlimin texniki vasitələrindən səmərəli istifadə edilməsi ilə bağlı Komissyanın yaradılması barədə rektorun əmri. 09.03.1990. – BDU-nun Arxiv. Əmrlər 1990, №1-96, v. 126.

⁵⁴¹ Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı universitet rektorunun əmri. 07.05.1990. – BDU-nun Arxiv. Əmrlər, 1990, №1-96, v. 72.

riyaziyyat fakültəsində kifayət qədər dərslər yükünün olmasını və həmin fakültənin 17 yanvar 1990-cı il tarixli iclasının qərarını nəzərə alaraq BDU-nun böyük elmi şurası qərara alır ki, mexanika-riyaziyyat fakültəsində “İdarəetmə nəzəriyyəsinin riyazi üsulları” kafedrası açılınsın.”⁵⁴²

Bakı Dövlət Universitetinin digər fakültələrində də tədris sisteminin yenidən qurulması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirildi. Bununla bağlı olaraq Şərqsünəslıq fakültəsi Elmi Şurasının 07.03.1990-cı il tarixli iclası qərarlaşdı. İclasda Şərqsünəslıq fakültəsinin Yaxın Şərq dilləri kafedrasının ləğv edilib onun bazasında iki müstəqil kafedranın – türk dili və fars dilləri kafedralarının yaradılması Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasından və rektorluqdan xahiş edildi.⁵⁴³

Şərqsünəslıq fakültəsi Elmi Şurasının iclasından sonra Universitet rektoruna 2 məktub ünvanlandı. Bakı Dövlət Universitetinin rektoruna ünvanlanmış 07.03.1990-cı il tarixli birinci məktubda deyilirdi: “Azərbaycan KP MK-nın “Nizami irsinin öyrənilməsi, nəşri və təbliği” barəsindəki 1979-cu il tarixli qərarının yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq Yaxın Şərq dilləri kafedrasında 10 ildən artıqdır ki, dahi şairin əsərlərinin lüğətinin tərtibi üzərində və onun dilinin tədqiqi sahəsində ciddi iş aparılır. Nəzərinizə çatdırmaq istəyirik ki, Nizami lüğətinin tərtibi bütün orta əsr farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi üçün açardır...”⁵⁴⁴ Bundan bir qədər sonra 15.03.1990-cı ildə Şərqsünəslıq fakültəsinin dekanı prof. V.M.Məmmədəliyev tərəfindən universitet rektoruna daha bir məktub ünvanlandı. Məktubda deyilirdi: “30 ildən artıqdır ki, Şərqsünəslıq fakültəsində üç şöbə - ərəb, fars, türk dilləri şöbələri fəaliyyət göstərir. Bununla əlaqədar

⁵⁴² Bakı Dövlət Universitetinin böyük elmi şurasının 16 mart 1990-cı il tarixli 3 sayılı protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 73.

⁵⁴³ Şərqsünəslıq fakültəsi Elmi Şurasının 7 mart 1990-cı il 6 sayılı iclas protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 83-84.

⁵⁴⁴ Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik M.G.Qasımov yoldaşa. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 77.

olaraq fakültədə ərəb dili kafedrası və fars və türk dilləri ixtisasını birləşdirən Yaxın Şərq dilləri kafedrası təşkil olunmuşdur. Fars və türk dilləri üzrə ayrı-ayrı kafedraların yaradılmaması bununla əlaqədar idi ki, bu sahələrdə fakültədə mütəxəssislər yox idi. Hal-hazırda isə həm fars dili, həm də türk dilləri ixtisası üzrə fakültədə xeyli ixtisaslı kadr yetişmişdir. Son illərdə türk dili fənnindən dərslərinin miqdarı xeyli artmış, iki ildir ki, həm də qardaş Moldaviya Respublikası üçün türk dili üzrə də kadrlar hazırlanır. Son vaxtlar respublikada əski əlifbaya və şərq mənbələrinə marağın artması ilə əlaqədar olaraq fars dilindən də dərslərinin miqdarı xeyli çoxalmışdır. Beləliklə, Yaxın Şərq dilləri kafedrası böyümüş və orada iki ixtisasın birləşdirilməsi dərslərinin artan tələbatına cavab vermir. Bununla bağlı olaraq fars və türk dili üzrə ayrı-ayrı kafedraların açılması zərurəti meydana çıxmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq fakültə rəhbərliyi Sızdən xahiş edir ki, Yaxın Şərq dilləri kafedrası bazasında iki müstəqil kafedra – Türk dili və Fars dili kafedralarının açılması üçün sərəncam verəsiniz...”⁵⁴⁵ Beləliklə, Şərqsünaslıq fakültəsi Elmi Şurasının adı çəkilən qərarları və rəhbərliyə ünvanlanmış məktubları universitet Elmi Şurasının müzakirəsinə çıxarıldı.

Bakı Dövlət Universiteti böyük Elmi Şurasının 16 mart 1990-cı il tarixli iclasının 3 sayılı protokolu çıxarışında deyilirdi: “BDU-da fars dili sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin olması, Şərqsünaslıq fakültəsində kifayət qədər dərslərinin mövcudluğunu və həmin fakültənin 7 mart 1990-cı il tarixli 5 sayılı iclasının (qeyd edək ki, Şərqsünaslıq fakültəsi Elmi Şurasının 7 mart 1990-cı il tarixli iclası 6 sayılı göstərilib – Z.Ə.) qərarını nəzərə alaraq BDU-nun böyük elmi şurası qərara alır ki, Şərqsünaslıq fakültəsində “Fars dili” kafedrası açılınsın.”⁵⁴⁶ BDU böyük elmi şurasının

⁵⁴⁵ Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik M.G. Qasımov yoldaşa. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 81.

⁵⁴⁶ Bakı Dövlət Universiteti böyük elmi şurasının 16 mart 1990-cı il 3 sayılı protokolu çıxarış. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 79.

16 mart 1990-cı il tarixli iclasında Şərqsünaslıq fakültəsində “Türk dili” kafedrasının açılması qərara alındı.⁵⁴⁷

Bakı Dövlət Universiteti böyük Elmi Şurası 16 mart 1990-cı il tarixli iclasında daha bir mötəbər qərara imza atdı. Qərarla deyilirdi: “Klassik irsimizin tədqiqi sahəsində elmi-nəzəri əsərlər yaradılması, Azərbaycan və fars filologiyası üzrə yenidənqurma dövrünün tələblərinə cavab verəcək tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə: “Fars dili” kafedrası nəzərdə “Nizami elmi-tədqiqat laboratoriyası”nın açılması həmin fakültənin elmi şurasının 7 mart 1990-cı il tarixli 5 sayılı iclasını nəzərə alaraq BDU-nun böyük elmi şurası qərara alır ki, “Fars dili” kafedrası nəzərdə “Nizami elmi-tədqiqat laboratoriyası” açılınsın.”⁵⁴⁸ Göründüyü kimi, milli təhsil konsepsiyasının tətbiqini qurulması istiqamətində universitet səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlər fakültələrdə də geniş müzakirə olunurdu. Nizami irsinin öyrənilməsi ilə bağlı atılan addımlar isə dahi Azərbaycan şairinin 1991-ci ildə geniş miqyasda qeyd olunan 850 illik yubileyinə layiqli bir töhfə idi.

Bu qərardan bir qədər sonra, 13 sentyabr 1991-ci ildə universitet elmi şurasının qərarı və rektorun əmri ilə Şərqsünaslıq fakültəsinin strukturunda dəyişikliklər edildi. Rektorun əmrinə əsasən, fakültənin “Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi” kafedrası ləğv edildi. “Ərəb dili” kafedrası “Ərəb filologiyası” kafedrası, “Fars dili” kafedrası “İran filologiyası” kafedrası, “Türk dili” kafedrası “Türk filologiyası” kafedrası adlandırıldı. Ləğv edilmiş “Yaxın Şərq xalqları tarixi” kafedrasının əməkdaşları yaradılmış müvafiq kafedralara keçirildi.⁵⁴⁹

Həyata keçirilən tədbirlər universitetin filologiya fakültəsində də yeni tədris-metodik və elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması ilə geniş vüsət aldı. Belə ki, Bakı Dövlət Universitetinin böyük elmi şurasının 20 aprel 1990-cı il tarixli 6 sayılı iclas protokolu deyilirdi: “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı kafedrasının 28 mart 1990-

⁵⁴⁷ Yəni orada, v. 80.

⁵⁴⁸ Yəni orada, v. 76.

⁵⁴⁹ Bakı Dövlət Universiteti rektorunun əmri. 13.09.1991, R-52. – BDU-nun Arxiv. Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 38.

cı il tarixli 15 sayılı iclasının qərarını nəzərə alaraq BDU-nun böyük elmi şurası qərara alır ki, 1. "Müasir ədəbi proses və bədii tərcümə" elmi-tədqiqat laboratoriyasının yaradılması məqsəduyğun sayılsın; 2. Bu elmi-tədqiqat laboratoriyasının açılması Azərbaycan Xalq Təhsili Nazirliyindən xahiş edilsin.⁵⁵⁰

Universitetin kitabxanaçılıq fakültəsində də 1990-cı ildən əməli tədbirlər həyata keçirildi. Belə ki, fakültənin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının bazası əsasında yeni "Kitabxana fondu və kataloqları" kafedrasının açılması ilə bağlı fakültə elmi şurasının iclası keçirildi. 1 iyun 1990-cı ildə Kitabxanaçılıq fakültəsi Elmi Şurasının keçirilmiş iclasında deyildi: "Kafedranın dərs yükü, elmi-pedaqoji potensialı onun bazası əsasında yeni kafedranın açılmasına imkan verir... Bu baxımdan Kitabxanaçılıq fakültəsində "Kitabxana fondu və kataloqları" kafedrasının açılması məqsədə müvafiq hesab edilsin və həmin kafedranın açılmasına köməklik Universitetin elmi şurasından xahiş olunsun."⁵⁵¹

1990-cı ilin ortalarından etibarən Bakı Dövlət Universitetində tədris prosesini qabaqcıl bibliografik təcrübə bazası əsasında təşkil etmək üçün bibliografiya kafedrasının filialının yaradılması ilə bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirildi. Bununla bağlı olaraq BDU-nun rektoru 22 may 1990-cı ildə Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyətinə məktub ünvanladı. Məktubu nəzərdən keçirən Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyəti 13 iyun 1990-cı ildə müvafiq sərəncam verdi. Sərəncamda deyilirdi: "1. Azərbaycan SSR EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının nəzdində Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının filialı açılın. 2. Tədris prosesini qabaqcıl bibliografik təcrübə bazası əsasında təşkil etmək, təhsilin kitabxana şəraitində bibliograflaşdırma və bibliografik xidmət texnologiyası ilə qarşılıqlı əlaqəsini möhkəmləndirmək, praktik məşğələləri bibliografiya və informasiya fəaliyyətinin əsas

⁵⁵⁰ Bakı Dövlət Universiteti böyük elmi şurasının 20 aprel 1990-cı il tarixli 6 sayılı iclas protokolundan çıxarış. - BDU-nun Arxivi. Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 109.

⁵⁵¹ Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq fakültəsi elmi şurasının 1 iyun 1990-cı il tarixli 11 sayılı iclasının protokolundan çıxarış. - Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 143.

proseslərinə maksimum yaxınlaşdırmaq filialın əsas vəzifəsi hesab edilsin. 3. Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının Azərbaycan SSR EA MEK yanında filialının Əsasnaməsi təsdiq edilsin. 4. Filialın müdiri vəzifəsinə Azərbaycan SSR EA MEK-in direktoru, filologiya elmləri namizədi M.M.Həsənova təsdiq olunsun..."⁵⁵²

Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının açılması ilə bağlı Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyətinin 13 iyun 1990-cı il tarixli sərəncamı ilə əlaqədar olaraq 13 sentyabr 1990-cı ildə universitet rektorunun əmri verildi. Əmrdə deyilirdi: "1. Azərbaycan SSR EA MEK nəzdində BDU-nun bibliografiya kafedrasının filialı açılın. 2. Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının Azərbaycan SSR EA MEK yanında filialının Əsasnaməsi təsdiq edilsin."⁵⁵³

Bakı Dövlət Universitetində təhsilin milli zəmində yenidən qurulması, tədrisin təkmilləşdirilməsi 1990-cı ilin ikinci yarısında geniş vüsət aldı. Universitetdə tədris-metodik işlərin daha da təkmilləşməsi, elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə rektor daha bir əmr verdi. 11 dekabr 1990-cı il tarixli universitet rektorunun əmrində deyilirdi: "1. Universitetin elmi-metodiki şurası və onun bölmələri haqqında əsasnamə təsdiq edilsin. 2. Elmi-metodik şuranın və onun bölmələrinin tərkibi təsdiq edilsin."⁵⁵⁴

Bakı Dövlət Universiteti elmi-metodiki şurası və onun bölmələri haqqında Əsasnamədə deyilirdi: "Universitetin elmi-metodiki şurası rektorluğun nəzdində, onun bölmələri isə fakültələrdə təşkil olunur. Elmi-metodiki şura məsləhətçi orqan olub, universitetdə təlim-tərbiyə, tədris-metodiki prosesinin səmərəliliyinin və

⁵⁵² Azərbaycan SSR EA MEK nəzdində Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının filialının açılması haqqında. - BDU-nun Arxivi. Əmrlər, 1990, № 1-96, v. 11.

⁵⁵³ Azərbaycan SSR EA RH-nin 13 iyun 1990-cı il tarixli Sərəncamı ilə əlaqədar olaraq. - BDU-nun Arxivi. Əmrlər, 1990, № 1-96, v. 9.

⁵⁵⁴ Bakı Dövlət Universiteti elmi-metodiki şurasının əsasnaməsinin, tərkibində və bölmələrinin təsdiqi haqqında. - BDU-nun Arxivi. Əmrlər, 1990-1991, №97-111, v. 7.

keyfiyyətinin artırılması, elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsi, elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, dərslərin, dərslər vəsaitlərinin, elmi əsərlərin seçilib çapa təqdim olunması, tədris fənlərinin proqram və metodik göstərişlərlə təmin edilməsi kimi işlərin həyata keçirilməsi ilə məşğul olur...⁵⁵⁵ Beləliklə, universitet elmi-metodik şurası və onun əsasnaməsi təsdiq edildikdən sonra tədrisin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində forma və məzmunca müstəqil inkişaf meyilləri hazırlanırdı. Bununla bağlı olaraq “1991-1992-ci tədris ilinə hazırlıq haqqında” rektorun əmri verildi. Əmrdə deyilirdi: “Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair proqram vəzifənin yerinə yetirilməsi müəxəssislərin peşə hazırlığını kökündən yaxşılaşdırmağı tələb edir. Ali təhsilin yenidən qurulması müasir mərhələdə cəmiyyətin inkişafının təxirəsalınmaz vəzifələrindən biridir... Yeniləşmənin əsas məqsədi müəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsidir və bunun üçün zəruri şərt isə tədris prosesinin, müəllim və tələbələrin psixologiyasının yenidən qurulmasıdır. Bu məsələni həll etmək üçün təlim prosesini elə qurmaq lazımdır ki, tələbə biliklərlə aktiv yiyələnsin, peşə fəaliyyətinin üsullarını öyrənsin, pasşiv müşahidəçidən yaradıcı bir müəxəssisə çevrilsin. Təlim metodikası baxımından tədris prosesinin yenidən qurulmasında əsas cəhətlər təhsilin fərdiləşdirilməsi, ağırlıq mərkəzinin tələbənin müstəqil işləməsinə yönəldilməsi, onun tədris materialının yaradıcı mənimşəməsidir. Buraya auditoriya və məşğələlərinin ixtisar edilməsi, kompyüter texnologiyasının tətbiqi, texniki vasitələrdən və aktiv formalardan istifadə edilməsi, biliyin sesiyalararası və yekun nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və obyektivliyin yüksəldilməsi daxildir...⁵⁵⁶ Rektorun əmrinə əsasən, universitet kollektivinin 1991-ci ildə qarşıda duran vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək və yeni 1991-1992-ci tədris ilinə mütəşəkkil hazırlaşmaq məqsədilə bir sıra vəzifələr və ümumi məsələlər müəyyənləşdirildi.

⁵⁵⁵ Bakı Dövlət Universiteti elmi-metodik şurası və onun bölmələri haqqında Əsasnamə. – BDU-nun Arxivli. Əmrlər, 1990-1991, №97-111, v. 8.

⁵⁵⁶ 1991-1992-ci tədris ilinə hazırlıq haqqında. 05.03.91. – BDU-nun Arxivli, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 93.

Bu məqsədlə ictimai elmlərin təlimin yenidən qurulması, tədris prosesinin dünyagörüşü istiqamətliyini təmin etmək və müəxəssislərin humanitar hazırlığını təkmilləşdirmək məqsədilə ictimai elmlərin məcburi təlimi 1991-1992-ci tədris ilindən etibarən aşağıdakı ardıcılıqla müəyyənləşdirildi: I kurslarda – XX əsrin sosial-siyasi tarixi, II kurslarda fəlsəfə, III kurslarda iqtisadi nəzəriyyə, IV kurslarda politologiya və sosial-siyasi problemlər nəzəriyyəsi.⁵⁵⁷ Əmrdə, həmçinin, Azərbaycan, rus və digər xarici dillər kafedralarının müdirələrinin ixtisas kafedralarının müdirələri ilə birgə tələbələrin fasiləsiz dil hazırlığı planlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsi üzrə işlərin davam etdirilməsi də nəzərdə tutulmuşdu.

1991-ci ildən universitetdə sürətli şəkildə alan tədris prosesinin yeniləşdirilməsi ilə bağlı görülən tədbirlər özünü universitetdə tədrisin və elmi işlərin yeni əlifba ilə, latın qrafikası əsasında aparılması ilə daha da möhkəmləndirdi.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda sovet rejimi qurulduqdan sonra 70 illik imperiya dövründə bir neçə dəfə əlifba islahatı keçirilmişdi. Milli Azərbaycan ideyasına qarşı mübarizə kimi birinci mərhələdə sovet ideologiyasını daha çox Azərbaycanda mədəni quruculuq məsələləri “qayğılandırır”. Mədəni prosesin gedişində isə qarşıda hədəf kimi əlifba məsələsi dayanırdı. Bu baxımdan Azərbaycanda sovet hakimiyyəti illərində bir neçə dəfə əlifba islahatı keçirilmişdi. Cümhuriyyət dövründə istifadə olunan ərəb əlifbası əvvəlcə latın əlifbası ilə, sonralar latın əlifbası isə kiril əlifbası ilə əvəz olunmuşdu. Həyata keçirilmiş əlifba islahatlarının nə qədər müsbət cəhətləri var idisə, bir o qədər də mənfi tərəfləri var idi və cəmiyyət üçün böyük bir çatışmazlıq olaraq qalırdı. Ən əsası isə tez-tez həyata keçirilən bu islahatlar cəmiyyətdə köhnə əlifbadakı nəşr ilə yeni əlifbadakı nəşr arasındakı varislik əlaqəsini itirir, köhnə nəşrlər yeni əlifba ilə nəşr olunmur, yeni nəsil isə köhnə əlifbanı mənimşəməkdə çətinlik çəkirdi.

Bakı Dövlət Universitetində tədrisin və elmi işlərin latın qrafikasına keçidi ilə bağlı olaraq 1992-ci ildə mühüm addım atıldı.

⁵⁵⁷ Yəni orada, v. 96.

Bununla bağlı olaraq 19 iyun 1992-ci ildə universitet rektorunun əmri verildi. Əmrdə deyilirdi: “1. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyi tərəfindən latın qrafikasına keçilməsi ilə əlaqədar olaraq müvafiq komissiya yaradılsın. 2. Həmin komissiya aşağıdakı tərkibdə olsun: - 1. Prof. T.Hacıyev, 2. Prof. K.Vəliyev, 3. Prorektor Ş.Məmmədov, 4. Prof. K.Həsənov, 5. Ç.Hüseynzadə, 6. R.Rüstəmov, 7. A.Rüstəmov.- 3. Komissiya aşağıdakı məsələlər ilə məşğul olsun - a) 1992-ci ilin sentyabr ayında başlayaraq tədris və elmi işlərin latın qrafikasına əsasında aparılması üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin proqramı və planı (fakültət dərslərin təşkili, əlifbanın mənimənilməsinin təmin edilməsi üçün metodik və əyani vəsaitlərin tərtibi, professor-müəllim heyəti və elmi işçiləri üçün kursların təşkili və s.), b) yazı makinalarının və digər texniki vəsaitlərin latın qrafikasına keçirilməsi üçün görülmüş tədbirlər və bununla əlaqədar makinaçılar və digər texniki işçilərin yeni əlifbaya yiyələnməsinin təşkili (maddi vəsaitin ayrılması, müvafiq təşkilatlara sifarişlərin verilməsi, kursların təşkili və s.), c) möhürlərin, ştampların, blankaların, lövhələrin, elanların latın qrafikali əlifba ilə hazırlanması və çapının təmin edilməsi, kargüzərliq işlərinin latın qrafikasına keçirilməsi.”⁵⁵⁸ Beləliklə, Bakı Dövlət Universiteti 1992-ci ildən latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçdi rəsmiləşdirdi.

Yeni ictimai-iqtisadi quruluş və inkişaf perspektivlərini əldə rəhbər tutan Bakı Dövlət Universiteti köhnə ehkamçı ideologiya və nəzəriyyələrdən imtina etdi. Bir sıra fakültələrdə kafedraların əvvəlki adları dəyişdirildi. Bu addımlar jurnalistika, filologiya, tarix fakültələrində daha çox hiss olunurdu.

Jurnalistika fakültəsinin “Partiya-sovet mətbuatının nəzəriyyəsi və təcürbəsi” kafedrasının 2 sentyabr 1990-cı il tarixli iclasında kafedranın adının dəyişdirilib “Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcürbəsi” adlandırılması və bu məsələnin Universitet Elmi Şurası

⁵⁵⁸ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyi tərəfindən latın qrafikasına keçilməsi haqqında əmr. 19.06.1992. – BDU-nun Arxivı, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 2-3.

qarşısında qaldırılması qərara alındı.⁵⁵⁹ BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 16 noyabr 1990-cı il tarixli iclasında da bu istiqamətdə bir sıra qərarlar qəbul edildi. Elmi Şuranın qərarına əsasən “Müasir sosializm nəzəriyyəsi problemləri” kafedrasının adı dəyişdirilərək “Politologiya və sosial-siyasi münasibətlər nəzəriyyəsi”⁵⁶⁰, “Siyasi iqtisad” kafedrası “İqtisadi nəzəriyyə”⁵⁶¹, BDU Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli iclasının qərarı ilə isə Filologiya fakültəsində isə “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” kafedrası “Şərqi slavyan və türk xalqları ədəbiyyatı” kafedrası⁵⁶² adlandırıldı.

Bununla bağlı olaraq 24 yanvar 1992-ci ildə Universitet rektorunun əmrində deyilirdi: “Təcürbədə özünü doğrultmayan marksizm-leninizm ideyaları və onlara əsaslanan köhnə ehkamlar cəmiyyətimizi böhranlı vəziyyətə salmışdır. İndi tarixi zərurət elədir ki, ictimai şüuru tamam yeni istiqamətdə, demokratik dəyişikliklərin tələbləri baxımından formalaşdırmaq tələb olunur. Son dövrtin hədəfləri və Azərbaycan Respublikasının inkişaf perspektivləri humanitar təhsil sistemini kökündən yeniləşdirmək zərurətini irəli sürür. Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar meydana gələn yeni ictimai münasibətlər ictimai və humanitar fənlərin tədrisinə yeni gözəl baxmağı tələb edir.”⁵⁶³ Rektorun əmrinə əsasən, 1992-ci ilin fevralın 10-dan universitetin Təbiət fakültələri üzrə XX əsrin sosial-siyasi tarixi, Humanitar fakültələr üzrə XX əsrin sosial-siyasi tarixi, İqtisadi nəzəriyyə, Humanitar fakültələr üzrə fəlsəfə və sosiallogiya, Təbiət fakültələri üzrə fəlsəfə, Politologiya və sosial-siyasi münasibətlər nəzəriyyəsi, Etika və Estetika, Fəlsəfə tarixi və dişünaslıq kafedraları ləğv edildi. Keçid dövrtü

⁵⁵⁹ Partiya-sovet mətbuatının nəzəriyyəsi və təcürbəsi kafedrasının 2 sentyabr 1990-cı il tarixli iclasının protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxivı. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №1-4, v. 114.

⁵⁶⁰ BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 16 noyabr 1990-cı il 2 sayılı protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxivı.

⁵⁶¹ Yəni orada, v. 115.

⁵⁶² Yəni orada, v. 119.

⁵⁶³ BDU Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli 4 sayılı protokolundan. – BDU-nun Arxivı. Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 105.

⁵⁶⁴ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 24.01.92-ci il tarixli R-2 sayılı əmri. – BDU-nun Arxivı. Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 17.

üçün humanitar fənlərin vacibliyini nəzərə alaraq kafedraların professor-müəllim və yardımçı heyətlərini özündə birləşdirən humanitar təhsil mərkəzi yaradıldı. Professor H.İmanov dekan hüququnda həmin mərkəzin rəhbəri təyin olundu. Əmrə dərin, ictimai elmlər kafedraları şurasının da ləğvi nəzərdə tutuldu.⁵⁶⁴ Rektorun əmrinə əsasən, universitet təhsil sistemində humanitar hazırlığın yerini müəyyənləşdirmək, habelə 1992-1993-cü dərslər üçün yeni kafedralar açmağın mexanizminin işlənilib hazırlanması da əksini tapmışdı.⁵⁶⁵ Bundan bir qədər sonra, 4 noyabr 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən 1992-ci ildə təsdiq edilmiş “Təlimata” uyğun əmr verildi. Əmrə əsasən, Elmi kitabxananın fondunda yerləşən, məzmunca əhəmiyyətini itirmiş, az tələb olunan ictimai-siyasi ədəbiyyatın çoxluğunu nəzərə alaraq, lazım olan sayda nüsxələr saxlanılmaqla, qalanlarının fonda çıxarılması nəzərdə tutuldu.⁵⁶⁶ Onu da qeyd etmək ki, hələ 28 noyabr 1989-cu ildə SSRİ Xalq Təhsil Komitəsinin 22 avqust 1989-cu il tarixli 685 sayılı əmrini əldə rəhbər tutaraq universitet rektorunun əmri ilə Azərbaycan Dövlət Universitetində ictimai elmlər sahəsində yenidənqurma tədbirləri başlanmışdır. Belə ki, universitet rektorunun əmrinə əsasən, bundan sonra “Sov. İKP tarixi” fənni “XX əsrin sosial-siyasi tarixi” fənni, “Elmi kommunizm” fənni isə “Müasir sosializmin nəzəri problemləri” fənni kimi adlandırılmış, bu kafedraların adları da müvafiq olaraq həmin qaydada rəsmiləşdirilmişdi. “Elmi ateizmin əsasları” fənni “Dinin və ateizmin tarixi və nəzəriyyəsi” fənni kimi adlandırılmış,⁵⁶⁷ 7 dekabr 1989-cu ildə isə universitet rektorunun əmri ilə 1989-1990-cı tədris ilinin sentyabr ayında Universitetin əyani şöbəsinin tədris qruplarında cəmiyyətdə gedən ictimai-siyasi

⁵⁶⁴ Yəni orada.

⁵⁶⁵ Yəni orada, v. 18.

⁵⁶⁶ Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən 1992-ci ildə təsdiq edilmiş “Təlimata” əsasən siyasi aktuallığını itirmiş, məzmunca köhnəlmiş nəşr və materialların BDU-nun Elmi Kitabxanasının fondundan çıxarmaq barədə. – BDU-nun Arxivli. Əmrlər, 1994, v. 29-30.

⁵⁶⁷ Azərbaycan Dövlət Universitetində ictimai elmlər sahəsində yenidənqurma tədbirləri haqqında. 28.11.1989. – BDU-nun Arxivli. Əmrlər, 1989, v. 26.

yenidənqurma prosesinin zəruri etdiyi dəyişikliklər nəzərə alınaraq Sov. İKP tarixi, Fəlsəfə, Siyasi iqtisad, Elmi kommunizm, etika, estetika fənləri üzrə nəzərdə tutulan imtahanlar ləğv edilmişdir.⁵⁶⁸ Məlumatlardan görünür ki, həmin tarixə qədər universitetdə marksizm-leninizm ideyalarını bəh-bəhlə tərənnüm edən, elmi ateizm və elmi kommunizmdən dərs keçənlər indi artıq yeni ictimai-iqtisadi quruluşa uyğunlaşmalı və tədris etməli idilər. Təbii ki, bu hal universitetdə dərslərin də birdən-birə yeni qaydalar üzrə tədrisinə keçiddə müəyyən çətinliklər yaradırdı. Uzun illər elmi ateizm, elmi kommunizm yaddaşına həkk etmiş kadrlar çətin ki, yeni quruluşun qayda və tələblərinə mənimsəyə bilsinlər. İstər-istəməz tədris prosesində həmin köhnə ideyaların müsbət tərəfləri hökmü təbliğ olunurdu. Yalnız yeni nəsil professor-müəllim heyətinin yetişməsi universitet həyatında, tədris prosesində bu çatışmazlıqları tamamilə aradan qaldıra bilərdi.

Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 1993-cü il 10 fevral tarixli qərarı ilə təbiət fakültələri üzrə rus dili kafedrası filologiya fakültəsinin tərkibindən çıxarıldı və bu kafedraya ümum-universitet kafedrası statusu verildi.⁵⁶⁹ Bu status rektorun 25 fevral 1993-cü il tarixli əmri ilə rəsmiləşdirildi.⁵⁷⁰

Universitetdə yeni dövrün tələblərinə cavab verəcək kafedra və elmi mərkəzlər açıldıqdan, tədris-metodiki işlərin təkmilləşdirilməsi, eyni zamanda, universitetin yeni latin qrafikali Azərbaycan əlifbasına keçməsinə sonra Azərbaycan təhsil sistemində 1992-ci ildə təbiiq olunan test üsulu tezliklə universitetdə pilləli təhsil sisteminə keçid üçün müsbət zəmin yaratdı. Bununla bağlı olaraq elmi-metodik konfrans keçirildi, qarşıda duran vəzifələr müəyyənləşdirildi, BDU Elmi Şurasının qərarı ilə təhsilin bakalavir, magistr pillələri üçün

⁵⁶⁸ S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun əmri. 07.12.89. – BDU-nun Arxivli. Əmrlər, 1989, v. 25.

⁵⁶⁹ M.Ə.Rasulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 1993-cü il 10 fevral tarixli iclasının protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxivli. Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 114.

⁵⁷⁰ BDU rektorunun 25.02.1993-cü il tarixli R-11 sayılı əmri. – BDU-nun Arxivli. Əsas əmrlər, v. 113.

tədris planları hazırlandı. Azərbaycan Respublikasının yeni Təhsil Qanunu müzakirə edilərək müvafiq qərarlar qəbul edildi.

Universitetdə pilləli təhsilə keçidlə bağlı olaraq 11 iyun 1993-cü ildə BDU Elmi Şurasının "bakalavr təhsil pilləsi üçün tədris proqramlarının və işçi proqramlarının hazırlanmasına dair" iclası keçirildi. 22 iyun 1993-cü ildə universitetin birinci kurslarının yeni bakalavr, magistr təhsil sistemində keçilməsi ilə əlaqədar universitet rektoru F.Şəməndarov əmr verdi. Rektorun əmrində deyilirdi: "1. Respublika təhsil qanununa uyğun olaraq bütün ixtisaslarda 1-ci kursun dərsləri bakalavr sistemində görə hazırlanan yeni tədris planları təsdiq keçirilsin. 2. Bakalavr pilləsi üçün hazırlanmış tədris planları təsdiq edilsin. 3. Bakalavr tədris pilləsi üçün tədris planları ilə əlaqədar işlər iyun ayının 26-a kimi tamamlansın. 4. Fakültə dekanlarına tapşırılsın ki, müvafiq kafedra müdirləri ilə birlikdə yeni dərslərindən birinci kurs üçün nəzərdə tutulmuş fənlərin tədris proqramlarını hazırlayıb sentyabr ayının 10-dək fakültə Elmi Şurasında təsdiq edib, tədris hissəsinə təqdim etsin. 5. Universitet ekspert-isləhat komissiyasına tapşırılsın ki, fakültə komissiyaları ilə birlikdə Universitetdə nəzərdə tutulacaq magistr ixtisaslarının siyahısının müvafiq tədris planlarının və proqramlarının tərtib olunmasına başlasın. 6. İctimai-siyasi fənlər üzrə proqramlar təbiət və humanitar ixtisaslar üzrə olmaqla 2 variantda hazırlansın. 7. Universitet və fakültə metod surları yeni tədris proqramlarına uyğun dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması ilə bağlı təkliflərini müvafiq fakültə Elmi Şuralarının müzakirəsinə çıxarsınlar. 8. Universitet və fakültələrin ekspert-isləhat komissiyaları Universitetin strukturunda radikal dəyişikliklərin aparılması haqqında təkliflərini Elmi Şuranın növbəti iclaslarından birinin müzakirəsinə çıxarsın. 9. Bakı Dövlət Universitetinin ona müstəqillik verəcək yeni Nizamnaməsini hazırlamaq üçün komissiya yaradılsın. Komissiyaya tapşırılsın ki, yeni dərs ilinin başlanğıcına kimi Nizamnamənin layihəsini Universitet kollektivinin müzakirəsinə versin."⁵⁷¹ Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsil Nazirliyi-

⁵⁷¹ 1993-1994-cü tədris ilindən 1 kursların yeni bakalavr, magistr təhsil sistemində keçirilməsi ilə əlaqədar. – BDU-nun Arxivli. Əmrlər, 1992-1993, v. 66.

nin müvafiq qərarı, Azərbaycan Respublikası Təhsil Qanununun tələblərinə uyğun olaraq Bakı Dövlət Universiteti rektorunun əmri ilə 1993-1994-cü tədris ilindən etibarən universitetin bütün fakültələri bakalavr pilləsi üçün işlənilib hazırlanmış yeni tədris planları üzrə işləməyə başladı. Universitet pilləli təhsil sistemində keçidi rəsmiləşdirdi, Universitetin yeni Nizamnaməsinin layihəsinin hazırlanaraq müzakirə edilməsi ilə bağlı müvafiq göstəriş verildi. Universitetin yeni Nizamnaməsinin hazırlanıb müzakirə edilməsi zamana və dövrə görə qəbul edilmiş idi. Əvvəlki fəsilərdə də qeyd etdiyimiz kimi Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsi sovet imperiyası dövründə bir neçə dəfə əlavə və dəyişikliklərə məruz qalmış, Universitetin həm tədris həyatı, həm də onun səlahiyyətləri sovet rejiminin qaydalarına uyğunlaşdırılmış, hətta Universitetin Cümhuriyyət dövründə mövcud olan muxtariyyət hüququ belə əlindən alınmışdı. Bu baxımdan, müstəqil Respublikanın və onun ali təhsil ocağının Nizamnaməsinin də əlavə və dəyişikliklərə ehtiyacı var idi. 28 sentyabr 1993-cü ildə pilləli təhsilə keçidlə bağlı olaraq vəziyyəti araşdırmaq üçün rektorun daha bir əmri verildi. Rektorun əmrinə əsasən, pilləli təhsil sistemində keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq BDU-nun Elmi Şurasının bakalavr təhsil pilləsi üçün tədris proqramlarının və işçi proqramlarının hazırlanmasına dair 1993-cü il 11 iyun tarixli qərarının yerinə yetirilməsinin vəziyyətini öyrənmək və müvafiq məlumat hazırlamaq məqsədilə komissiya yaradıldı.⁵⁷² Rektorun digər bir əmri ilə isə M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 1993-cü ilin noyabr ayında ali məktəbin 3 pilləli təhsil sistemi və universitetdə həyata keçirilməsi problemləri mövzusunda elmi-metodik konfrans keçirilməsi üçün təşkilat komitəsi yaradıldı.⁵⁷³

Azərbaycan Respublikası ali məktəblərinin çoxpilləli təhsil sistemində keçidi haqqında müvafiq qərarlardan sonra bakalavr hazırlığı haqqında əsasnamə təsdiq olundu. Bununla bağlı olaraq

⁵⁷² Bakı Dövlət Universitetində pilləli təhsil sistemində keçilməsi ilə əlaqədar olaraq rektorun əmri. 28.09.93, R-33. – BDU-nun Arxivli. Əsas əmrlər 1992-1993, v. 56.

⁵⁷³ BDU rektorunun 15 noyabr 1993-cü il R-48 sayılı əmri. – BDU-nun Arxivli. Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 22.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin əmrində deyilirdi: “1. Ali məktəblərin rektorları: 1.1. Azərbaycan Respublikasının “Çoxpilləli təhsil sistemində bakalavr hazırlığı haqqında Əsasnaməni” işdə rəhbər tutsunlar. 2. Ali və orta ixtisas təhsili idarəsinə, Təhsil Problemləri üzrə Respublika Elmi Metodik Mərkəzinə Əsasnamənin tələblərinə uyğun məsələləri həll etmək həvalə olunsun. 3. Əmrin icrasına nəzarət nazir müavini Ə.Abdinova tapşırılsın.⁵⁷⁴ Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən verilmiş əmrdən çıxış edən universitet rektoru M.Ələsgərov 4 noyabr 1995-ci ildə əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: “1. Nazirlər Kabinetinin “Bakalavr hazırlığı haqqında” 22.09.95-ci il tarixli 217 sayılı qərarı rəhbərlik və icra üçün qəbul edilsin. 2. Qərar bütün fakültələrə çatdırılsın. 3. Əmrin icrasına nəzarət tədris işləri üzrə prorektor, prof. M.C.Mərdanova tapşırılsın.”⁵⁷⁵

Bəhs olunan dövrdə Universitetin rəhbərliyində yeni kadr dəyişiklikləri baş verdi. Belə ki, 1990-1992-ci illərdə Universitetin rektoru olmuş akademik Mirabbas Qasımovu Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin 6 oktyabr 1992-ci il tarixli 795 sayılı əmri və kollegiyasının 5 oktyabr 1992-ci il tarixli 23/1 sayılı qərarı ilə Firudin Səməndərov əvəz etdi. Bununla bağlı olaraq rektorun əmrində deyilirdi: “Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin 795 sayılı 06.10.1992-ci il tarixli əmrinə əsasən hüquq elmləri namizədi, M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun dosenti Səməndərov Firudin Yusif oğlu 6 oktyabr 1992-ci ildən BDU-ya rektor vəzifəsinə təyin edilsin.”⁵⁷⁶ Beləliklə, müstəqilliyin bütün çətinliklərinə rəğmən universitet mədəni-intellektual potensialını qoruyub saxlamaq, artırmaq və onu yeni dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq baxımından irəliləyiş doğru mühüm addım atdı. Bu təhsil və elm ocağının sıralarına yeni fakültələr də qoşuldu.

⁵⁷⁴ Azərbaycan Respublikasının çoxpilləli ali təhsil sistemində “bakalavr” hazırlığı haqqında Əsasnamənin təsdiqi barədə. 10.10.95. – BDU-nun Arxiv, Ömrlər, 1995, v. 33.

⁵⁷⁵ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 04.11.1995-ci il tarixli R-35 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Ömrlər, 1995, v. 32.

⁵⁷⁶ BDU rektorunun 06.10.92-ci il tarixli R-15 a sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv. Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 11.

1991-1992-ci dərslər ilində sosial elmlər və psixologiya, beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültələri, 1993-1994-cü dərslər ilində isə ilahiyat və ödənişli təhsil fakültələri fəaliyyətə başladı.

Azərbaycan Respublikası ali məktəblərində ödənişli təhsil fakültəsinin yaradılması haqqında 28 yanvar 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1.12.1993-cü il tarixli 35 sayılı “1993-cü ildə keçirilmiş qəbul imtahanlarının bəzi məsələləri haqqında” sərəncamını və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23.12.1993-cü il tarixli 630 sayılı müvafiq qərarının həyata keçirmək məqsədilə əmr edirəm: 1. Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası tərəfindən keçirilmiş test üsulu ilə qəbul imtahanlarının nəticələrinə əsasən M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da, N.Tusi adına ADPU-da, AzDİİ-də, AzPXDİ-də, BSİPI-də ödənişli (pullu) qruplar yaradılması ilə əlaqədar ödənişli təhsil fakültələri yaradılsın. 2. Ali məktəblərdə ödənişli təhsil fakültəsi haqqında müvəqqəti əsasnamə təsdiq edilsin. 3. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun, N.Tusi adına AzDPUN-un, AzPXDİ-nin, BSİPI-nin rektorlarına tapşırılsın ki, ödənişli təhsil fakültələrinin açılması ilə əlaqədar müvafiq təşkilati işlər aparılsınlar.”⁵⁷⁷

Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmri M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 16 mart 1994-cü il tarixli əmri ilə elan olundu. Rektorun əmrinə əsasən Bakı Dövlət Universitetində ödənişli təhsil fakültəsinin açılması ilə əlaqədar müvafiq təşkilati işlər aparıldı, əmrin icrasına nəzarət universitetin tədris işləri üzrə prorektoru M.C.Mərdanova həvalə edildi.⁵⁷⁸ Lakin ali məktəblərdə ödənişli təhsil fakültələri 1994-cü ilin sonlarında ləğv olundu. Ödənişli fakültələrin ləğvi haqqında Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 26 dekabr 1994-cü il tarixli əmrində deyilirdi: “Artıq ikinci ildir ki, Respublikanın dövlət ali və orta ixtisas

⁵⁷⁷ Ali məktəblərdə ödənişli qrupların yaradılması və ödənişli təhsil fakültəsi haqqında müvəqqəti əsasnamənin təsdiqi barəsində. 28.01.94. – BDU-nun Arxiv, Ömrlər, 1994, v. 85.

⁵⁷⁸ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da ödənişli təhsil fakültəsinin yaradılması haqqında. 16.03.1994. – BDU-nun Arxiv, Ömrlər, 1994, v. 83.

məktəblərində ödənişli təhsil üzrə tələbə qəbulu aparılır. Keçən il bu qəbul əsas qəbuldan xeyli gec başa çatdığı üçün ödənişli əsaslarla qəbul olunmuş tələbələrin ayrı qruplarda təhsil almaq zəruriyyətini yaratmışdır və bu qruplar əsasında ixtisaslarından asılı olmayaraq tədris müəssisələrində müstəqil ödənişli təhsil fakültələri təşkil olunmuşdur. Lakin bir illik fəaliyyət göstərir ki, bu strukturlar bir çox səbəblərdən özlərini doğrultmur. Belə ki, müstəqil ödənişli fakültələrin olması il məktəbin professor-müəllim heyətinin tədris prosesinə cəlb olunmadığında müəyyən çətinliklər yaranır, tələbələr əsas kontingentdən təcrid olunurlar və nəhayət, yerlərdə lazımsız paralellilik yaranır. Qeyd olunanları və Prezidentin 24 oktyabr 1994-cü il tarixli “Əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” fərmanını əsas tutaraq əmr edirəm: 1. Ali və orta ixtisas məktəblərdəki müstəqil fəaliyyət göstərən ödənişli təhsil fakültələri (şöbələri) 01.09.1995-ci il tarixdə ləğv edilsin. 2. Ali (orta ixtisas) məktəbləri təhsilçilərinə (direktorlarına) tapşırılsın: 2.1. 1994-1995-ci tədris ilində ödənişli əsaslarla qəbul olunmuş tələbələri ödəniş saxlamaqla cari tədris ilinin 2-ci semestrinin başlanğıcından müvafiq ödənişsiz qruplar arasında paylanmasını təmin etsinlər...”⁵⁷⁹ Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin ödənişli təhsil fakültələrinin ləğvi ilə bağlı müvafiq əmri 24 yanvar 1995-ci il tarixli universitet rektoru M.Ə.Əsgərovun əmri ilə elan olundu.⁵⁸⁰

Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyin ilk illərində Universitetin beynəlxalq əlaqələrinin güclənməsi, həm qonşu respublikalar, həm də digər respublikalarla ikitərəfli münasibətlər sahəsində təcrübə mübadiləsi, eləcə də bir sıra ixtisasların açılması ilə bağlı universitetlərarası müqavilələr imzalandı. Belə razılaşmalardan biri M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti və Türkiyə Respublikasının Diyanət vəqfinin razılaşması ilə baş tutdu. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin 8 yanvar 1993-

cü il tarixli əmrinə müvafiq olaraq yanvar ayının 25-dək Universitetin İlahiyyat ixtisası üzrə hazırlıq şöbəsinə dinləyici qəbulu baş tutdu. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan televiziyası və dövrü mətbuat səhifələrində elanlar verildi.⁵⁸¹ Türkiyə Respublikası Diyanət Vəqfi və Bakı Dövlət Universiteti arasında müvafiq razılaşma M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 23 aprel 1993-cü il tarixli iclasında müzakirəyə çıxarıldı. Elmi Şuranın qərarına görə 1993-1994-cü tədris ilindən M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetində “İlahiyyat” fakültəsi açılır və onun məzunlarına “islamşünas”, “ilahiyyat müəllimi”, “ərəb dili müəllimi” kvalifikasiyası verilir, göstərilən fakültənin açılması üçün müvafiq sənədlər Təhsil Nazirliyinə təqdim edildir.⁵⁸²

Bakı Dövlət Universitetində ikitərəfli razılıq və müqavilə əsasında “İlahiyyat” fakültəsi yaradıldıqdan sonra fakültə üçün baza yaratmağa köməklik göstərilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi 3 avqust 1994-cü ildə “Bakı Dövlət Universiteti nəzdində Litseyin açılması barədə” 502 sayılı əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: “1. Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində dünyəvi təhsil həyata keçirən litsey fəaliyyətinə başlasın. 2. Bakı Dövlət Universiteti litseyin fəaliyyətinə rəhbərlik etsin və onun tərəfindən maliyyələşdirilsin. 3. Bakı Dövlət Universitetinə tapşırılsın ki, Respublikanın Təhsil Qanunvericiliyinə uyğun olaraq litseyin tədris planı və Nizamnaməsini hazırlayıb təsdiq etmək və qeydiyyattan keçirmək üçün Nazirliyə təqdim etsin. 4. Türkiyə Diyanət Vəqfinin litseyə maliyyə köməkliliyi göstərməsinə razılıq verilsin, onun mexanizm və həcmi Nizamnamədə öz əksini tapsın. 5. Ümumi, orta, texniki peşə təhsili və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri Baş İdarəsinə və Təhsil Problemləri üzrə Respublika elmi-metodik mərkəzinə tapşırılsın ki, litseyə lazımı köməklik göstərsin və onun fəaliyyətinə nəzarət etsin. 6. Əmrin icrasına

⁵⁷⁹ Ödənişli fakültələrin (şöbələrin) ləğvi haqqında. 26.12.1994. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 93.

⁵⁸⁰ Ödənişli fakültənin ləğvi haqqında M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 24.01.1995-ci il tarixli R-3 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 91.

⁵⁸¹ İlahiyyat ixtisası üzrə hazırlıq şöbəsinə dinləyici qəbulu haqqında rektorun əmri. 15.01.93. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1992-1993, v. 119.

⁵⁸² M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 23 aprel 1993-cü il tarixli iclasının protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, №6-9, v. 128.

nəzarət nazir müavini İ.Həsənova tapşırılsın.”⁵⁸³Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmrindən çıxış edən universitet rektoru 10 sentyabr 1994-cü ildə aşağıdakı məzmununda əmr verdi: “1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin “Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində litseyin açılması barədə” 3 avqust 1994-cü il tarixli 502 sayılı əmri rəhbərlik və icra üçün qəbul edilsin. 2. “Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində litseyin açılması barədə” 3 avqust 1994-cü il tarixli 502 sayılı əmr İlahiyyət fakültəsinə çatdırılsın. 3. Tədris hissəsi və İlahiyyət fakültəsi Təhsil Nazirliyinin müvafiq şöbələri ilə birlikdə əmrin yerinə yetirilməsi üzrə tədbirlər hazırlayıb həyata keçirsinlər. 4. Əmrin icrasına nəzarət tədris işləri üzrə prorektor, prof. M.C.Mərdanov tapşırılsın.”⁵⁸⁴Qeyd edək ki, Bakı “Dövlət Universiteti nəzdində litseyin açılması barədə” qərara 4 avqust 1995-ci il tarixli Təhsil Nazirliyinin (II/342 sayılı) və 30 avqust 1995-ci il tarixli universitet rəhbərliyi (R-33 sayılı) əmrləri ilə müəyyən dəyişiklik edildi. Edilmiş dəyişikliyə görə “Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində litseyin açılması barədə” əmrin 1-ci bəndi, yəni “Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində dünyəvi təhsil həyata keçirilən litsey fəaliyyətə başlasın” cümləsi “Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində dünyəvi təhsil həyata keçirən “Bakı Türk Litseyi” fəaliyyətə başlasın” cümləsi ilə əvəz olundu.⁵⁸⁵

Genişlənən beynəlxalq əlaqələr fonunda Türkiyə Cümhuriyyəti və dünyanın tanınmış bir çox ictimai və siyasi xadimləri Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktorları seçildi. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU Böyük Elmi Şurasının 11 sentyabr 1992-ci il tarixli iclasında Türk dünyasının ən məşhur simalarından olan siyasi xadim Süleyman Dəmiralin Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru seçilməsi məsələsi müzakirə olundu.⁵⁸⁶ BDU Böyük Elmi

⁵⁸³ Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində litseyin açılması barədə. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 39.

⁵⁸⁴ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 10.09.94-cü il tarixli R-39 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 39-40.

⁵⁸⁵ Əmrə dəyişiklik edilməsi barədə. 30.08.1995. R-33. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 35.

⁵⁸⁶ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının iclası. 11.09.1992. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şurasının protokolları, 1992, №1, v. 16.

Şurasının 17 mart 1993-cü il tarixli iclasının qərarı ilə Türkiyənin 8-ci prezidenti Turqut Özal və Baş nazir Süleyman Dəmirələ Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktorları adı verildi.⁵⁸⁷

BDU Böyük Elmi Şurasının 1994-cü il 28 oktyabr tarixli qərarı ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi Butros Butros Qali yer kürəsində müharibə ocaqlarının söndürülməsi, sülhün qorunması, əmin-amanlığın, sabitliyin saxlanılması yolunda xidmətlərinə görə BDU-nun fəxri doktoru seçildi.⁵⁸⁸

Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan Respublikası arasında ikitərəfli əlaqələrin genişlənməsi fonunda Bakı Dövlət Universiteti ilə əlaqələr də yaradıldı. Belə ki, 23 dekabr 1994-cü il tarixli Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının qərarı ilə elmin inkişafında, xalqlar arasında sülhün və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsində xidmətlərinə görə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin sədri Hüsəməddin Cindoruk⁵⁸⁹, BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 11 aprel 1995-ci il tarixli qərarı ilə isə Türkiyənin keçmiş Baş naziri Tansu Çillər Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri Doktoru⁵⁹⁰ seçildi.

Müstəqilliyin ilk illərində Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyinin keçirilməsi də Universitetə dövlət qayğısından və tədris sisteminin gücləndirilməsindən xəbər verirdi. Bununla bağlı olaraq 1994-cü ilin sentyabrın 3-də Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının sabiq prezidenti Heydər Əliyev fərman verdi.⁵⁹¹ Fərmanda deyilir-

⁵⁸⁷ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 17 mart 1993-cü il tarixli iclasının 5 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şurasının protokolları, 1993, №4-6, v. 76, v. 88.

⁵⁸⁸ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 28 oktyabr 1994-cü il tarixli 2 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şurasının protokolları, 1994, №1-3, v. 28-29.

⁵⁸⁹ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının 1994-cü il 23 dekabr tarixli iclasının protokolu. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şurasının protokolları, №1-3, v. 29.

⁵⁹⁰ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 11.04.1995-ci il tarixli iclasının 6 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şurasının protokolları, 1995, №4-7, v. 192-193.

⁵⁹¹ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. 03.09.1994. – Xalq qəzeti, 04.09.1994., s. 1.

di: “1994-cü ilin oktyabr (sentyabr – Z.Ə.) ayında Azərbaycanın ilk ali məktəbi, yüksək ixtisaslı milli kadrların hazırlanmasında əvəzsiz xidmətləri olan M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasının 75 ili tamam olur. Respublikamızda elm, təhsil və mədəniyyətin, sosial və iqtisadi həyatın ən müxtəlif sahələrinə minlərlə kadrlar vermiş universitet 75 il ərzində şərəfli bir yol keçərək dünya miqyasında tanınmış ali məktəblərdən biri olmuşdur. Onun inkişaf zəmnində və bilavasitə köməyi ilə sonralar respublikada müxtəlif ali məktəblər yaradılmışdır. 1945-ci ildə milli akademiyaımızın yaranmasında da universitetin müstəsna rolu olmuşdur. Hazırda güclü elmi potensiala, yüksək ixtisaslı kadrlara, elm və təhsil sahəsində zəngin təcrübə və biliklərə malik olan universitetin 75 illik yubileyinin respublikada elmi və mədəni həyat üçün böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq qərara alıram:

1) M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyi 1994-cü ilin oktyabr ayında təntənəli surətdə qeyd olunsun;

2) Yubiley tədbirlərinin hazırlanıb həyata keçirilməsi üçün komissiya yaradılsın;

3) Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki, bu fərmandan irəli gələn məsələləri həll etsin.”⁵⁹²

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanından sonra, 7 sentyabr 1994-cü ildə M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında rektorun əmri verildi. Universitet rektorunun əmrinə əsasən, yubiley tədbirlərinin hazırlanıb keçirilməsi üçün yubiley komissiyası yaradılır, 3 gün müddətinə yubileyə bağlı tədbirlər planı işlənib hazırlanır və yubiley komissiyasının təsdiqinə verilir.⁵⁹³

Universitetin 75 illik yubileyinin keçirilməsi və yubileyə hazırlıq məsələləri Elmi Şurada da müzakirəyə çıxarıldı. Belə ki, M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi

⁵⁹² Yəni orada.

⁵⁹³ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında. – BDU-nun Arxiv. Əmrlər, 1994, v. 41-42.

Şurasının 10 iyun⁵⁹⁴ və 14 oktyabr 1994-cü il tarixli iclasında⁵⁹⁵ yubiley təntənəsi ilə bağlı aparılan işlərin vəziyyəti ətraflı şəkildə müzakirə olunub müvafiq qərarlar çıxarıldı. Universitetin 75 illik yubileyinin təntənəli şəkildə qeyd edilməsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi respublikamızda aşağıda adları qeyd edilən elm adamları və ictimai xadimlərin adına BDU-nun aspirantları və tələbələri üçün təqaüdlər təsis olunması ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə müraciət ünvanlandı. Müraciətdə deyilirdi: “Aspirantlar üçün təbii elmləri sahəsində - N.Tusi adına 2 təqaüd, humanitar və sosial elmlər sahəsində - M.Ə.Rəsulzadə adına 2 təqaüd.”⁵⁹⁶ Tələbələr üçün isə aşağıdakı təqaüdlərin ayrılması nəzərdə tutulmuşdu: “Mexanika-riyaziyyat fakültəsi üzrə - Azərbaycan Respublikası EA-nın müxbir üzvü prof. Maqşud Cavadov adına, Təbiiq riyaziyyat və kibernetika fakültəsi üzrə - görkəmli riyaziyyatçı, akademik Məcid Rəsulov adına, Şarqşünaslıq fakültəsi üzrə - Mirzə Cəfər Topçubaşov adına, Fizika fakültəsi üzrə - prof. Mehdi Əliyev adına, Kimya fakültəsi üzrə - akademik Əli Quliyev adına, Biologiya fakültəsi üzrə - Abdulla Qarayev adına, Coğrafiya fakültəsi üzrə - akademik Gül adına, Geologiya fakültəsi üzrə - akademik Şəfəhət Mehdiyev adına, Tarix fakültəsi üzrə - A.A.Bakıxanov adına, Hüquq fakültəsi üzrə - Ə.M.Topçubaşov adına, Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsi üzrə - Behbud Şahtaxtinski adına, Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi üzrə - prof. Məhbəli Qasımov adına, Jurnalistika fakültəsi üzrə - Ə.Hüseynzadə adına, Kitabxanaçılıq fakültəsi üzrə - Süleyman Rəhimov adına.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının iclası. 10 iyun, 1994-cü il. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1994, №6-10, v. 113-114.

⁵⁹⁵ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 14 oktyabr 1994-cü il tarixli iclası. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1994, №1-3, v. 1.

⁵⁹⁶ Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə. 22.11.94. – ARDA, f. 3189, siy. 4, sax. vah. 101, v. 166.

⁵⁹⁷ Yəni orada, v. 166-167.

5.3. Müstəqilliyin ilk illərində universitetdə elmi-pedaqoji kadrların hazırlığı vəziyyəti

1991-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetində yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrlar hazırlanması ən aktual məsələlərdən biri kimi qarşıda dayanırdı. Məlum olduğu kimi, universitetdə aspirantura pilləsi ilə bağlı hələ 1929-cu ildə "ADU yanında elmi işçilər (aspirantlar) hazırlanması qaydası haqqında" təlimat hazırlanmışdı və elə o vaxt bu istiqamətdə xüsusi komissiya yaradılaraq elmi fəaliyyətə hazırlaşan şəxslər barəsində "aspirant" termini işlədilməsi barədə fikirlər irəli sürülmüşdü. 1929-cu ilin mayın 18-də Dövlət Elm Şurasının plenumunda ADU və APİ elmi işçilərinin mayın 12-də keçirilməsi ümumi yığıncağında aparılan müzakirələri əsasında "Elmi işçilər (aspirantlar) hazırlanması qaydası haqqında" əsasnamə qəbul olunmuş, əsasnamə 1929-cu il iyunun 11-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası tərəfindən təsdiq olunmuşdu. Onu da qeyd etmək ki, universitet yaradıldığı ilk vaxtlarda onun elmi institutları olmadığına görə elmi-tədqiqat işləri kafedralarda, laboratoriya və klinikalarda aparılırdı. Elmi tədqiqat işlərinə ümumi rəhbərliyi 1920-ci il Nizamnaməsinə görə Elm Cəmiyyəti, 1922-ci il Nizamnaməsinə uyğun olaraq isə Elm Komitəsi həyata keçirirdi. Universitetdə aspirantura şöbəsi yaradıldıqdan sonra elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması sistemli şəkildə və 1930-cı ildən keçən dövr ərzində Bakı Dövlət Universiteti dünya miqyaslı alimlər nəslini yetişdirdi.

Respublika həyatını müstəqillik dövrünün, yeni ictimai-iqtisadi formasiyanın tələblərinə uyğunlaşdırmaq üçün hələ 1990-cı ildən müəyyənləşdirilmiş addımlar atıldı. Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi 1990-cı ilin aprel ayında "Aspiranturaya qəbul haqqında" əmr verdi. Təhsil nazirinin əmrinə əsasən ali məktəblərdə aspiranturaya qəbulu səmərəli təşkil etmək, ali məktəbləri fərqlənmə diplomu ilə bitirən gənc mütəxəssislərin həmin ildə müsabiqədə iştirakını təmin etmək nəzərdə tutulmuşdu.⁵⁹⁸ Əmrə, həmçinin, Nazirliyin tabeliyində olan ali məktəblərdə və elmi-tədqiqat pedaqoji institutunda aspiranturaya qəbulun ildə bir dəfə payızda aparılması, ali məktəb

⁵⁹⁸ Aspiranturaya qəbul haqqında. – BDU-nun Arxivi, f. 1, Əmrlər, 1990, №1-96, v. 82.

rektorlarının aspiranturaya qəbul aparılmasını təmin etmələri, əmrin yerinə yetirilməsinə nəzarətin Elm və ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması İdarəsinə tapşırılması qeyd olunmuşdu.⁵⁹⁹ Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmrindən bir qədər sonra, 18.02.1991-ci ildə Bakı Dövlət Universiteti üzrə əmr verildi. Əmrə əsasən, M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 1991-ci ildən özünümaliyyətləşdirməyə keçməsi ilə əlaqədar olaraq Universitetdə məqsədli aspirant və dissertantların hazırlanması üçün illik təhsil haqqı xərcləri müəyyən edildi.⁶⁰⁰

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, 1989-1990-cı illərdə universitet elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması işində ciddi çətinliklərlə qarşılaşmışdı. Buna bir tərəfdən Respublikanın dəyişən sosial-iqtisadi və cərəyan edən siyasi proseslər təsir edirdisə, digər tərəfdən isə elmi rəhbərlik sahəsində çətinliklər mövcud idi. Bəhs olunan məsələ ilə bağlı BDU-nun aspirantura şöbəindən BDU-nun Elm Şurasına göndərilmiş məktubda deyilirdi: "Elmi Şura üzvlərinin nəzərinə çatdırmaq istəyirik ki, Bakı Dövlət Universitetinin aspirant və dissertantlarına elmi rəhbərlik sahəsində çətinliklər yaranmışdır. Müəyyən elm sahələri üzrə elmlər doktorları və elmlər namizədləri olan elmi rəhbərlərin sayı azlıq edir. Buna görə də elmlər doktoru olan bir elmi rəhbər əsasnamədə nəzərdə tutulduğu kimi 5 deyil, bəzən 8, 10 və daha çox aspirant və dissertanta rəhbərlik etməli olur ki, bu da işin səmərəsini xeyli azaldır, həm də aspirantura şöbəsinin işində ciddi nöqsan sayılır..."⁶⁰¹

Bakı Dövlət Universitetində kadrların hazırlanması və mövcud vəziyyəti haqqında 18 yanvar 1991-ci ildə verilmiş əmrdən məlum olur ki, 1 oktyabr 1990-cı il tarixinə qədər Bakı Dövlət Universitetində professor-müəllim heyətinin sayı 1158 nəfər olmuşdur. Professor-müəllim heyətinin tərkibinə daxil olanların 71%-nin (823 nəfərinin) elmi adı və elmi dərəcəsi vardır ki, bu da müvafiq ittifaq göstəricisindən yüksəkdir. Yaş tərkibində müsbət

⁵⁹⁹ Yenə orada.

⁶⁰⁰ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti üzrə əmr. 18.02.91. – BDU-nun Arxivi. Əmrlər, 1991-1992, v. 135.

⁶⁰¹ Bakı Dövlət Universitetinin Elm Şurasına. – BDU-nun Arxivi. Elmi Şuranın protokolları, 1990, №1-4, v. 53.

hal kimi qeyd edilməlidir ki, 889 nəfərin (59,5%) yaşı 50-yə qədərdir.

Universitetdə fəaliyyət göstərən 98 kafedradan 76-na elmlər doktorları (77,8%), 18-nə elmlər namizədləri (18,4%) rəhbərlik edir... Elmi-pedaqoji kadrların seçilməsi və istifadəsi sahəsində bəzi çatışmazlıqlar və nöqsanlar mövcuddur. Bir çox hallarda professor-müəllim heyəti üzvlərinin baza təhsili onların tutduqları vəzifəyə uyğun gəlmir. Bəzi kafedraların öz profilinə uyğun ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrlarla təmin olunmasına lazımi diqqət yetirilməmişdir. Azərbaycan dili, riyaziyyat, tarix, kimya və s. fənlərin tədrisi metodikası üzrə kafedralarda işləyən alimlər arasında pedaqoji elm sahəsində dissertasiya müdafiə edənlər yoxdur.

Professor-müəllim heyətinin attestasiyası formal keçirilir. Attestasiya komissiyasının verdikləri təkliflərdə attestasiya olunan işçinin vəzifə maaşı göstərilir. Attestasiya zamanı tələbə rəyinin yekununa baxılmır, ixtisasartırmanın nəticələri nəzərə alınmır, çıxarılan qərar səsvermə ilə yekunlaşdırılır.

Elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması işində də nöqsanlar vardır. Son 3 ildə aspiranturayı bitirmiş 86 nəfərdən cəmi 12 nəfəri (14%), 169 dissertantdan isə yalnız 8 nəfəri (5%) dissertasiya müdafiə etmişdir. Aspirant və dissertantların çox hissəsi elmi işi başa çatdırdıqdan sonra müdafiə üçün uzun müddət növbəyə durmalı olurlar. Mövcud təlimata zidd olaraq bir sıra elmlər doktoru eyni zamanda 8-10 və daha çox aspirant və dissertanta rəhbərlik edir ki, bu da işin səmərəsini və səviyyəsini xeyli azaldır.

Aspirantların bir çoxunun dissertasiya mövzusu müasir problemləri əhatə etmir, xalqımızın tarixinin, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, dilinin, eləcə də yeni elm sahələrinin tədqiq olunmasına yönəldilmir. İndiyədək universitetdə doktorantura yaradılmamışdır.⁶⁰²Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların seçilməsi və istifadə olunması sahəsində mövcud nöqsanları aradan

⁶⁰² Elmi-pedaqoji kadrların seçilməsi və istifadə olunması sahəsində Bakı Dövlət Universitetinin işi barədə. – BDU-nun Arxivli. Elmi Şurasının protokolları, 1991, №6-9, v. 56-60.

qaldırmaq məqsədilə Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 18 yanvar 1991-ci il tarixli əmr verdi. Əmrdə deyilirdi: "1. Elmi-pedaqoji kadrların seçilməsi və istifadə olunması sahəsində BDU-nun işində nöqsanlar və çatışmazlıqlar qeyd edilsin. 2. Universitetin rektoru, akad. M.G.Qasimov yoldaşa tapşırılsın: ... 2.7. Elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında olan nöqsanların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlər görülsün. Aspirantların və elmi işçilərin vaxtında başa çatdırmalarına, onların dissertasiya mövzularının müasir problemləri əhatə etməsinə diqqət artırilsin. Doktoranturanın yaradılmasına nail olunsun. 2.8. Respublikanın ayrı-ayrı idarə və təşkilatlarında gənc mütəxəssislərə olan ehtiyacın öyrənilməsi qaydaya salınsın. 2.10. Elmi-pedaqoji kadrların seçilib yerləşdirilməsində yol verilmiş nöqsanların aradan qaldırılması yolları universitetin elmi şurasında müzakirə edilsin, bu sahədə görülən işlər haqqında 1 mart 1991-ci il tarixinə qədər Nazirliyə hesabat təqdim olunsun. 3. Ali Təhsil İdarəsi və Kadrlar İdarəsi Universitetdə elmi-pedaqoji kadrların seçilib istifadə olunması sahəsində yol verilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsinə köməklik etsinlər..."⁶⁰³Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmrindən də göründüyü kimi, ötən əsrin 90-cı illərində Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların vəziyyəti və hazırlanması yolunda nöqsanlar və çatışmazlıqlar qalırdı. Bu çatışmazlıqlar həm kadrlara rəhbərlik baxımından, həm də dissertasiya işlərinin müasir dövrün tələbləri baxımından yazılması, eləcə də müdafiəsində açıq şəkildə özünü göstərirdi.

Elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması işində mövcud çətinlikləri aradan qaldırmaq və elmə həvəsləndirmə yaratmaq üçün Bakı Dövlət Universiteti 1991-ci ildən bir sıra qərarlar qəbul etdi. Belə ki, Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının 6 dekabr 1991-ci il tarixli qərarı ilə M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetində təhsil alan əyani aspirantların aylıq təqaüdləri artırılaraq 300 manat

⁶⁰³ Yenə orada, v. 60.

müəyyən edildi.⁶⁰⁴ Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli iclasında, həmçinin, kənar müləssisə və təşkilatlardan BDU-ya namizədlik minimumu vermək üçün gələn aspirant və dissertantların xərclərinin göndərən təşkilatlar tərəfindən ödənilməsi qərara alındı.⁶⁰⁵

1992-ci ildə BDU aspiranturasına qəbul haqqında məlumata görə, 1992-ci il qəbul planına əsasən BDU-ya 26 əyani, 34 qiyabi olmaqla cəmi 60 yer ayrılmış və bu yerlə 31 əyani, 43 qiyabi olmaqla 74 sənəd təqdim olunmuşdur. Sənəd təqdim edənlərdən 41 nəfəri institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, 31 nəfər aspiranta zamanat verilmiş, 21 nəfər elmi məqalə müəllifi olmuşdur.⁶⁰⁶

1992-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması qaydaları Azərbaycan Respublikasının yeni Təhsil Qanunu ilə tənzimlənməyə başlandı. Belə ki, M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının 27 noyabr 1992-ci il tarixli iclasının qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi "Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu" yeni Azərbaycanın müstəqil təhsil sistemini yaradılması yolunda atılmış ilkin və mühüm qanunvericilik addımı kimi qiymətləndirilir, Qanunda təhsilin strateji əhəmiyyətə malik olan və üstün inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsi elan olunması təqdirəlayiq hal hesab edilir, yeni tədris ilindən üçpilləli təhsil sistemində keçirilməsi başlanılır, tələbə aspirant və pedaqoji işçilərin hüquqları, sosial müdafiəsi və imtiyazları diqqət mərkəzində saxlanılır, ixtisasartırma və kadrların yenidən hazırlanması sistemi təkmilləşdirilirdi.⁶⁰⁷ Təhsil Qanunu ilə

⁶⁰⁴ BDU Elmi Şurasının 6 dekabr 1991-ci il tarixli iclasının 4 sayılı protokolundan. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 109.

⁶⁰⁵ BDU Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli iclasının 4 sayılı protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 27.

⁶⁰⁶ 1992-ci ildə BDU-nun aspiranturasına qəbul haqqında məlumat. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1992, №2-3, v. 19-20.

⁶⁰⁷ BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 27.11.1992-ci il tarixli qərarı. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1992, №2-3, v. 37-38.

həmçinin, tələbə hazırlığı, kadr mübadiləsi, birgə proqramlar həyata keçirilməsi sahəsində xarici ölkələrlə birbaşa qarşılıqlı əlaqələr genişləndirilir, BDU-da Təhsil Fondu formalaşdırılır, Universitetin rektorluğu "Təhsil Qanunu"nun müvafiq maddələrinə əməl edərək universitetdə ahəngdar tədris prosesi və elmi-tədqiqat fəaliyyəti üçün normal şərait yaradır.⁶⁰⁸

Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması işində çətinliklərin aradan qaldırılması 1993-cü ildə də Univerditetin Elmi Şurasının iclaslarında müzakirə mövzularından olaraq qalırdı. Belə ki, Universitetin aspirantura şöbəsinin fəaliyyətini yoxlayan komissiyanın məlumatından aydın olur ki, 1990-1992-ci illərdə aspirantura şöbəsinin fəaliyyəti qeyri-məqbul hesab edilmiş, bəzi aspirant və dissertantların minimum imtahan nəticələri ləğv edilmiş, Aspirantura şöbəsinin yeni rəhbərliyinə isə ciddi tapşırıqlar verilmişdir.⁶⁰⁹ Elmi Şuranın qəbul etdiyi qərara görə Universitetə dissertant qəbulu ilə 2 dəfə, aprel-may və oktyabr-noyabr aylarında aparılır, qiyabi aspirantura və dissertanturaya bir qayda olaraq ən azı 2 il əməli iş stajı olan şəxslər qəbul edilir, kafedra müdirlərinə aspirant və dissertantların attestasiyasının hər ilin noyabrın sonunda başa çatdırılması tapşırıqlıdır.⁶¹⁰

Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının 4 iyul 1994-cü il tarixli "Universitetdə aspirantura və dissertantura təhsilinin vəziyyəti haqqında" qərarından aydın olur ki, universitetin rektorluğu, dekanlıqlar, kafedraları, təsərrüfat orqanları və ictimai təşkilatları 1989-1993-cü illərdə aspirantura və dissertantura təhsili yolu ilə yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrlar hazırlanması sahəsində müəyyən iş görmüşlər. Belə ki, 1989-cu ildə aspiranturaya 29 nəfər (9 nəfər əyani, 20 nəfər qiyabi), 1990-cı ildə 40 nəfər (13 əyani, 27 nəfər qiyabi), 1991-ci ildə 49 nəfər (26 nəfər əyani, 23 nəfər qiyabi), 1992-ci ildə 62 nəfər (27 nəfər əyani, 35 nəfər qiyabi)

⁶⁰⁸ Yenə orada, v. 40.

⁶⁰⁹ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 10.02.1993-cü il tarixli iclasının 4 sayılı protokololu. – BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1993, №4-6, v. 6.

⁶¹⁰ Yenə orada, v. 7.

qəbul edilmişdir.⁶¹¹ Elmi Şuranın qərarında daha sonra yazılır: "Tam olmayan məlumata görə 1990-1994-cü illərdə universitetdə 21 aspirant namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Hazırda universitetin aspiranturasında 53 əyani, 77 nəfər isə qiyabi aspirant təhsilini davam etdirir. Bəzi fakültələrdə aspirant və dissertanturaya qəbul zamanı universiteti fərqlənmiş diplomu ilə bitirənlərə, tələbəlik illərində elmi işə maraq göstərən, elmi məqalələr dərc etdirən məzunlara üstünlük verilir, aspiranturada təhsil müddətində onlara tələbkarlıq və qayğıkeş münasibət göstərilir.⁶¹² Bununla yanaşı, Elmi Şuranın qərarında aspirantura təhsilində nöqsanlar da qeyd olunmuşdu. Elmi Şuranın qərarında nöqsanlar aşağıdakı kimi göstərilirdi: "... Ötən illərdə universitetdə aspirantura və dissertantura təhsili yolu ilə, ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrlar hazırlanması işi başlı-başına buraxılmış və bu mühüm sahədə ciddi nöqsanlara və əyintilərə yol verilmişdir. Belə ki, uzun illər aspirantura təhsilinə lazımı nəzarət və tələbkarlıq, diqqət və qayğı göstərilməmiş, bu mühüm sahəyə dözülməz ögey, laqeyd münasibət hökm sürmüşdür. Şöbənin rəhbərliyinə səriştəsiz və təsadüfi adamların təyin edilməsi nəticəsində şöbənin fəaliyyətində acınacaqlı vəziyyət yaranmış və bu, ümumiyyətlə universitet aspiranturasının nüfuzdan düşməsinə səbəb olmuşdur. Rektorluq, aspirantura şöbəsi, dekanlıqlar, kafedralar fitri istedadlı, elmi işə maraq göstərən məzunların aspiranturaya cəlb edilməsi üçün məqsədyönlü iş aparmamışlar. Bunun nəticəsidir ki, həmin illərdə aspiranturaya daxil olanlar içərisində aqşam və qiyabi təhsil almış, zəif oxuyanların sayı çoxdur. Aspiranturaya qəbul zamanı lazımı tələbkarlıq və nəzarət olmadığı üçün qəbul qaydaları kobud surətdə pozulmuş, sənədləşdirmədə pozuntulara, saxtakarlığa yol verilmişdir. Aspirantların və dissertantların təhsil, elmi-tədqiqat, təcrübə və sosial problemləri rektorluğun, şöbənin, dekanlıqların, Elmi şuraların nəzarət və qayğısından tamamilə kənar qalmış və vaxtaşırı işgüzar

⁶¹¹ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da aspirantura dissertantura təhsili yolu ilə elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması vəziyyəti haqqında Elmi Şuranın qərarı. — BDU-nun Arxiv. Elmi Şuranın protokolları, 1994, №6-10, v. 179.

⁶¹² Yənə orada.

müzakirə obyektinə çevrilməmişdir.⁶¹³ Elmi Şuranın qərarından göründüyü kimi, 1989-cu ildən 1994-cü ilədək elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında mühüm rol oynayan universitetin aspirantura pilləsinə qəbulla bağlı artım müşahidə olunsada, aspirantların hazırlanması istiqamətində, eləcə də qəbul prosesində ciddi nöqsanlar var idi.

Yuxarıda sadalanan bütün nöqsanları nəzərə alaraq Universitet Elmi Şurası aspirantura və dissertantura təhsili yolu ilə elmi-pedaqoji kadrlar hazırlanması işini yaxşılaşdırmaq və yenidən qurmaq məqsədilə aşağıdakı qərarı qəbul etdi: "1. BDU-da aspirantura və dissertantura təhsili yolu ilə ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması vəziyyəti haqqında Komissiyanın təqdim etdiyi arayış, onda götürülən faktlar, çıxarılan təkliflər və nəticələr nəzərə alınsın. 2. Aspirantura şöbəsinə, dekanlıqlara və kafedralara tapşırılsın ki, elmi işə böyük maraq göstərən nadir istedadlı gənclərin seçilib aspiranturaya cəlb edilməsinə nail olsunlar. Qiyabi və aqşam təhsil almış məzunların aspirantura və dissertanturaya qəbul edilməsinə fərdi yanaşınsınlar. 3. Universitetdə yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasının perspektiv planını işləyib hazırlamaq məqsədyönlü hesab edilsin. Həm də bu zaman fundamental və tətbiqi elmlərə, yeni elm sahələrinə üstünlük verilsin. 4. Rektorluğa, dekanlıqlara və kafedralara tapşırılsın ki, aspirantların və dissertantların elmi-tədqiqat işlərini müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmələrinə şərait yaradılsın, onların eksperiment qurmaq, material və reaktivlər əldə etmək və ezamiyyət problemləri ilə əlaqədar məsələləri operativ qaydada həll etsinlər. 5. Aspirant və dissertantların vaxtında müdafiə etmələrinə şərait yaradılsın."⁶¹⁴

1994-cü ildə M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun aspiranturasına və dissertanturasına qəbulun keçirilməsinin yekunları haqqında arayışdan məlum olur ki, 1993-cü ildə BDU-da aspiranturaya qəbul olmuşdur. Arayışda yazılır: "Məlum olduğu kimi rektorluq 1994-cü il üçün aspiranturaya 101 nəfər, 41 nəfər əyani, 60 nəfər qiyabi qəbul edilməsinə planlaşdırmış və bu barədə hələ 1994-cü ilin

⁶¹³ Yənə orada, v. 180.

⁶¹⁴ Yənə orada, v. 181.

yanvar ayında Təhsil Nazirliyinə lazımı sənədlər təqdim edilmişdir. Subyektiv səbəblər üzündən 1993-cü ildə Respublikada Təhsil Nazirliyi sistemində, o cümlədən BDU-da aspiranturaya qəbul olmamasına baxmayaraq, Təhsil Nazirliyi və Respublika Elm-Texnika Komitəsi 1994-cü il üçün universitetin verdiyi sifarişini azaldaraq cəmi 46, 13 əyani, 33 qiyabi yer ayırmışdır. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq universitet aspiranturaya sənədlərin qəbulunda iştirak etməmişdir və bu işi Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Neft Akademiyasına həvalə etmişdir...⁶¹⁵

Arayışda daha sonra yazılır ki, aspiranturaya elan olunmuş 40 ixtisas üzrə 46 yerə 69 nəfər (20 əyani, 49 qiyabi) sənəd vermişdir. 4 ixtiasa – yüksək molekullu birləşmələr kimyası, filiz və qeyri-filiz yataqlarının axtarış və kəşfiyyat geologiyası, ətraf mühitin mühafizəsi, biokimyaya sənəd verilməmişdir. Yüksək bal toplayan 42 nəfər rektorun 08.12.1994-cü il tarixli əmri ilə aspiranturaya qəbul edilmişdir. Bunların 12 nəfəri əyani şöbəyə, 30 nəfəri qiyabi şöbəyə daxil olmuşlar. Rektorluq 1993-cü ildə aspiranturaya qəbul keçirilmədiyini nəzərə alaraq, habelə boş qalan 4 yeri itirmək və müsabiqədən keçməyən gənclərin təhsilinə qayğı göstərək həmin yerlərin başqa ixtisaslara verilməsi və plandan əlavə daha 6 yer ayrılması barədə Təhsil Nazirliyinə müraciət etməyi lazım bildi. Təhsil Nazirliyi rektorluğun əmrini müsbət həll etdikdən sonra əlavə 10 nəfər də aspiranturaya qəbul olundu. Bunların 3-ü əyani, 7 nəfəri isə qiyabi şöbəyə daxil oldu. Beləliklə, 1994-cü ildə aspiranturaya 52 nəfər, 15 əyani, 37 nəfər qiyabi aspirant qəbul olunmuşdur. Hazırda Universitetin aspirantura şöbəsində xarici vətəndaşlar da daxil olmaqla 63 əyani, 114 qiyabi (cəmi 177 nəfər) aspirant təhsil alır. Sənədlərin universitetə daxil olmasından qəbul imtahanlarının başlanmasına qədər çox az müddət qalmasına baxmayaraq, rektorluq, qəbul komissiyası, dekanlıqlar və müvafiq kafedraların birgə və səmərəli işi sayəsində qəbul imtahanlarının

⁶¹⁵ 1994-cü ildə M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun aspiranturasına və dissertanturasına qəbulun keçirilməsi haqqında. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şuranın protokolları, 1995, №4-7, v. 9.

normal, tələbkarlıq və obyektivlik şəraitində keçirilməsi təmin edilmişdir.⁶¹⁶

1994-cü ildə BDU-nun dissertanturasına 99 nəfər qəbul edilmişdir. Bunların 26 nəfəri BDU-nun müxtəlif kafedralarında və elmi-tədqiqat laboratoriyalarında, qalanları isə respublikanın digər ali məktəblərində, təhsil müəssisələrində, redaksiyalarda, habelə dövlət və inzibati orqanlarda işləyən adamlardır. Hazırda universitetdə 198 nəfər dissertantura yolu ilə təhsil alır. Aspirantura şöbəsinin fəaliyyətində hazırda 375 nəfər əyani, qiyabi aspirant və dissertantın təhsil və elmi-tədqiqat işlərini, elmi konfranslarını həyata keçirmək, onların tezislərini və məqalələrini çap etmək, namizədlik minimumu imtahanını təşkil etmək və onların başqa problem və qayğılarını həll etmək kimi məsələlər əsas yer tutur. Bundan başqa namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının müzakirəsi, əlavə rəy verilməsi və müdafiəsi üçün kənar müəssisələrdən müraciət edən şəxslərlə müqavilələr bağlamaq, dissertantlığa qəbul edilmək də aspirantura şöbəsinə həvalə olunmuşdur. Lakin açıq etiraf etməliyəm ki, bu vəzifələri həll etmək üçün şöbənin ən adi tələblərə cavab verə biləcək iş şəraiti yoxdur. Belə hesab edirik ki, universitetdə təhsilin ən yüksək forması olan aspirantura və doktorantura təhsilinə ənənəvi laqeyd münasibət nəhayət sözdə deyil, işdə dəyişməli, elmimizin, təhsilimizin gələcəyi naminə ona diqqət artırılmalıdır.⁶¹⁷ Universitetin Aspirantura şöbəsi tərəfindən hazırlanmış və 1994-cü ildə BDU-nun aspirantura pilləsinə qəbul planını və onun ümumi mənzərəsini əks etdirən arayışdan göründüyü kimi elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması istiqamətində əvvəlki illərlə müqayisədə 1994-cü ildə qəbul planında və sənəd qəbulunda artım müşahidə olunmuşdur. Bununla belə, həm aspiranturaya, həm də dissertantura təhsilində çatışmazlıqlar qalmaqda idi. Fikrimizcə, respublikanın siyasi və sosial-iqtisadi çətinlikləri də buna birbaşa təsir edirdi. Xüsusilə 1988-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti ərazi iddiaları ilə çıxış etməsi, 1992-ci ildən etibarən isə ərazilərimizin 20%-nin

⁶¹⁶ Yənə orada, v. 10.

⁶¹⁷ Yənə orada, v. 11.

Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi, 1993-cü ilin siyasi böhranı bu və ya digər şəkildə olsa da BDU-da elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasına təsir edirdi.

Beləliklə, Universitetin Aspirantura şöbəsinin hazırladığı "Arayışı" əldə rəhbət tutan M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Elmi Şurası 3 fevral 1995-ci il tarixli iclasında aşağıdakı qərarı qəbul etdi: "1. 1994-cü ildə BDU-da aspirantura və dissertanturaya qəbulun keçirilməsi sahəsində Aspirantura şöbəsinin fəaliyyəti qənaətbəxş hesab edilsin və qəbulun yekunları təsdiq edilsin. 2. Aspirantura şöbəsinə tapşırılsın ki, yeni qəbul olunmuş aspirantların və dissertantların dissertasiya mövzularının, elmi rəhbərlərinin və fərdi iş planlarının 1 ay müddətində təsdiq edilməsin və aspiranturanın tədris planına uyğun olaraq dərslərin keçirilməsini təşkil etsin. 3. Dekanlara, kafedra müdirlərinə və aspirantura şöbəsinə tapşırılsın ki, 5 nəfər (3 aspirant, 2 dissertant) aspirant və dissertantı olanları aspirant və dissertantlara rəhbər təyin etməsinlər. 4. Aspirant və dissertantların fərdi iş planlarının vaxtında yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə onlara gündəlik qayğı və tələbkarlıq göstərsin, kafedra iclaslarında, fakültə Elmi Şuralarında müntəzəm surətdə onların və elmi rəhbərlərin hesabatları müzakirə edilsin. 5. Universitetin elmi kitabxanasına tapşırılsın ki, aspirantların və dissertantların kitabxanada işləməsi və kitabxana fondundan istifadə etmələri üçün lazımı şərait yaratsın."⁶¹⁸

Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların iş planına uyğun olaraq M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da aspirantların və gənc tədqiqatçıların elmi konfransı təşkil olundu. Bununla bağlı olaraq 25 fevral 1995-ci il tarixli universitet rektorunun əmrində deyilirdi: "1. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun aspirantları və gənc tədqiqatçıların elmi konfransı 1995-ci ilin aprelin 3-cü ongünlüyündə keçirilsin. 2. Konfransın hazırlanmasını və keçirilməsini təmin etmək üçün aşağıdakı tərkibdə təşkilat komitəsi yaradılsın:

⁶¹⁸ 1994-cü ildə BDU-nun aspiranturasına və dissertanturasına qəbulun yekunları haqqında M.Ə.Rəsulzadə adına BDU Elmi Şurasının 3 fevral 1995-ci il tarixli iclasının qərarı. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şuranın protokolları, 1995, №4-7, v. 12.

M.Ələsgərov – BDU-nun rektoru, B.Əsgərov-BDU-nun elmi işlər üzrə prorektoru, M.C.Mərdanov- BDU-nun tədris işləri üzrə prorektoru, S.X.Xəlilov – BDU-nun aspirantura şöbəsinin müdiri..."⁶¹⁹

Müstəqilliyin ilk illərində elmi-pedaqoji kadrların fəaliyyətini işiqəmətləndirmək üçün universitetin dövrü elmi orqanları da yenidən öz fəaliyyətlərini gücləndirdilər. Qeyd etmək ki, universitetin dövrü elmi orqanları 1921-ci ildən çıxmağa başlamış "Xəbərlər" və 1924-cü ildən nəşr olunmuş "Nəzəri və praktik təbabət" jurnalları idi. 1921-ci ildə "Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri"nin 2 yarımcildi buraxılmışdı. Birinci yarımcild təbiətşünaslığa və təbabətə, ikinci yarımcild humanitar elmlərə həsr olunmuşdu.⁶²⁰Bakı Dövlət Universitetinin adı dəyişdirilən Azərbaycan Dövlət Universiteti qoyulduqdan sonra onun əsas elmi orqanı olan "Xəbərlər" şöbələr üzrə çıxmağa başladı: a) Təbiətşünaslıq və təbabət şöbəsi; b) İctimai elmlər şöbəsi; c) Şərqşünaslıq şöbəsi; d) Hüquq şöbəsi.

Müstəqillik illərində də universitetin akademik işçilərinin aktual elmi tədqiqatlarının nəticələrini əsas dövrü elmi orqanı "Xəbərlər" olaraq qalır. Sovet hakimiyyəti illərində "Xəbərlər" müxtəlif səbəblərdən fəaliyyətini dayandırsa da, 1991-ci ildə yenidən bərpa edildi. Bununla bağlı olaraq 14 may 1991-ci ildə "Bakı Universitetinin Xəbərləri" adlı elmi jurnalın təsis edilməsi və redaksiya heyətinin yaradılması haqqında rektorun əmri verildi. Universitet rektorunun 2 oktyabr 1994-cü il tarixli əmri ilə "Xəbərlər" in redaksiya heyətində dəyişiklik edildi. Əmrdə deyilirdi: "Bakı Universitetinin Xəbərləri" adlı elmi jurnalın humanitar və sosial-siyasi elmlər seriyasının 1994-cü ildə nəşr olunacaq sayları üçün redaksiya heyəti aşağıdakı tərkibdə müayyən edilsin: "Baş redaksiya heyəti, M.N.Ələsgərov, B.M.Əsgərov (baş redaktorun müavini), İ.M.Əfəndiyev (məsul katib), Humanitar elmlər seriyasının redaksiya heyəti, V.M.Məmmədaliyev (redaktor),

⁶¹⁹ M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da aspirantların və gənc tədqiqatçıların elmi konfransının keçirilməsi haqqında. 25.02.95. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1995, v. 72.

⁶²⁰ Известия Бакинского Государственного Университета. Первый полутом (Естествознание и Медицина). Ред. Колл. Л.Г.Гурвич, Н.А.Дубровский, А.М.Левин и Н.А.Попов. Баку: 2-ая Гос. Тип., 1921.

R.A.Orucov (redaktorun müavini), N.Ə.Əhmədli (məsul katib), Sosial-siyasi elmlər seriyasının redaksiya heyəti: M.F.Məlikova (redaktor).⁶²¹

Universitetin elmi-pedaqoji kadrlarının "Bakı Universitetinin Xəbərləri" elmi məcmuəsi ilə təmasını daha sürətləndirmək üçün 1997-ci ildə universitet elmi şurasının qərarı⁶²² və rektorun daha bir əmri verildi. Əmrdə deyilirdi: "BDU-nun Xəbərləri" jurnalı Universitetdə əldə edilmiş elmi nəticələrin geniş elmi ictimaiyyətə çatdırılmasında çox böyük rol oynayır. Ona görə də universitetin hər bir müəllimi, elmi işçisi, aspirant, doktorant və dissertantı öz nəticələrini ilk dəfə "BDU-nun Xəbərləri" jurnalının uyğun seriyalarında dərc etdirməlidirlər. Bu məsələ Universitet elmi şurasında geniş müzakirə olunmuşdur. Elmi şuranın yekdil qərarına uyğun olaraq əmr edirəm: 1. Universitetin professor-müəllim heyəti və elmi işçiləri 2 il müddətində bir dəfədən az olmayaraq bu jurnalda məqalə çap etdirlənsinlər. 2. Müsəbiqədə iştirak edən professor-müəllim heyətinin "BDU-nun Xəbərləri" jurnalında məqalələrinin olması və beşillik elmi fəaliyyəti, yenidən seçilmə və attestasiya zamanı nəzərə alınsın. 3. Bu əmr universitetin bütün fakültələrində, universitet kafedralarında, ETİ və ETL-də elan edilsin. 4. Əmrin icrasına nəzarət elmi işlər üzrə prorektor, prof. B.Əsgərova həvalə edilsin.⁶²³ Beləliklə, məlumatlardan göründüyü kimi Universitetin elmi nəşrləri elmi-pedaqoji kadrların müntəzəm dərc olunduğu jurnallar idi. Bu jurnallarda universitetin akademik işçiləri aktual elmi problemləri araşdırır və tədqiqatlarının nəticələrini geniş oxucu auditoriyasına təqdim edirdilər.

Elmi tədqiqat işlərinin və elmi-pedaqoji kadrların əsas mərkəzlərindən biri də Universitet fakültələrinin kafedraları və elmi tədqiqat mərkəzləri idi. Müstəqilliyin ilk illərindən etibarən elmi-

⁶²¹ "Bakı Universitetinin Xəbərləri" adlı elmi jurnalın təsis edilməsi və redaksiya heyətinin yaradılması haqqında /R-13 14.05.91/ əmrin II bəndində dəyişikliklər aparılması məqsədilə. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 37.

⁶²² "BDU-nun Xəbərləri" jurnalının fəaliyyətinin genişləndirilməsi haqqında. 26.09.1997. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1997, v. 50.

⁶²³ "Bakı Universiteti xəbərləri" elmi məcmuəsinin işinin yaxşılaşdırılması haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1997, v. 49.

pedaqoji kadrların hazırlığını gücləndirmək məqsədilə Universitetdə bir sıra yeni elmi tədqiqat mərkəzləri yaradılaraq istifadəyə verildi. Belə elmi tədqiqat mərkəzləri universitetin bir çox fakültələrində yaradıldı. Bununla bağlı olaraq kimya fakültəsində "Kimyanın tədrisi metodikası" kafedrası bərpa edildi. 4 noyabr 1994-cü il tarixli universitet rektorunun əmrində bu barədə deyilirdi: "Böyük Elmi Şuranın 1994-cü il 14 oktyabr tarixli qərarına əsasən "Bakalavr" təhsil sistemində keçid və eyni zamanda tələbələrin pedaqoji-metodoloji baxımdan kimya fənnindən tədrisə daha dərinlən yiyələnmələri, həmçinin pedaqoji praktikanın müəssəssəkil təşkili baxımından "Kimyanın tədrisi metodikası" kafedrası bərpa edilsin."⁶²⁴

Universitetin Tarix fakültəsinin tabeliyində yeni elmi tədqiqat mərkəzləri yaradıldı. Belə mərkəzlərdən biri tarix fakültəsi elmi şurasının təqdimatı və qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 12 dekabr 1994-cü il tarixli əmri ilə yaradılmış "Dünya azərbaycanlıları (tarixi-demoqrafiya) elmi-tədqiqat laboratoriyası" idi. Bununla bağlı olaraq universitet rektorunun 1 fevral 1995-ci il tarixli əmrində deyilirdi: "Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin 12 dekabr 1994-cü il tarixli, 689 sayılı əmrinə əsaslanaraq əmr edirəm: 1. Dünya azərbaycanlıları /tarixi-demoqrafiya/ elmi-tədqiqat laboratoriyası 1995-ci il fevralın 1-dən elmi-tədqiqat hissəsinin nəzdində fəaliyyətə başlasın. 2. T.e.d., prof., Y.M.Mahmudov həmin laboratoriyanın elmi rəhbəri təyin olunsun..."⁶²⁵ Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Universitet rəhbərliyi mühüm tarixi qərarla dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi tarixinə daha bir töhvə vermiş oldular. Bu elmi-tədqiqat mərkəzi həm də öz profilinə uyğun olaraq dünyada yaşayan Azərbaycan türklərini tarixi-demoqrafik baxımdan araşdırır, tədqiqatlar aparır.

⁶²⁴ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 04.11.94-cü il tarixli R-45 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 31.

⁶²⁵ Elmi-tədqiqat laboratoriyasının açılması haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 81.

BDU nəzdində elmi-tədqiqat institutlarından biri də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 26 noyabr 1991-ci il tarixli 395 sayılı, Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin 16 dekabr 1991-ci il tarixli 920 sayılı qərarı, BDU rektorunun 1 fevral 1992-ci il tarixli əmrinə əsasən yaradılmış "Təbii Riyaziyyat Elmi-Tədqiqat İnstitutu" idi.⁶²⁶ Təhsil Nazirliyinin əmrinə əsasən yaradılmış elmi-tədqiqat institutunda 6 elmi-tədqiqat şöbəsi aşağıdakılar idi: 1. Ədədi üsullar; 2. Sistemli analizin riyazi problemləri; 3. İdarəetmə sistemlərinin tədqiqi və təbiiqləri; 4. Riyazi modelləşdirmə və avtomatlaşdırılmış sistemlər; 5. İqtisadi sistemlərin riyazi modelləşdirilməsi; 6. İnformasiya hesablamalı sistemləri.

2009-cu ilin məlumatına görə Təbii Riyaziyyat Elmi-Tədqiqat İnstitutunda 19 namizədlik və 1 doktorluq dissertasiyası hazırlanaraq müdafiə edilmişdir.⁶²⁷

M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 26 fevral 1998-ci il tarixli R-19 sayılı əmri ilə Xəzərin öyrənilməsinin vacibliyi, universitet mütəxəssislərinin tədqiqatlarının əlaqələndirilməsi, tədqiqatların fənlərarası xüsusiyyətlərini və BDU-nun Xəzəryanı dövlətlərin Universitetlər Assosiasiyasına daxil olması məqsədilə "Xəzər" elmi-tədqiqat informasiya mərkəzi yaradıldı.⁶²⁸ Əmrdə deyilirdi: "1. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun nəzdində ictimai əsaslarla "Xəzər" elmi-tədqiqat informasiya mərkəzi yaradılın... 4. "Xəzər" elmi-tədqiqat informasiya mərkəzinə tapşırılsın ki, öz işini Xəzəryanı dövlətlər universitetlərinin Assosiasiyasının fəaliyyəti ilə əlaqələndirsin."⁶²⁹

Beləliklə, müstəqilliyin ilk illərində Bakı Dövlət Universitetində elmi-pedaqoji kadrların vəziyyəti, hazırlığı səviyyəsi ilə bağlı məlumatların araşdırılması, təhlili göstərir ki, elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması işində ciddi çətinliklər var idi. Buna bir tərəfdən təcavüzkar Ermənistan tərəfindən ərazilərin işğalı nəticəsində

⁶²⁶ Bakı Dövlət Universiteti. 1919-1994. Xüsusi Buraxılış., s. 88.

⁶²⁷ Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti-90. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2009, s. 617.

⁶²⁸ "Xəzər" elmi-tədqiqat informasiya mərkəzinin yaradılması haqqında. 26.02.98. – BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1998, v. 92.

⁶²⁹ Yəni orada.

Respublikada yaranmış gərgin ictimai-siyasi vəziyyət təsir edirdisə, digər tərəfdən dərin sosial-iqtisadi çətinliklərin fonunda universitetdə kadr hazırlığı məsələsinin lazımı şəkildə təşkil edilməməsi təsir edirdi. Hətta universitetdə bir çox elm sahələri üzrə elmlər doktorları olan elmi rəhbərlərin sayının az olması da kadr hazırlığına bu və ya digər şəkildə təsir edirdi. Aspirant və dissertantların çox hissəsi elmi işi başa çatdırdıqdan sonra müdafiə üçün uzun müddət növbəyə durmalı olur, əksəriyyəti isə dissertasiya mövzularını müdafiə edə bilmirdi. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının yeni Təhsil Qanunu qəbul edildikdən sonra Respublika ali məktəblərində çoxpilləli təhsil sisteminə keçid Universitetin elmi-pedaqoji kadr hazırlığında, elmi-tədqiqat işlərinin səmərəli təşkil edilməsində bir dönüş yaratdı. Təhsil pilləsinin aspirant və dissertant hazırlığına qəbul nəzərəcərpacaq dərəcədə çoxaldı. Təhsil Qanunu ilə həmçinin, tələbə hazırlığı, kadr mübadiləsi, birgə proqramlar həyata keçirilməsi sahəsində xarici ölkələrlə birbaşa qarşılıqlı əlaqələr genişləndirildi, BDU-da Təhsil Fondu formalaşdırıldı, Universitetin rəhbərliyi "Təhsil Qanunu"nun müvafiq maddələrinə əməl edərək universitetdə ahəngdar tədris prosesi və elmi-tədqiqat fəaliyyəti üçün normal şərait yaratmağa nail oldu.

5.4. Universitetin tələbə və müəllim kontingenti (1991-1999)

1990-cı ildən etibarən Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi proseslər, Azərbaycanın yenidən müstəqillik qazanması Respublikanın bütün ali məktəblərində olduğu kimi, Bakı Dövlət Universitetində də tədris strukturunun yenidən qurulmasına, müasir dövrün ruhuna uyğun elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaranmasına, kadr hazırlığının gücləndirilməsinə, tələbə və müəllim kontingentinin, milli düşüncəli yeni gənc nəslin formalaşmasına güclü təsir etdi.

Bakı Dövlət Universitetinin arxivindən əldə edilən məlumatlar göstərir ki, 1990-cı ildə Universitetdə 12 fakültə üzrə əyani şöbədə təhsil alan tələbələrin sayı 7335 nəfər, axşam şöbəsində təhsil alan tələbələr 2154 nəfər, qiyabi şöbədə təhsil alan tələbələr 3254 nəfər,

pedaqoji heyət 1124 nəfər idi.⁶³⁰ Bu göstərici 1 fevral 1990-cı ildə əyani şöbədə 7375 nəfər, axşam şöbəsində 2150 nəfər, qiyabi şöbədə 3240 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 38, qiyabi 81 nəfər, 1 mart 1990-cı ildə əyani şöbədə 7362 nəfər, axşam şöbəsində 2153 nəfər, qiyabi şöbədə 3232 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 aprel 1990-cı ildə əyani şöbədə 7353 nəfər, axşam şöbəsində 2151 nəfər, qiyabi şöbədə 3228 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər idi.⁶³¹

1990-cı il may, iyun, iyul, avqust, sentyabr, oktyabr ayları üzrə universitetin tələbə heyətinin dinamikasını aşağıdakı rəqəmlər aydın əks etdirir. Belə ki, 1 may 1990-cı il məlumatına görə əyani şöbədə 7343 nəfər, axşam şöbəsində 2149 nəfər, qiyabi şöbədə 3226 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 iyun 1990-cı ildə əyani şöbədə 7342 nəfər, axşam şöbəsində 2147 nəfər, qiyabi şöbədə 3228 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 iyul 1990-cı ildə əyani şöbədə 7346 nəfər, axşam şöbəsində 2147 nəfər, qiyabi şöbədə 3228 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 avqust 1990-cı ildə əyani şöbədə 6057 nəfər, axşam şöbəsində 2265 nəfər, qiyabi şöbədə 3203 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 sentyabr 1990-cı ildə əyani şöbədə 7638 nəfər, axşam şöbəsində 2395 nəfər, qiyabi şöbədə 3454 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 33 nəfər, qiyabi 83 nəfər, 1 oktyabr 1990-cı ildə əyani şöbədə 7634 nəfər, axşam şöbəsində 2408 nəfər, qiyabi şöbədə 3499 nəfər, aspirantura pilləsində əyani 24 nəfər, qiyabi 71 nəfər təhsil alır.⁶³²

1990-cı il üzrə universitetin pedaqoji heyətinin dəyişim dinamikası aşağıdakı kimi idi. 1 yanvar 1990-cı ildə universitetdə ştat üzrə 1124 nəfər, əvəzçiliklə 5 nəfər, 1 fevral 1990-cı ildə ştat üzrə 1150 nəfər, əvəzçilik üzrə 7 nəfər, 1 mart 1990-cı ildə ştat üzrə 1160 nəfər, əvəzçilik üzrə 7 nəfər, 1 aprel 1990-cı ildə ştat üzrə

1160 nəfər, əvəzçilik üzrə 7 nəfər, 1 may 1990-cı ildə ştat üzrə 1164 nəfər, əvəzçiliklə 7 nəfər, 1 iyun 1990-cı ildə ştat üzrə 1160 nəfər, əvəzçiliklə 7 nəfər, 1 iyul 1990-cı ildə ştat üzrə 1164 nəfər, əvəzçiliklə 7 nəfər, 1 avqust 1990-cı ildə ştat üzrə 1129 nəfər, əvəzçiliklə 8 nəfər, 1 sentyabr 1990-cı ildə ştat üzrə 1130 nəfər, əvəzçiliklə 8 nəfər, 1 oktyabr 1990-cı ildə ştat üzrə 1141 nəfər, əvəzçiliklə 8 nəfər çalışırdı.⁶³³

1991-ci il üzrə Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingenti aşağıdakı kimi idi. 1991-ci il 1 yanvar tarixinə olan məlumata görə əyani şöbədə təhsil alanlar 7574 nəfər, axşam şöbəsində təhsil alanlar 2395 nəfər, qiyabi şöbədə təhsil alanlar 3520 nəfər, aspiranturada təhsil alanlar 34 nəfər idi.⁶³⁴ Bu göstərici 1 fevral 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7563 nəfər, axşam şöbəsində 2395 nəfər, qiyabi şöbədə 3526 nəfər, aspiranturada təhsil alanlar 35 nəfər, 1 mart 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7567 nəfər, axşam şöbəsində 2386 nəfər, qiyabi şöbədə 3532 nəfər, aspirantura pilləsində 35 nəfər, 1 aprel 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7537 nəfər, axşam şöbəsində 2386 nəfər, qiyabi şöbədə 3532 nəfər, aspirantura pilləsində 36 nəfər idi.⁶³⁵

1991-ci ildə BDU-nun tələbə kontingenti may, iyun, iyul ayları üzrə aşağıdakı kimi idi: 1 may 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7531 nəfər, axşam şöbəsində 2385 nəfər, qiyabi şöbədə 3532 nəfər, aspirantura pilləsində 36 nəfər, 1 iyun 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7532 nəfər, axşam şöbəsində 2385 nəfər, qiyabi şöbədə 3530 nəfər, 1 iyul 1991-ci il üzrə əyani şöbədə 7534 nəfər, axşam şöbəsində 2384 nəfər, qiyabi şöbədə 3531 nəfər, aspirantura pilləsində 36 nəfər idi.⁶³⁶

1991-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində pedaqoji heyət aşağıdakı kimi olmuşdur: 1 yanvar 1991-ci ildə ştat üzrə 1160 nəfər, əvəzçiliklə 12 nəfər, 1 fevral 1991-ci ildə ştat üzrə 1162 nəfər, əvəzçiliklə 13 nəfər, 1 mart 1991-ci ildə ştat üzrə 1162 nəfər,

⁶³⁰ Bakı Dövlət Universitetinin 1990-cı il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivli, Hesabat, 1990.

⁶³¹ Yəno orada.

⁶³² Yəno orada.

⁶³³ Yəno orada.

⁶³⁴ Bakı Dövlət Universitetinin 1991-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivli, Hesabat, 1991.

⁶³⁵ Yəno orada.

⁶³⁶ Yəno orada.

əvəzçiliklə 12 nəfər, 1 aprel 1991-ci ildə ştat üzrə 1173 nəfər, əvəzçiliklə 12 nəfər idi.⁶³⁷ Bu göstərici 1991-ci ilin may, iyun, iyul ayları üzrə aşağıdakı kimi idi: 1 may 1991-ci ildə ştat üzrə 1174 nəfər, əvəzçiliklə 12 nəfər, 1 iyun 1991-ci ildə ştat üzrə 1173 nəfər, əvəzçiliklə 12 nəfər, 1 iyul 1991-ci ildə ştat üzrə 1173 nəfər, əvəzçiliklə 12 nəfər.⁶³⁸

1992-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingenti aşağıdakı kimi idi: 1 yanvar 1992-ci ildə əyani şöbədə təhsil alanlar 7511 nəfər, axşam şöbəsində təhsil alanlar 2417 nəfər, qiyabi şöbədə təhsil alanlar 3595 nəfər, aspiranturada təhsil alanlar 51 nəfər idi.⁶³⁹ Bu göstərici 1 fevral 1992-ci ildə əyani şöbədə 7508 nəfər, axşam şöbəsində 2417 nəfər, qiyabi şöbədə 3590 nəfər, aspiranturada 51 nəfər, 1 mart 1992-ci ildə əyani şöbədə 7517 nəfər, axşam şöbəsində 2414 nəfər, qiyabi şöbədə 3591 nəfər, aspiranturada 52 nəfər, 1 aprel 1992-ci ildə əyani şöbədə 7525 nəfər, axşam şöbəsində 2403 nəfər, qiyabi şöbədə 3608 nəfər, aspiranturada 52 nəfər idi.⁶⁴⁰

1992-ci ilin may, iyun, iyul ayları üzrə universitetin tələbə kontingentində daha çox qiyabi şöbədə artım müşahidə olunur. Belə ki, 1 may 1992-ci ildə əyani şöbədə 7514 nəfər, axşam şöbəsində 2393 nəfər, qiyabi şöbədə 3613 nəfər, aspiranturada 51 nəfər, 1 iyun 1992-ci ildə əyani şöbədə 7510 nəfər, axşam şöbəsində 2394 nəfər, qiyabi şöbədə 3624 nəfər, aspiranturada 51 nəfər, 1 iyul 1992-ci ildə əyani şöbədə 7510 nəfər, axşam şöbəsində 2396 nəfər, qiyabi şöbədə 3620 nəfər, aspiranturada 50 nəfər idi.⁶⁴¹

1992-ci il üzrə Bakı Dövlət Universitetində pedaqoji heyət aşağıdakı kimi idi: 1 yanvar 1992-ci ildə ştat üzrə 1183 nəfər, əvəzçiliklə 18 nəfər, 1 fevral 1992-ci ildə ştat üzrə 1182 nəfər, əvəzçiliklə 18 nəfər, 1 mart 1992-ci ildə ştat üzrə 1182 nəfər, əvəzçiliklə 18 nəfər, 1 aprel 1992-ci ildə ştat üzrə 1186 nəfər, əvəz-

⁶³⁷ Yənə orada.

⁶³⁸ Yənə orada.

⁶³⁹ Bakı Dövlət Universitetinin 1992-ci il üzrə illik hesabatı. - BDU-nun Arxivi, Hesabat, 1992.

⁶⁴⁰ Yənə orada.

⁶⁴¹ Yənə orada.

çilikkə 18 nəfər olmuşdu.⁶⁴² Bu göstərici may, iyun, iyul ayları üzrə aşağıdakı kimi idi. 1 may 1992-ci ildə ştat üzrə 1177 nəfər, əvəzçiliklə 19 nəfər, 1 iyun 1992-ci ildə ştat üzrə 1177 nəfər, əvəzçiliklə 19 nəfər, 1 iyul 1992-ci ildə ştat üzrə 1177 nəfər, əvəzçiliklə 19 nəfər idi.⁶⁴³ 1992-ci il hesabatından görüldüyü kimi universitetin pedaqoji heyətində elə bir dəyişiklik olmamışdır.

Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingenti 1993-cü il üzrə aşağıdakı kimi idi: 1 yanvar 1993-cü ildə əyani şöbədə 7285 nəfər, axşam şöbəsində 2303 nəfər, qiyabi şöbədə 3757 nəfər, aspiranturada 37 nəfər idi.⁶⁴⁴ Bu göstərici 1 fevral 1993-cü ildə 7271 nəfər, axşam şöbəsində 2297 nəfər, qiyabi şöbədə 3787 nəfər, aspiranturada 62 nəfər, 1 mart 1993-cü ildə əyani şöbədə 7270 nəfər, axşam şöbəsində 2292 nəfər, aspiranturada 61 nəfər, 1 aprel 1993-cü ildə əyani şöbədə 7233 nəfər, axşam şöbəsində 2280 nəfər, qiyabi şöbədə 3820 nəfər, aspiranturada 54 nəfər olmuşdu.

1993-cü ilin may, iyun, iyul ayları üzrə universitetin tələbə kontingentinin vəziyyətini aşağıdakı rəqəmlərdən aydın görmək olar. Belə ki, bu göstərici 1 may 1993-cü ildə əyani şöbədə 7233 nəfər, axşam şöbəsində 2292 nəfər, qiyabi şöbədə 3838 nəfər, aspiranturada 54 nəfər, 1 iyun 1993-cü ildə əyani şöbədə 7202 nəfər, axşam şöbəsində 2289 nəfər, qiyabi şöbədə 3844 nəfər, aspiranturada 54 nəfər, 1 iyul 1993-cü ildə əyani şöbədə 7202 nəfər, axşam şöbəsində 2289 nəfər, qiyabi şöbədə 3844 nəfər, aspiranturada 54 nəfər olmuşdu.⁶⁴⁵ Məlumatlardan görüldüyü kimi, 1993-cü ildə tələbə kontingentində ümumi artımla yanaşı, qiyabi şöbədə də artım nəzərə çarpır.

1993-cü ildə Bakı Dövlət Universitetində təhsil artım xarici tələbə kontingentinin sayında da artım var idi. Bu artım dinamikasını aşağıdakı arayışdan açıq şəkildə görmək olar. Belə ki, 1993-cü ilin 1 yanvar tarixinə olan məlumata görə xarici tələbələrin ümumi sayı 335 nəfər idi ki, bunlardan da 269 nəfəri bakalavr pil-

⁶⁴² Yənə orada.

⁶⁴³ Yənə orada.

⁶⁴⁴ Bakı Dövlət Universitetinin 1993-cü il üzrə illik hesabatı. - BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1993.

⁶⁴⁵ Yənə orada.

ləsi üzrə, 32 nəfəri aspirantura pilləsi üzrə, 2 nəfəri magistratura pilləsi üzrə təhsil alırdı.⁶⁴⁶

1993-cü ildə universitetin ştat üzrə pedaqoji heyətində azalma, əvəzçiliklə məğul olanlara isə artım diqqəti cəlb edir. Bu dəyişikliyi aşağıdakı rəqəmlərdən də görmək olar. Belə ki, 1 yanvar 1993-cü ildə ştat üzrə 1189, əvəzçiliklə 24 nəfər, 1 fevral 1993-cü ildə ştat üzrə 1165 nəfər, əvəzçiliklə 19 nəfər, 1 mart 1993-cü ildə ştat üzrə 1153 nəfər, əvəzçiliklə 25 nəfər, 1 aprel 1993-cü ildə ştat üzrə 1152, əvəzçiliklə 27 nəfər idi.⁶⁴⁷

1993-cü ilin may, iyun, iyul ayları üzrə universitetin pedaqoji heyətindəki dəyişiklik aşağıdakı kimi idi: 1 may 1993-cü ildə ştat üzrə 1150 nəfər, əvəzçiliklə 30 nəfər, 1 iyun 1993-cü ildə ştat üzrə 1152 nəfər, əvəzçiliklə 32 nəfər, 1 iyul 1993-cü ildə ştat üzrə 1151 nəfər, əvəzçiliklə 33 nəfər olmuşdu.⁶⁴⁸

Əvvəlki illərlə müqayisədə 1994-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingentində, həm əyani şöbə, həm də axşam şöbəsində azalma olmuşdu. Bunu aşağıdakı rəqəmlər aydın şəkildə göstərir. Belə ki, 1 yanvar 1994-cü ilə olan məlumata görə əyani şöbədə 6944 nəfər, axşam şöbəsində 1900 nəfər, qiyabi şöbədə 3382 nəfər, aspiranturada 55 nəfər təhsil alırdı.⁶⁴⁹ Bu göstərici 1 fevral 1994-cü ildə əyani şöbədə 6950 nəfər, axşam şöbəsində 1845 nəfər, qiyabi şöbədə 3396 nəfər, aspirantura pilləsində 56 nəfər, 1 mart 1994-cü ildə əyani şöbədə 6953 nəfər, axşam şöbəsində 1836 nəfər, qiyabi şöbədə 3387 nəfər, aspirantura pilləsində 55 nəfər, 1 aprel 1994-cü ildə əyani şöbədə 6937, axşam şöbəsində 1829 nəfər, qiyabi şöbədə 3400 nəfər, aspirantura pilləsində 55 nəfər idi.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Сведения об изменении контингента иностранных учащихся Багкосиверситета на 1-ое полугодие 1993 г. – BDU-nun Arxivı, Hesabatlar, 1993.

⁶⁴⁷ Bakı Dövlət Universitetinin 1993-cü il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivı, Hesabatlar, 1993.

⁶⁴⁸ Yəni orada.

⁶⁴⁹ Bakı Dövlət Universitetinin 1994-cü il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivı, Hesabatlar, 1994.

⁶⁵⁰ Yəni orada.

1994-cü ilin may, iyun, iyul, avqust, sentyabr, oktyabr ayları üzrə universitetin tələbə kontingentində dəyişikliyi aşağıdakı rəqəmlərdən görmək olar. Belə ki, 1 may 1994-cü il üzrə əyani şöbədə 6911 nəfər, axşam şöbəsində 1828 nəfər, qiyabi şöbədə 3401 nəfər, aspirantura pilləsində 54 nəfər, 1 iyun 1994-cü ildə əyani şöbədə 6893 nəfər, axşam şöbəsində 1824 nəfər, qiyabi şöbədə 3393 nəfər, aspirantura pilləsində 54 nəfər, 1 iyul 1994-cü ildə əyani şöbədə 6884 nəfər, axşam şöbəsində 1819 nəfər, qiyabi şöbədə 3394 nəfər, aspirantura pilləsində 53 nəfər, 1 avqust 1994-cü ildə əyani şöbədə 5563 nəfər, axşam şöbəsində 1819 nəfər, qiyabi şöbədə 3382 nəfər, aspirantura pilləsində 53 nəfər, 1 sentyabr 1994-cü ildə əyani şöbədə 5575 nəfər, axşam şöbəsində 1599 nəfər, qiyabi şöbədə 3016 nəfər, aspirantura pilləsində 51 nəfər, 1 oktyabr 1994-cü ildə əyani şöbədə 6953 nəfər, axşam şöbəsində 1747 nəfər, qiyabi şöbədə 3139 nəfər, aspirantura pilləsində 51 təhsil alırdı.⁶⁵¹ Məlumatlardan göründüyü kimi, əvvəlki illərlə müqayisədə universitetin əyani və axşam şöbələrində təhsil alan tələbələr in sayında azalma var idi.

1994-cü ildə universitetin tələbə kontingentindəki nisbi azalmadan fərqli olaraq pedaqoji heyətdə ştat üzrə artım var idi. Bu artımı biz 1994-cü il üzrə illik hesabatdan da aydın görə bilərik. Belə ki, 1 yanvar 1994-cü ildə universitetdə ştat üzrə 1192 nəfər, əvəzçiliklə 36 nəfər, 1 fevral 1994-cü ildə ştat üzrə 1191 nəfər, əvəzçiliklə 34 nəfər, 1 mart 1994-cü ildə ştat üzrə 1192 nəfər, əvəzçiliklə 30 nəfər, 1 aprel 1994-cü ildə ştat üzrə 1200 nəfər, əvəzçiliklə 29 nəfər çalışırdı.⁶⁵²

1994-cü ildə universitetdə təhsil alan xarici tələbələr in sayı və dinamikası aşağıdakı kimi idi. 1 yanvar 1994-cü il üzrə göstərici 168 nəfər, 1 fevral 1994-cü il üzrə 167 nəfər, 1 mart 1994-cü il üzrə 167 nəfər, 1 aprel 1994-cü il üzrə 173 nəfər, 1 may 1994-cü il üzrə 174 nəfər, 1 iyun 1994-cü il üzrə 175 nəfər idi.⁶⁵³ Məlumatlardan da

⁶⁵¹ Yəni orada.

⁶⁵² Yəni orada.

⁶⁵³ Yəni orada.

göründüyü kimi 1993-cü illə müqayisədə 1994-cü ildə universitetdə təhsil alan xarici tələbələrin sayında də azalma var idi.

Bakı Dövlət Universitetində pedaqoji heyətin 1994-cü ilin may, iyun, iyul, avqust, sentyabr, oktyabr ayları üzrə dəyişikliyinə aşağıdakı rəqəmlərdən görə bilirik. 1 may 1994-cü ildə ştat üzrə 1214 nəfər, əvəzçilik üzrə 29 nəfər, 1 iyun 1994-cü ildə ştat üzrə 1214 nəfər, əvəzçilik üzrə 28 nəfər, 1 iyul 1994-cü ildə ştat üzrə 1216 nəfər, əvəzçiliklə 25 nəfər, 1 avqust 1994-cü ildə ştat üzrə 1216 nəfər, əvəzçiliklə 25 nəfər, 1 sentyabr 1994-cü ildə ştat üzrə 1217 nəfər, əvəzçiliklə 25 nəfər, 1 oktyabr 1994-cü ildə ştat üzrə 1220 nəfər, əvəzçiliklə 25 nəfər çalışırdı.⁶⁵⁴

Əvvəlki illərlə müqayisədə 1995-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingentində əyani şöbədə nisbi artım olsa da, axşam şöbəsindəki azalma davam edirdi. 1995-ci il üzrə universitetin tələbə kontingentinin dəyişim dinamikasını aşağıdakı rəqəmlərdən görmək olar. Belə ki, 1 yanvar 1995-ci il üzrə əyani şöbədə təhsil alanlar 7139 nəfər, axşam şöbəsində 1726 nəfər, qiyabi şöbədə 3072 nəfər, aspirantura pilləsində 45 nəfər, 1 fevral 1995-ci ildə əyani şöbədə 7134 nəfər, axşam şöbəsində 1728 nəfər, qiyabi şöbədə 3071 nəfər, aspirantura pilləsində 44 nəfər, 1 mart 1995-ci ildə əyani şöbədə 7136 nəfər, axşam şöbəsində 1726 nəfər, qiyabi şöbədə 3065 nəfər, aspirantura pilləsində 43 nəfər, 1 aprel 1995-ci ildə əyani şöbədə 7130 nəfər, axşam şöbəsində 1725 nəfər, qiyabi şöbədə 3040 nəfər, aspirantura şöbəsində 43 nəfər, 1 may 1995-ci ildə əyani şöbədə 7131 nəfər, axşam şöbəsində 1727 nəfər, qiyabi şöbədə 3039 nəfər, aspirantura pilləsində 43 nəfər, 1 iyun 1995-ci ildə əyani şöbədə 7107 nəfər, axşam şöbəsində 1728 nəfər, qiyabi şöbədə 3035 nəfər, aspirantura pilləsində 43 nəfər, 1 iyul 1995-ci ildə əyani şöbədə 7091 nəfər, axşam şöbəsində 1640 nəfər, qiyabi şöbədə 2707 nəfər, aspirantura pilləsində 43 nəfər, 1 avqust 1995-ci ildə əyani şöbədə 5650 nəfər, axşam şöbəsində 1633 nəfər, qiyabi şöbədə 2325 nəfər, aspirantura pilləsində 43 nəfər, 1 sentyabr 1995-ci ildə əyani şöbədə 5660 nəfər, axşam şöbəsində 1633 nəfər, qiyabi şöbədə 2331 nəfər, aspirantura pilləsində 43

⁶⁵⁴ Yəni orada.

nəfər, 1 oktyabr 1995-ci ildə əyani şöbədə 7112 nəfər, axşam şöbəsində 1419 nəfər, qiyabi şöbədə 1925 nəfər, aspirantura pilləsində 42 nəfər idi.⁶⁵⁵

Bakı Dövlət Universitetinin 1995-ci il üzrə illik hesabatına görə universitetə qəbul olanlar 1253 nəfər, bərpa olunanlar 16 nəfər, başqa ali məktəbdən gələnlər 20 nəfər, başqa şöbələrdən gələnlər 5 nəfər, akademik məzuniyyətdən gələnlər 6 nəfər idi.⁶⁵⁶ 1995-ci ildə universiteti bitirənlər 1442 nəfər, öz xahişi ilə xaric olanlar 6 nəfər, qeyri-kafi qiymət aldığı üçün xaric olunanlar 3 nəfər, digər ali məktəblərə gedənlər 9 nəfər, akademik məzuniyyətə gedənlər 21 nəfər idi.⁶⁵⁷

1995-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin pedaqoji heyətində əvvəlki illərlə müqayisədə ştat üzrə artım var idi. 1995-ci il üzrə universitetin pedaqoji heyətinin dəyişim dinamikasını aşağıdakı rəqəmlərdən aydın görmək olar. Belə ki, 1 yanvar 1995-ci ildə universitetdə ştat üzrə 1230 nəfər, əvəzçilik üzrə 32 nəfər, 1 fevral 1995-ci ildə ştat üzrə 1229 nəfər, əvəzçilik üzrə 32 nəfər, 1 mart 1995-ci ildə ştat üzrə 1206 nəfər, əvəzçilik üzrə 31 nəfər, 1 aprel 1995-ci ildə ştat üzrə 1203 nəfər, əvəzçilik üzrə 32 nəfər, 1 may 1995-ci ildə ştat üzrə 1205 nəfər, əvəzçilik üzrə 37 nəfər, 1 iyun 1995-ci ildə ştat üzrə 1217 nəfər, əvəzçilik üzrə 37 nəfər, 1 iyul 1995-ci ildə ştat üzrə 1217 nəfər, əvəzçilik üzrə 37 nəfər, 1 avqust 1995-ci ildə ştat üzrə 1216 nəfər, əvəzçilik üzrə 8 nəfər, 1 sentyabr 1995-ci ildə ştat üzrə 1223 nəfər, əvəzçilik üzrə 17 nəfər, 1 oktyabr 1995-ci ildə ştat üzrə 1257 nəfər, əvəzçilik üzrə 34 nəfər çalışırdı.⁶⁵⁸

1996-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingenti əyani şöbədə 7006 nəfər, axşam şöbəsində 1411 nəfər, qiyabi şöbədə 1920 nəfər, ştat üzrə pedaqoji heyət 1252 nəfər, əvəzçilik üzrə 34 nəfər idi.⁶⁵⁹ Bu göstərici 1 yanvar 1997-ci il tarixinə əyani şöbədə 6641 nəfər, axşam şöbəsində 904 nəfər, qiyabi şöbədə 1650

⁶⁵⁵ Bakı Dövlət Universitetinin 1995-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1995.

⁶⁵⁶ Yəni orada.

⁶⁵⁷ Yəni orada.

⁶⁵⁸ Yəni orada.

⁶⁵⁹ Bakı Dövlət Universitetinin 1996-cı il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1996.

nəfər, aspirantura pilləsində 65 nəfər, ştat üzrə pedaqoji heyət 1243 nəfər, əvəzçiliklə 108 nəfər⁶⁶⁰, 1 yanvar 1998-ci il üzrə əyani şöbədə 5123 nəfər, axşam şöbəsində 539 nəfər, qiyabi şöbədə 1324 nəfər, aspirantura pilləsində 65 nəfər, ştat üzrə pedaqoji heyət 1288 nəfər, əvəzçilik üzrə 24 nəfər⁶⁶¹, 1 yanvar 1999-cu il üzrə əyani şöbədə 4978 nəfər, axşam şöbəsində 160 nəfər, qiyabi şöbədə 942 nəfər, aspirantura pilləsində 60 nəfər, ştat üzrə pedaqoji heyət 1288 nəfər, əvəzçilik üzrə 24 idi.⁶⁶² Universitetin illik hesabatlarından əldə edilən məlumatlar göründüyü kimi, 1990-cı ildən 1999-cu il də daxil olmaqla Bakı Dövlət Universitetinin tələbə kontingentində həm əyani şöbədə, həm axşam, həm də qiyabi şöbəsində tədricən azalma olmuşdur. 1990-cı il 1 yanvar tarixinə olan məlumata görə universitetin əyani şöbəsində 7335 tələbə, axşam şöbəsində 2154 tələbə, qiyabi şöbədə 3254 tələbə təhsil alırdısa, 1999-cu ildə bu göstərici 4978 nəfər, axşam şöbəsində 160 nəfər, qiyabi şöbədə 942 nəfər olmuşdur ki, bu da ümumi tələbə heyətində 50 faiz azalma demək idi. Universitetin pedaqoji heyətində isə əksinə nisbətən yüksəlmə nəzərə çarpırdı.

5.5. Universitetdə elmi-tədqiqat işləri

1991-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universiteti mədəni-intellektual potensialını qoruyub saxlamaqla yanaşı, həm də onun sürətli inkişafına nail oldu. Müstəqilliyin ilk illərində Bakı Dövlət Universitetində yeni fakültələr, kafedralar və ixtisas kafedraları yarandı. Artıq 1994-1995-ci illərdə universitetdə 15 fakültə, 108 kafedra, o cümlədən 93 ixtisas kafedrası fəaliyyət göstərirdi.⁶⁶³

⁶⁶⁰ Bakı Dövlət Universitetinin 1997-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1997.

⁶⁶¹ Bakı Dövlət Universitetinin 1998-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1998.

⁶⁶² Bakı Dövlət Universitetinin 1999-cu il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1999.

⁶⁶³ Cəfərova G.M. İxtisaslı kadrların hazırlanmasında Bakı Dövlət Universitetinin rolu // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar Elmlər Seriyası, 2014, №1, s. 153-158.

Bakı Dövlət Universitetində 1997-ci ildə görülmüş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabatdan məlum olur ki, universitetdə 1997-ci ildə bir sıra elmi təcrübə konfransları və yubileylər keçirilmişdir. Bunlardan “Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik günü”, “1948-1953-cü illərdə Ermənistan SSR ərazisindən, ata-baba yurdlarından deportasiya olunmuş azərbaycanlılar haqqında”, “Azərbaycan-Koreya əlaqələri” və s. göstərmək olar.⁶⁶⁴

1997-ci il üzrə hesabatdan məlum olur ki, universitetdə 16 fakültə, 108 kafedra, 30 elmi-tədqiqat laboratoriyası və bir institut fəaliyyət göstərirdi. Hesabatda daha sonra yazılır: “1997-ci ildə universitetin professor-müəllim heyəti tərəfindən 20 monoqrafiya, 55 dərslik və dərs vasitələri, 92 proqram, 1192 məqalə və tezislər çap edilib, “Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri”nin 4 seriyası nəşr olunmuşdur.⁶⁶⁵

Universitetin fakültələri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri aşağıdakı kimi idi. Fizika fakültəsi üzrə 85 elmi məqalə və tezislər nəşr olunmuş, bunlardan 26-sı xaricdə dərc edilmişdir.⁶⁶⁶

Mexanika-riyaziyyat fakültəsi üzrə 42 elmi məqalə və tezislər çap edilmişdir ki, bunlardan 3-ü xaricdə dərc olunmuşdur. Hesabat dövründə fakültədə bir monoqrafiya və bir dərslik yazılmışdır.⁶⁶⁷

Biologiya fakültəsi üzrə 66 elmi məqalə və tezislər, o cümlədən 5 məqalə və bir tezislər xaricdə nəşr edilmiş, elmi konfranslarda 105 məruzə olmuşdur.⁶⁶⁸ Hesabat dövründə fakültədə bir monoqrafiya və 8 proqram çap etdirilmişdir.

Kimya fakültəsi üzrə 124 elmi məqalə və tezislər, o cümlədən 12 məqalə və 13 tezislər xaricdə nəşr edilmişdir. Hesabat dövründə fakültədə 1 monoqrafiya, 6 dərs vəsaiti, 12 proqram yazılmış, 3 Rusiya patenti alınmış, elmi konfranslarda 37 məruzə edilmişdir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁴ Bakı Dövlət Universitetində 1997-ci ildə görülmüş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şura'nın protokolları, 1997, №1-4, v. 10.

⁶⁶⁵ Yəni orada.

⁶⁶⁶ Yəni orada.

⁶⁶⁷ Yəni orada, v. 11.

⁶⁶⁸ Yəni orada.

⁶⁶⁹ Yəni orada.

Təbiiq-riyaziyyat və kibernetika fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 61 elmi məqalə və tezis, o cümlədən 12-si xaricdə nəşr olunmuşdur. Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 1 monoqrafiya, 3 dərs vəsaiti, 7 proqram yazılmış, elmi konfranslarda 26 məruzə edilmişdir.⁶⁷⁰

Coğrafiya fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 77 məqalə və tezis, o cümlədən 9 tezis xaricdə nəşr olunmuşdur. Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 5 dərslik, 3 dərs vəsaiti, 7 proqram yazılmış, elmi konfranslarda 64 məruzə edilmişdir.⁶⁷¹

Əsas elmi istiqamətləri filiz və qeyri-filiz yataqlarının geologiyası olan Geologiya fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 35 elmi məqalə və tezis, o cümlədən 2 məqalə xaricdə dərc edilmişdir.⁶⁷² Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 1 monoqrafiya, 3 dərslik və 2 proqram yazılmışdır.

Universitetin filologiya fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 113 elmi məqalə və tezis, o cümlədən 9 məqalə xaricdə nəşr edilmişdir. Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 4 monoqrafiya, 7 dərslik və dərs vəsaiti, 3 proqram çap edilmişdir.⁶⁷³

Tarix fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 1997-ci ildə 73 məqalə və tezis, o cümlədən 3 məqalə xaricdə dərc edilmişdir. Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 4 monoqrafiya, 5 dərslik və 1 proqram nəşr edilmişdir.⁶⁷⁴

Hüquq fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 58 məqalə və tezis nəşr edilmiş, 1 monoqrafiya, 3 dərs vəsaiti, 7 proqram çap edilmişdir.⁶⁷⁵

1997-ci il hesabat dövründə universitetin kitabxanaçılıq fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 13 elmi məqalə nəşr edilmiş, 1 dərs vəsaiti, 2 proqram və 2 monoqrafiya yazılmışdır.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ Yənə orada.

⁶⁷¹ Yənə orada, v. 12.

⁶⁷² Yənə orada.

⁶⁷³ Yənə orada.

⁶⁷⁴ Yənə orada.

⁶⁷⁵ Yənə orada.

⁶⁷⁶ Yənə orada, v. 13.

Dörd kafedranı birləşdirən fəlsəfə və sosial-elmlər fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 44 məqalə və tezis çap edilmiş, 6 dərslik, 4 dərs vəsaiti, 12 proqram nəşr edilmişdir.⁶⁷⁷

Üç kafedranın fəaliyyət göstərdiyi Jurnalistika fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 7 elmi məqalə və 29 tezis çap olunmuşdur. Hesabat dövründə fakültədə 16 professor-müəllim heyəti, o cümlədən 1 elmlər doktoru, 12 elmlər namizədi çalışırdı.⁶⁷⁸

Üç kafedranın fəaliyyət göstərdiyi universitetin Şərqqünaslıq fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən hesabat dövründə 20 məqalə çap edilmiş, 1 dərs vəsaiti yazılmışdır.

Universitetin beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən hesabat dövründə 48 elmi məqalə və tezis çap edilmiş, 3 monoqrafiya, 2 dərslik və dərs vəsaiti yazılmışdır.⁶⁷⁹

On bir ümumuniversitet kafedralarının əməkdaşları tərəfindən hesabat dövründə 71 məqalə və tezis çap edilmiş, 1 monoqrafiya, 5 dərslik və dərs vəsaiti və 9 proqram çap olunmuşdur.⁶⁸⁰

Bakı Dövlət Universitetində 1998-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərində irəliləyişlər nəzərə çarpır. 1998-ci il üzrə Universitetin hesabatından məlum olur ki, hesabat ilində universitetdə bir sıra yubileylər və elmi-praktik konfranslar keçirilmişdir ki, bunlardan da "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyi", "XIX-XX əsrlərdə azərbaycanlıların soyqırımı", "Akademik Heydər Hüseynovun 90 illiyi" xüsusilə qeyd edilə bilər.⁶⁸¹ Hesabatda yazılır: "1998-ci ilin mühüm nəticələrindən biri də xaricdə və respublikada çap olunmuş monoqrafiyaların, dərsliklərin, məqalələrin sayının artmasıdır. Bunlar arasında A.A.Səlimovun "Differensial həndəsə və tipologiya" dərsliyi Türkiyədə, C.Həsənlinin "Azərbaycan Cümhuriyyəti Türkiyə yardımından

⁶⁷⁷ Yənə orada.

⁶⁷⁸ Yənə orada.

⁶⁷⁹ Yənə orada.

⁶⁸⁰ Yənə orada, v. 14.

⁶⁸¹ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetində 1998-ci ildə görülmüş elmi işlərin nəticələri haqqında hesabat. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın Protokolları, 1999, v. 52-53.

Rusiya işğalına qədər. 1918-1920". Ankara, T.Rüstəmovanın "Fars və Azərbaycan dillərinin müqayisəli qrammatikası", Tehran" adlı dərslik və monoqrafiyaları vardır.⁶⁸²

Hesabatdan məlum olur ki, 1998-ci ildə universitetdə 16 fakültə, 113 kafedra, bir elmi-tədqiqat institutu, 29 laboratoriya fəaliyyət göstərmiş, bir filial – Şəki filiali açılmışdır.⁶⁸³ Hesabat dövründə universitet əməkdaşları tərəfindən 50 monoqrafiya, 106 dərslik və dərs vəsaiti, 110 proqram, 967 məqalə və 952 tezis çap edilmiş, 10 doktorluq və 49 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmişdir.⁶⁸⁴

Universitet fakültələri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri aşağıdakı kimi idi: Fizika fakültəsi üzrə 149 elmi məqalə, o cümlədən 16 məqalə xaricdə çap edilmiş, 4 dərslik yazılmış, 3 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmişdir.⁶⁸⁵

Hesabat dövründə mexanika-riyaziyyat fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 83 elmi məqalə, o cümlədən 14 məqalə və 10 tezis xaricdə çap edilmiş, 5 dərslik yazılmış, 1 doktorluq, 2 namizədlik işi müdafiə olunmuşdur.⁶⁸⁶

Doqquz kafedranın fəaliyyət göstərdiyi biologiya fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 90 elmi məqalə və tezis çap edilmiş, 2 monoqrafiya, 8 dərslik və 3 proqram işiq üzü görmüşdür.⁶⁸⁷

Hesabat dövründə universitetin kimya fakültəsində 7 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Fakültənin ən mühüm elmi nailiyyətləri aşağıdakı kimi idi: 187 elmi məqalə, o cümlədən 16 məqalə xaricdə, 1 monoqrafiya, 11 dərs vəsaiti, 1 proqram yazılmış, 1 nəfər namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.⁶⁸⁸

⁶⁸² Yəno orada, v. 54.

⁶⁸³ Yəno orada, v. 55.

⁶⁸⁴ Yəno orada.

⁶⁸⁵ Yəno orada, v. 56.

⁶⁸⁶ Yəno orada, v. 57.

⁶⁸⁷ Yəno orada.

⁶⁸⁸ Yəno orada.

Dörd fakültənin fəaliyyət göstərdiyi geologiya fakültəsində 1998-ci hesabat ilində 46 elmi məqalə və tezis, 1 monoqrafiya, 2 dərslik və 5 proqram yazılmışdır.⁶⁸⁹

1998-ci il hesabat dövründə universitetin filologiya fakültəsində 11 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Fakültə əməkdaşları tərəfindən 1998-ci ildə 134 elmi məqalə və tezis nəşr edilmiş, 10 monoqrafiya, 11 dərslik və dərs vəsaiti, 6 proqram çap edilmiş, 1 doktorluq və 13 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmişdir.

Doqquz kafedranın fəaliyyət göstərdiyi universitetin tarix fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 149 məqalə və tezis, 7 monoqrafiya, 16 dərslik və 15 proqram nəşr edilmiş, 2 nəfər namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.⁶⁹⁰

1998-ci il hesabat dövründə universitetin hüquq fakültəsində 7 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Fakültə əməkdaşları tərəfindən hesabat dövründə 99 məqalə və tezis (o cümlədən bir məqalə və 1 tezis xaricdə) nəşr edilmiş, 4 monoqrafiya, 3 dərs vəsaiti, 15 proqram çap edilmiş, 2 nəfər namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.⁶⁹¹

Dörd kafedranın fəaliyyət göstərdiyi universitetin kitabxanaçılıq fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 30 elmi məqalə, 25 tezis, 1 monoqrafiya yazılmışdır.

1998-ci il hesabat dövründə sosial-elmələr və psixologiya fakültəsində 4 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Fakültə əməkdaşları tərəfindən 113 məqalə və tezis, 4 monoqrafiya, 3 dərslik, dərs vəsaiti, 9 proqram nəşr edilmişdir.⁶⁹²

1998-ci ildə universitetin jurnalistika fakültəsində 3 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Hesabat dövründə fakültə əməkdaşları tərəfindən 42 elmi məqalə, 3 tezis, 1 monoqrafiya, 12 proqram çap edilmişdir.

Universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən hesabat dövründə 9 elmi məqalə, 26 tezis, 4 monoqrafiya, 4 dərslik, 2 proqram yazılmışdır.⁶⁹³

⁶⁸⁹ Yəno orada.

⁶⁹⁰ Yəno orada, v. 62.

⁶⁹¹ Yəno orada.

⁶⁹² Yəno orada.

⁶⁹³ Yəno orada, v. 63.

Üç kafedranın fəaliyyət göstərdiyi universitetin beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsinin əməkdaşları tərəfindən 17 elmi məqalə, 4 tezis, 4 monoqrafiya, 1 dərslik, 8 proqram çap edilmişdir.⁶⁹⁴

Hesabat dövründə universitetin ilahiyyat fakültəsində 2 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Fakültə əməkdaşları tərəfindən 1 məqalə nəşr edilmişdi.⁶⁹⁵

Universitetin 1998-ci il hesabatından məlum olur ki, universitet kitabxanasına 4 minə yaxın kitab daxil olmuş, nəşriyyat işi xeyli yaxşılaşmış, "Xəbərələr" seriyası isə çoxalmışdı.

2000-ci ildən etibarən universitetdə elmi-tədqiqat işlərinin kəmiyyət və keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil olduğunu görmək olur.

Bakı Dövlət Universitetinin 2003-cü il hesabatından məlum olur ki, universitetdə fakültə, kafedra və elmi-tədqiqat laboratoriyalarının sayı artmışdı. Belə ki, 2003-cü ildə universitetdə fakültələrin sayı 16, kafedraların sayı 117, elmi-praktik mərkəzlərin sayı 3, elmi-tədqiqat laboratoriyalarının sayı 31-ə çatmışdı. Hesabat ilində 81 istiqamət, 205 mövzu üzrə elmi-tədqiqat işi yerinə yetirilmişdi.⁶⁹⁶

Hesabatdan məlum olur ki, universitetin 16 fakültəsinin 117 kafedrasında 1342 nəfər professor-müəllim heyəti fəaliyyət göstərmişdi. Onlardan 3 nəfəri akademik, 18 nəfəri müxbir üzv, 218 nəfər professor, 216 nəfər elmlər doktoru, 488 nəfər dosent, 735 nəfəri elmlər namizədi idi.⁶⁹⁷

2003-cü ildə universitetin professor-müəllim heyəti tərəfindən 1093 məqalə (988 respublika, 105 xarici), 313 tezis (261 respublika, 52 xarici), 25 monoqrafiya, 41 kitab, 57 dərslik, 63 dərş vəsaiti, 139 proqram, 78 metodik vəsait çap edilmişdi.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Yəni orada.

⁶⁹⁵ Yəni orada.

⁶⁹⁶ Elmi Şuranın İclasında. - Bakı Universiteti qəzeti, 03.05.2004, s. 4.

⁶⁹⁷ Yəni orada.

⁶⁹⁸ Yəni orada.

Hesabat ilində 11 nəfər doktorluq, 26 nəfər namizədlik işi müdafiə etmiş, 5 patent alınmış, 6 ixtiraya müsbət ekspert rəyi verilmişdi.⁶⁹⁹

Universitet üzrə elmi-tədqiqat işlərinin 2009-cu ildə də artım dinamikası müşahidə edilir. Universitet Elmi Şurasının hesabatından məlum olur ki, hesabat dövründə universitet 16 fakültə, 125 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 4 elmi-tədqiqat institutu və 19 elmi-tədqiqat laboratoriyasında elmin müxtəlif istiqamətlərinə aid tədqiqatlar aparılmış, universitet əməkdaşları tərəfindən 82 monoqrafiya, 64 kitab, 73 dərslik, 101 metodik göstəriş, 377 proqram nəşr edilmişdi.⁷⁰⁰

Universitet Elmi Şurasının 2009-cu il üzrə hesabatından o da məlum olur ki, 21 yanvar 2009-cu ildə rektorun əmri ilə BDU əməkdaşlarının beynəlxalq elm və təhsilə inteqrasiyasının sürətləndirilməsini təmin etmək, universitet tələbələrinin elmi tədqiqatlara marağını artırmaq, bu məqsədlə tədbirlər planı hazırlamaq və onun həyata keçirilmə mexanizmini və ardıcılığını müəyyən etmək üçün universitetdə Beynəlxalq elm və təhsilə inteqrasiya şöbəsi (BETİ) yaradılmışdı.⁷⁰¹

Bakı Dövlət Universitetində 2011-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabatdan məlum olur ki, universitetdə 17 fakültə, 124 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 3 elmi-tədqiqat mərkəzi və 24 elmi-tədqiqat laboratoriyası elmin müxtəlif istiqamətlərinə aid fundamental və tətbiqi xarakterli tədqiqatlar aparmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə BDU-da təbiət və humanitar elm sahələrini əhatə edən bir sıra aktual mövzuların həllinə yönəlmiş 81 istiqamətdə 221 mövzu üzrə 1151 elmi iş yerinə yetirilmişdi.⁷⁰²

⁶⁹⁹ Yəni orada.

⁷⁰⁰ Elmi Şuranın növbəti iclası keçirildi. - Bakı Universiteti qəzeti, 01.04.2010, s. 3.

⁷⁰¹ Yəni orada.

⁷⁰² Bakı Dövlət Universitetində 2011-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işləri haqqında hesabat. -

http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2011_c_ild_yerine_yetirm_elmi_tdqiqat_isleri_haqqinda_hesabat

Hesabat ilində universitetdə fəaliyyət göstərən 6 daimi və 36 Birdəfəlik Dissertasiya Şuralarında 93 nəfər ixtisas üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya (onlardan 47 nəfəri BDU-nun əməkdaşı, doktorantı və dissertantı) müdafiə etmişdi.

2011-ci ildə hesabat ilində Universitetdə professor-müəllim heyəti və əməkdaşlar tərəfindən 68 monoqrafiya, 76 kitab, 90 dərslük, 115 dərs vəsaiti, 2702 məqalə, o cümlədən 1942 məqalə respublikada, 760 məqalə xaricdə, 1269 tezis, o cümlədən 574 tezis respublikada, 695 tezis xaricdə, 44 metodik göstəriş, 226 proqram nəşr edilmişdi.⁷⁰³

Hesabat ilində universitetin əməkdaşları tərəfindən 63 (42 beynəlxalq və 21 respublikadaxili) elmi layihələr həyata keçirilmişdi. Bu layihələr Avropa Birliyinin 7-ci Çərçivə (FP-7) və TEMPUS Proqramları, Amerikanın Mülki Tədqiqatlar və İnkişaf Fondu, Səudiyyə Ərəbistanının Kral Əbdüləziz adına Elm və Texnologiya Mərkəzi, Ukrayna Elm və Texnologiya Mərkəzi, Fransanın Milli Elmi Araşdırmalar mərkəzi, NATO-nun «Elm sülhün keşiyində» proqramı, İsveçrə Milli Elm fondu, Almaniyanın Folksfagen şirkəti, Soros fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutu, Dünya Bankı, AR Prezidenti Yanında Elmin İnkişafı Fondu, AR Təhsil Nazirliyi və AR Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Azneft İstehsalat Birliyi və digər yerli və xarici təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilmişdi.⁷⁰⁴

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası hər il olduğu kimi 2011-ci ildə də ali məktəbin tədris-tərbiyə prosesini və elmi-tədqiqat işini ədəbiyyatla və informasiya ilə təmin edən aparıcı struktur bölməsi kimi öz fəaliyyətini davam etdirmişdi. Təhsil Nazirliyinin əmrinə əsasən ali məktəb kitabxanaları üzrə elmi-metodiki mərkəz kimi fəaliyyət göstərən Elmi kitabxana 22 dövlət və bəzi özəl ali məktəb kitabxanalarına metodiki köməklik göstərmiş, 21 ölkənin 49 universiteti və beynəlxalq nəşriyyatı ilə informasiya mübadiləsi aparmışdı.

⁷⁰³ Yəno orada.

⁷⁰⁴ Yəno orada.

2011-ci il hesabat dövründə Universitetin 4 korpusunda yerləşən Elmi kitabxanasının 14 şöbəsi, 5 abonementi, 15 oxu zalı müntəzəm surətdə oxucuların istifadəsində olmuşdu.⁷⁰⁵

2012-ci il hesabatından məlum olur ki, Bakı Dövlət Universitetində 17 fakültə, 125 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 3 elmi-tədqiqat mərkəzi və 24 elmi-tədqiqat laboratoriyası elmin müxtəlif istiqamətlərinə aid fundamental və tətbiqi xarakterli tədqiqatlar aparmışdı.⁷⁰⁶

2012-ci ildə BDU-da təbiət və humanitar elm sahələrini əhatə edən bir sıra aktual mövzuların hallinə yönəlmiş 81 istiqamətdə 195 mövzu üzrə 1149 elmi iş yerinə yetirilmişdi.

Hesabat ilində Universitetdə fəaliyyət göstərən 6 daimi və 10 Birdəfəlik Dissertasiya Şuralarında 90 nəfər ixtisas üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya (onlardan 41 nəfəri BDU-nun əməkdaşı, doktorantı və dissertantı) müdafiə etmişdi.

Hesabat ilində Universitetdə professor-müəllim heyəti və əməkdaşlar tərəfindən 74 monoqrafiya, 66 kitab, 92 dərslük, 109 dərs vəsaiti, 2462 məqalə, o cümlədən 1761 məqalə respublikada, 701 məqalə xaricdə, 1432 tezis, o cümlədən 623 tezis respublikada, 809 tezis xaricdə, 40 metodik göstəriş, 207 proqram nəşr etdirilmişdi.⁷⁰⁷

2012-ci il hesabat ilində Universitetin əməkdaşları tərəfindən 86 (53 beynəlxalq və 33 respublikadaxili) elmi layihələr həyata keçirilmişdi. Bu layihələr Avropa Birliyinin 7-ci Çərçivə (FP-7) və TEMPUS Proqramları, Amerikanın Mülki Tədqiqatlar və İnkişaf Fondu, Səudiyyə Ərəbistanının Kral Əbdüləziz adına Elm və Texnologiya Mərkəzi, Ukrayna Elm və Texnologiya Mərkəzi, Fransanın Milli Elmi Araşdırmalar mərkəzi, NATO-nun «Elm sülhün keşiyində» proqramı, İsveçrə Milli Elm fondu, Almaniyanın

⁷⁰⁵ Yəno orada.

⁷⁰⁶ Bakı Dövlət Universitetində 2012-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2012c_ld_yern_yetrlm_elmtdqat_lrn_nclr_haqinda_hesabat_09_aprel_2013c_il_trxnnd_bdu_elm_ur_ashinin_nvbt_clasinda_dnlmb

⁷⁰⁷ Yəno orada.

Folsfagen şirkəti, Soros fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutu, Dünya Bankı, AR Prezidenti Yanında Elmin İnkişafı Fondu, Azneft İstehsalat Birliyi və digər yerli və xarici təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilmişdi.⁷⁰⁸

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası 2012-ci ildə 22 dövrlə və bəzi özəl ali məktəb kitabxanalarına metodiki köməklik göstərmiş, 21 ölkənin 49 universiteti və beynəlxalq nəşriyyatı ilə informasiya mübadiləsi aparmışdı.

2012-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində dörd seriyada "Bakı Universitetinin Xəbərləri" jurnalı və digər 14 elmi, nəzəri, metodik və təcrübə jurnallar öz fəaliyyətlərini davam etdirmişdi.⁷⁰⁹

2013-cü il hesabatından məlum olur ki, BDU-da təbiət və humanitar elm sahələrini əhatə edən bir sıra aktual mövzuların həllinə yönəlmiş 81 istiqamətdə 199 mövzu üzrə 1094 elmi iş yerinə yetirilmişdi.⁷¹⁰

Hesabat ilində Universitetdə fəaliyyət göstərən 9 daimi və 15 Birdəfəlik Dissertasiya Şuralarında 62 nəfər ixtisas üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya (onlardan 38 nəfəri BDU-nun əməkdaşı, doktorantı və dissertantıdır) müdafiə etmişdi.⁷¹¹

Hesabat ilində Universitetdə professor-müəllim heyəti və əməkdaşlar tərəfindən 77 monoqrafiya, 66 kitab, 73 dərslük, 131 dərş vəsaiti, 2681 məqalə, o cümlədən 1987 məqalə respublikada, 694 məqalə xaricdə, 1176 tezis, o cümlədən 487 tezis respublikada, 689 tezis xaricdə, 23 metodik göstəriş, 372 proqram nəşr etdirilmişdi.

2013-cü ildə universitet alimlərinin xaricdə nəşr olunmuş kitabları kimya, fizika, mexanika-riyaziyyat, təbii riyaziyyat və kibernetika, biologiya, tarix, filologiya, hüquq, beynəlxalq münasibətlər və iqtisad

⁷⁰⁸ Yəni orada.

⁷⁰⁹ Yəni orada.

⁷¹⁰ Bakı Dövlət Universitetində 2013-cü ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2013c_id_yern_yetirm_elmtdqqt_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_09_aprel_2014c_il_tarixind_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_tqdm_edib

⁷¹¹ Yəni orada.

diyyat, sosial elmlər və psixologiya fakültələrinin, fizika problemləri ETI-nə əməkdaşları tərəfindən yazılmış, universitetin əməkdaşları tərəfindən 88 (51 beynəlxalq və 37 respublikadaxili) elmi layihələr həyata keçirilmişdi.

Bakı Dövlət Universitetində dörd seriyada "Bakı Universitetinin Xəbərləri" jurnalı və digər 14 elmi, nəzəri, metodik və təcrübə jurnallar, o cümlədən impakt faktorlu "Applied and computational mathematics" jurnalı öz fəaliyyətlərini davam etdirmişdi.⁷¹²

Bakı Dövlət Universiteti 2014-cü ildə də öz elmi-tədqiqat işlərini 17 fakültə, 127 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 3 elmi-tədqiqat mərkəzi və 24 elmi-tədqiqat laboratoriyası ilə elmin müxtəlif istiqamətlərinə aid fundamental və tətbiqi xarakterli tədqiqatlarla davam etdirmişdi.⁷¹³

2014-cü il hesabatından məlum olur ki, BDU-da təbiət və humanitar elm sahələrini əhatə edən bir sıra aktual mövzuların həllinə yönəlmiş 81 istiqamətdə 197 mövzu üzrə 1071 elmi iş yerinə yetirilmişdi.

Hesabat ilində Universitetdə fəaliyyət göstərən Dissertasiya Şuralarında 113 nəfər ixtisas üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya (onlardan 61 nəfəri BDU-nun əməkdaşı, doktorantı və dissertantı) müdafiə etmişdi.

Universitetin professor-müəllim heyəti və əməkdaşları tərəfindən 59 monoqrafiya, 74 kitab, 81 dərslük, 127 dərş vəsaiti, 2567 məqalə, o cümlədən 1952 məqalə respublikada, 615 məqalə xaricdə, 1321 tezis, o cümlədən 721 tezis respublikada, 600 tezis xaricdə, 28 metodik göstəriş, 404 proqram nəşr edilmişdi.⁷¹⁴

Hesabat ilində Universitetin əməkdaşları tərəfindən 86 (45 beynəlxalq və 41 respublikadaxili) elmi layihələr həyata keçirilmiş, dörd seriyada "Bakı Universitetinin Xəbərləri" jurnalı və digər 14

⁷¹² Yəni orada.

⁷¹³ Bakı Dövlət Universitetində 2014-cü ildə yerinə elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. -

http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2014c_id_yern_yetirm_elmtdqqt_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_08_aprel_2015c_il_tarixind_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_tqdm_edib

⁷¹⁴ Yəni orada.

elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnallar, o cümlədən impakt faktorlu "Applied and computational mathematics" jurnalı öz fəaliyyətlərini davam etdirmişdi.⁷¹⁵

2016-cı hesabat ilində də universitet 17 fakültə, 123 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 3 elmi-tədqiqat mərkəzi və 24 elmi-tədqiqat laboratoriyası ilə elmin müxtəlif istiqamətlərinə aid 185 mövzu üzrə 1060 elmi iş yerinə yetirmişdi.⁷¹⁶

Hesabat ilində universitetin professor-müəllim heyəti və əməkdaşları tərəfindən respublikada və xaricdə 113 monoqrafiya və kitab, 189 dərslük və dərş vəsaiti, 2792 məqalə nəşr edilmişdi.⁷¹⁷

Universitetin 2017-ci il hesabatından məlum olur ki, BDU-da təbiət və humanitar elm sahələrini əhatə edən bir sıra aktual mövzuların həllinə yönəlmiş 81 istiqamətdə 185 mövzu üzrə 1046 elmi iş yerinə yetirilmişdi.⁷¹⁸

Hesabat ilində universitetdə fəaliyyət göstərən Dissertasiya Şuralarında 93 nəfər ixtisas üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya (onlardan 45 nəfəri BDU-nun əməkdaşı, doktorantı və dissertantı) müdafiə etmişdi.

Hesabat ilində universitetin professor-müəllim heyəti və əməkdaşları tərəfindən 54 monoqrafiya, 47 kitab, 73 dərslük, 133 dərş vəsaiti, 3039 məqalə, o cümlədən 2107 məqalə respublikada, 932

⁷¹⁵ Yəni orada.

⁷¹⁶ Bakı Dövlət Universitetində 2016-cı ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat 05.04.2017-ci il tarixində BDU Elmi Şurasının növbəti iclasında dinlənilib. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2016ci_ild_yern_yetrlm_elmtdqqat_lm_nctlr_haqqinda_hesabat_05_aprel_2017c_1_tarxnd_bdu_elm_u_rasinin_nvbt_clasinda_dnlnlb

⁷¹⁷ Yəni orada.

⁷¹⁸ Bakı Dövlət Universitetində 2017-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat 13.04.2018-ci il tarixli BDU Elmi Şurasının növbəti iclasında dinlənilib. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2017c_ild_yern_yetrlm_elmtdqqat_lm_nctlr_haqqinda_hesabat_13_aprel_2018ci_il_tarxnd_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_dnlnlb

məqalə xaricdə, 1290 tezis, o cümlədən 753 tezis respublikada, 937 tezis xaricdə, 21 metodik göstəriş, 339 proqram nəşr edilmişdi.⁷¹⁹

2017-ci ildə universitetin əməkdaşları tərəfindən böyük və kiçik həcmli 199 (123 beynəlxalq, 30 respublikadaxili və 46 universitetdaxili) qrant layihələri həyata keçirilmişdi.

2017-ci ildə əldə etdikləri ən yüksək elmi nailiyyətlərinə görə, Biologiya fakültəsinin Biofizika və molekulyar biologiya kafedrasının müdiri, professor Ralfrid Həsənov və Tarix fakültəsinin Azərbaycan tarixi (Təbiət fakültələri üzrə) kafedrasının müdiri, dosent Mehman Abdullayev "İlin alimi" fəxri adına layiq görülmüşdü.⁷²⁰

5.6. Ali təhsil müəssisələrində həyata keçirilmiş islahatlar. Universitetin 2019-cu il Nizamnaməsi

1990-cı illərin sonlarından etibarən Azərbaycanın dünyaya inteqrasiya imkanlarının yeni müstəviyə qədəm qoyması, iqtisadi inkişaf imkanlarının daha da artması təhsil sistemində də islahatların həyata keçirilməsini zəruri etdi. Qloballaşan dünyada Azərbaycan ali təhsilinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün əməli addımlar atıldı, Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında bir sıra fərman və sərəncamlar verildi.

İslahat proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 30 mart tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Dövlət Komissiyası tərəfindən hazırlanı və Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən 1999-cu il 15 iyun tarixli 168 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq olundu.⁷²¹ İslahat Proqramında deyilirdi: "Müstəqilliyin çətin yolları ilə irəliləyən Azərbaycan bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də böyük vəzifələr yerinə yetirmək zərurəti ilə üz-üzə dayanmışdır. Ölkəmizdə start götürmüş geniş islahatçıqlıq

⁷¹⁹ Yəni orada.

⁷²⁰ Yəni orada.

⁷²¹ Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. - <http://www.e-qanun.az/framework/5363>

hərəkəti çərçivəsində təhsil sahəsində də mühüm dəyişikliklərin, yeniliklərin həyata keçirilməsi obyektiv tələbatdır... Təhsil sahəsinin islahatı təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində, bütövlükdə təhsil sisteminin strukturu, idarə sistemi və iqtisadiyyatında köklü yeniləşmənin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. İslahatın gedişində elmi tədqiqat işlərinin aparılması və onun nəticələrinin təhsil prosesinə tətbiqinə əlverişli şərait yaradılmasına, təhsil sistemi işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə və təhsil alanların sağlamlığının və sanitar-gigiyenasının təşkilinə xüsusi diqqət yetirilməsi nəzərdə tutulur. Aparılacaq islahatlar nəticə etibarilə təhsil sisteminin müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitinə cavab verən yeni iqtisadi-təşkilati və idarəetmə mexanizminin yaradılmasını təmin etməlidir...⁷²²

Həyata keçiriləcək islahatın məqsədi və prinsipləri aşağıdakı kimi izah olunurdu: "Təhsil sahəsində islahat proqramının əsas məqsədi məktəbəqədər, orta, ali, ali təhsildən sonrakı peşə və ona uyğun əlavə təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ hüquqi bazanı yaratmaq, cəmiyyətin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirməkdən ibarətdir."⁷²³

Azərbaycan təhsil sistemində başlanmış islahatların üç mərhələdə aparılması nəzərdə tutulurdu. Bir il müddətini əhatə edən birinci mərhələ-hazırkı mərhələsi (1999-cu il) Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının Konstitusiyada müəyyən olunmuş təhsil almaq hüququnu təmin edən, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun yeni təhsil sisteminin normativ hüquqi, iqtisadi və informasiya bazasını yaratmaq üçün təşkilati işlərin aparılmasını, eləcə də onun infrastrukturunu və kommunikasiya sisteminin müəyyən edilməsini nəzərdə tuturdu.

Qısamüddətli perspektivə əhatə edən ikinci mərhələdə (2000-2003-cü illər) təhsil sahəsinin sosial-iqtisadi stabilliyini təmin edən

⁷²² Yəna orada.

⁷²³ Yəna orada.

təxirəsalınmaz problemlərin həll olunması və geniş miqyaslı islahatın aparılması üçün təşkilati-hüquqi, kadr, maliyyə, maddi-texniki təminatının və yeni idarəetmə modelinin yaradılması nəzərdə tutulurdu.

Üçüncü mərhələ (2004-cü ildən) proqramda nəzərdə tutulan bütün tədbirlərin həyata keçirilməsini əhatə edirdi.⁷²⁴

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramının təsdiq olunmasından sonra Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında 13 iyun 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən fərman verildi. Fərmanda deyilirdi: "Müstəqil Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində geniş miqyaslı islahatlar həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 15 iyun tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş İslahat Proqramından irəli gələn məsələlərin həlli, o cümlədən təhsilin idarə olunmasında yeni prinsiplərin bərqərar olması, təhsilin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, onun məzmununda köklü keyfiyyət dəyişikliklərinin aparılması təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsini bir vəzifə olaraq qarşıya qoyur.

Azərbaycanda vətəndaşların təhsil hüququnu tam təmin etmək, milli təhsil konsepsiyasının müddəalarını gerçəkləşdirmək, təhsil sistemində aparılan islahatları sürətləndirmək, idarəetmə mexanizmini təkmilləşdirmək, pedaqoji kadrların müasir tələblər səviyyəsində hazırlanmasını və yenidən hazırlanmasını təmin etmək, təhsildə maddi-texniki və kadr potensialından istifadənin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə qərara alıram: 1. Müəyyən edilsin ki, mülkiyyət formasından və tabeliyindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən bütün təhsil müəssisələrinə tədris-metodiki rəhbərlik, təlim və tədris prosesinin keyfiyyətinə nəzarət Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir... 4. Dövlət ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrinin filialları ləğv edilsin. 5. Azərbaycan Res-

⁷²⁴ Yəna orada.

publikasında fəaliyyət göstərən dövlət ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrindən şəxs adları götürülsün...⁷²⁵

Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanının 11-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Sənaye İnstitutunun bazasında Sumqayıt Dövlət Universiteti, 12-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Pedaqoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun profili genişləndirməklə "Bakı Slavyan Universiteti", 13-cü bəndinə əsasən, Azərbaycan Dövlət Dillər İnstitutunun profili genişləndirməklə "Azərbaycan Dillər Universiteti", 14-cü bəndinə əsasən, Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutunun profili genişləndirməklə "Gəncə Dövlət Universiteti", 15-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Texnologiya İnstitutunun profili genişləndirilməklə "Azərbaycan Texnologiya Universiteti" yaradıldı, fərmanın 16-cı bəndinə əsasən, Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri Universiteti "Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti", 17-ci bəndi ilə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu adlandırıldı.⁷²⁶ Fərmandan da görüldüyü kimi Azərbaycanda vətəndaşların təhsil hüququnu tam təmin etmək, milli təhsil konsepsiyasının müddəalarını gerçəkləşdirmək məqsədilə zəruri tədbirlər görüldü. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı ilə (5-ci bəndinə əsasən – Z.Ə.) Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən dövlət ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrindən şəxs adları götürüldü. Bu qərar Universitetdən də yan keçmədi. Azərbaycanda Avropa tipli ilk ali təhsil ocağının yaradılmasında böyük xidmətləri olmuş görkəmli ictimai-siyasi xadim Məmməd Əmin Rəsulzadənin adı Bakı Dövlət Universiteti üzərindən götürüldü. Bakı Dövlət Universiteti ilkin tarixi adı ilə Bakı Dövlət Universiteti adlanmağa başladı.

Beləliklə, Azərbaycanda təhsil sistemində başlanan islahatlar universitet həyatında da müşahidə olunmağa başladı. Bu dəyişikliklər universitet fakültələrinin həm struktur, həm də

⁷²⁵ Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. 13 iyun 2000-ci il. - <http://www.e-qanun.az/framework/767>

⁷²⁶ Yəni orada.

beynəlxalq əlaqələri ilə paralel şəkildə gedirdi. Bununla bağlı olaraq Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 2001-ci il 24 mart tarixli iclasında deyilirdi: "Universitetdə tədris işi sahəsində aparılan islahatlar Tarix fakültəsinin strukturuna daxil olan bəzi kafedraların adlarının və istiqamətlərinin müasir tələbata uyğunluğu baxımından dəyişdirilməsi haqqında təklifləri və fakültə elmi şurasının 23 mart 2001-ci il tarixli iclasının 8 sayılı protokoldan çıxarışını nəzərə alaraq qərara alır: "1. Fakültədə ənənəvi dövrləşmə və dərs bölgüsünə əsasən qədim və orta əsrləri, yeni və müasir dövrləri əhatə etməklə 2 "Azərbaycan tarixi" kafedrası, yəni Humanitar fakültələr üzrə Azərbaycan tarixi və Təbiət fakültələri üzrə Azərbaycan tarixi kafedrası yaradılsın. 2. Şərqi Avropa xalqları tarixi kafedrasının bazasında "Slavyan ölkələri tarixi" kafedrası yaradılsın...⁷²⁷

Universitetin filologiya fakültəsində də dəyişikliklər həyata keçirildi. Belə ki, Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının qərarı ilə filologiya fakültəsinin "Xarici ədəbiyyat tarixi" kafedrasının adı dəyişdirilərək "Dünya ədəbiyyatı" kafedrası adlandırıldı.⁷²⁸

Azərbaycan təhsil sistemində başlanan islahatlardan sonra bütün respublika həyatında olduğu kimi Bakı Dövlət Universitetində də islahat proqramının ikinci mərhələsinə təsadüf edən latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçid başa çatdı (Qeyd edək ki, hələ bununla bağlı 19 iyun 1992-ci ildə universitet rektorunun əmri verilmişdi, bax: səh. 193). Bununla bağlı olaraq Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 2001-ci il 24 mart tarixli iclasının qərarında deyilirdi: "Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpası haqqında" Azərbaycan Respublikasının 25 dekabr 1991-ci il tarixli 33 sayılı qanununun və sonradan ona edilmiş düzəlişi rəhbər tutaraq Bakı Dövlət Universitetində latın qrafikalı əlifbanın təbiiqə aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilsin: 1. Universitetdaxili və universitetdən kənar yazışma sənədləri yalnız

⁷²⁷ Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 2001-ci il 24 mart tarixli iclasının 3 sayılı protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şura Protokolları, 2001, №1-4, v. 34.

⁷²⁸ Yəni orada, v. 37.

latın qrafikası ilə aparılsın. 2. Nəşriyyat Şurasına, Elmi məcmuələrin redaksiyasına, Bakı Universiteti nəşriyyatının direktoruna tapşırılsın ki, dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, monoqrafiyaların, elmi məcmuələrin, tədris-metodiki vəsaitlərin latın qrafikası ilə nəşrini təmin etsinlər. 3. “Bakı Universiteti” qəzetinin redaksiyasına tapşırılsın ki, qəzetin latın qrafikası ilə nəşrini təmin etsin. 4. Bu məsələ ilə bağlı texniki təchizat həll edilsin.⁷²⁹

İslahatların davamı kimi 2014-2015-ci tədris ilindən başlayaraq, BDU Elmi Şurasının 09 iyul 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə universitetin nəzdində əlavə təhsilin bütün istiqamətləri (ixtisasartırma, kadrların yenidən hazırlanması, stajkeçmə və kadrların təkmilləşdirilməsi, təkrar ali təhsil, dərəcələrin yüksəldilməsi və yaşlıların təhsili) üzrə təhsilin fasiləsizliyini təmin etmək, peşə hazırlığının səviyyəsinin yüksəldilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə kadr hazırlığının həyata keçirilməsi nəzərdə tutan Əlavə Təhsil Mərkəzi yaradıldı. Mərkəzdə Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra BDU-da təhsildə yüksək göstəricilər əldə etmiş və ictimai işlərdə fərqlənən tələbələr üçün adlı təqaüdlər– Heydər Əliyev, Əziz Əliyev, Zərifə Əliyeva, Ziya Bunyadov, Mirzə Kazımbəy, Aida İmanquliyeva, Abdulla Qarayev, Şafayət Mehdiyev, Səttar Süleymanov, Musa Əliyev, Mirəli Qaşqay, Nizami Gəncəvi, Mir Cəlal Paşayev, Abbas Zamanov, Arif Babayev, Yəhya Məmmədov, Həsən Əliyev, Zeynəlbədin Tağıyev, Məmməd Xələfov, Məmmədəmin Rəsulzadə, Murtuz Ələsgərov və d. adına adlı və xüsusi təqaüdlər təsis olundu.

Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi, ali təhsil sənədlərinin və ixtisasların qarşılıqlı tanınması, təhsilin keyfiyyətinin və tələbələrin akademik mobilliyinin Boloniya Bəyannaməsinin tələblərinə uyğun artırılması istiqamətində 2011-2012-ci tədris ilində universitetin mexanika-riyaziyyat, tətbiqi riyaziyyat və kibernetika, fizika, kimya, hüquq, beynəlxalq münasibətlər və iqtisadiyyat, sosial elmlər və psixologiya fakültələrində

ingilisdilli qruplar yaradıldı. İlk olaraq 8 ixtisas üzrə təşkil olunmuş ingilisdilli qruplar sonradan 16 ixtisasa çatdırıldı.

Azərbaycan təhsil sistemində başlanmış islahat proqramının üçüncü mərhələsi (2004-cü ildən sonra – Z.Ə.) Bakı Dövlət Universitetinin idarə edilməsində yeni qaydalarla yadda qaldı. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 21 iyun 2017-ci ildə sərəncam verdi. Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin yenidən təşkil haqqında verilmiş sərəncamda deyilir:

“1. Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statusuna malik olan Bakı Dövlət Universitetinə çevrilmə yolu ilə yenidən təşkil edilsin.

2. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statusuna malik olan Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinə çevrilmə yolu ilə yenidən təşkil edilsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

3.1. bu Sərəncamın 1-ci və 2-ci hissələrində nəzərdə tutulmuş publik hüquqi şəxslərin nizamnamələrinin layihələrini və təsisçilərinin səlahiyyətlərini həyata keçirənlər barəsində təkliflərini iki ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

3.2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının bu Sərəncama uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini hazırlayıb üç ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

3.3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bu Sərəncama uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

3.4. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının bu Sərəncama uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrasını barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

3.5. bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

4. Bu Sərəncamın 1-ci və 2-ci hissələrində nəzərdə tutulmuş publik hüquqi şəxslər “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və

⁷²⁹ Yəni orada, v. 38.

dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı gündə, Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti öz fəaliyyətlərini davam etdirsinlər.

5. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların bu Sərəncama uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.⁷³⁰

Azərbaycan təhsil sistemində başlanmış islahatların birinci mərhələsində Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyində də dəyişikliklər baş verdi. Universitetin rektor əvəzi M.C.Mərdanov 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Naziri təyin edildikdən ⁷³¹ sonra 11 yanvar 1999-cu ildə prezident H.Əliyevin sərəncamı ilə A.M.Məhərrəmov Bakı Dövlət Universitetinə yeni rektor təyin edildi.⁷³² 2018-ci ilin noyabrına kimi universitet rəhbərlik edən A.M.Məhərrəmovdan sonra universitetə müvəqqəti olaraq Təhsil nazirinin müavini F.Qurbanov rektor təyin edildi.

Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 14 noyabr 2017-ci ildə 3384 sayılı daha bir sərəncam verdi. Sərəncamda Bakı Dövlət Universitetinin tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetirdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr verdiyi, Respublikada yaradıcı elmi təfəkkürün innovativ ideyalar əsasında formalaşdırıldığı, Universitetin dünya təhsil məkanına inteqrasiya yolu seçməklə çoxşaxəli fəaliyyət istiqamətləri göstərdiyi xüsusi olaraq vurğulanır, onun

100 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması gös-tərilirdi.⁷³³

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin yaxınlaşması universitet həyatında bir çox hadisələrlə yadda qaldı. Belə ki, universitetin yeni nizamnaməsi təsdiq olundu, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 11 mart 2019-cu il tarixli sərəncamı ilə Elçin Babayev universitetə yeni rektor təyin edildi.⁷³⁴

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi ərəfəsində onun yeni Nizamnaməsi də təsdiq olundu. 16 aprel 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 172 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsi”ndə deyilirdi: “Universitet “Bakı Dövlət Universitetinin və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin yenidən təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 21 iyun tarixli 3020 nömrəli sərəncamına əsasən, Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyində tabeliyində publik hüquqi şəxs statusuna malik olan Bakı Dövlət Universitetinə çevrilmə yolu ilə yenidən təşkili nəticəsində yaradılmışdır və onun hüquqi varisidir.⁷³⁵ Ümumi müddəalardan göründüyü kimi 21 iyun 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən Bakı Dövlət Universitetinin yenidən təşkili ilə bağlı sərəncamından irəli gələn publik hüquqi şəxs statusu onun yeni təsdiq olunmuş Nizamnaməsində də əksini tapmışdı.

Əvvəlki nizamnamələrdə olduğu kimi yeni təsdiq olunmuş nizamnamədə də universitetin ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olduğu, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının

⁷³⁰ Bakı Dövlət Universitetinin və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin yenidən təşkil edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 21.06.2017. - <https://edu.gov.az/az/page/299/13967>

⁷³¹ M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 1998-ci il 26 mart tarixli 8 sayılı protokolu. –BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1998, №1-3, v. 42.

⁷³² Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının 12.01.2000-ci il tarixli iclasının 3 sayılı protokolu. –BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 2000, v. 1.

⁷³³ Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 14.11.2017, №3384. - <http://e-qanun.az/framework/36918>

⁷³⁴ E.S.Babayev Bakı Dövlət Universitetinin rektoru təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 11.03.2019. - <http://www.e-qanun.az/framework/41683>

⁷³⁵ Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı №172, 16.04.2019. Ümumi müddəalar. - <https://cabmin.gov.az/az/document/3615>

Qanununa uyğun olaraq müvafiq səlahiyyətlər üzrə ali təhsil, habelə orta ixtisas və əlavə təhsil proqramları həyata keçirdiyi universitet nizamnaməsində əks olundu.

Universitetin 2019-cu ildə qəbul olunmuş nizamnaməsində əvvəlki nizamnamələrdən fərqli müddəalar da əks olunmuşdu. Bunlar yeni qəbul olunmuş Nizamnamənin 4.3, 4.7 və 8-ci fəslində əksini tapmışdı. Belə ki, yeni nizamnamənin 4.3-cü maddəsində əks olunmuş “Universitetin Nizamnaməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti təsdiq edir”, 4.7-ci bənddə əksini tapmış “Universitetin strateji inkişaf məsələləri üzrə idarəetmə orqanı ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən Himayəçilər Şurasıdır” və 8-ci fəsilə əks olunmuş “Universitetin yenidən təşkili və ləğv edilməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir” universitet nizamnaməsinə yeni daxil edilmiş bəndlər idi.

Bütövlükdə, universitetin 2019-cu ildə təsdiq olunmuş yeni nizamnaməsi 8 fəsil, 135 bənd üzrə qruplaşdırılmaqla, Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statusuna malik olan Bakı Dövlət Universitetinə çevrilmə yolu ilə yenidən təşkili nəticəsində yaradıldığını və onun hüquqi varisi olduğunu təsdiq edirdi.

Hazırda BDU-da ali təhsilin hər üç səviyyəsində – bakalavriat, magistratura və doktorantura səviyyələrində kadr hazırlığı Avropa kredit transfer sisteminə uyğun həyata keçirilir.

Universitetin 17 fakültəsində müxtəlif elmi istiqamətlərdə bakalavriaturada 60 ixtisas, magistraturada 197 ixtisaslaşma, doktorantura səviyyəsində 70 ixtisas üzrə 20 minə yaxın tələbə, magistrant və doktorant təhsil alır.

ƏLAVƏLƏR

V.İ.Razumovski – BDU – nun ilk rektoru (1919-1920-ci illər), görkəmli alim, professor

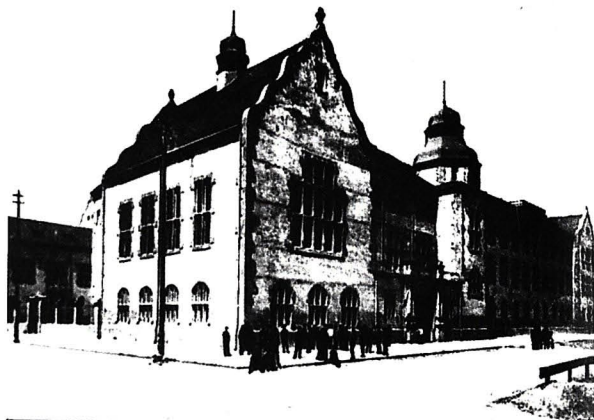
Али-Мирдань-Бек
Топчибашевъ.

Əlimərdan Ələsgər oğlu Topçubaşov – AXС parlamentinin sədri

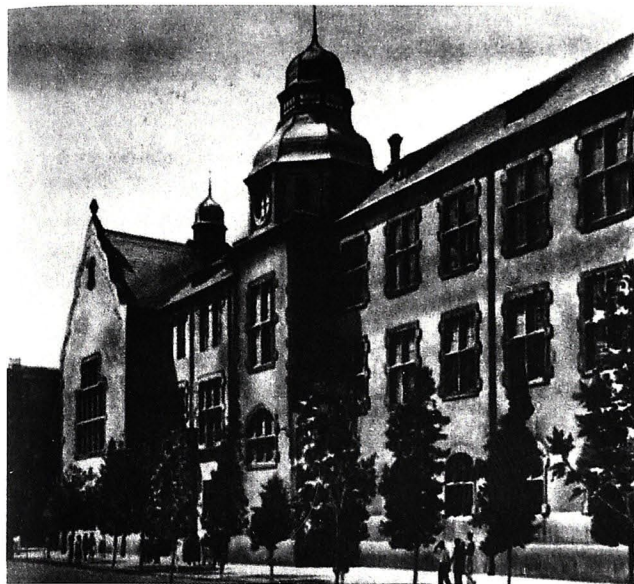

Rəşid xan Kaplanov (1883-1937), Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasi və dövlət xadimi, AXС-nin 4-cü hökumət kabinetində xalq maarifi, AXС-nin 5-ci hökumət kabinetində maliyyə naziri

Bakı şəhərində Kommeriya Məktəbinin binası

Bakı Dövlət Universitetinin tarix - filologiya fakültəsinin 1919-cü il noyabrın 15-də ilk dərslərinə başladığı bina. 1913-cü ildə tikilən bu binada əvvəllər Kommeriya Məktəbi yerləşmişdir. Hazırda bu binada Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti fəaliyyət göstərir.

УСТАВЪ БАКІЙСКАГО ГОСУДАРСТВЕННАГО УНИВЕРСИТЕТА, 46
 1919 г. 29 сент. 1919 г.

Глава I. ОБЩІЯ ПОЛОЖЕНІЯ.

1. Бакинскій Университетъ представляетъ автономное научно-учебное учреждение и состоитъ въ веденіи Министерства Народнаго Просвѣщенія.
2. Органами непосредственнаго управленія Университетомъ являются: ректоръ, проректоры, деканы; Совѣтъ, Правленіе и Факультетскія собранія.

Глава 2. УПРАВЛЕНІЕ УНИВЕРСИТЕТОМЪ.

3. Во главѣ Университета стоитъ ректоръ, коему върнется заведеніе всеми частями управленія Университета въ указанныхъ наставленіи уставомъ предѣлахъ. Въ Университетѣ и внѣ его ректоръ есть обязательный представитель учрежденія.
4. Ректоръ избирается изъ профессоровъ Университета срокомъ на три года Совѣтомъ Университета и *доп. прав. комитета Мин. Н. П.*
5. Ректоръ въ своей дѣятельности руководствуется инструкціей, издаваемой Совѣтомъ.
6. Ректоръ назначаетъ засѣданія Совѣта и Правленія, председательствуетъ въ нихъ установленіяхъ, вноситъ на обсужденіе дѣла, подготавливаетъ ихъ веденію и заботится о точномъ и своевременномъ исполненіи ихъ постановленій, онъ же наблюдаетъ за нравственнаго ходомъ дѣлъ въ засѣданіяхъ Совѣта и Правленія и за законностью ихъ постановленій.
7. Въ основанія Университета съ Министерствъ Народнаго Просвѣщенія и другихъ вѣдомствъ и учрежденій производится черезъ ректора. Ректоръ хранитъ печати Университета, возмещаетъ сумамъ, поступающимъ въ Университетъ и зачисляемъ въ бюджетъ и расходуетъ ихъ по основаніи правилъ, установленныхъ факультетомъ и Совѣтомъ.
8. Въ случаѣ болезни или отсутствія ректора обязанности его исполняются проректоромъ или однимъ изъ декановъ.

2. О ПРОРЕКТОРѢ.

9. Проректоръ является помощникомъ ректора по учебно-научной и другимъ дѣламъ; ректоръ предоставляетъ проректору въ надлежащемъ опредѣленіи полномочія части управленія Университетомъ, при чемъ, однако, общее руководство этими частями остается на обязанности ректора.
10. Проректоръ избирается изъ профессоровъ Университета, срокомъ на три года, Совѣтомъ Университета.
11. Въ случаѣ болезни или отсутствія проректора, обязанности его исполняются возложены Правленіемъ Университета на одного изъ своихъ Членовъ.

3. О ДЕКАНАТѢ.

12. Во главѣ каждаго факультета стоитъ деканъ, которому принадлежитъ ближайшее наблюденіе за преподаваніемъ. Декану принадлежатъ по отношенію къ факультету такія же права и обязанности, какія возложены статьей 6-ой на ректора по отношенію къ Совѣту и Правленію.
13. Деканъ избирается собраніемъ подготавливаемыхъ факультетомъ, срокомъ на три года, изъ профессоровъ свѣтъ факультета и утверждается указомъ Совѣтомъ.
14. Въ случаѣ болезни или отсутствія декана, обязанности его исполняются однимъ изъ Членовъ факультета по предложенію факультета.

4. О СОВѢТѢ.

15. Совѣтъ Университета представляетъ собою верховный и автономный органъ Управленія Университетомъ по учебной, и административно-хозяйственной части.
16. Совѣтъ, подъ председательствомъ ректора, состоитъ изъ профессоровъ, доцентовъ и приватъ-доцентовъ, кои избираются большинствомъ голосовъ.
17. Производство по дѣламъ Совѣта, подъ общимъ руководствомъ ректора, возлагается на Секретаря Совѣта, избираемаго Совѣтомъ изъ числа съ высшимъ образованіемъ.
18. Ведомству Совѣта подвѣдены:
  - 1) Наборное, по представленіямъ факультетовъ, профессоровъ, доцентовъ, приватъ-доцентовъ и преподавателей Университета.
  - 2) Ученые дѣла въ высшихъ и среднихъ учебныхъ заведенияхъ.
  - 3) Наборное при участіи некихъ Членовъ факультетовъ, проректора, ректора и Правленія (наимъ разнаго,

44

25. Вся работа дела по учебной части факультета, как и подробные правила, издаваемые Советом, должны быть ставлены его окончательному решению.
26. Дела подлежат рассмотрению на заседании и утверждению Совета:
  1. Избрание декана, профессоров, доцентов, приват-доцентов и преподавателей факультета.
  2. Предложения о соединении и раздельных кафедр, о зачислении одной кафедры другой, об открытии новых кафедр и отделений в Иерусалиме кафедр из одного факультета на другой.
  3. Вся работа дела по учебной части факультетов должна быть по подробным правилам, издаваемым Советом, подлежат утверждению Совета.

6. О ПРАВИЛАХ.

26. Ближайшее ведение материальной и административной части Университета возлагается на Правление, составляемое из ректора Университета, председателястуденческого совета, профессора, декана и 3-х членов Совета, избираемых сроком на три года.
27. На обязанности Правления лежат: а) непосредственное управление всей хозяйственной частью Университета, б) исполнение, согласно утверждению Совета, дел, денежных средств Университета, в) прием платы за учение от учащихся, публикование учебников и других слушания по хозяйственной части Университета, г) обеспечение и ведение инвентарей и ближайших надзоров за целостностью и сохранностью имущества Университета, е) выполнение всех работ, связанных с работами по постройкам, и выполнение всех работ, связанных с работами по хозяйственной части.
28. В своей хозяйственной и административной деятельности Правление руководится особым распоряжением, издаваемым Советом.
7. О ПОРЯДКЕ РАБОТЫ СОВЕТА И ЧЛЕНОВ СОВЕТА И ЧЛЕНОВ ФАКУЛЬТЕТОВ И ЗАСЕДАНИЙ СОВЕТА И ЧЛЕНОВ СОВЕТА И ЧЛЕНОВ ФАКУЛЬТЕТОВ
29. Кабинетские собрания собираются регулярно в определенные часы в определенные дни, а заседания Кабинетов в определенные дни в определенные часы по мере необходимости.

6

проводятся на уровне одного раза в неделю.

- ПРИВАТНИК:** Заседания факультета или Совета могут быть созываемы по письменному приглашению по крайней мере Членами этих собраний, с исключением вопросов подлежащих обсуждению. Приглашения назначаются Председателем на неделю или две недели заранее.
30. Не явившись на заседание Член собрания, теряет право голоса по делам, в этом заседании решаются. Если этого не случилось, то избранник или приглашенный из Университета, решением большинства голосов, может передать свои дела одному из присутствующих Членов, или лично явиться. Председатель в такой передаче перед началом заседания, с тем, что он условно передает, сверх своего мандата, не более чем один мандат на действительность.
31. Для законности заседания Совета, Правления и Факультетов в учебное время года необходимо участие не менее половины общего числа Членов этих собраний, за исключением только случаев, если в отпусках или командировках. Во время выезда означенных собраний правление является законным составленным, при невозможности Членов, не в таких заседаниях, могут быть разрешены только дела не требующие обязательного участия председателя выборов из какой либо должности, присутствие ученых, студентов и женщин, а также изменение постановлений, составленных или законченных времени, не более на 15 минут.
32. В каждом заседании могут быть рассмотрены и решены только дела, которые назначены Председателем на заседание в этом, при чем дела, подлежащие обсуждению собрания факультета, Совета и Правления обозначаются в повестках, рассылаемых приглашенным всем Членам этих собраний. В остальном же в заседаниях Председателем или Членами собрания могут рассматриваться и решаться только дела, подлежащие рассмотрению на одном из собраний, не назначенных собрания, при чем заседания могут быть созваны и в том же заседании, если на это согласие собрания факультета.

50

13. ...

14. ...

15. ...

16. ...

17. ...

18. ...

19. ...

20. ...

21. ...

22. ...

23. ...

24. ...

25. ...

26. ...

27. ...

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

35. ...

36. ...

37. ...

38. ...

39. ...

40. ...

41. ...

42. ...

43. ...

44. ...

45. ...

46. ...

47. ...

48. ...

49. ...

50. ...

60

1. ...

2. ...

3. ...

4. ...

5. ...

6. ...

7. ...

8. ...

9. ...

10. ...

11. ...

12. ...

13. ...

14. ...

15. ...

16. ...

17. ...

18. ...

19. ...

20. ...

21. ...

22. ...

23. ...

24. ...

25. ...

26. ...

27. ...

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

35. ...

36. ...

37. ...

38. ...

39. ...

40. ...

41. ...

42. ...

43. ...

44. ...

45. ...

46. ...

47. ...

48. ...

49. ...

50. ...

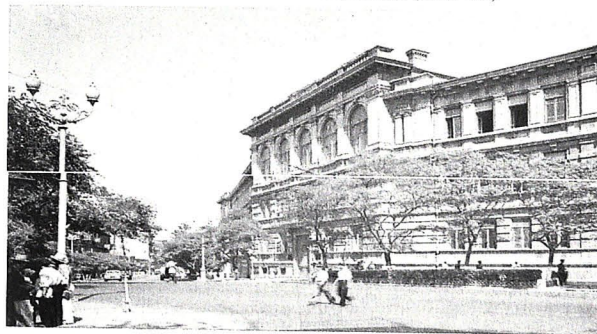
ADU-nun arxeologiya kafedrasının müdiri E.Paxomov sağda, kafedranın əməkdaşları ilə (mərkəzə S.Qaziyev) (1950-ci il)

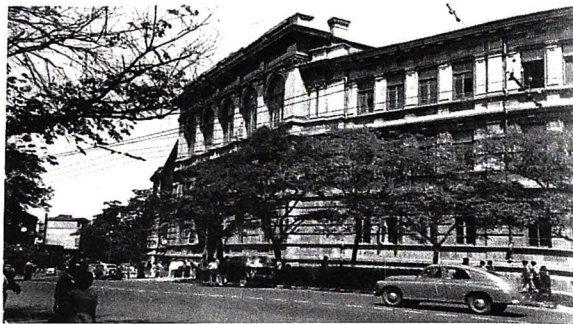
ADU-nun Qərbi Avropa ədəbiyyatı kafedrasının müdiri P.Tumbel kafedranın əməkdaşları ilə iclas apararkən (1950-ci il)

ADU-nun tarix fakültəsinin Azərbaycan Tarixi kafedrasının müdiri Z.İbrahimov kafedrasının iclasını apararkən (1950-ci il)

Bakı şəhərində S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin binası (1957-ci il)

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin ümumi görünüşü (1953-cü il) (İndiki Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin binası)

Bakı şəhərinə qastrola gəlmiş Mayakovski adına Moskva teatrının artistləri S.M.Kirov ad. Azərbaycan Dövlət Universitetinin bir qrup tələbə və müəllimi ilə (mərkəzdə BDU-nin 1954-cü ildən 1958-ci ilədək rektoru olmuş Y.Məmmədaliyev)

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin binası (1962-ci il)

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində keçirilən Ümumittifaq xəritəçilik konfransının zalında (1961)

ADU-da SSRİ şahmat grossmeysterləri ilə təntənəli görüş (1961)

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin elmi konfransının zalında (1963-cü il)

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq kafedrasının müdiri dosent Xələfov iclas aparır (1964-cü il)

SSRİ şair və yazıçılarının S.M.Kirov ad. Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbələri ilə görüşü: solda – K.Simonov; sağdan 5-ci – ADU-nin rektoru M.S.Əliyev (1966-cı il)

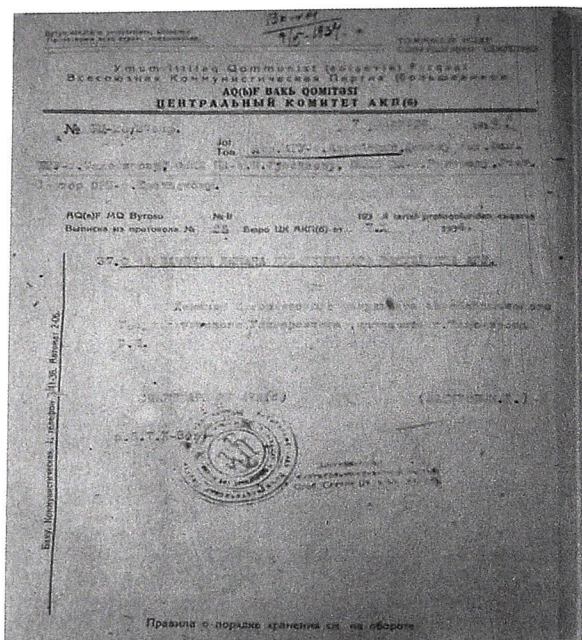
Bakı şəhərində S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin binası (1970-ci il)

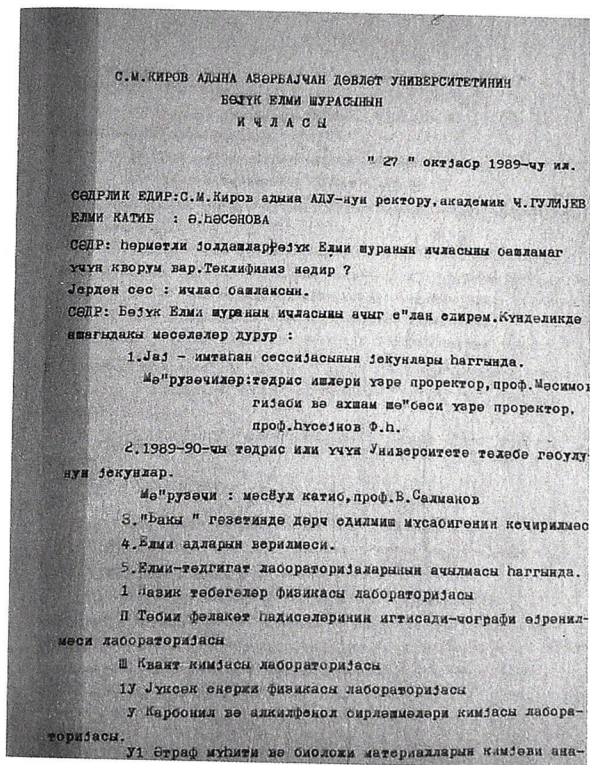
Azərbaycan Dövlət Universitetində keçirilən SSRİ təhsilinin 60 illiyinə həsr olunmuş elmi konfransın rəyasət heyəti (1982-ci il)

B.İ. Pihomirovun Azərbaycan Dövlət Universiteti tarix fakültəsinin dekanı təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Kommunist Partiyası Bakı Komitəsinin qərarı, 07.10.1934

- 2 -

лизи лабораторияси .

Уш Жералты суларын тедгигата , сөмереги истифадеси ва мунаббеси лабораторияси

Уш Компьютерландирме элми лабораторияси

IX Програм та"миниктеме лабораторияси

6. Елми атамни тарихи ва назарияси кафедрасынни жениден төчкили баггында .

7. Ади мектеблерде ичтимаи элмлерин тедрисинин жениден гурулмасы баггында СССР халг төнсий комитесинин 22 август 1989-чу ил тарихли 685 № - ли өмрине мувафиг оларак ичтимаи фенн кафедраларынни Елми шураларынни төвсийлеринин музакиреси .

8. Нөмин тарихли гөрар иле АДУ-да " Сов.ИКП тарихи " курсу , "ХХ өсрин сосиал-сийеси тарихи " курсу хими, Елми коммунизм курсу , " Муасир сосиализминн нөзери проблемлери " курсу тедрисде кезирилмеси баггында .

9. Азербайжан ССР Дөвлет мукафатына тедгим олунан өсөрлер баггында .

10. Чари меселелер .

Кундөлиге кимин елавеси , гөджи вар ? / жохдур / .

"Олдашлар , өсас меселеге кечмөздөн өнвөд бир меселени сизин нөзөр-лиггетинине чатдырмаг истөйирем .

Университетин аднын дөйишдирмеси баггында көчлөр мене мурачигет едилер . Мен суна е"тираз етирдем . Университетин көйне эднинн Баки Дөвлат Университетинин берниси баггында төлеселери ва һөшчинини су сиреде мөтбуатда дерч олунуму фазыллар баггында меселени музакире өдөк .

- 3 -

"Олдашлар , Университетини итөлли- профессор һөй"өти сөзлө-жөсинде һөмин меселени мөвчуд гадуу өсөсинде демократия ва эшкаршыгыч сизе вердиси имканилардан истифаде едик һөди өдөк . Олдур ки , сизим төкдифдериниз олмалдыр . Бу меселени кундөлиге сазны-масына е"тираз өдөк вар ? / жохдур / .

Төклий вардыр ки , Университетин ады дөйишдирисин ва көйне эди бернө едилсин . Университетин төрлөндизин синнынн гарынсындакы ичтимаи дө аднынн дөйишдирмеси төклий олунур . Буна е"тираз өдөк вар ? / жохдур / .

Университет Елми мурасынни бу багдакы гөрарынни мувафиг дөйиретиш органнара верисин ва төсдиг едилсин . Фөкторлуг ва партија комитесиники мувафиг төвкилатлари һөмин гөрарн чатдырсин .

Проф.С.СЛИМАГОВ : парметги Елми шурө узьлери , мен сизе кичик бир арафын чатдырмаг истөйирем . Университетин тарихи алынны бернө олумасы баггында "Бурада "дөйишдирме" сөзу олмамалдыр . Университетин тарихи алынны бернөласе баггында" - фазылмалдыр .

Чулки Чардаманны чыкардыгы гадууда Университет беле адланыр : Елми университетини . 1985-чи илде ад дөйишдирилди ва йени ад гөйүлдү "Олдашлар , Азербайжан ССР Ади Совети Рејасет һөй"өтинин нөзө-дөде хусуси топоним комиссияси дөйишдирет көстөдир . 17 илун га-рихке беле бир гөрар чыхармалдыр : Университетин тарихи ады бернө олмасы . "

Университетин төрлөндизини ойна иле багын олан күче , Университет ичтөсе адланалдырмын . Тарихи ады нече олмөсе о ады биз бернө ет-мөлимиз . 30-чу иллери савлангычыннда университет багланмалдыр .

Топоним комиссиясининн төгдматн "өјасет һөй"өтине верилдикдеде сойра фазын вахтларда хусуси гөрар чыхарылачакдыр .

- 4 -

СӨДР : Университетин тарихи adı берпа олунсун, оқун терлешниги күче исе Университет күчəsi адланырлысы. Герарыма сөсе олсу.

Бағға гејди олан вар?

Проф. А. ВАМАНОВ : Бар нече ад бундан эввел. Академијада академиклери, Мухомр узвєрєлиги йығынчагы олмушду. Бу йығынчагла да Университетин adı пагында дааныш олду не теклиф олунду ки,

Университетин adı берпа олунсун не Университете М. Рєсулзадениги терлисиги. Бу, бєзүк алғычларга гебул олунду. Бар нече күндєн сонра та телебєлерин митинги олду. Чыдада митингде теклиф етдилєр ки, Азєрбајҗан халгы уғрунда чамын фєда верєн, Университетин тарамасын гугруда мубаризє апаран М. Рєсулзадениги adı олсун.

Мєн сєзє сиздирєм ки, биз де "академијадаки йығынчагын иштиракчарыны не митингдеки кемчлєри бєсинє сєс верєк не Университетин кемчє алыны салдыраг.

Алғычлар .

СӨДР : Јанє гејдинисе вар ?

Проф. М. ƏЛИВАЛЕ : Чємил мўєллим, мєним Сизє нєрмєтлим вар. Мєн не хєлим ки, мєнє гејдє-геаул эфредирсиниге ? Сиз де-андє эввєлки adı берпа олунсун, мєн де дєлим ки, adı дејшидрилсин. Мєн сиздєк јанш да бєзүкєм. Университетге урєлим сиздєн даһа чох јанш. Даһыш та сєзлєринымє эчүи-сичи !

СӨДР : Даһа кими гејди вар ? / Јохтур / Чємєк, биз су герары бєди гебул едє силєрик :

1. Университетин тарихи adı берпа олунсун не оқун терлешниги күчє " Университет күчєси " адланырлысы.
2. Университетин мўєллим-профессор не:"ети не телебєлериндєн сєлишє елєлєси ки, Университетин adı пагында фикирлєрини дєсиилєр.

- 5 -

Тарих кєтгеји-нємєриндєлє биз су адлары сєлє дејшимєлилик ки , оулар бир даһа дејшимєлєси. Чан кєрє де јуз дефє элчүб , бир дефє дефє сичимєлилик. Бу барыда чох ки кєрмєлилик, мєлүрлєри дејшимєлилик. Унун учун нєктєлєтєми мувафак герары олмашдыр.

Јодлашлар, герар уч бєндли ибарєтдир :

Биринчи бєнд : Университетин тарихи adı берпа олунсун.

Чикичи бєнд : Университетин терлешниги күчє " Университет " күчєси адланырлысы.

Учучу бєнд : Университетин adı : М. Рєсулзаде алына олсун.

Бу , Бди мурағини герарылдыр. Бди су герары гебул олунмасынни герєф-кєрєлєрєсє элини геалдырсы, салны. Бди сєс вермєди ? / Јохтур / , ким элєлємєлєр ? / Јохтур / , ким с"тирєсє едир ? / Јохтур / . Јєкдил-хиллє герар гебул олунтур. Алғычлар .

Проф. А. АТАНШШЕЈЕВ : Мєн теклиф едирєм ки, Университетин јубилєји дєкаєр алына да олсє. 1989-чу илде кєчирилсин.

Јєрлєн сєс: јудалур. Дєкаєр алына кєчирєк. 1990-чы илде кєчирилсинє.

Проф. М. ƏЛИВАЛЕ : Нєчє илдир ки, Университетин тарихи пагында китєб јазылдыр. Артыг бєним китєб да паазырдыр. Елє су ил јубилєји кєчиримєк лєзымыр.

СӨДР : Јодлашлар, университетин јубилєји бајрам дємєклир. У адылјетлєринымєн бајрамдыр. Бкєр јубилєји текрє тєнтєвєли илде кими кєчиримєк истєјирсинисе бу, чох асан илди. Буну кєчиримєк не вар ки!

Университетин јубилєјилик кєчиримєси пагында чохлу бєндлєр вар. Ондарын 80 фєизинє јєригє јєтєригє јєтди. Хусусиє тєсвєррўфат сєлєсинилє, Университетде гонєг гебул олунмасы сєлєсинилє,

- 7 -

Госуд едийен герадаки бейдлерия бамиси тахширдыр. Али бозе олмайдыр "М.Ресулзаде адина Баки Девлет Университети".

Алгышлар.

Јолдашлар М.Ресулзаде һаггында чыкан мегазелер де ону кес-терер ки, онлар сатгын дезил, миллетчи дезил, онлар Азербайчя халгынчи милли геспремиларедир. Она кере де о телебелерия адны-дан мен сиеден чох ханни едирем ки, текляб јох, гераз чыхарыл-сини.

САДР : Јолдашлар, оир даһа герары охујуртг :

1. Университетия тарихи ады берпа олунсун .
2. Университетия јерлешији куче " Университет " кучеси алдан кырылсын.
3. Университете М.Ресулзадени ады верилсин.

Бу гераз госуд олунр.

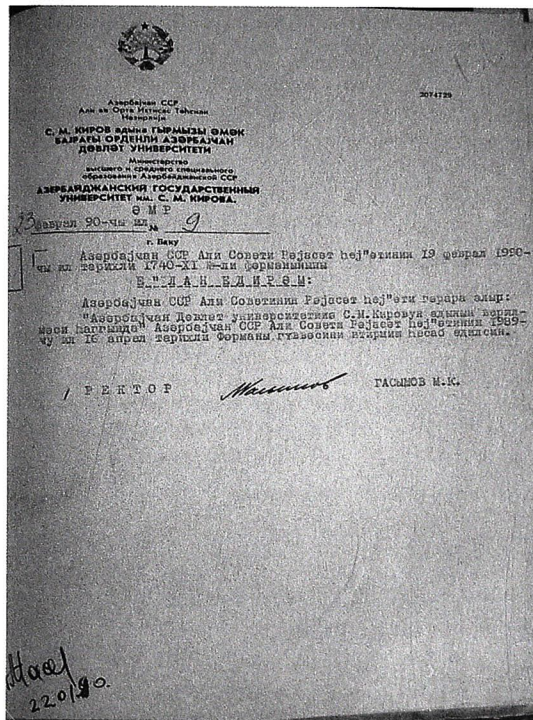
Алгышлар.

Еллар муеллим, бу гераз митинг иштиракчыларына да охујун.

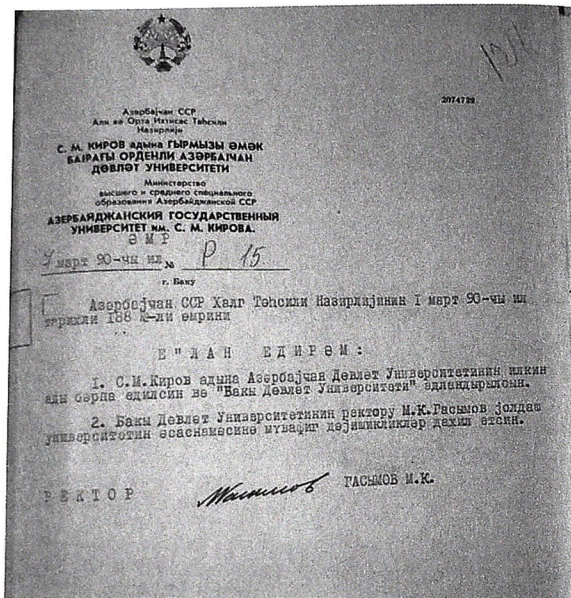
Проф. М.ӘЛИЗАДЕ : Мен Университетия јубилеји иле елагедар ола-раг гезд емек истејирем ки, декабр ајнында да олса бу јубилеји кечарилејик. Ченил муеллим исе бир сыра меселдер һаггында де-лиллер кетирир. Бу, мушкчи дезил, университет һаггында герарын 80 јанеј терие јетирилмејибдир. Аден иле кечирек ве с. Јубилеји келен иле кечармек лавым дезил. Мени сурале бир неј душундур.

Јолдашлар, али тебсил очагнын јубилејини кечиренде оиз керек дејан ки, 70 илде не кими наидијетлер елде етминик, банск кешјлер етминик, банск есерлеримизи бејнежалд итгаса чыхармышт Азербайчян Девлет Университети су 70 илде бу коллективи идаре еде билечек бир ректор ве за бир проректор јетишире бил некиндир. Бемие сазе " иншотын " ректор ве проректорлар ренберлик едисер.

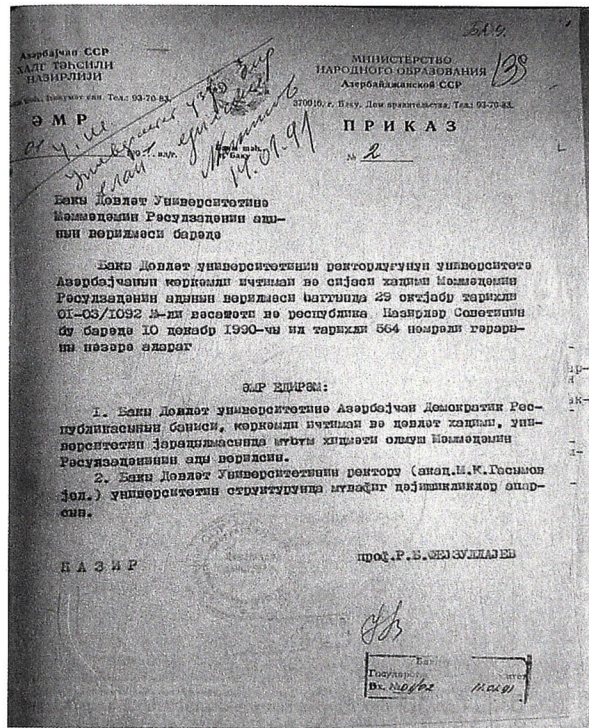
Бакı Dövlət Universitetinin tarixi adının bərpə edilməsi və Universitetə Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasında mühüm xidmətləri olmuş Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi ilə bağlı Azərbaycan Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının iclası,
27 oktyabr, 1989-cu il

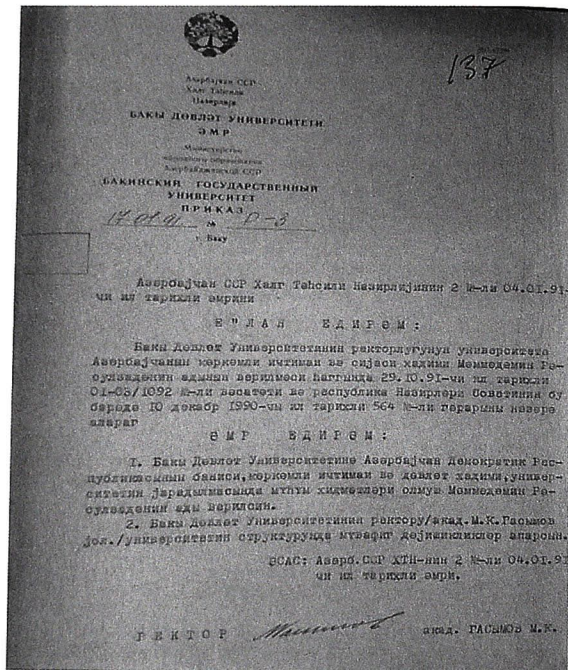
S.M.Kirovun adının Bakı Dövlət Universitetinin üzərindən götürülməsi ilə bağlı Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 fevral, 1990-cı il tarixli fərmanının elan edilməsi

Bakı Dövlət Universitetinin ilkin adının bərpə edilməsi haqqında Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 1 mart, 1990-cı il tarixli əmrinin olan edilməsi

Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi ilə bağlı Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 04.01.1991-ci il tarixli əmri

Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi Məmməd Əmin Rəsulzadənin adının verilməsi ilə bağlı Azərbaycan SSR Xalq

Təhsili Nazirliyinin 4 yanvar 1991-ci il tarixli əmrinin elan edilməsi

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏ VƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin 79-cu iclası. 29 sentyabr, 1919-cu il. Protokol №79. - ARDA, f.895, siy. 1, sax. vah. 119, v. 1-20.
2. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ali və Orta İxtisas Təhsili Komitəsinin sədri, prof. M.Məmmədov yoldaşa. 22.10.1960. - ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 5, v. 182-184.
3. Azərbaycan Dövlət Universitetində ictimai elmlər sahəsində yenidoğurma tədbirləri haqqında. 28.11.1989. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1989, v. 26.
4. ADU – 70. Universitetimiz necə adlanmalıdır? - Azərbaycan gəncləri qəzeti, 24 iyun, 1989, s. 3.
5. Aspiranturaya qəbul haqqında. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1990, №1-96, v. 82.
6. Azərbaycan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasına AXC-nin Tarix fakültəsindəki dayaq dəstəsi tərəfindən tələbnamə. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şuranın protokolları, 1989-1990, №1-4, v. 35.
7. Azərbaycan Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının iclası. 17.02.1990. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 1.
8. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinə. 31.10.89. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivi, Elmi Şuranın Protokolları, №1-4, 1989-1990, v. 33.
9. Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 2№-li 04.01.1991-ci il tarixli əmrinin elan edilməsi. 17.01. 1991. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivi, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 137.
10. Azərbaycan SSR EA MEK nəzdində Bakı Dövlət Universitetinin bibliografiya kafedrasının filialının açılması haqqında. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1990, № 1-96, v. 11.

11. Azərbaycan SSR EA RH-nin 13 iyul 1990-cı il tarixli Sərəncamı ilə əlaqdar olaraq. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1990, № 1-96, v. 9.
12. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən 1992-ci ildə təsdiq edilmiş "Təlimata" əsasən siyasi aktuallığını itirmiş, məzmunca köhnəlmiş nəşr və materialların BDU-nun Elmi Kitabxanasının fondundan çıxarmaq barədə. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1994, v. 29-30.
13. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə. 22.11.94. - ARDA, f. 3189, siy. 4, sax. vah. 101, v. 166.
14. Ali məktəblərdə ödənişli qrupların yaradılması və ödənişli təhsil fakültəsi haqqında müvəqqəti əsasnamənin təsdiqi barəsində. 28.01.94. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1994, v. 85.
15. Azərbaycan Respublikasının çoxpilləli ali təhsil sistemində "bakalavr" hazırlığı haqqında Əsasnamənin təsdiqi barədə. 10.10.95. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1995, v. 33.
16. Atakişiyev A. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1991, 528 s+54 s. şəkil.
17. Azərbaycan tarixi. 7 cildə: 6-cı cild (aprel 1920-iyun 1941). Bakı: Elm, 2000, 568 s.
18. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. 2 cildə. 1 cild. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004, 440 s.
19. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. - <http://www.e-qanun.az/framework/5363>
20. Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. 13 iyun 2000-ci il. - <http://www.e-qanun.az/framework/767>
21. Bakı Dövlət Darülfünununun Nizamnaməsi. - ARDA, f. 895, siy. 3, sax. vah. 73, v. 38.
22. "Bakıda Dövlət Darülfünunu Təsis haqqında" Azərbaycan Parlamentinin yetmişinci iclası. 1 sentyabr 1919-cu il. - ARDA, f. 895, siy. 3, sax. vah. 73, v. 57-58.

23. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasına. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №1-4, v. 53.
24. Bakı Dövlət Universiteti elmi-metodik şurasının əsasnaməsinin, tərkibinin və bölmələrinin təsdiqi haqqında. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1990-1991, №97-111, v. 7.
25. Bakı Dövlət Universiteti elmi-metodik şurası və onun bölmələri haqqında Əsasnamə. - BDU-nun Arxivı, Əmrlər, 1990-1991, №97-111, v. 8.
26. BDU Elmi Şurasının 6 dekabr 1991-ci il tarixli iclasının 4 sayılı protokolundan. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 109.
27. BDU Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli iclasının 4 sayılı protokolundan çıxarış. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 27.
28. Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik M.G.Qasımov yoldaşa. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 77.
29. Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik M.G.Qasımov yoldaşa. - BDU-nun Arxivı, f. 1, Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 81.
30. Bakı Dövlət Universiteti böyük elmi şurasının 16 mart 1990-cı il 3 sayılı protokolundan çıxarış. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 79.
31. Bakı Dövlət Universiteti rektorunun əmri. 13.09.1991, R-52. - BDU-nun Arxivı, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 38.
32. BDU rektorunun 06.10.92-ci il tarixli R-15 a sayılı əmri. - BDU-nun Arxivı, f. 1, Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 11.
33. Bakı Dövlət Universiteti böyük elmi şurasının 20 aprel 1990-cı il tarixli 6 sayılı iclas protokolundan çıxarış. - BDU-nun Arxivı, Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 109.
34. Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq fakültəsi elmi şurasının 1 iyun 1990-cı il tarixli 11 sayılı iclasının protokolundan çıxarış. - Elmi Şuranın protokolları, 1990, № 5-8, v. 143.

35. Bakı Dövlət Universitetinin böyük elmi şurasının 16 mart 1990-cı il tarixli 3 sayılı protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 73.
36. Bakı Dövlət Darülfünununun təsis (sənədlər toplusu). Tərtib edən və ön sözün müəllifi S.İbrahimov. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1989, 88 s.
37. Bakı Dövlət Universitetinin professor-müəllim heyətinin iclası. Protokoldan çıxarış. 31.10.1990. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1989-1990, №1-4, v. 32.
38. Bakı Dövlət Universitetinə Məmmədamin Rəsulzadənin adının verilməsi barədə. 04.01.1991. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxiv, Əmrlər, 1991-1992, v. 139.
39. Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində litseyin açılması barədə. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 39.
40. Bakı Dövlət Universitetinin 11 may 1990-cı il tarixli iclasının protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 111.
41. Bakı Dövlət Universiteti üzrə fəvqəladə hərbi qərargahın yaradılması haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 12.
42. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının iclası. 30.03.1990. – BDU-nun Arxiv, f.1., Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 24.
43. BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 16 noyabr 1990-cı il 2 sayılı protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №1-4, v. 115.
44. BDU Elmi Şurasının 1991-ci il 6 dekabr tarixli 4 sayılı protokoldan. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1991, №1-5, v. 105.
45. BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 27.11.1992-ci il tarixli qərarı. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1992, №2-3, v. 37-38.
46. BDU rektorunun 25.02.1993-cü il tarixli R-11 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, f. 1, Əsas əmrlər, v. 113.

47. Bakı Dövlət Universitetində pilləli təhsil sisteminə keçilməsi ilə əlaqədar olaraq rektorun əmri. 28.09.93, R-33. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər 1992-1993, v. 56.
48. BDU rektorunun 15 noyabr 1993-cü il R-48 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 22.
49. “Bakı Universitetinin Xəbərləri” adlı elmi jurnalın təsis edilməsi və redaksiya heyətinin yaradılması haqqında /R-13 14.05.91/ əmrin II bəndində dəyişikliklər aparılması məqsədilə. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 37.
50. “BDU-nun Xəbərləri” jurnalının fəaliyyətinin genişləndirilməsi haqqında. 26.09.1997. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1997, v. 50.
51. “Bakı Universiteti xəbərləri” elmi məcmuəsinin işinin yaxşılaşdırılması haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1997, v. 49.
52. Bakı Dövlət Universitetinin 1990-cı il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1990.
53. Bakı Dövlət Universitetinin 1991-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1991.
54. Bakı Dövlət Universitetinin 1992-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1992.
55. Bakı Dövlət Universitetinin 1993-cü il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1993.
56. Bakı Dövlət Universitetinin 1993-cü il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1993.
57. Bakı Dövlət Universitetinin 1993-cü il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1994.
58. Bakı Dövlət Universiteti. 1919-1994. Xüsusi Buraxılış. Red. M.Ələsgərov. Bakı: BDU Nəşriyyatı, 1994.
59. BDU-nun aspiranturasına və dissertanturasına 1994-cü ildə qəbulun yekunları haqqında M.Ə.Rəsulzadə adına BDU Elmi Şurasının 3 fevral 1995-ci il tarixli iclasının qərarı. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1995, №4-7, v. 12.
60. Bakı Dövlət Universitetinin 1995-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxiv, Hesabatlar, 1995.

61. Bakı Dövlət Universitetinin 1996-cı il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1996.
62. Bakı Dövlət Universitetinin 1997-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1997.
63. Bakı Dövlət Universitetində 1997-ci ildə görülmüş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şurasının protokolları, 1997, №1-4, v. 10.
64. Bakı Dövlət Universitetinin 1998-ci il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1998.
65. Bakı Dövlət Universitetinin 1999-cu il üzrə illik hesabatı. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1999.
66. Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının 12.01.2000-ci il tarixli iclasının 3 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şurasının protokolları, 2000, v. 1.
67. Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 2001-ci il 24 mart tarixli iclasının 3 sayılı protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şurasının Protokolları, 2001, №1-4, v. 34.
68. Bartold V.V. Müsəlman dünyası tarixində xəzəryanı bölgələrin yeri. Bakı: Elm, 1999.
69. Bakı Dövlət Universitetində 2011-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işləri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2011c_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat
70. Bakı Dövlət Universitetində 2012-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2012c_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_09_aprel_2013c_il_tarixnd_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_dnl_nlb
71. Bakı Dövlət Universitetində 2013-cü ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2013c_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_09_aprel_2014c_il_tarixind_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_tq_dm_edlb

72. Bakı Dövlət Universitetində 2014-cü ildə yerinə elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2014c_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_08_aprel_2015c_il_tarixind_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_tq_dm_edlb
73. Bakı Dövlət Universitetində 2016-cı ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat 05.04.2017-ci il tarixində BDU Elmi Şurasının növbəti iclasında dinlənilib. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2016c_i_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_05_aprel_2017c_il_tarixnd_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_dnl_nlb
74. Bakı Dövlət Universitetində 2017-ci ildə yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri haqqında hesabat 13.04.2018-ci il tarixli BDU Elmi Şurasının növbəti iclasında dinlənilib. - http://eth.bsu.edu.az/az/content/baki_dvlt_unverstetnd_2017c_ld_yern_yetrlm_elmtdqqat_lrn_nclr_haqqinda_hesabat_13_aprel_2018ci_il_tarixnd_bdu_elm_urasinin_nvbt_clasinda_dnl_nlb
75. Bakı Dövlət Universitetinin və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin yenidən təşkil edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 21.06.2017. - <https://edu.gov.az/az/page/299/13967>
76. Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 14.11.2017, №3384. - <http://e-qanun.az/framework/36918>
77. Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı №172, 16.04.2019. - <https://cabmin.gov.az/az/document/3615>
78. Cəfərova G.M. İxtisaslı kadrların hazırlanmasında Bakı Dövlət Universitetinin rolu // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar Elmlər Seriyası, 2014, №1, s. 153-158.

79. Darülfünunun açılması.- Azərbaycan qəzeti, 17 noyabr, 1919, №323.
80. Dağlıq Qarabağda Azərbaycan məktəblərinə yardım məqsədilə yaradılan qərargahın təklif olunan tərkibi. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 142.
81. Elmi-pedaqoji kadrların seçilməsi və istifadə olunması sahəsində Bakı Dövlət Universitetinin işi barədə. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1991, №6-9, v. 56-60.
82. Elmi-tədqiqat laboratoriyasının açılması haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 81.
83. Elmi Şuranın iclasında. - Bakı Universiteti qəzeti, 03.05.2004, s. 5.
84. Elmi Şuranın növbəti iclası keçirildi. – Bakı Universiteti qəzeti, 01.04.2010., s. 3.
85. E.S.Babayevin Bakı Dövlət Universitetinin rektoru təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 11.03.2019. - <http://www.e-qanun.az/framework/41683>
86. Əmrə dəyişiklik edilməsi barədə. 30.08.1995. R-33. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 35.
87. “Xəzər” elmi-tədqiqat informasiya mərkəzinin yaradılması haqqında. 26.02.98. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1998, v. 92.
88. İlahiyyət xitəsinə üzrə hazırlıq şöbəsinə dirləyici qəbulu haqqında rektorun əmri. 15.01.93. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1992-1993, v. 119.
89. İsgəndərov A. Cümhuriyyətin ən böyük yadigarı: Bakı Dövlət Universiteti // Tarix və onun problemləri, Bakı, 2014, s. 5-16.
90. Qəhrəmanov V.P. Azərbaycan SSR-də ali hüquqi təhsilin inkişafı // S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin elmi xəbərləri, 1957, №1, s. 233-235.
91. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetində 1991-1992-ci tədris ilinə hazırlıq haqqında. 05.03.91. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 93.
92. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyi tərəfindən latın qrafikasına keçilməsi haqqında əmr. 19.06.1992. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 2-3.

93. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 24.01.92-ci il tarixli R-2 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1991-1992, v. 17.
94. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 1993-cü il 10 fevral tarixli iclasının protokoldan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Əsas əmrlər, 1992-1993, v. 114.
95. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 04.11.1995-ci il tarixli R-35 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 32.
96. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da ödənişli təhsil fakültəsinin yaradılması haqqında. 16.03.1994. - BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 83.
97. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 23 aprel 1993-cü il tarixli iclasının protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, №6-9, v. 128.
98. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 10.09.94-cü il tarixli R-39 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 39-40.
99. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının iclası. 11.09.1992. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1992, №1, v. 16.
100. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 17 mart 1993-cü il tarixli iclasının 5 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1993, №4-6, v. 76, v. 88.
101. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 28 oktyabr 1994-cü il tarixli 2 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1994, №1-3, v. 28-29.
102. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Böyük Elmi Şurasının 1994-cü il 23 dekabr tarixli iclasının protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, №1-3, v. 29.
103. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının 11.04.1995-ci il tarixli iclasının 6 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1995, №4-7, v. 192-193.
104. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. 03.09.1994. – Xalq qəzeti, 04.09.1994., s. 1.

105. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun 75 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 41-42.
106. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun Böyük Elmi Şurasının iclası. 10 iyun, 1994-cü il. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1994, №6-10, v. 113-114.
107. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 14 oktyabr 1994-cü il tarixli iclası. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1994, №1-3, v. 1.
108. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti üzrə əmr. 18.02.91. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1991-1992, v. 135.
109. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin 10.02.1993-cü il tarixli iclasının 4 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1993, №4-6, v. 6.
110. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da aspirantura dissertantura təhsili yolu ilə elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması vəziyyəti haqqında Elmi Şuranın qərarı. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1994, №6-10, v. 179.
111. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti rektorunun 04.11.94-cü il tarixli R-45 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1994, v. 31.
112. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun aspiranturasına və dissertanturasına 1994-cü ildə qəbulun keçirilməsi haqqında. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1995, №4-7, v. 9.
113. M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-da aspirantların və gənc tədqiqatçıların elmi konfransının keçirilməsi haqqında. 25.02.95. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 72.
114. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti Böyük Elmi Şurasının 1998-ci il 26 mart tarixli 8 sayılı protokolu. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1998, №1-3, v. 42.
115. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetində 1998-ci ildə görülmüş elmi işlərin nəticələri haqqında hesabat. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın Protokolları, 1999, v. 52-53.
116. Musayeva T. A. Azərbaycan inqilab və xalq təhsili. Bakı, 1979.

117. Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti-90. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2009.
118. Ödənişli fakültələrin (şöbələrin) ləğvi haqqında. 26.12.1994. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 93.
119. Ödənişli fakültənin ləğvi haqqında M.Ə.Rəsulzadə adına BDU rektorunun 24.01.1995-ci il tarixli R-3 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1995, v. 91.
120. Partiya-sovet mətbuatının nəzəriyyəsi və təcrübəsi kafedrasının 2 sentyabr 1990-cı il tarixli iclasının protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №1-4, v. 114.
121. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Darülfünunu. Tərtib edən Qarayev A. Bakı: ADD Nəşriyyatı, 1945.
122. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun əmri. 07.12.89. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1989, v. 25.
123. S.M.Kirov adına ADU-nun rektoru C.Quliyev yoldaşa. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları №1-4, 27.10.1989-16.03.1990, v. 34.
124. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun 23 fevral 1990-cı il 9 sayılı əmri. – BDU-nun Arxiv, Əmrlər, 1990, №1-96, v. 136.
125. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti rektorunun 7 mart 1990-cı il “R-15” sayılı əmri. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxiv, f. 1, Əmrlər, №1-96, v. 127.
126. S.M.Kirov adına ADU-nun tarix fakültəsinin 1967-ci ildə yerinə yetirdiyi elmi-tədqiqat işi haqqında illik hesabat. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 599, v. 1.
127. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixindən // Azərbaycan Arxiv, 1971 (9), s. 73-114.
128. Sovet Sosialist Respublikaları Sovetlərinin qurultayları. Sənədlər Məcmuəsi. M., 1960, 2-ci cild.
129. Şərqşünaslıq fakültəsi Elmi Şurasının 7 mart 1990-cı il 6 sayılı iclas protokolundan çıxarış. – BDU-nun Arxiv, Elmi Şuranın protokolları, 1990, №5-8, v. 83-84.

130. Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı universitet rektorunun əmri. 07.05.1990. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1990, №1-96, v. 72.
  131. Universitetdə təlimin texniki vasitələrindən səmərəli istifadə edilməsi ilə bağlı Komissyanın yaradılması barədə rektorun əmri. 09.03.1990. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər 1990, №1-96, v. 126.
  132. Vəkilov M. Azərbaycanda universitet təhsili tarixindən (1919-1930). // Azərbaycan Dövlət Universiteti, Elmi Əsərlər, Tarix və fəlsəfə seriyası, 1967, №5, s. 19.
  133. 1993-1994-cü tədris ilindən I kursların yeni bakalavr, magistr təhsil sistemində keçirilməsi ilə əlaqədar. – BDU-nun Arxivi, Əmrlər, 1992-1993, v. 66.
  134. 1992-ci ildə BDU-nun aspiranturasına qəbul haqqında məlumat. – BDU-nun Arxivi, Elmi Şuranın protokolları, 1992, №2-3, v. 19-20.
- Rus dilində**
135. Агаев М. Новая победа национальной политики партия. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252, с. 3.
  136. Алекберли. Азгосуниверситет создань. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.
  137. Алимйрзоев Х.О. Азербайджанский Государственный Университет за 50 лет. Исторический очерк. Баку: Аз-ское Гос-е Из-во, 1969.
  138. АГУ им. С.М.Кирова. Справка по состоянию на 1 октября 1953 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 17.
  139. АГУ им. С. М. Кирова. Справка по состоянию на 1 октября 1953 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 11.
  140. АГУ им. С. М. Кирова. Справка по состоянию на 01.10.-1953 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 16.
  141. Азербайджанскому Государственному Университету имени С. М. Кирова 40 лет. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 838, v. 31, 33, 34.
  142. В Азер ревком. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 144, v. 5.

143. Выписка из протокола № 52 заседания коллегии Наркомпроса Аз.ССР о предоставлении Бакгосуниверситету учебных приборов. 8 ноября 1920 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 23, v. 630.
144. Выписка из протокола № 47. Заседания коллегии Наркомпроса состоявшегося. 06.12.1922 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 22, v. 21.
145. Выписка из протокола Ученого Совета геолого-географического факультета. 17.05.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 25.
146. Выписка из протокола № 9 заседания коллегии Наркомпроса Аз. ССР о приглашении профессора Чобанзаде в университет для чтения лекции. 8 марта 1925 г. – ARDA, f. 57, siy.1, sax. vah. 342, v. 13.
147. Выступление председателя Совнаркомы тов. Рахманова на торжественном открытии АГУ. 4-го ноября 1934 г. - ARDA, f. 411, siy. 42, iş 3, v. 33.
148. В Университет. Личный состав. – Азербайджан, 29 октября 1919, № 230, с. 3.
149. В Университет. – Азербайджан. 18 ноября 1919, №249, с. 4.
150. В Университетской комиссии. – Газ. Азербайджан. 25 февраля 1919 г., № 108, с. 3.
151. В Совнарком. Протокол №27. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 177, v. 179.
152. В Главпрофобр. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 407, v. 133.
153. Второй заседание Конференции пролетарского Студенчества. 10.02.1928 г., v. 42.
154. Десять лет Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина. - Бакинский рабочий, 12 января 1930 г., № 9, с. 3.
155. Декан Восточного Факультета Азербайджанского Государственного Университета им. В. И. Ленина. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 173.

156. Декрет Азревкома о Азербайджанской ССР о введении нового правописания. 30.07.1920 г. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 23.
157. Декрет Наркомпросс №7.- ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 8.
158. Декрет Азревкома № 16. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 25.
159. Декрет Азревкома №15. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 24.
160. Декрет Азревкома о порядке комплектования 1-го курса историко-филологического факультета Бакгосуниверситета. 21 сентября 1920 г. – газ. Коммунист, 29 сентября 1920 г., № 124.
161. Декрет Азревкома о мобилизации студентов Бакгосуниверситета и о введении академического пайка. 1 ноября 1920 г. – газ. Коммунист, 1 ноября 1920 г., №152.
162. Декрет Совнаркома Аз. ССР об освобождении от всякого рода мобилизации слушателей Азербайджанского отделения рабочего факультета при Бак. госуниверситете. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 117, v. 198-199; sax. vah. 174, v. 20; f. 411, siy. 9, sax. vah. 36, v. 8.
163. Движение Академического персонала в Вузах АССР с 1919-1920 по 1924-1925 учебного года по Аз. госуниверситета. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 305, v. 8.
164. Движение академического персонала в Вузах Аз. ССР с 1919/1920 по 1924/1925 учебный год по Аз. госуниверситету. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 318, v. 44.
165. Докладная записка декана Восточного факультета Аз. госуниверситета пр. П. Жузе в Главпрофобр Наркомпроса Аз. ССР о необходимости сохранения факультета. 2 мая 1925 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 173.
166. Докладная записка Наркомпроса Аз. ССР в Госплан Аз. ССР об организации университета в республике. – ARDA, f. 796, siy. 16, sax. vah. 876, v. 19.

167. Докладная записка о необходимых мероприятиях для поднятия на должностную высоту подготовки востоковедом. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 86, v. 3.
168. Докладная записка. Управление высшей школей. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1220, v. 112.
169. Доклад А. С. Букшпана о перспективах Восточного Факультета в 1928/1929 учебный года. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 632, v. 2.
170. Доклад доц. Джавадова М.А. Об итогах весенней экзаменационной сессии в государственных экзаменов 1948/1949 уч. г. по АГУ им. С. М. Кирова. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 209, v. 20.
171. Елпатовский В.С. Университет даст стране сотни ученых. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.
172. Закон принятый парламентом Азербайджанской Республики. 18 сентября 1919 г. – ARDA, f. 895, siy. 3, sax. vah. 104, v. 36-37.
173. Заседание шестьдесят седьмое. 21 августа 1919 г. – АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты). Баку: Из-во Азербайджан, 1998.
174. Заседание шестьдесят восьмое. 25 августа 1919 г. - АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты), 992 с.
175. Заседания Ученого Совета АГУ им. С. М. Кирова от 02.11.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 24.
176. Заседания коллегии Наркомпроса Азербайджанской ССР по вопросу о переименовании Бак. госуниверситета в Аз. госуниверситет. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 243, v. 72.
177. Зам. министра высшего и среднего специального образования Аз. ССР. 02.10.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 2, 4.
178. Заседания кафедры истории КПСС АГУ им. С. М. Кирова. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 1096, v. 169.
179. Заседания Ученого Совета АГУ им. С. М. Кирова от 05.10.1961 г.
180. Заседания Совета АГУ от 15.02.1923 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 22, v. 14-15.

181. Заседания Коллеги Наркомпроса, составшегося 26 февраля 1923 г. - ARDA, f. 411, siy. 5, sax. vah. 202, v. 39.
182. Заседаний НКП совместно о ректорами и деканам ВУЗов и представителями ЦК пролетстуда от 14, 16, 18, 22 октября 1924 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 5, 11.
183. Заседания Комиссии по реформе ВУЗ- ов от 02.01.1924 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 17.
184. Заседания Комиссии по реформе ВУЗ- ов от 12.01.1924 г. – v. 19.
185. Заседания Комиссии по реформе ВУЗ- ов от 05.02.1924 г., v. 23.
186. Заседания Комиссии по реформе ВУЗ- ов от 08.04.1924 г., v. 25.
187. Заседания Комиссии по реформе ВУЗ- ов от 10.05.1924 г., v. 27.
188. Заседания правления Аз. госуниверситета 21-го апреля 1929 г. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 499, v. 48.
189. Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 03.04.1940 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 4, v. 8.
190. Заседания Ученого Совета АГУ имени С. М. Кирова. от 22.02.1941. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah.11, v. 2.
191. Заседания Ученого Совета АГУ имени С. М. Кирова от 02.12.1941. - ARDA, f. 1640, siy. 4, іш 11, v. 76.
192. Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 10.12.1942. - ARDA, f. 1640, siy. 4, іш 18, v. 45-45a.
193. Заседания Ученого Совета АГУ имени С.М.Кирова от 18.02.1943 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 26, v. 9.
194. Заседания Ученого Совета Аз. госуниверситета им. С. М. Кирова от 14 октября 1943 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 25, v. 37-38.
195. Заседания Ученого Совета Аз. госуниверситета им. С. М. Кирова. 06.10.1949 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 211, v. 90-92.

196. Заседания Ученого Совета Аз. госуниверситета им. С. М. Кирова. 06.10.1949 г. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 211, v. 116.
197. Известия Бакинского Государственного Университета. Первый полумот (Естествознание и Медицина). Ред. кол. Л. Г. Гурвич, Н. А. Дубровский, А. М. Левин и Н. А. Попов. Баку: 2-ая Гос. Тип., 1921.
198. Из протокола заседания Совнаркома Азербайджанской ССР о приобретении за границей книг. 23 июня 1921 г. – ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 11, v. 1.
199. Из протокола № 32 заседания Совнаркома Аз. ССР об отпуске средств на организацию Восточного факультета при Бак. госуниверситете. - ARDA, f. 411, siy.1, sax. vah. 87, v. 1; siy. 5, sax. vah. 124, v. 3.
200. Из протокола заседания Совнаркома Аз ССР о приобретении за границей книг и оборудования для Университета и Политехнического Института. – ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 11, v. 1.
201. Из протокола № 44 заседания коллегии Наркомпроса Аз. ССР. о континенте студентов в Бак. госуниверситете на 1920-1921 учебный год. 6 октября 1920 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 23, v. 466.
202. Из постановления Распорядительного заседания Совнаркома Аз. ССР о реорганизации вузов и техникумов. – ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 1420, v. 1-2.
203. Из отчета о деятельности Главпрофобра за 1-й квартал 1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 318, v. 87.
204. Из отчета Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР. о развитии высшего образования за 1924-1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 385, v. 24-30.
205. Из выступления председатель Совнаркома Аз ССР Ус. Рахманово на торжественном заседании в честь открытия АГУ. 4 ноября 1934. – ARDA, f. 411, siy. 19, sax. vah. 22, v. 4-11.
206. К открытию восточного факультета. – Бакинский Рабочий. 18 июля 1922, № 158 (590).

207. Контингент студентов высших учебных заведений Министерства в и ССО Аз. ССР. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 107, v. 17.
208. Количество кафедр. Приложение № 6. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 107, v. 25.
209. Комитет высшего и среднего специального образования Совета Министров Азербайджанской ССР. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 475, v. 1.
210. Маковельский А.О. Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина. Первое десятилетие. 1919-1929 г. Баку: Издание АГУ, 1930.
211. Маковельский А.О. Л.А.Ишков. Баку: АГУ, 1928.
212. Местным Ревкомом. 15.05.1920. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 9, v. 15-15a.
213. Министру высшего и среднего специального образования Аз. ССР. 17.11.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 47.
214. Министерство Высшего и Среднего Специального Образования Азербайджанской ССР. 20.10.1967. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 14.
215. Министру Высшего Образования СССР тов. Столетову. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 391, v. 39.
216. Народному комиссару просвещения Аз. ССР тов. Ибрагимову. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1560, v. 65.
217. Народному Комиссару Просвещения Аз. ССР тов. Мамедову М. от Зав. Каф. АГУ А. А. Сеид-заде. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1533, v. 112-114.
218. Начальнику Управления Вузов Министерства Высшего и Среднего Специального Образования Аз. ССР. 18.01.1967 г. – ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 35.
219. Начальнику Восточного Факультета Военной Академии Р.К.К. им. т. Фрунзе тов. Н. П. Шварцу. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 27.
220. Начальнику Главного Управления Университетов Министерства Высшего Образования СССР, проф. Фигаровскому Н.А. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 135, v. 1.

221. Начальник соц. культотдела совнаркома Аз. ССР. - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 252, v. 84.
222. О причислении профессоров и преподавателей Бак. госуниверситета к разряду незаменимых квалифицированных работников. 7 июля 1920 г. – Коммунист, 8 июля 1920 г., № 55.
223. Обращение культурно-просветительного отдела АСПС к рабочим г. Баку и его районов об открытии рабочего факультета при Университете. – Коммунист, 19 ноября 1920 г.
224. Отчет Наркомпроса Азербайджанской ССР в Совнарком Азербайджанской ССР о работе Аз. госуниверситета. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.
225. Отчет Наркомпроса Азербайджанской ССР в Совнарком Азербайджанской ССР о работе Азгосуниверситета. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.
226. Отчет о деятельности главпрофобра в истекшем 1922-1923 учебном году. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 256, v. 161.
227. О Восточном факультете. - Бакинский рабочий, 12 октября 1922 г. № 229, с. 5.
228. Организационного собрания по изучению тюркского языка научных сотрудников Аз. Гос. Ун-та от 23-го ноября 1927 г. – ARDA, f. 1640, siy. 3, sax. vah. 29, v. 1.
229. Отчет общего собрания научных работников в АГУ и АПИ от 12-го мая 1929 г. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 710, v. 35.
230. Отчет Наркомпроса Аз. ССР в Совнарком Аз. ССР о работе Аз. госуниверситета 1923 г. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.
231. Обединенного заседания Комиссий по пересмотру учебных планов Высших Учебных Заведений. От 15.12.1923 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 16.
232. Об открытии Азербайджанского Государственного Университета. 22 октября 1934 г. – ARDA, f. 1640, siy. 2, sax. vah. 1, v. 5.

233. О назначении декана исторического факультета АГУ. – ARDA, f. 1640, siy. 2, sax. vah. 1, v. 1.
234. О строительстве учебных помещений для АГУ в гор. Баку. – ARDA, f. 411, siy. 28, sax. vah. 3, v. 37.
235. О строительстве учебного корпуса для физико-математического, литературного и исторического факультетов АГУ. – ARDA, f. 411, siy. 28, sax. vah. 20, v. 11-12.
236. О состоянии международных связей Аз. госуниверситета им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 53, v. 10.
237. О состоянии подготовки кадров-востоковедов в АГУ им. С. М. Кирова. от 28.12.1966 г. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 107, v. 54, 55, 56.
238. Отчет АГУ им. С. М. Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 18.
239. Отчет АГУ им. С. М. Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 19.
240. Отчет АГУ за 1946-1947; 1947-1948; 1948-1949; 1949-1950 уч. г.
241. Отчет АГУ им. С. М. Кирова за 1947-1948 уч. г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 151, v. 1.
242. Отчет АГУ им. С. М. Кирова за первое полугодие 1943-1944 уч. г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1581, v. 18a.
243. Отчет о работе АГУ им. С. М. Кирова за первое полугодие 1940-1941 учебного года. – ARDA, f. 57, siy. 16, sax. vah. 20, v. 1-28.
244. Отчет АГУ им. С. М. Кирова за 1947-1948 уч. год. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 151, v. 30.
245. Перспективный план приема, выпуска и потребности в научно-педагогических кадрах на 1966-1970 гг. – ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 164, v. 19.
246. По вопросу о строительстве АГУ в Баку.- ARDA, f. 796, siy. 10, sax. vah. 142, v. 78.
247. Приказ №5201. По Народному Комиссариату Просвещения Аз. ССР от 20.08.1938 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 72, v. 3.

248. Протокол №1. Заседания Ученого Совета Азербайджанского Государственного Университета. От 27 октября 1989 г. – Bakı Dövlət Universitetinin Arxivi, Elmi Şuranın protokolları №1-4, 27.10.1989-16.03.1990, v. 7.
249. Постановление об открытии Университета в г. Баку // ARDA, f. 51, siy. 2, iş 4, v. 32.
250. Постановление об утверждении временных штатов университетской комиссии при Министерстве народного просвещения. – ARDA, f. 51, siy. 1, sax. vah. 2, v. 239.
251. Постановление об отпуске средств на предварительные расходы по организации БГУ. 25 июня 1919 г. – ARDA, f. 51, siy. 1, sax. vah. 2, v. 275.
252. Постановление об одобрении и внесении в Парламент законопроекта об учреждении в г. Баку Государственного Университета. – ARDA, f. 895, siy. 3, sax. vah. 73, v. 1-2.
253. Постановление об утверждении ректора и деканов Бакинского Государственного Университета // ARDA, f. 51, siy. 2, sax. vah. 4, v. 83.
254. Профессору Государственного Университета гор. Баку по кафедре факультетской терапевтической клиники А. М. Левину. 10 сентября 1919. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 6, v. 3.
255. Профессору Бакинского Государственного Университета А. А. Ошману. 28 сентября 1919. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 6, v. 4.
256. Предписание народного комиссара просвещения Д. Х. Буниатзаде ректору Бак. госуниверситета Разумовскому В.И. о проведении мероприятий по упорядочению работы университета. 11 мая 1920 г. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 175, v. 162.
257. Постановление Комиссара Народного Просвещения Аз. ССР, № 9. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 10.
258. Протокол экстренного заседания коллеги Наркомпроса Аз.ССР по вопросу о присвоении Аз. госуниверситету имени В. И. Ленина. 23 января 1924 г. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 936, v. 94.

259. Перевод. Ректору Азгосуниверситета. № 1547. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 149.
260. Протокол заседания правления Университета от 19 июня 1920 г – ARDA, f. 1640, siy. 5, sax. vah. 13, v 2-3.
261. Поднять уровень преподавания общественный наук в Вузах. – Бакинский рабочий, 8 декабря 1951, №287, с. 1.
262. Постановление Коллегии высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР. 14.12.1960 г. – ARDA, f. 2672, siy.1, sax. vah. 5, v. 178.
263. Приказ по Комитету высшего и среднего специального образования Сов. Министров Аз. ССР. – ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 83, v. 61.
264. Постановление Коллегии Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Азербайджанской ССР. 14.12.1960 г. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 5, v. 178.
265. Постановление Коллеги Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР. – ARDA, f. 2672, siy. 1, sax. vah. 53, v. 14.
266. Письмо народного комиссара просвещения Д. Х. Буниатзаде в Азревком о необходимости скорейшего опубликования декретов о материальном обеспечении студентов и преподавателей Бак. госуниверситета. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 144, v. 21-22.
267. Протокол заседания правления Университета от 29-го мая 1920 г. – ARDA, f. 1640, siy. 5, sax. vah. 7, v. 2-3.
268. Проект перехода ФОН-а на программу Педфака. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 38-39.
269. Протокол Заседания историко-филологического факультета от 19 апреля 1921 г. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 4, v. 35.
270. Протокол № 22. Заседания коллегии Н.К.П. составшегося. - ARDA, f. 411, siy. 5, iş 124, v. 3.
271. Постановление Совнаркома Аз. ССР о преобразовании восточного отделения историко-филологического

- факультета университета в Восточный факультет. 13 июля 1922 г. – Бакинский Рабочий, 13 июля 1922 г., №154.
272. Перевод. Ректору Азербайджанского Государственного Университета № 1556 и 1557. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 150.
273. Постановление ЦК АКП о ВУЗах. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 27, v. 28.
274. Постановление Совета Народных Комиссаров АССР об улучшении жилищных условий научных работников. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 3.
275. Правительственное разъяснение о положении Вузов АССР. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 462, v. 4.
276. Приветственная телеграмма секретаря Ленинградского обкома ВКП (б) С. М. Кирова в связи с десятилетием со дня организации Азербайджанского Государственного Университета. 16 января 1930 г. – Газ. Бакинский рабочий. 16 января 1930 г., №13.
277. Протокол совещания при нарком просвещения по вопросу о реорганизации Азербайджанского Государственного Университета. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 810, v. 11.
278. Постановление Совнаркома Аз. ССР «О реорганизации и районировании вузов АССР и передаче их в ведение соответствующих хозорганов и наркоматов» // *Azərbaycan Arxiv*, 1978, №1-2, s. 191.
279. Постановление Совета Народных Комиссаров Аз ССР и ЦК КП (б) Аз-на. - ARDA, f. 796, siy. 25, sax. vah. 106, v. 11-16.
280. Председателю Комитета Высшей школы тов. Кофтанову. - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 215, v. 51.
281. План численности учащихся, приема и выпуска по высшим и средним специальным учебным заведениям Наркомпроса Аз ССР на 1944 г. - f. 796, siy. 25, sax. vah. 196, v. 14.

282. Постановление ЦК КП (б) Аз-на о мероприятии по улучшению работы АГУ. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 1533, v. 1.
283. Поднять уровень преподавания общественный наук в Вузах. – Бакинский рабочий, 8 декабря 1951, №287, с. 1.
284. Председателю Совета Министров Аз. ССР. 23.05.1946. - ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 18.
285. Приказ по Комитету высшего и среднего специального образования Сов. Министров Аз. ССР. - ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 83, v. 21, 26.
286. Приказ № 164. По Министерству Высшего Образования СССР. - ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 135, v. 2.
287. Председателю Совета Министров Аз. ССР тов. Кулиеву. 03.05.1946. – ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 7.
288. Председателю Совета Министров Аз. ССР тов. Кулиеву. 16.05.1946. – ARDA, f. 411, siy. 42, sax. vah. 37, v. 10.
289. План работы студентов в 1938-1939 уч. г. АГУ в количестве 500 чел. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 72, v. 4, 5.
290. Прием на 1938-1939 учебный год по Азербайджанского Государственного Университета. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 72, v. 6.
291. Председатель СНК АЗ ССР тов. Кулиеву - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 63, v. 8.
292. Предложения АЗ ВПИ по организации АГУ. - ARDA, f. 57, siy. 7, sax. vah. 50, v. 14-17.
293. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку. – Азербайджанский Государственный Университет. Стати профессоров В. И. Разумовского и С. Н. Давиденкого. Баку: Гостипография Азполиграфтреста, 1922.
294. Речь Разумовский В.И. Заседания шестьдесят восьмое. 25 августа 1919 г. - АДР (1918-1920). Парламент (Стенографические отчеты). Баку, 1998.
295. Распоряжение Наркомпроса Аз. ССР. Ректору Баггосуниверситета об открытии естественного отделения при физико-математическом факультете. 3 июля 1920 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 23, v. 270.

296. Резолюции принятие конференцией науч. раб. 28-30 мая 1924 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 275, v. 9.
297. Резолюция Ученого Совета АГУ по докладу ректора от 17.09.1940. - ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 4, v. 26.
298. Сведения об изменениях контингента иностранных учащихся Бак. госуниверситета на 1-ое полугодие 1993 г. – BDU-nun Arxivi, Hesabatlar, 1993.
299. Сообщение из газеты Бакинский рабочий первый выпуск Бакинского университета. – Бакинский рабочий, 6 августа 1922 г. № 174.
300. Стенографический отчет Азербайджанской Студенческой Конференции. - ARDA, f. 1114, siy. 1, sax. vah. 1712, v. 2-7.
301. Состав студентов Азербайджанский Государственный Университета 1924/1925 г. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 338, v. 98a, 99.
302. Сообщение из газеты Коммунист о присвоении звания профессора азербайджано-татарской истории декану Восточного факультета Аз. Гос. Ун-та А. С. Губайдулину. – Коммунист, 27 ноября 1927 г., № 276.
303. Совещания фракции Азербайджанского Государственного Университета, состоящее 22.10.1928 г. в Главпрофобре. - ARDA, f. 57, siy. 5, sax. vah. 69, v. 142.
304. Сведения Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР о количестве студентов в Азербайджанского Государственного Университета в 1922-1923 гг. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 278, v. 51.
305. Сведения Главпрофобра Наркомпроса Аз. ССР о количестве студентов в Аз. госуниверситете в 1923-1924 гг. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 266, v. 18.
306. Состав студентов Азербайджанский Государственный Ун-та. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 338, v. 98, 98a, 99.
307. Стенографический отчет Азербайджанской Студенческой Конференции. - ARDA, f. 1114, siy. 1, sax. vah. 1712, v. 5.
308. Справка. Действительно постановлением СНК Аз. ССР от 14 июня 1930 г. в связи с 10-летием юбилеем. - ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 154, v. 41.

309. Статья ректора Аз. госуниверситета М. Мамедова, посвященная 10-летию АГУ. – Коммунист, №9, 12 января 1930 г.
310. Совещания при агитпропотделе БК АК (б) по вопросу о реорганизации ВУЗов от 11.02.1924 г. - ARDA, f. 1114, siy. 2, sax. vah. 46, v. 2.
311. Справка о реализации решений Совета Министров Аз. ССР от 26 апреля 1963 года и приказа Комитета высшего и среднего специального образования Совета Министров Аз. ССР от 17-го мая 1963 г. - ARDA, f. 2672, siy. 3, sax. vah. 64, v. 17-19.
312. Справка о работе АГУ им. С. М. Кирова по реализации "Закона об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР". – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 475, v. 7.
313. Сведения о выпускниках АГУ на 1938-1939 учебный год. – ARDA, f. 411, siy. 8, iş 68, v. 6.
314. Секретарю ЦК КП (б) Азербайджана – тов. Гасанову. О работе АГУ им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 1533, v. 24.
315. Студенчество обладает военным делом. - Бакинский рабочий. 23 сентября 1941 г., № 232.
316. Справка Восточном отделении филологического факультета Аз. госуниверситета им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 86, v. 1.
317. Список новых кафедр созданных в течение 1966-1967 учебного года по АГУ им. С. М. Кирова.- ARDA, f. 2672, siy. 4, sax. vah. 286, v. 105.
318. Сведения о приеме на 1-ые курсы по факультетам заочного обучения АГУ им. С. М. Кирова за период с 1944/1945 по 1960/61 уч. год. по национальному составу. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 205, v. 5.
319. Сведения о приеме на 1-ые курсы по факультетам заочного обучения АГУ им. С. М. Кирова за период с 1957/1958 по 1961/62 уч. год. по национальному составу. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 205, v. 5.

320. Справка о работе АГУ им. С. М. Кирова за 1952-1953 гг. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 135, v. 1-2.
321. Справка об АГУ им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 3.
322. Справка о приеме и выпуске по трем вузам Комитета с 1940-1960 гг.- ARDA, f. 2672, siy. 3, iş 77, v. 130.
323. Справка об АГУ им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 3.
324. Справка о работе АГУ им. С. М. Кирова за 1952-1953 гг. – ARDA, f. 1640, siy. 4, sax. vah. 135, v. 2.
325. Справка об АГУ им. С. М. Кирова. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 24, v. 2.
326. Сведения о приеме студентов в Азербайджанского Государственного Университета им. С. М. Кирова на 1939-1940 г. – ARDA, f. 411, siy. 8, sax. vah. 68, v. 3.
327. Стенограмма расширенного заседания Уч. Сов. АГУ имени С. М. Кирова от 26 января 1956 г., v. 31.
328. Стенограмма расширенного заседания Уч. Сов. АГУ имени С. М. Кирова от 26 января 1956 г., v. 45, 47, 48.
329. Советскому Азербайджану – новые кадры химии. - Бакинский рабочий. 4 ноября 1934 г., № 252., с. 3.
330. Удостоверение Ректор Бакинского Государственного Университета, заслуженный профессор В. И. Разумовский. 22 сентября 1919 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 6, v. 2.
331. Уездному Ревкому, №12. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 9, v. 13.
332. Устава Бакинского Государственного Университета. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 19, v. 1, 3.
333. Устав Азербайджанского Государственного Университета. 26 февраля 1923 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 20, v. 1-7.
334. Устав Азербайджанского Университета. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 19, v. 17.
335. Устав АГУ. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 20, v. 7.
336. Учпланы. - ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 519, v. 12.

337. Ходатайство правления Азербайджанского Государственного Университета в Наркомпрос Аз. ССР о приглашении академика Н. Я. Марра в университет для чтения курса лекций. 2 марта 1927 г. – ARDA, f. 1640, siy. 1, sax. vah. 39, v. 16.

BAKİ DÖVLƏT
UNİVERSİTETİNİN
TARİXİ

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
Professor Nadir MƏMMƏDLİ

Dizayner: Kamran İbrahimov
Texniki redaktor: Yadigar Mirbağırzadə

Çapa imzalanmışdır 10.07.2019
Şərti çap vərəqi 13,5. Sifariş №124
Kağız formatı 60x90 1/16. Tiraj 1000 .

Kitab "Elm və təhsil" nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnilib, çap olunmuşdur
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4

Az 2019
602

“Heç bir millət tarixin ilk addımı...
darülfünunə sahib olmamışdır. Əvvəlcə özlərdən
istifadə edərək, sonra get-gedə qüvvət kəsb etmişdir.
Darülfünun hər dildə olsa da olsun, açıb oxumalıyıq.
Çünki bu müəssisə ilə biz bir ürfan müəssisəsi
qururuq və öz gənclərimizi onun vasitəsi ilə
ziyalandırır, istədiyimiz milli professorlarımıza
tədrisən sahib olacağıq.”

M.Ə.Rəsulzadə

“Azərbaycan öz maarif ocağını yaratdı. Türk xalqının
tarixinə yeni parlaq səhifə yazıldı. Avropa ilə Asiyanın
qovuşağında yeni məşəl yandı. Bu böyük tarixi
hadisənin şahidləri kimi biz özümüzü xəşbəxt hesab
edə bilərik...”

V.İ.Razumovski